891.7 T93iz v.2

SLAVENSKA KNJIŽNICA

TURGENJEV:

IZABRANE PRIPOVIESTI.

TV 3

SLAVENSKA KNJIŽNICA.

IZDAJE

MATICA HRVATSKA.

KNJIGA DRUGA.

TURGENJEV:

IZABRANE PRIPOVIESTI.

SVEZAK DRUGI.

ZAGREB.
TISAK KARLA ALBRECHTA.
1894.

IVAN S. TURGENJEV.

IZABRANE PRIPOVIESTI.

SVEZAK DRUGI.

PROLJETNE VODE. — ASJA. — PRVA LJUBAV. — GOSPODIN SA SIVIM NAOČARIMA. — OČAJNIK.

PREVEO

JOSIP MIŠKATOVIĆ.

ZAGREB.
NAKLADA „MATICE HRVATSKE".
1894.

891.7
T93iz
v.2

PROLJETNE VODE.

„Veselye gody
Sčastljivye dni —
Kak vešnjija (proljetne) vody
Promčaljis (protekoše) oni!“

(Iz davne romanse.)

.... Drugu uru poslije po noći vrne se on u svoj kabinet. Slugu, što mu je zažego svieću, izašalje i baciv se u fotelj kraj kamina, objema rukama pokrije lice.

Još nikada nije poćutio tolike sumornosti — tjelesne i duševne. Cielu večer sproveo je s ljubeznimi gospodjami, s obrazovanimi mužkarci; nekoje od gospodja bile su upravo krasne, gotovo svi mužkarci bili su odlični umom i talentom — i on sam besjedjaše s velikim uspjehom, pače blieskom i sjajem ... pa uza sve to još nikada onaj „taedium vitae“, o kojem govorahu već i Rimljani, ona „mrzost života“ s tako neodoljivom snagom nije ga obuhvaćala i dušila. Budi on samo nešto mladji, to bi zaridao od tuge, od dosade, od dražljivosti: gorkost jedka i goruća, kao gorkost pelina, zavalila u njegovu dušu. Nešto neodkidljivo hladno, nemilo — težko sa svih strana obleglo oko njega kao jesenska mrkla noć, — a on ne znade, kako se izmaknuti toj tmini i toj nujnosti. Sna nije bilo ni očekivati: on je znao, da danas zaspati ne će.

Prione razmišljati ... sporo, potrgano i zlobljivo.

Razmišljao je o sujeti, nepotrebi, o običnoj lažnosti svega, što je ljudsko. Sve kolike dobi prodjoše redom izpred njegova duševnog pogleda — (ne davno minu mu 52. godina)

*

852882

— i ni jedna ne nadje oproštenja pred njim. Svuda sve isto vječno prelievanje iz pusta u prazno, isto poturkivanje vode, isto na pola iskreno na pola lukavo nadlagivanje samoga sebe — tješi diete čim bilo, samo da ne plače, — a kad tamo grune na jednoč kao ti snieg na glavu sieda starost — a s njom uporedo onaj sve rastući, onaj razjedajući i razcrvljivi strah od smrti . . . zatim pljus u bezdan! I još pomoz Bože, ako se ovako odigra život! Ali ono, brajne, pod konac, kao rdja na gvoždje, nalegnu boljetice, muke . . . Ne valovi uzburkano, kako ga slikaju pjesnici, prikazivalo mu se je more života: ne; — on ga je pomišljao, ovo more, nepomutno gladkim, negibljivim i prozračnim do samoga mrkloga dna; on sam sjedi u majušnoj, gibkoj ladjici — a dolje, na tom tamnom, zamuljenom dnu, na priliku gorostasnih riba, jedva se zamjećuju ružne sablasti: sve nevolje ljudske, bolještine, muke, bezumlje, uboštvo, sljepota . . . On gleda: i gle jedna od sablasti izvine se iz mraka, uzvisi se sve to više, ukazuje se sve očevidnije, neugodno jasno . . . Još samo časak — i prevrnu se njim poduprta ladjica! No gle ona kanda potamnjuje, odmiče, spušta se na dno . . . pa leži dolje jedva zibljući repom . . . Ali će banuti kobni dan — i ladjica će se prevrnuti.

On potrese glavom, skoči s fotelja, dva puta prodje po sobi, sjedne k pisaćemu stolu, izvlačeći ladicu za ladicom stane prekapati svoje papire, svoja stara većinom ženska pisma. Ni sam nije znao, zašto ovako radi, ništa nije tražio — on je jednostavno htio da se kakvom bilo zabavom odtrgne od misli, koje su ga morile. Razvrnuvši na pamet nekoliko pisama (u jednom se nadje uveo cvietak obvezan pobliedjelom vrpcom), makne ramenom i pogledav na kamin, baci ih na stranu, valjda će spaliti sav ovaj nepotrebni krš. Naglo usuvajući ruke sad u ovu sad u drugu ladicu, na jednoč širom razklopi oči, i lagano izvadivši malenu osme-

rokutnu škatulju staroga kroja, lagano joj podigne poklopac. U škatulji pod dvostrukim požutjelim papirom nalazi se malen križ od granata.

Nekoliko časova gledaše začudjen na ovaj križić, a onda najednoč tiho uzklikne . . . Nešto žalba, nešto radost izmieni mu crte. Sličan izraz naleti na lice čovjeka, kojemu se nenadano sgodi susresti druga već davno izgubljena i zaboravljena, nekoč nježno milovana, a on sad iznenada uzkrsnuo pred njegovim pogledom, još uviek onaj isti, no sav promienjen godinami.

Ustane, vrati se kaminu, sjedne u fotelj — i opet rukama pokrije lice. „Čemu danas? pa uprav danas?“ napane ga misao — i sjeti se mnogoga, što je davno prošlo.

Evo, na što se je on sjetio . . .

No prije svega valja mu kazati njegovo, očevo i porodično ime. Zvao se je Sanjin, Dimitrij Pavlović.

Evo, čega se je spominjao:

I.

Dogadjalo se je ljeti god. 1840. Sanjinu istom što je prošla 22. godina, a on na povratku iz Italije u Rusiju nadje se u Frankfurtu. Bio je on čovjek, ne u sjajnom stanju, ali nezavisan i gotovo bez porodice. Po smrti daleka rodjaka zapane ga nekoliko tisuća rubalja — i on odluči proživjeti ih za granicom, prije nego unidje u službu, prije nego li turi glavu u onaj činovnički jaram, bez kojega nije bilo ni pomisliti, da će osigurano bitisati. Sanjin je točno izveo svoju odluku i tako vješto stvar udesio, da došavši u Frankfurt nadje u sebe još samo toliko novca, koliko je bilo dosta za put do Petrograda. One još godine željeznice su bile vrlo riedke, putnici su se morali razilaziti na diližansah. Sanjin kupi priliku u „beiwagenu“; diližansa polažaše iz Frankfurta istom

u jedanaest ura u večer. Vremena ostade još do volje. Na sreću bio je dan prekrasan i Sanjin, odručav u znamenitoj onda gostioni „Bieloga labuda“, pusti se gramziti po gradu. Zadje pogledati Danneckerovu Arijadnu, koja mu se slabo svidi; posjeti dom Götheov, od kojega djelâ u ostalom pročitao je samo Werthera i to u francuzkom prievodu; — prošeće se na obali Majne i nadugočasi do sita, kako se i pristoji pravomu putniku; napokon ob osam sati sav umoran i zaprašenih nogu nadje se u jednoj od najprostijih ulica Frankfurta. Te ulice poslije na dugo ne mogaše zaboraviti. Na jednoj od riedkih njezinih kuća pročita nadpis „Talijanska konditorija Giovanni Rozellija“. Sanjin zadje unutar, da popije limonadu; no u prvoj sobi, gdje za skromnom tezgom na policah izkićena ormara, kao u apoteci, stajaše nekoliko staklenica s pozlaćenimi napisi i toliko čaša s cukorom, čokoladom i sladkim dvopekom — u toj sobi ne nadje ni žive duše; samo siv mačak mrgodi se i zvrnda, prebirajući nogama na visoku pletenu stolu kraj prozora — i u kosom traku večernjega sunca žarko se rumeneći leži na podu oveće klupko crvene vune uz prevrnutu košaricu od urezana drva. Nemiran šum sluša se iz susjedne sobe. Sanjin popostoji — i pustivši zvoncu na vratima da izjekne do kraja, povikne glasno: „Nije nikoga ovdje?“ U taj trenutak razlupe se vrata iz one sobe — i Sanjin ima se čemu i čuditi.

II.

Razplivane na odgaljena pleća crne kose i izpruživši unapried gole ruke, u konditoriju sune kao striela djevojče od devetnaest godina, i spazivši Sanjina trgne k njemu, shvati ga za ruke, povuče za sobom, kričući zadihanim glasom: „brže, brže, amo, spasite!“ Ne od želje protiviti se, no od pregolema čuda Sanjin ne podje odmah za djevojkom — i

rek bi ustobi se na mjestu: on u svom životu još ne vidje ovolike krasote. Ona se je obrnula prama njemu, te s tolikom sdvojnosti u glasu, pogledu i pokretu stisnute ruke, drhtavo uzdignute k bliedu licu, progovori: „ta hodite, za majku božju, hodite!“, da on odmah porene za njom u razzinuta vrata.

U sobi, kamo je bio uletio za djevojkom, na staromodnom od konjske strune divanu ležaše sav biel, a bjelina mu se prelievaše kao ti žuti vosak ili starodavni mramor — dječak od četrnaest godina, divno nalik djevojci, očevidno njezin brat. Oči su mu zatvorene, sjena crnih gustih vlasi pada na okamenjeno čelo, na nepomične tanke obrve; izpod plavih ustnica vide se stisnuti zubi. On kano da ne diše; jedna mu ruka visi spuštena, a druga leži podvinuta pod glavom. Dječak je obučen i zakopčan: tiesan ovratnik stište mu vrat.

Djevojka s jaukom baci se k njemu. „On je umro, on je umro!“ zaleleče; „ovaj čas je tuj sjedio, razgovarao se sa mnom — a na jednoč pao i odrvenio se... Bože moj, zar nije pomoći? Pa ni majke nema! Pantaleone, Pantaleone, što doktor?“ doda talijanski: — „Jesi li išao po doktora?“

— Sinjora, nisam išao ja, poslao sam Lujzu, ozove se iza vratâ hrapav glas — i u sobu teturajući na grbavih nogu stupi malen starčić u lila-fraku s crnimi puceti, visokom bielom ovratniku, kratkih pantalonih od nankina i plavih vunenih čarapah. Sitno mu licašce posve je izniklo pod gomilom siede, ridjaste kose. Sa svih strana uzčešljane kovrčasto u vis i padajući obratno razčerupanim pramenom davale su stasu starčevu naličnost s krunastom kokoši — naličnost tim vjerniju, što si izpod onoga tamnosivoga plasta vlasi mogao razabrati samo zaoštreni nos i okrugle žute oči.

— Lujza će brže priletjeti, a ja ni letjeti ne mogu, doda starac po talijanski, pridižući jednu za drugom plosnate, po-

dagrične noge, obuvene u visoke pačmage sa šnolami, — nego sam evo donio vode.

Suhimi, svinutimi prsti stiskivaše on dugi grkljan od staklenice.

— A dotle će Emil umrieti! klikne djevojka i pruži ruke prama Sanjinu. — O gospodine, o mein Herr! — Zar vi ne znate pomoći?

— Treba mu krv pustiti — to je kaplja, reče starčić Pantaleone.

Premda Sanjin nije ni pojma imao o medicini, toliko je ipak znao, da dječkom od četrnaest godina ne pada kaplja.

— To je omaglica, a ne kaplja, progovori on obrativ se k Pantaleonu. — Ima li u vas kefa?

Starčić popodigne svoje licašce. — Što?

— Kefu, kefu, ponovi Sanjin njemački i francuzki. — Kefu, nastavi i postavi se, kanda bi rad čistio haljinu.

Napokon ga starčić pojmi.

— A, kefu! Spazzette! kako da nema u nas kefe!

— A vi amo s njom; skinimo s njega haljinu, pa ga tarimo.

— Dobro . . . Benone! A vode ne treba sliti mu na glavu?

— Ne . . . poslije; a sad požurite po kefe.

Pantaleone položi staklenku na pod, odtrči van i vrati se za čas s dvjema kefama, jedna za glavu, druga za haljine. Kudrav pudel došao za njim i silno mašuć repom gleda znalično sad starca, sad djevojku, sad opet Sanjina — kanda bi rad znao, što znamenuje sav taj nepokoj.

Sanjin vješto svuče kaput s dječka, podigne mu vrat, usuče rukave od njegove rubače i drži kefom iz svih sila trti mu prsi i ruke. Pantaleone tari opet krepko drugom kefom za glavu — po cipelah i hlačah. Djevojka pala na koljena uz divan, i shvativši objema rukama glavu, ne mičući

ni jednom trepavicom, tako se i upiljila u lice svojemu bratu.

Sanjin tare — a ovamo iz poprieka pogleda na nju. Bože dragi, divna li je bila ljepota!

III.

Nos joj bijaše nešto ovelik, no krasna orlovskoga sklada, na gornjoj ustnici lazi jedva, jedva huknuta mahovina; no zato cviet obličja ravna i spokojna, kano slonova kost ili mliečni jantar; valoviti sjaj kose, kao u Allorijeve Judite u Palazzo-Pitti — i navlastito oči tamno-sive, s crnim kolobarcem oko zjenica, veleliepne, svečane oči — pače i sada, gdje im je strah i bolja pomračila sjajnost... Sanjinu nehote pane na um čudesni kraj, odkale se vraćaše... Ni u samoj Italiji nije susreo nešto ovomu slično! Djevojka disaše riedko, nejednako; čini se, kanda svaki čas očekuje, ne će li joj brat prodihati? Sanjin nastavljaše trti joj brata, ali je gledao ne na samu djevojku. Originalna figura Pantaleonova vabljaše takodjer njegovu pozornost. Starčić sasvim oslabio i zaduhao se, pri svakom udaru kefom on bi podskakivao i plačno zastenjao, a ogromne pletice kose, omočene znojem, težko se prevaljuju s jedne strane na drugu — prave pravcate žile krupna korovlja, vodom podmivena.

— Izujte mu bar čizme — htjede mu kao reći Sanjin.

Pudel, valjda uznemiren, što se tu sbiva, na jednoč se propne prednjim capama — i stane lajati.

— Tartaglia — canaglia! zavrišti na njega starčić...

U taj par se preobrazi u djevojke lice. Uzvinu joj se obrve, zaigraju oči i zasjaju radošću...

Sanjin se ogleda... Po licu mladoga čovjeka podudari rumen; trepavice trepnu... nosnice zadršću. On potegne zraka kroz stisnute još uviek zube, uzdahne...

— Emil! krikne djevojka . . . Emilio mio!

Polagačko odkriju se ovelike crne oči. One gledaju još tupo, ali se već smieše — slabašno; taj isti slabi posmieh spustio se i na blieda usta. Zatim makne spuštenom rukom — i jednim razmahom položi ju sebi na prsi.

— Emilio! krikne opet djevojka i ustane. Izraz na licu joj bio je tako silan i žarak, da bi pomislio, evo na sad će ili u suze briznuti ili udariti u smieh.

— Emil! Što je za Boga? Emil! začuje se iza vratâ — a u sobu naglimi koraci pane spretno odjevena gospodja srebrno-siedih vlasi i osmagla lica. Mužkarac starijih godina sliedom udje za njom; glava služavke mune njemu iza ledja.

Djevojka im skoči u susret.

— On je spasen, majko, on je živ! klikne ona grčevito grleći gospodju.

— Pa što se je dogodilo? progovori ona. Vraćam se doma . . . pa na jednoč sretnem g. doktora i Lujzu . . .

Djevojka uze pripoviedati, što se je dogodilo, doktor pridje k bolestniku, koji je sve to bolje k sebi dolazio — i sve se to više smiešio: kao da se stidi proizvedene neprilike.

— Vi ste, kako vidim, trli ga kefami, obrati se doktor Sanjinu i Pantaleonu, — i vrlo ste dobro učinili . . . Valja vam pamet . . . a sad da vidimo, što bi još trebalo . . .

Popipa onda mladomu čovjeku bilo. — Hm! Pokažite jezik!

Gospodja se brižljivo nagne nad njim. On se još bolje nasmije, uzvine na nju oči — i porumeni . . .

Sanjin se sjeti, da je sada postao ovdje suvišan; izadje u konditoriju. No još nije uspio uhvatiti kvaku uličnih vrata, kad se djevojka opet pred njim stvori i sustavi ga.

— Vi odlazite, počne ona, ljubezno se zagledajući u njegovo lice; — ja vas ne suzdržavam, no vi morate večeras k nama doći: mi smo vam toliko dužni, vi ste, možebit, spa-

sili brata — mi bismo vam se rado zahvalili — majka hoće. Vi nam morate kazati, tko ste, morate se radovati s nami zajedno . . .

— Al ja moram večeras u Berlin, zaustit će Sanjin.

— Dospjet ćete i tamo, živo odgovori djevojka. — Dodjite za sat k nama na čašu čokolade. Obećajete? A ja moram k njemu! Hoćete li doći?

Što da učini Sanjin?

— Doći ću, odgovori on.

Krasotica mu brzo stisne ruku i prhne van — a on se oćuti na ulici.

IV.

Kad se Sanjin podrugu uru za tim vrnu u konditoriju Rozelli, primiše ga ondje kao rodjaka. Emil sjedjaše na istom divanu, na kojem su ga protirali; doktor mu je bio propisao liek i preporučio „što veću opreznost u draženju osjećajâ“ — kanoti subjektu nervozna terperamenta, sklona na bolesti srca. On je već prije znao padati u omaglice: al nikada tako trajno i silno. U ostalom doktor izjavi, da je svaka opasnost minula. Emil se obukao, kao što i dolikuje oporavniku, u prostranu spavaću haljinu; mati mu je zavila vrat sivim vunenim rubcem; ali je izgledao radostno, gotovo svečano; dapače sve naokolo izgledalo je nekako svečano. Pred divanom na okruglu, čistim stolnjakom prostrtu stolu, diže se čokoladom kipući i dišući, šalicami, karafinom, biskiti i žemljami, — pače i cviećem obkoljena ogromna kafemašina; šest tankih svieća od voska gori u dva srebrna sviećnjaka; s jedne strane divanu odgaljuje volterovski fotelj meka svoja naručja — i Sanjina posade naročito u taj fotelj. Svi stanovnici konditorije, s kojimi nadje danas priliku upoznati se, skupljeni su tuj, ne izuzimljući pudela Tartalja i mačka; svi se čine neizkazano sretni: pudel čak i kiše od zadovoljstva;

samo mačak kao i prije zvrnda i mrgodi se. Sanjina zaokupe, neka pripovieda, tko je, odkale je i kako se zove; kad im reče, da je Rus — obje gospodje malko se začude i pače ahnu; no u isti par obje u jedan glas izjave, da odlično izgovara njemački jezik; al ako se lašnje razgovara francuzki, neka slobodno u tom jeziku govori, pošto ga i one dobro razumiju i govore. Sanjin odmah prihvati njihov priedlog. „Sanin! Sanin!“ Gospodje nisu nikako očekivale, da se rusko ime može tako lasno izgovoriti. I ime: „Dimitrij“ odmah se priljubi. Starija gospodja opazi, kako je u svojoj mladosti slušala prekrasnu operu „Demetrio e Polibio“, al da je „Dimitri“ još mnogo ljepše od Demetrio. Tako se je Sanjin razbrbljao cielu uru. Sa svoje strane gospodje njemu odkriše sve potankosti vlastitoga života. Više je žagorila mati, gospodja sa siedom kosom. Od nje saznade Sanjin, da se zove Leonora Rozelli, da je ostala udovica iza svoga muža Giovanni Battista Rozelli, koji je ima tomu dvaest pet godina stao kao konditor u Frankfurtu; da je Giovanni Battista bio rodom iz Vicence, čovjek dobar, premda malko nagao i zanosljiv i k tomu republikanac! Na te rieči gospodja Rozelli pokaže njegovu uljenu sliku nad divanom. Valja uzeti, da slikar — „i on republikanac“, uzdahnu gdja. Rozelli — nije vjerno ulovio naličnosti, jer na slici pokazuje se pokojni Giovanni Battista kao kakav sumračan i surov brigant — ruke Rinalda Rinaldina! Sama gdja. Rozelli rodila se je u „starinskom i prekrasnom gradu Parmi, gdje se nalazi toli divna kupola oslikana neumrlim Correggiom!“ No stanujući dugo u Germaniji da se je gotovo poniemčila. Na to doda, žalostno krenuvši glavom, da je sve, što joj je preostalo, eto ta kći, i eto taj sin (tuj pokaže na jedno pa na drugo prstom); da se kći zove Gjemma a sin Emilio; da su oboje vrlo dobra i poslušna djeca — navlastito Emilio ... („A ja zar nisam poslušna?“ upane kći; — „oh, i ti si republikanka!“ odgovori joj mati;)

— da poslovi pravo rekav idu sad gore nego za živa muža, koji je u konditorskom zanatu bio velik majstor . . . (Un grand' uomo! sa surovim licem prihvati Pantaleone); ali uza sve to, hvala Bogu, još se živjeti da!

V.

Gjema slušaše mater — i jednako se podsmijavala, uzdihavala, gladila ju po ramenu, grozila joj prstom i pogledavala na Sanjina; napokon ustade, ogrli i poljubi mater u vrat, u samu „dušu“, na što se je ona vrlo razsmijala i pače zafućnula. Predstaviše i Pantaleona Sanjinu. Izadje na vidik, da je nekoč bio pjevač kod opere za baritonske partije, nu već davno pustio kazalištno zvanje, a sad živari u porodici Rozellijevoj nešto u sredini medju prijateljem i slugom. Ako i jest u Germaniji proživio dugo vremena, njemački jezik je izučio slabo i samo je umio psovati i grditi na njem, bez srca izopačujuć i psovke. „Ferroflukto Spiččebubbio!“ — to mu je bila rieč za svakoga Niemca. No talijanski govorio je savršeno — bivši rodom iz Sinigalje, gdje se sluša „lingua toscana in bocca romana!“ Emilio se očevidno nježi i pliva u prijatnu osjećaju čovjeka, koji istom što je umaknuo opasnosti, ili ozdravljuje; pa i osim toga po svemu se vidi, da ga svi u kući maze i prokše. On plaho zahvali Sanjinu, a onda navali na sirup i konfekte. Sanjin morade izpiti dvie poveće čaše izvrstne čokolade i pojesti propast biskvita; još s jednim nije ni gotov, već Gjema nudi drugi, a kako da joj odbiješ! Za malo bude mu, kanda je doma: vrieme leti s neizrecivom hitrinom. Sve su ga izazivali, da mnogo pripovieda — o Rusiji, o njezinoj klimi, o družtvu ruskom, o ruskom seljaninu — navlastito o kozaku; o ratu god. 1812., o Petru Velikom, o Kremlju i o ruskih pjesmah i o ruskih zvonih. Obadvie gospodje vrlo su slabo poznavale našu po-

stojbinu; gdja. Rozelli, ili kako su ju radije i češće zvali, Frau Leonore, natjera Sanjina u čudo zapitavši: da li još postoji znameniti, u prošlom vieku sagradjeni u Petrogradu dvor od leda, o kojem je nedavno zanimiv sastavak pročitala u jednoj od knjiga pokojnoga muža: Bellezze delle arti? — A kad joj začudjen Sanjin povikne: „zar vi mislite, da u Rusiji nema nikada ljeta?“, odgovori Frau Leonore, da je ona do sada ovakvu sebi mislila Rusiju: vječni snieg, svi hodaju u kožusih i svi su vojnici — nu gostoljubivost je bez primjera i kmeti uzorno poslušni! Sanjin se upre nju i kćer točnije upućivati. Kad rieč dodje na rusku muziku, odmah ga zamole, neka odpjeva kakvugodj rusku ariju, i pokažu mu fortepiano na krilo s crnimi tipkami mjesto bielih i s bielimi mjesto crnih. Ne oklievajuć posluhne i prateći se dvama prstima desne i trima (palcem, srednjim i malim) lieve ruke odpjeva tanušnim kroz nos tenorkom najprije „Sarafan“, zatim „Po ulici mostovoj“. Gospodje pohvale mu glas i muziku, al još bolje pohvale mekoću i zvučnost ruskoga jezika, te zaištu prievod teksta. Sanjin učini po želji, — no pošto tekst „Sarafana“, i osobito „Po ulici mostovoj“ (sur une rue pavée une jeune fille allait à l' eau, tako je bio preveo original) ne mogaše rusku poeziju visoko podići u cieni njegovih slušatelja, zato on najprije oddeklamira, a zatim prevede i odpjeva Puškinovu: „Ja pomnju (sjećam se) čudnoje mgnovenje (trenutak)“, kako ju je u muziku skladio Glinka, pri čemu je u mollnih strofah zapinjao. Tad bijaše na gospodjah, da se uzhićuju — Frau Leonore pače pronadje divnu naličnost ruskoga s talijanskim jezikom. „Mgnovenje“ — „o vieni“ — „so mnoj“ — „siam noi“ — itd. Sama imena: Puškin (ona je rekla: Pussekin) i Glinka kanda joj zvuče srodno. Sad i Sanjin zamoli njih, da nešto pjevaju. One bez zanovieti prihvate. Frau Leonore sjedne k fortepianu i s Gjemom zajedno odpjeva nekoliko duetića i „stornello“.

U matere morao je nekoč biti liep kontralt; kćerin je glas nešto slab, no prijatan.

VI.

Ali ne glasom Gjeminim, njom, njom samom nasladjivao se je Sanjin. On je ponešto od zada i s boka sjedio i mislio sam u sebi, da nikakva palma — pa niti jedna od pjesama Benedikta, u ono doba pjesnika u modi — ne može se nadkriljivati s preizvrstnom strojnosti njezina stasa. A kad bi ona, gdje se osjećaji prelievaju u glasbi, izvinula oči u vis — njemu se učini, da nema neba, koje se ne bi otvorilo pred takvim pogledom. Sam dapače starčić Pantaleone, koji ledjima naslonjen o uzvratnik i zataknuvši podbradak i usta u široku jačicu slušaše važno i s izrazom poznavaoca — sam on uživao je u licu prekrasne djevojke i divio se njemu — a mislio bi, da se je starac davno morao tomu licu priviknuti. Na kraju svojih dueta primieti Frau Leonore, da Emilio ima glas odličan, pravo srebro — no da se sada nalazi u dobi, gdje se glas promjenjuje (on je sbilja govorio basom, koji se lomio bez prestanka), pa zato da mu je zabranjeno pjevati; al da bi evo Pantaleone mogao na čast gostu zagrmjeti po starinski! Pantaleone mrakne nezadovoljno, smrkne se, nakostruši vlasi i rekne, da je sve to već davna odmahnuo, premda je u mladosti i sbilja bio momak na mejdanu — pa i u obće da je spadao u onu veliku epohu, kada su pjevali pravi, klasični pjevači, drugi ljudi od sadašnjih piskavaca! da su njemu, Pantaleonu Cippatoli rodom iz Varese, okrunili jednoč u Modeni glavu lovorikom i povrh toga ovim povodom pustili u kazalište nekoliko bielih golubova; da je od ostaloga jedan ruski knez Tarbuski — „il principe Tarbuski“ — s kojim je kao prijatelj s prijateljem živio, zvao ga za užinom osbiljno u Rusiju, obećavao gore od zlata,

gore! . . . al da se nije htio razstajati s Italijom, zavičajem Danteovim — il paese del Dante! — Zatim napokon udare . . . zle okolnosti, on sam skrivi svojom neopreznosti . . . Tuj starac prestane, duboko uzdahne po dva puta, pogne glavu — a onda opet probjesedi o klasičnoj epohi pjevanja, o glasovitom tenoru Garciji, koga je pobožno, bez mjere i granice poštovao. „To vam je bio muž!“ uzklikne. „Nikada veliki Garcia — „il gran Garcia“ — ne bi se ponizio, da zapjeva, kao današnji tenorčići — tenoracci — falzetom: cielom grudi, grudi, voce di petto, si! I krepko starčić malom usahlom šakom lupi u svoje prsi. Pa kakav igrač! Vulkan, signori miei, vulkan, un Vesuvio! Meni je bila čast i sreća zajedno s njim pjevati u operi dell' illustrissimo maestro Rossini — u Otellu! Garcia bio Otello — ja bio Jago — pa kad je on izgovarao tu frazu . . .

Ovdje se Pantaleone postavi u pozituru i zapjeva drhtavim i sipljivim, no još uviek patetičnim glasom:

L' i . . . ra daver . . . so daver . . . so il fato.
Io piu no . . . no . . . non temerò!

— Sav je teatar drhtao, signori miei! al i ja ne sfalih; i ja upri za njim:

L' i . . . ra daver . . . so daver . . . so il fato.
Temèr piu no dovrò!

— „On pak na jednoč — kao munja, kao ris:

Morro! . . . ma vendicato . . .

— „Ili evo još, kada je on pjevao . . . kada je pjevao onu glasovitu ariju iz „Matrimonio segreto“: Pria che spunti . . . tuj on, il gran Garcia, poslije rieči: I cavalli di galoppo — zaveze na rieči: Senza posa caccierà — poslušajte tu divotu, com' è stupendo! Tuj on zaveze . . .“ Starčić i počne sbilja neku neobičnu fiorituru — al na desetoj se noti zalikne, zakašlje, i mahnuv rukom, okrene se i pomrmlja: — Čemu me mučite? Gjema odmah skoči sa stolca i pleskajući u dlane,

kličući: bravo! bravo! prileti k ubogomu nekadašnjemu Jagu i objema rukama poplešće ga ljubezno po ramenu. Samo se Emil bez smilovanja smije. Cet âge est sans pitié — ta dob ne poznaje milosrdja — rekao je već davno Lafontaine.

Sanjin se dade tješiti iznemogla pjevača i povede s njim govor na talijanskom jeziku (što je od njega mogao poloviti na posljednjem svojem putovanju), povede razgovor o „paese del Dante, dove il si suona". Ova fraza s onom drugom: „Lasciate ogni speranza" — bila je sva pjesnička talijanska roba mladoga putnika; ali se Pantaleone ne upusti u njegove tlapnje. Dublje nego ikad prije sgnjuriv podbradak u ovratnik i mrko piljeć očima, postade nalik ptici, ptici srditoj i hudoj — vrani, komu li, ili jastriebu. Tada Emil, malko porumenjev, kako već biva u razprokšene djece — obrne se k sestri i rekne, hoće li zabaviti gosta, da to bolje izmisliti ne može, nego da čita koju od komedijica Maltzovih, koje tako dobro umije čitati. Gjema se nasmije, udari brata po ruci, vikne mu, da se istom štogod smisli! Al ipak odmah podje u svoju sobu i vrativši se s knjižicom u ruci, sjedne za stol pred lampom, ogleda se, podigne prst — „sad mučati!" — čisto talijanski gest — te uze čitati.

VII.

Maltz je bio frankfurtski literat u 30-ih godinah, koji je u kratkih i lako nabacanih komedijicah, lokalnim narječjem pisanih, risao vještim i zabavnim, premda ne dubokim humorom mjestne franktfurtske tipe. Pokaže se u čas, da Gjema čita zbilja izvrstno — sasvim akterski. Ona je umjela naslikati svaku osobu, oličiti do kraja njezin značaj, razigrati svukoliku mimiku, prelivenu u nju, zajedno s talijanskom njenom krvi; ne štedeći nježna si glasa ni prekrasna lica, ako je bilo predstaviti ili već preko uma obnemoglu staricu ili

purgermajstora — ona je sgrčivala najružnije grimase, ježila oči, mrštila nos, rengala, pištala. Čitajući, sama sebi se smijala; no kada su ju slušaoci (dakako bez Pantaleona, koji je odmah s negodovanjem pobjegao, čim bi se povela rieč o quel ferroflukto Tedesco) – kada su ju slušaoci pretrgli prskom prijateljskoga hohota, tad i ona, spustivši knjigu na koljena, sama udari zvonko u smieh i zavrne glavu u nazad — a crna joj kosa leprša u mekih pramencih po vratu i potresenih ramenih. Prestani hohot, to ona odmah podigne knjigu i složivši lice u dolični sklad, uzme ozbiljno čitati. Sanjin joj se ne može dosta načuditi; njega je navlastito mučilo to: kakvim se čudom tako idealno-prekrasno lice prelieva na jednoč u tako komični, po gdjekada gotovo trivijalni zražaj? Na manje zadovoljstvo znala je Gjema čitati role mladih djevojaka — tako zvanih „jeunes premières“, osobito ljubovni prizori ne idjahu joj za rukom; ona je to sama osjećala, te ih zato čitaše s nekom lakom nasmješljivosti — kanda ne vjeruje u sve one svečane kletve i zanosite zvuke, od kojih se je u ostalom klonio i sam pisac, koliko je mogao.

Sanjin ni opazio nije, kako leti vrieme — i samo onda sjeti se na odlazak, kada odbije deset ura. Kao opaljen skoči sa stolca.

— Što vam je, upita Frau Leonore.

— Morao sam, vidite, odputovati danas u Berlin — već sam kupio mjesto u diližansi!

— A kada odlazi diližansa?

— U pol jedanaest!

— No onda već i onako ne ćete prispjeti, uhvati Gjema; ostanite . . . ja ću još počitati.

— Jeste li sve novce već platili, ili samo kaparu dali? opet će znalično Frau Leonore.

— Sve! zabrinuto odmahne Sanjin.

Gjema pogleda na njega i malko prižmiri — a onda

pukne u smieh, na što ju mati pokara. — Mladac u ludo bacio novce — a ti se smiješ!

— Nikomu ništa, odgovori Gjema; — to ga ne će razoriti, a mi ćemo gledati da ga utješimo. Hoćete li limonadu?

Sanjin popije čašu limonade; Gjema se prihvati Maltza — i opet sve podje kao po maslu.

Udari dvanaest. Sanjin se digne na odlazak.

— Vi sada morate nekoliko dana ostati u Frankfurtu, rekne mu Gjema; čemu hitjeti? U drugom gradu ne će biti zabavnije. — Ona popošuti. Sanjin ne odgovori ništa i pomisli, da kako mu je kesa opustjela, i ne može iz Frankfurta prije, nego li dobije odgovor od jednoga u Berlinu prijatelja, u koga je mislio zaprositi novaca.

— Ostanite, ostanite, prihvati i Frau Leonore. Mi ćemo vas upoznati sa zaručnikom Gjeminim, s gospodinom Karlom Klüberom. Danas nije mogao doći ovamo, kako je vrlo zabavljen u svom magazinu — vi ste po svoj prilici opazili na Zeili najveći magazin sukna i svilene robe. On je tuj prvi. Njemu će biti vrlo drago s vami se upoznati.

Sanjina ova obaviest — Bog zna zašto — malko ožeže. „Sretna li zaručnika!“ mune kroz njegovu pamet. Pogleda na Gjemu — i prividi mu se, kanda vidi neku nasmješljivost u njezinih očiju. Poče se tamo i amo klanjati.

— Do sutra? Zar ne do sutra? upita Frau Leonore.

— Do sutra! rekne Gjema ne upitnim nego odrješitim tonom, kao da drugčije ne može ni biti.

— Do sutra! odzove se Sanjin.

Emil, Pantaleone i pudel Tartalja sprovedu ga do ugla ulice. Pantaleone ne mogaše pregorjeti, da ne izrekne svoje nezadovoljstvo rad Gjemina čitanja.

— Kako je nije sram! Grči se, piskuće — una carricatura! Za nju je predstavljati Meropu ili Klitemnestru — nešto veliko, tragično, a ona prerugiva kakvugod istom ružnu Nje-

micu! Tako bih mogô i ja... Merc, kerc, smerc, doda on sipljivim glasom, pognuv glavu u napried i razkreljutiv prste. Tartalja na nj zalaje, a Emil zahohota. Starčić krepko krene natrag.

Sanjin se vrati k „bielomu labudu“ — (gdje je u obćoj sali bio ostavio svoju prtljagu) — duhom prilične razžalošćenim. Svi oni njemačko-francuzko-talijanski razgovori još mu jednako zvone u glavi.

— Nevjesta! zašapta već u postelji skromne jedne na strani sobe. — Pa kakva krasna! No čemu sam ja tuj ostao?

Pa ipak sutradan pošalje pismo svomu prijatelju u Berlin.

VIII.

Još on ne dospio ni odjenuti se, kad mu sobar najavi dolazak dvojice gospode. Jedan od njih pokaže se Emil; drugi, ugledan i uzrastan mlad čovjek, s poštovanja dostojnim licem, bio je Herr Karl Klüber, zaručnik prekrasne Gjeme.

Valja uzeti, da u ono doba, u cielom Frankfurtu, ni u jednom magazinu nije bilo tako udvorna, pristojna, važna i ljubezna glavnoga komija, kakav se vidi gosp. Klüber. Savršenost njegove odjeće stajaše na jednoj visini s dostojanstvom njegova stasa, s uzornosti — istina, malko kitnjastom i usiljenom, onako po englezki (on je dvie godine proveo u Englezkoj) — no kraj svega toga s osvojnom uzornosti njegovih manira. Na prvi pogled bilo je svakomu jasno, da taj ljepušasti, nešto strogi, odlično obrazovani i uzorno izmiveni mladi čovjek zna pokoriti se višemu i zapovjedit nižemu, i da za tezgom svoga skladišta mora i samim kupcem udahnuti poštovanje! O prekomjernu njegovu poštenju nije moglo biti ni najmanje sumnje: treba samo da svrneš okom na ukočeno-naštrkanu jačicu od rubače! I glas mu se pokazao,

kakav se samo očekivati može: gust i navlažen samouvjerenjem, al ne odviše glasan, s nekom pače ljubeznošću u zvuku. Takav je glas kano stvoren za davanje naloga nižemu komiju: „der pokažite taj komad lionskoga baršuna!“ ili: „prinesite stolac ovoj gospodji!“

G. Klüber počne s poklonom i preporukom, pri čem je tako blagorodno savio svoj stas, tako prijatno podvinuo svoje noge i tako učtivo trenuo petom o petu, da bi svaki čovjek morao odmah pomisliti: „u toga su čovjeka i rubenina i duševne sposobnosti — prve sorte!“ Desna ruka bez rukavice — (u lievoj ruci, obučenoj u švedsku rukavicu, držao je kao ogledalo izsvjetlanu kapu, kojoj na dnu ležaše druga rukavica) — desna ruka, koju je skromno no čvrsto dao Sanjinu, bila mu je tako izdjelana i obradjena. kako se ni povjerovati ne da: svaki nokat prava je, svoje vrsti, savršenost! Zatim priobći, u izvrstnom njemačkom jeziku, da je došao izkazati svoje poštovanje i zahvalu gnu. inostrancu, koji je tako važnu ljubav učinio budućemu njegovu rodjaku, bratu njegove nevjeste; na ove rieči ponese lievu ruku s kapom na Emila, koji porumeni od stida, i odvrnuv se k prozoru zatakne prst u usta. G. Klüber završi, kako će biti sretan, bude li u sretnoj sgodi od svoje strane vratiti ljubav g. inostrancu. Sanjin odgovori, ne bez smetnje, i on na njemačkom jeziku, kako mu je vrlo drago . . . kako mu je usluga bila neznatna . . . pa zamoli svoje goste, neka sjednu. G. Klüber zahvali — i u trenutak razvinuv nabor svoga fraka, spusti se na stolac — no spusti se tako lagano i zadrži se na njem tako vižlasto, da si morao odmah razumjeti: „taj je čovjek sjednuo samo od udvornosti — pa sad će na uzprhnuti!“ I zbilja, odmah zatim uzprhne i stidljivo koračiv dva puta, kanda bi zaigrao, rekne, da na žalost ne može dulje ostati; jer mu se je žuriti u magazin — posao prije svega! — no pošto je sutra nedjelja — to je on u dogovoru s Frau

Leonorom i Frajlajn Gjemom priredio zabavnu šetnju u Soden, na koju časti se pozvati i g. inostranca — te goji nadu, da on ne će odbiti, da ju ukrasi svojim pribivanjem. Sanjin ne odbaci — a Herr Klüber se preporuči po drugi put i ode, prijatno blištući pantalonami najnježnijega grahorastog cvieta i isto tako prijatno podškripljujući podplati najnovijih cipela.

IX.

Emil, koji je ostao nepomično odvrnut k prozoru, dapače poslije poziva Sanjinova, da „sjedne“, čim je budući njegov rodjak izašao — stane se po djetinski guriti i rumenjeti, te upita Sanjina, ne bi li mogao još koji čas kod njega ostati? „Meni je danas puno bolje — rekne — no doktor mi zabranio raditi.“

— Ostanite! Vi me ništa ne smetate, povikne Sanjin, koji kano svaki pravi Rus, jedva dočeka prvu sgodu, što je pod ruku došla, samo da ne dodje u nesgodu sâm što bilo poslovati.

Emil mu zahvali — i za koji čas savršeno se odomaći s njim i njegovim stanom; pregledavao mu je stvari, razpitivao za svaku od njih: gdje ju je kupio i po što? Pomogne mu zatim obrijati se, pri čemu opazi, da ne pušta uzalud rasti brkove; — priobći mu napokon množ potankosti o svojoj materi, o sestri, o Pantaleonu i o Tartalji, dapače o cielom im žiću i biću. Svakoga traga plahosti nestalo u Emila; u tinji čas je oćutio neobičajnu naklonost prama Sanjinu — ni najmanje zato, što mu je sinoć spasio život, nego jer je čovjek tako simpatičan! Za tinji čas povjeri Sanjinu i sve tajne svoje. S osobitim žarom vrtio se je oko toga, da njegova mati hoće na silu, da napravi od njega trgovca — a on zna za sigurno, da je kao rodjen za umjetnika, glasbenika, pjevača; da je kazalište pravo njegovo zvanje; da ga

i Pantaleone bodri, al g. Klüber pomaže majku, kojom najviše ravna; da je i sama misao, učiniti od njega trgovca, potekla osobno od g. Klübera, po čijem mnienju ništa na svietu nije par zvanju trgovca! Prodavati sukno i baršun — i namazati obćinstvo, sguliti s njega „Narren-oder Russen-Preise“ — to mu je eto ideal! (U prvašnja vremena, a borme i sada biva, kad nagnu Rusi mjeseca svibnja u Frankfurt, poskoče u skladištih i ciene, i zovu se onda „Russen- ili vaj! Narren-Preise“).

— Što sad? Treba poći k nama! povikne on, čim se je Sanjin obukao i napisao list u Berlin.

— Za sad je još rano, rekne Sanjin.

— To ne smeta, progovori Emil, dragajući ga. Ajdemo! Uvrnut ćemo na poštu — a odanle k nama. Gjema tako će nam se radovati! Vi ćete kod nas uzeti zajutrak... Majci možete štogod govoriti o meni, o mojoj karieri...

— E pak ajdemo, rekne Sanjin — i oni se dadnu na put.

X.

Gjema se je i zbilja obradovala i Frau Leonore primila ga vrlo prijazno: vidjeti je, da je sinoć izveo dobar utisak na obje. Emil poletio skrbjeti za zajutrak, s opomenom prišapnuv Sanjinu u uho: „ne zaboravite!“

— Ne ću, odgovori Sanjin.

Frau Leonore nije bila najzdravija: trpljaše od migrene — te poluležeći u fotelju, gledala je, da se ne giblje. Na Gjemi je bila široka žuta bluza, pripasana crnim pasom od kože; kanda je i ona utrudjena, te je malko pobliedjela; crnoviti obručići obuhvaćaju njezine oči; al im žarkost nije manja od toga, a bljedoća primicaše nešto otajstvena i mila klasično-strogim crtam njezina lica. Sanjin se je taj dan osobito divio uzoritoj krasoti njezinih ruku: dok je ona njima

popravljala i podnosila svoju crnu, ljeskavu kosu, — pogled njegov ne mogaše se odtrći od prsta joj gibkih i dugih, jedan od drugoga rastavljenih, kakono u Rafaelove Fornarine.

Na dvoru je gorjelo od žege; poslije zajutarka Sanjin htjede kao otići, ali mu reknu, da je na ovakav dan najbolje ne ganuti se s mjesta — pa i on reče, da je tako, i ostade. U otražnjoj sobi, gdjeno je sjedio s domaćicami, lepršao je hladak, prozori su gledali u ovelik vrteljak, obrastao akacijami. Roj pčela, osa i stršena složno i željno gudi sred njihovih grančica, koje su zasute zlatnimi cvjetići, kroz polu nadkrivene kapke i spuštene zastore probija u sobu sav taj šumni zvuk: pripovieda o znoju, štono se razlio u vasduhu — s tim sladji postajaše hladak granami zastrte i udobne sobe.

Sanjin govoraše mnogo, kano i jučer, al ne o Rusiji i o ruskom životu. Želeć zadovoljiti svomu mladomu prijatelju, koga su odmah poslije zajutarka poslali gnu. Klüberu — vježbati se u knjigovodstvu — navede on rieč na umjetnost i trgovinu, pa uze sravnjivati njihove probitke i zadatke. Nije se čudio, što Frau Leonore brani trgovinu — on je to i očekivao; al evo i Gjema misli kao i ona.

— Jesi li umjetnik — osobito pjevač, govoraše Gjema energično vodeći rukom s gora dolje — a ti bud svakako na prvom mjestu! Drugo već ne vriedi, ne vodi nikamo, a tko zna, možeš li se uzpeti na prvo? Pantaleone, koji je sudjelovao i sam u razgovoru — (njemu kao davnomu sluzi i staromu čovjeku dopuštali su pred domaćimi sjediti kod stola; Talijani u obće nisu prestrogi u etiketi) — Pantaleone, razumije se po sebi, stajaše kao klisura za umjetnost. Pravo govoreć njegovi su dokazi bili dosta slabi; on je najviše o tom razlagao, da prije svega valja vladati d' un certo estro d' inspirazione — nekim prudom nadahnuća! Frau Leonore primieti mu, da je valjda i on vladao onim prudom — a sad . . . — Ja sam imao dušmane — sumračno odgovori

Pantaleone. — Al po čem ti znaš — (Talijani rad kažu „ti“) — da Emil ne će imati dušmanâ, ako se i odkrije u njem onaj prud? — A vi tešite od njega trgovca, ljutito progovori Pantaleone — no Giovan' Battista ne bi tako radio, premda je sam bio konditor! — Giovan' Battista, moj muž, bio je čovjek razuman — pa ako se je u mladosti i zanosio . . . No već starčić ne htjede ništa čuti — i ode, još jednoč s prikorom poviknuvši: A! Giovan' Battista! . . . Gjema glasnije progovori, da kad bi Emil osjećao rodoljublje i htio sve svoje sile posvetiti slobodi Italije — to, napokon, za tako uzvišeno i sveto djelo bilo bi i vriedno žrtvovati vlastitu budućnost — al nipošto za kazalište! Tuj se sada uzvalja u Frau Leonore, te ona stane moliti svoju kćer, neka za Boga ne zavodi s prava puta bar svojega brata, neka joj bude dosta, da je sama takva sdvojna republikanka! Dorekavši ove rieči, Frau Leonore je zaohala i stala se tužiti na glavu, koja samo da joj „ne pukne“. (Frau Leonore gostu za volju govoraše s kćerkom francuzki.)

Gjema odmah prione vrpoljiti se oko nje, tiho joj puhati na čelo, namočivši ga prije odekolonom, tiho joj cjelivati lice, polagati joj glavu u jastuke, braniti razgovor — i opet ju cjelivati. Zatim obrati se k Sanjinu i uze mu pripoviedati polušaljivim, polutronutim glasom — kakva je odlična u nje mati i kakva je to bila krasotica! „Što velim: bila! ona je sada — milinje. Pogledajte, pogledajte, kakve su joj oči!“

Gjema hitro izvadi biel rubac iz džepa, pokrije lice materi — i lagano povlačeći sve to niže okrajak rubca, odgali postupno čelo, obrve i oči Frau Leonori; malko počeka, a onda zamoli, da ih otvori. Mati posluša, Gjema vrisne od uzhita (oči su bile sbilja krasne) — i naglo spustivši rubac niz doljni, manje pravilan dio materina lica, udri ju opet cjelivati. Frau Leonore smije se, odvraća se i s pritvornim

naporom odturkuje svoju kćer. I kći se utvara, kanda se bori s materom, i draga se s njom — ne mačji, ne francuzki — no s onom talijanskom dražesti, kojom vazda ravna sila osjećanja.

Napokon izjavi Frau Leonore, da je umorna... Tada joj Gjema odmah posavjetuje, da malko usne, tuj odmah u fotelju — a ja ću s gospodinom Rusom — „avec le monsieur russe“ — biti tako tiha, tako tiha... kao mali miš... „comme des petites souris“. — Za odgovor nasmije se Frau Leonore, sklopi oči, uzdahne dva tri puta i zadriema. Gjema se spretno spusti na klupčicu kraj nje, i više se ne ganu, samo bi kadšto podigla prst na usta — i jedva čujno psikala, poprieko gledjući na Sanjina, kad bi se najmanje pokrenuo. Svršilo se je s tim, da je i on kano očaran, svimi silami duše nasladjujući se slikom, koju su mu predstavljali i ta polutamna soba, gdje se tamo amo žarkimi točkami sjaju ponosne ružice, usadjene u zelene, starinske čaše, — i ta zadriemala žena sa skromno-podvitima rukama i dobrim sumornim licem, obloženim sniežnom bjelinom jastuka, i taj mladjani, budni, i on dobar, uman, čist i neizrecivo krasan, stvor s tako crnima, dubokima, zalitima nekom sjenom, a ipak sjajnima očima... Što je to? San? Priča li?... I kojim se čudom nalazi on tuj?

XI.

Zvonce zvekne na vanjskim vratima. Mlad seljački dječak u šubari i crljenu prsluku ušao je s ulice u konditoriju. Od rana jutra još ni jedan kupac nije zavirio u nju... — Evo kako mi trgujemo! uzdahnuvši rekla je za zajutarkom Frau Leonore Sanjinu. Ona je sve uviek driemala; Gjema se boji izvući ruku izpod jastuka i šapnu Sanjinu: „Sadjite, prodajte vi za mene!“ — Odmah Sanjin na prstima snidje u kondi-

toriju. Dječak je potrebovao četvrt funta metvenjaka. — Po što je to? upita šaptom kroz vrata Sanjin Gjemu. — Šest krajcara! istim šaptom ona mu odgovori Sanjin odmjeri četvrt funta, nadje papirić, smota od njega zavojak, zamota kolačiće, prospe ih, opet zamota, prospe opet, napokon preda, i uzme novce... Gleda ga u čudu dječak, vrteć svojom šubarom na želudcu, u susjednoj sobi Gjema zatisnuvši usta hoće da umre od smieha. Jedva izadje ovaj kupac, eto već drugi i treći... „A vidiš, kako sam sretne ruke!“ pomisli Sanjin. Drugi je zaiskao čašu šljivušca, treći pol funta konfekta. Sanjin ih podvori, smiono tuckajuć žlicami, predižuć zdjelice i spretno zadievajuć ruke u stakla i kutije. Kod sračunavanja pokaže se, da je šljivušca prodao jeftino, za konfekte pako uzeo dva krajcara previše. Gjema se jednako iz tiha smije, pa i sam Sanjin kanda je osjećao neobičajnu veselost, neki posebno blaženi sklad duše. On bi kanda cieli svoj viek ovako stajao za tezgom i trgovao šljivušcem i kolačići, dok medjutim iza vratâ mili ovaj stvor na njega gleda prijaznonasmješljivim očima, a ljetno sunce, prodirući kroz silnu mrežu uzraslih pred prozorom kostanja, napunjuje svu sobu zelenkastim zlatom poldnevnih svjetilica, poldnevnih sjena, a srce se nježi sladkom, iznemoglom lienosti, nebrigom i mladosti — mladosti procvjetnom!

Četvrti kupac treba čašu kave! tu valja dozvati Pantaleona (Emila još uviek nema iz magazina g. Klübera). Sanjin opet sjedne k Gjemi. Frau Leonore nastavlja driemati na veliku radost svoje kćeri. — Majci u snu prestaje glavobolja — rekne ona. Na posljedku Sanjin povede razgovor, kao i prije šaptom, o svojoj „trgovini“; preosbiljno dao se upućivati o cieni razne „konditorske“ robe; s istom sbiljom kazuje mu Gjema za razne ciene, a medjutim u duši oboje se milo smije, kao priznajući, da igraju prezabavnu šalu. U jednoč na ulici zasvira verklec iz Freischütza: „Durch die Felder,

durch die Auen“ . . . Plašljivi glasi zamnjeli, dršćući, potitravajući u nepomičnu vazduhu. Gjema se prepane . . . „Probudit će majku!“ Sanjin odmah izleti na ulicu, sune sviraču u ruku nekoliko krajcara i odpravi ga. Kada se je povratio, Gjema mu zahvali laganim kivkom glave i zamišljeno nasmjehnuvši se, uzme, no jedva čujno, pjevati liepu Weberovu melodiju, kojom Maks izlieva sva začudjenja prve ljubavi. Onda upita Sanjina, poznaje li „Freischütza“, ljubi li Webera i doda, da premda je Talijanka, takvu ipak glasbu nada svim ljubi. S Webera sklizne se govor na poeziju i romantiku, na Hoffmanna, koga su još u ono doba svi čitali.

A Frau Leonore sve jednako driemlje, da i zahrka kadšto, a traci sunčani, probivši se kroz uzke pukotine kapaka, neopazljivo no postojano predižu se i putuju po podu, po pokućtvu, po Gjeminoj haljini, po lišću i šaru cvieća.

XII.

Gjema ne ljubi previše Hoffmanna, pače nalazi ga — dosadnim! Fantastično-oblačni, sjeverni živalj u njegovih pričah malo je godio i bio pristupan njenoj južnoj i svietloj naravi. „Sve su to priče, pisane za djecu!“ uvjeravaše ona s nekim nepoštovanjem. I jalovost Hoffmannove poezije ona je žalostno ćutjela. No bila je u njega jedna pripoviest, kojoj se imena ona više ne sjeća, no koja joj se je vrlo dopala; pravo rekav njoj se je dopao samo početak pripoviesti: konac ili nije čitala ili je zaboravila. Bivalo je to s jednim mladim čovjekom, koji negdje gotovo u konditoriji, susreta djevojku neobične krasote, Grkinju; nju sprovadja otajstven i stran, žao starac. Mladac s prvoga pogleda zaljubljuje se u djevojku, ona pogleda na njega tako žalobno, kanda ga moli, neka ju oslobodi . . . Njega nestade na trenutak — a kad se vrati u konditoriju, već ne nadje ni djevojke ni starca; poleti

tražiti ih, jednako se natiskuje na svježe tragove, naginja se za njimi — i nikako, nigdje, i nikada ne može ih dostignuti. Ljepotica na vieke izčezava za njega — a on nije vrstan s uma smetnuti njen molbe puni pogled, i mori ga i trza misao, da je možda sva sreća njegova života izkliznula iz njegovih ruku . . .

Jedva će biti Hoffmann ovako svršio svoju pripoviest; no tako se je ona složila i usjekla u pamet Gjeminu.

— Meni se čini, progovori ona, slični susreti i razstanci sbivaju se u svietu češće, nego li mislimo.

Sanjin pošuti . . . a za malo progovori . . . o g. Klüberu. Prvi put ga je sada spomenuo; nikad pred tim nije izustio njegova imena.

Sada pak Gjema pošuti i zamisli se, lako grizkajući nokat na prvom prstu i uprvši oči na stranu. Zatim pohvali svoga zaručnika, svede govor na sutrašnju šetnju u Soden, i brzo pogledavši na Sanjina opet umukne.

Sanjin ne znade, o čem da zametne govor.

U to šumno i bučno uleti u sobu Emil i probudi Frau Leonoru . . . Sanjin se obraduje njegovu dolazku.

Frau Leonore ustade s fotelja. Pokaže se i Pantaleone, te objavi, da je objed gotov. Domaći prijatelj, eks-pjevač i sluga vršio je ujedno dužnost kuhača

XIII.

Sanjin se zadrži i poslije objeda. Njega nisu pustili sve uviek pod izgovorom, da je užasna žega — a kad se žega slegla, pozovu ga u vrt na kavu pod hladom akacija. Sanjin privoli. Njemu je bilo vrlo ugodno. U jednolično-tihom i plavnom tečenju života taje se velika milinja — i on se predaje milinju nasladno, ne ištući ništa od današnjega dneva, ne misleć ništa o sutrašnjem, ne spominjuć ništa jučerašnjeg.

Koliko je valjala jedina blizkost takve djevojke, kakva je bila Gjema! Još malo, pa će se on razstati s njom, vjerojatno, na uviek; no dok ih jedan isti čunac, kao u romancu Uhlandovu, nosi zajedno na utihloj struji života — raduj se, nasladjuj se, putniče! I sbilja sve se činjaše prijatno i milo blaženu putniku. Frau Leonore predloži mu ogledati se s njom i Pantaleonom u „tresette“, uputi ga u neskladnu ovu talijansku igru na karte, — obigra ga za nekoliko krajcara — a njemu je sve vrlo ugodno i milo. Pantaleone na prošnju Emilovu pritjera Tartalju, da izmuštra sve svoje lakrdije — a Tartalja klisi preko palice, „govori“, to jest: laj, kiši, zapri nosom vrata, donesi odbačenu papuču svoga gose — a na posljedku, sa starim čakovom na glavi predstavljaše maršala Bernadotta, kako ga razsrdjen radi izdaje imperator Napoleon posipa žestokimi ukori. Rolu Napoleonovu preuzeo je naravno Pantaleone i prikazivao ga dakako veoma vjerno: skrsti ruke na prsi, nabija tripić na oči — i govoraše grubo, rezko na francuzkom, no ti Bože znaš, kakvom francuzkom jeziku! Tartalja sjedi pred svojim vladaocem, sav se sgurio, podmotao rep i plaho trepajući i stiskajući oči pod zasjenkom nakrivljena čakova; od vremena do vremena, kada Napoleon uzvisi glasom, Bernadotte se propinje na zadnje noge. „Fuori, tradittore!“ krikne napokon Napoleon, zaboraviv u obilju srditosti, da bi morao do kraja izdržati svoj francuzki karakter — i Bernadotte sunovratce baci se pod divan, no za čas s radostnim lajem opet izskoči, kano ti kazujući, da je predstava gotova. Svi su se gledaoci do sita nasmijali, a od svih najviše Sanjin.

U Gjeme bio je osobito mio, neprestan, tih smieh s majušnimi prezabavnimi uzklici... Sanjin se je samo utapao u tom smiehu... oh, kako bi ju on izcjelivao za one uzklicaje!

No već se i mrak stao hvatati. Valja i na pristojnost

misliti! Oprostiv se nekoliko puti sa svimi, kazavši svakomu po nekoliko puti: do sutra! (s Emilom se dapače i poljubio), odpravi se Sanjin doma i ponese sa sobom lik mlade djevojke, to nasmješljive, to zamišljene, to spokojne i pače ravnodušne — no jednako i uviek privlačive! Njezine oči, sad široko otvorene i svietle i radostne kao dan, sad opet zastrte trepavicami, i tamne i duboke kao noć — tako su samo i stajale pred njegovim očima, čudno i sladko proničući sve druge likove i predstave.

O g. Klüberu, o uzrocih, zašto je zaostao u Frankfurtu — riečju, o svem onom, što ga burkaše sinoć — sada ne pomisli ni jedan put.

XIV.

Treba medjutim kazati nekoliko rieči o samom Sanjinu.

Najprije: bio je on u sebi vrlo ljepušan. Junačan i strojan uzrast, prijatne, malko razplivane crte, laskave golubinje očice, zlaćane vlasi, bjelina i rumen masti — a glavno: onaj prostodušno-veseli, povjerljivi, otvoreni, na prvi pogled ponešto glupasti izražaj, po kojem je u prijašnja vremena bilo odmah poznati djecu stepnih plemićkih porodica, „očeve“ mezimce, dobričke gospodičiće, rodjene i uzgojene u naših rodnih polustepnih krajevih; hod, koji zapinje, glas, koji pošaptava, posmieh kao u djeteta, čim samo na njega pogledaš; napokon svježost, zdravlje — i mekoća, mekoća, mekoća — eto vam sav savcat Sanjin. A drugo: nije on ni glup bio i nabrao si koješta. Svjež je i ostao u prkos zagraničnu putovanju: nepokojna osjećanja, koja su u ono doba veći dio mladeži morila, malo je on i poznavao.

Posljednje vrieme u našoj knjizi, poslije jalova traženja „novih ljudi“, stali su iznositi mladiće, koji su odlučili po što po to ostati svježi . . . svježi kao flensburžke ostrige, navažane u Petrograd . . . Sanjin ne bijaše nalik na njih. Ima

li se već prispodabljati, to je on više napominjao na mladu, granatu, istom što svinutu jabuku u naših vrtovih — ili još radije: na sprokšena, gladka, debelonoga, nježna trogodca iz bivših „gospodskih“ konjušnica, koga istom što su upregli pod vojku. Koji su se mnogo poslije salazili sa Sanjinom, pošto ga je život već redomice izlomio i utro mu mladi, razigrani žar — vidješe u njem sasvim drugoga čovjeka.

Sutradan Sanjin još leži u postelji, kad već Emil u svečanoj odjeći, s trstikom u ruci i vrlo napomadjen, provali k njemu u sobu, i najavi, da istom što nije Klüber s kočijom, da su svi izgledi za divnu pogodu, da su se već svi spremili, no da majka radi glavobolje ne može poći. Onda stane žurkati Sanjina, jer se ni trenutak ne smije gubiti . . . Pa sbilja: Klüber zastane Sanjina kod odievanja. Pokuca na vrata, udje, pokloni se, savije tielo, izrekne, da je pripravan čekati do volje — i sjedne upirući se kapom o koljeno. Dostojni komi razkicošio se i razmirisao, da je strahota; čim se gane, zapahne silni naplav najtanjega aromata. Bio je najmio prostranu, otvorenu kočiju, tako zvani landò, pod koju su upretžena dva jaka i uzrasla, premda ne liepa konja. Četvrt ure iza toga Sanjin, Klüber i Emil u toj kočiji svečano podmaknu pod krilašce konditorije. Gdja. Rozelli odlučno odbije šetnju; Gjema htjede ostati s materom, no ona ju, štono rieč, upravo protjera.

— Meni ne treba nikoga, govoraše ona; ja ću spavati. Ja bih i Pantaleona s vami odpravila — da nije prodaje.

— Možemo li povesti Tartalju, upita Emil.

— Zašto ne, možete.

Tartalja se odmah uzvere radostno na bok i sjedne oblizavajući se: vidjeti je, da je tu već navikao. Gjema nadjela ovelik slamni škrljak s lugastimi vrpcami; sprieda taj

se škrljak prigibao u niz, zaslanjajući gotovo cielo lice od sunca. Zarez sjene pukao nad samimi ustnami, a one se rumene djevičanski i nježno, kao cvietak stolistne ruže; i zubići blistaju kradom — nevino kao u djece. Gjema se posadila odzada uz Sanjina; Klüber i Emil sjede sprieda. Bliedo lice Frau Leonore pomoli se kroz prozor; Gjema joj mahne rubcem — a konji potegnu.

XV.

Soden je malen gradac pol sata daleko od Frankfurta. Leži u liepoj okolici, na podgorju Tauna, i poznat je kod nas u Rusiji svojimi vodami, tobož za bolne na prsiju. Frankfurtci odlaze ovamo više na zabavu, budući da u Sodenu ima prekrasan park i razni „wirtšafti“, gdje se pije dobro pivo i kava pod sjenom visokih lipa i klenova. Put od Frankfurta u Soden, zasadjen voćkami, vodi na desno obali Majne. Dok se je kočija tiho taljigala po izvrstnoj cesti, Sanjin je dotle kradom uhodio za Gjemom, kako se drži prama svomu zaručniku: prvi put ih tuj vidi skupa. Ona se držaše spokojno i prosto — samo malko sdržanije i osbiljnije nego običajno; on kao snizujući se upravitelj, koji se je riešio i sebi i svojim podčinjenim podati skromno i udvorno zadovoljstvo. Osobite brižnosti za Gjemom, to, što Francuz zove „empressement“, Sanjin nije opazio na njem. Bilo je vidjeti, da g. Klüber svoj posao drži svršenim, pa zato i suviśnim, da se mnogo kini ili uzrujava. No sniženost nije ga ostavljala ni na jedan tren oka. Pače i pod podužom prije objeda šetnjom kroz guste gore i doline za Sodenom, sladeć se ljepotom prirode, vladao se je on prama njoj, prama prirodi, s onom istom sniženosti, kroz koju kadkada prodire običajna strogost nadredjenoga. Tako je na primjer opazio, da jedan potočić previše ravno protječe koritom, a morao bi omotati

nekoliko slikovnih zavoja; ukorio je zatim jednu pticu, što nije dovoljno razmakla svoja koljena. Gjemi nije bilo dosadno; ona je pače prividno osjećala zadovoljnost; no stare Gjeme — Sanjin u njoj ne vidjaše: ne, što bi mračnost na nju pala — nikada još njezina krasota ne bijaše sjajnija — no duša joj se uvukla u samu sebe, unutar. Razkrilivši suncobran ona se je šetala lagano, bez žurbe, kako se šeću naobražene djevojke — i govorila malo. I Emilu bilo nekako tiesno, a Sanjinu po gotovo. Njega je od ostalog i to smetalo, da se je razgovor jednako vodio njemački. Samo Tartalja veselo kud i kamo! S pomamnim lajem poganjao drozde, preskakivao brazde, panje, šikare, pregrade, zalietao pljuskom u vodu, žurno ju lokao, otresao se, podklikivao — i opet letio kao striela, izplaziv crveni jezik na samo pleće! G. Klüber činjaše sve, čim je mislio razveseliti družtvo; pozvao ga sjesti pod sjenom granata hrasta, te izvadiv iz žepa knjižicu pod imenom: „Knallerbsen — oder du sollst und musst lachen“, primio se čitati izabrane anekdote, kojimi knjižica bijaše napunjena. Pročita ih jedno dvanaest; no osobite radosti ne izkreše; samo Sanjin iz pristojnosti kadkada okesi zube, pa i sam on, g. Klüber, iza svake anekdote, porine kratki, izdašni — no uviek onaj sniženi smieh. Oko dvanaest sati povrne se družtvo u Soden, u najbolju ondje restauraciju.

Trebalo je štogod odrediti radi objeda.

G. Klüber predloži, da se objeduje u zastrtoj sa svih strana sjenici — „im Garten-salon“; no tuj se Gjema iznenada pobuni i izjavi, da će samo na zraku objedovati za jednim od malenih stolova pred gostionom, da joj je dosadilo biti uviek s jednimi ljudmi, pa hoće i drugih vidjeti. Tuj okolo za stolovi već se bilo posadilo više grupa gosti, koji su nadošli.

Dok je g. Klüber ugovarao s oberkelnerom za objed, pokoriv se sniženo „kapricu svoje nevjeste“, Gjema stajaše

nepomično, spuštenih očiju i zatisnutih zubi; ona je osjećala, da Sanjin u jednu dušu i kano pitajući motri na nju — a to ju je kanda srdilo. Napokon Klüber se povrne, izviesti, da će objed biti za pol sata gotov, i predloži dotle kugljanje, što je veoma dobro za apetit, he, he, he! Kugljao se je on majstorski, bacajuć kuglju postavljao bi se u divno-junačke poze, vješto razigravao mišice, vješto uzmahivao i potresao nogom. Bio je to svoje ruke atlet i složen preodlično! I ruke je imao tako liepe i biele, i tako je umio otirati ih prebogatim, zlaćanošarenim indijskim rubcem!

Nastalo vrieme objeda — i sva družina posjeda oko stola.

XVI.

Ne zna li tko, kakav je njemački objed? Juha, vodena, s krupnimi valjušci i cimetom, prevarena govedina, suha kao čep, sa preraslim bielim salom, s oguljenim krumpirom, mrkvom i narezanim hrenom, posinjeli ugor s kaprom i octom, prženo meso sa zelenjem i neizbježiva „Mehlspeise“, nešto u vrsti pudinga s kiseljastim crvenim sosom; al zato vino i pivo i dobro i dosta! Takvim uprav objedom častio je sodenski gostioničar svoje goste. Medjutim je objed prošao, kako i treba. Osobite živosti doduše nije bilo vidjeti, ni onda pače, kada je Klüber napio zdravicu onomu, „što ljubimo!“ Sve je išlo pristojno i prilično. Poslije objeda dadoše kavu, židku i crljenkastu, pravu njemačku kavu. G. Klüber, kano kavalir, zamoli Gjemu, smije li pušiti cigaru . . . No tu uprav dogodi se iznenada nešto nepredvidjeno i sbilja neugodno — pače nepristojno!

Za jednim od bližih stolova posadilo se bilo nekoliko častnika garnizone u Mainzu. Iz njihovih pogleda i šaptanja lasno je bilo slutiti, da ih vrlo zanima ljepota Gjemina; jedan od njih bivao je po svoj prilici već u Frankfurtu —

jednako pogleda na nju, kao da ju dobra poznaje: očevidno zna, tko je ona. On se na jednoč digne, te s čašom u ruci — gg. su častnici naredali liepu hrpu praznih butilja pred sobom — pridje k stolu, gdje je sjedila Gjema. Bio je to još mlad, bjeloputan čovjek, s prijatnimi i pače simpatičnimi crtami, samo što ih je mnogo vino izružilo: njegovi su obrazi podrhtavali, njegove oči tumarale i uzele vid drzosti. S početka ga htjedoše druzi suzdržati, a onda puste: neka bude, brajne, što li će se iz toga izleći?

Lagano mičući se stane častnik pred Gjemom i nasilno krikljivim glasom, koji je izdavao, proti njegovoj volji, borbu sa samim sobom, progovori: „Pijem za zdravlje najljepše kavanarice u cielom Frankfurtu, na cielom svietu (tuj svojom čašom kucne u Gjeminu), a u zamjenu uzimam ovaj cvietak, ubran božanstvenimi joj prsti!“ Uzme na to sa stola ružu, što je ležala pred Gjemom. S početka ona se začudi, poplaši i probliedi strašno . . . zatim priedje u srditost, ona sva pocrveni do same kose — a njezine oči, ravno uprte u drznika, u isti par i potamne i planu, zagrnu se mrakom i razgore ognjem neuzdržljivoga gnjeva. Častnika je valjda smeo ovaj pogled; on promrmlja nešto nerazumljivo, pokloni se i povrati k svojim. Prijatelji dočekaju ga sa smiehom i laganim pljeskom.

Na jednoč se g. Klüber digne sa stolca i raztegnuv se u svu vis i s kapom na glavi, dostojanstveno, al ne odviše glasno rekne: „Nečuveno! Nečuvena drzovitost!“ i odmah pozovne strogim glasom kelnera, zaište račun . . . ni to nije dosta: zapovjedi upregnuti kočiju i doda k tomu, da čestiti ljudi ne mogu dolaziti amo, gdje se izlažu uvredam! Na ove rieči Gjema, koja jednako, nepomična, sjedjaše, — u nje grud samo skače — prevede svoje oči na g. Klübera — pa isto onako uprto, istim onim pogledom gledaše na njega, kojim prije na častnika. Emil sav dršće od biesa.

— Ustanite, gospodično, progovori s jednakom strogosti g. Klüber: — ovdje vam ne priliči boraviti. Namjestit ćemo se tamo u gostioni.

Gjema se digne mučeći, on joj ponudi svoje pazuho, ona se uhvati — i on krene gostioni veličanstvenim hodom, koji kano i njegov stas postajaše tim veličajniji i oholiji, čim se dalje odmicao od častnikâ. Siromah Emil pobere se sliedom za njima.

No dok je g. Klüber razpravljao s kelnerom, kojemu za kaznu ne dade ni krajcare dara, dotle Sanjin brzim korakom pridje k stolu, za kojim su sjedili častnici i obrnuv se pogrdniku Gjeminu (on je u taj trenutak davao svojim drugovom, da pomirišu njezinu ružu), progovori jasno, francuzki: „To, što vi sada učiniste, gospodine, ne priliči poštenu čovjeku, niti haljini, koju nosite, i evo ja dodjoh kazati vam, da ste vi ružno izobražen bezobraznik!“ Mladac skoči na noge, no drugi častnik, stariji, sustavi ga na stolac rukom i obrativ se k Sanjinu, upita ga po francuzki: „Je li on rodjak ili brat toj djevojci?“

— Ja sam njoj sasvim stran čovjek, odgovori Sanjin, ja sam Rus — ali ne mogu mirna srca gledati toliku drzovitost, u ostalom evo moju kartu s adresom: g. častnik može me potražiti.

Rekavši ovako, Sanjin baci na stol svoju kartu i u isti par vješto uzme Gjeminu ružu, koju je jedan od častnika bio spustio na svoj tanjur. Mladi častnik htjede opet skočiti, ali ga opet sustavi prijatelj: „Dönhof, mir!“ Zatim sam ustane, te s nekim poštovanjem u glasu i držanju rekne Sanjinu, da će sutradan u jutro jedan od častnika imati sreću najaviti se u njegovu stanu. Sanjin odgovori kratkim naklonom — i brzo podje k svojim prijateljem.

G. se Klüber pritvorio, kao da nije ništa vidio, gdje je bio Sanjin i što je razpravljao s častnici; on samo žurka kočijaša, koji je zaprezao konje, i srdi se na njegovu sporost. Ni Gjema ništa ne kazuje Sanjinu, pače ga i ne gleda: iz namrštenih joj obrva, bliedih i stisnutih usta, iz same joj nepomičnosti vidjeti je, da silno kuha u njezinoj duši. Samo Emil kano da želi progovoriti sa Sanjinom, kao da ga želi štogod upitati: on je vidio, kako je Sanjin pridošao k častnikom, kako im je dao nešto bielo — listić papira, zapisku, kartu . . . Srce tuče u biednu mladiću, obrazi gore, on je gotov ogrliti Sanjina, gotov je proplakati ili baciti se s njim na mrzke častnike, da ih satare u prašinu! Ipak se je uzdržao, zadovoljan, da željno pazi za svakim kretom svoga plemenitoga prijatelja Rusa!

Napokon kočijaš upregne konje; cielo družtvo posjedalo u kola. Emil s Tartaljom uzpeo se je na bok; bilo mu je tamo lašnje, nego uz Klübera, koga ne mogaše vidjeti ravnodušno.

Cieloga puta razdivanio se g. Klüber . . . i govori sam; nitko, nitko mu ne odgovara, nitko se s njim ne slaže. Osobito je i češće naglasivao, kako je neuputno bilo, što ga nisu poslušali, kad je predlagao objedovati u sjenici. Ništa se onda ne bi dogodilo neugodno! Po tom razvije nekoliko rezkih, pače liberalnih razsudba o tom, kako neoprostivo vlada gleda kroz prste vojnikom, ne pripažava na disciplinu i slabo poštiva gradjanski živalj u družtvu — pa kako se odatle po malo radjaju nezadovoljstva, od kojih već nije daleko do prevrata, čemu je žalostan (tuj uzdahne smiljeno, no strogo) — žalostan primjer Francuzka! No odmah tuj prisakupi, da se on lično pokorava oblasti i nikada — Bog sačuvaj — nikada! ne će biti prevratnik — al ne može na ino, nego da uzkrati svoje odobrenje, kad vidi toliku razpuštenost! Zatim

pribavi još nekoliko obćih opazaka o ćudoredju i nećudorednosti, o pristojnosti i osjećanju dostojanstva!

U prosipu svega ovoga brbljanja Gjema, koja već do podne nije bila posve zadovoljna g. Klüberom — radi čega se je i stranila nekako i žalostila od Sanjina — Gjema se je stala vidivo stidjeti svoga zaručnika! Već pod konac vožnje uprav ju muka hvatala, te premda kao ni prije nije povela razgovor sa Sanjinom, sada nenadano baci na njega pogled pun molbe... A on za sebe mnogo je više žalio nju, nego li se srdio na Klübera; pače potajno on se je svemu radovao, što se je dogodilo danas, premda je morao očekivati sutra poziv dvoboju.

Na posljedku svrši se ova mučna partie de plaisir. Skidajuć Gjemu pred konditorijom s kočije, Sanjin bez ijednog slovca položi joj u ruku uzetu ružu. Ona sva plane, stisne mu ruku i u tren oka spravi ružicu. On ne htjede ući u konditoriju, premda je istom nastajao večer. Ni ona ga nije pozivala. Osim toga pokaže se Pantaleone i najavi, da Frau Leonore već počiva. Emilio se plaho oprosti sa Sanjinom: on mu se je počeo udivljavati. Klüber odveze Sanjina pred njegov stan i kitnjasto mu se pokloni. Pravilno ustrojenu Niemcu, premda je i vjerovao u sebe, bijaše nekako nespretno pri duši. Pa i svim je bilo nespretno.

Medjutim u Sanjina ovo čuvstvo — čuvstvo nespretnosti — za malo se razprši. Ono se izmieni u neopredieljeni, no prijatni, pače uzhićeni sklad. Hodao je po sobi, ni o čem nije mislio, podfućkavao — i bio sam sobom zadovoljan.

XVII.

„Čekat ću gna. častnika do desete prije podne, a poslije volja ga je mene tražiti!“ tako je sutradan razmišljao odievajuć se. No njemački ljudi ustaju rano: još nije devet sati,

a već kelner javlja Sanjinu, da ga poručnik von Richter želi vidjeti. Sanjin odmah obuče kaput i zamoli unići. G. Richter, proti Sanjinovoj nadi, pokaže se čovjek sasvim mlad, gotovo dječarac. On gledaše važnim pokazati bezbrado svoje lice, no to mu ne podje do kraja za rukom: da, nije mogao ni svoje smetnje skriti, i sjedajuć na stolac, malo ne padne, zadjenuv se za sablju. Zapinjuć i zadihavajuć se izpripovjedi Sanjinu u traljavu francuzkom jeziku, da je došao s porukom od svoga prijatelja baruna von-Dönhofa; da ta poruka traži, neka se von-Zanin izpriča za uvredijive od jučer rieči; ako von-Zanin toga ne će, onda barun von-Dönhof ište zadovoljštinu. Sanjin odgovori, da se tuj nema za što izpričati, a zadovoljštinu će dati, kadgod je volja. Na to g. von-Richter, sve zapinjući, upita, s kim, kada i gdje da se vode nuždni pregovori? Sanjin odgovori, da može k njemu doći za dva sata, a dotle će si potražiti sekundanta. (Gdje ću ja vraga naći sekundanta? pomisli u sebi.) G. von Richter ustane praštati se... no na pragu se sustavi, kanda ga je zapekla sviest — i povrnuv se Sanjinu progovori, da njegov prijatelj barun von-Dönhof ne taji sam sebi... kako je... na neki način... jučer i sam nekoliko... skrivio — i zato bi prihvatio i lagane izgovore — „des exghizes léchères". Na ovo odgovori Sanjin, da nikakvih izgovora ni težkih ni laganih on ne da, jer se krivim ne osjeća. — „Tako dakle, rekne von Richter i pocrveni još bolje: — trebat će, da se izpale prijateljski hitci!"

— Ja toga ne dokučujem baš ni malo, opazi Sanjin, da strieljamo u zrak, što li?

— A, ne to, to nije tako, zapenta strašno smeten poručnik — no ja sam mislio, pošto se stvar obavlja medju čestitimi ljudmi... Ja ću se porazgovoriti s vašim sekundantom, upane sam sebi u rieč i ode.

Čim on izadje, Sanjin se spusti na stolac i zamisli se u

pod. „Nuder, što li je to? Kako li se to na jednoč zavrtio život? Sve prošlo, sve buduće na jedanput se sbija i propada — a ostaje samo to, da se ja u Frankfurtu s kimgod za tricu čupam.“ Padne mu na um jedna njegova poludjela tetka, koja je, nekoč davno, sve jednako podskakivala i pjevala:

„Podporučik!
Moj ogurčik! (tvrdoglavče)
Moj amurčik
Propljaši (propleši) so mnoj, golubčik!“

Pa zahohota i zapjeva, kao i ona: „Podporučik! propljaši so mnoj, golubčik!“ No treba raditi, ne gubiti vremena, povikne on gromko — skoči i spazi pred sobom Pantaleona s pismom u ruci.

— Ja sam dva tri puta kucao, a vi ne velite ništa, pomislio sam, da vas ni doma nije, progovori starac i da mu pismo. — Od sinjorine Gjeme.

Sanjin uzme pismo, kako se kaže, mašinalno, otvori ga i pročita. Gjema mu piše, da je sva nemirna jučerašnjim slučajem i rad bi se odmah s njim vidjeti.

— Sinjorina je u brizi, uze Pantaleone, znajuć očevidno, što je u pismu; rekla mi pogledati, što vi radite, pa da vas dovedem k njoj.

Sanjin pogleda staroga Talijana — i zamisli se. Nenadana misao vrcne mu u glavi. U prvi tren učini mu se ona čudna do nemogućnosti . . .

„Ipak . . . pa zašto ne bi?“ upita sam sebe.

— G. Pantaleone! rekne on glasno.

Starac se brecne, uvuče podbradak u jačicu i zagleda se u Sanjina.

— Vi znate, nastavi Sanjin — što se dogodilo jučer?

Starac zažvače svojim ustima i strese svoju ogromnu čupu. — Znam.

(Emil istom je sašao s kola, sve mu kazao.)

— A, znate! — No, tad slušajte. Ovaj čas ostavio me častnik. Onaj bezobraznik izazivlje me na dvoboj. — Ja sam poziv primio. — Al nemam sekundanta. — Hoćete vi biti moj sekundant?

Pantaleone se trgne i uvuče tako visoko obrve, da ih je nestalo pod samom čupom.

— I vi baš morate tući se? progovori na posljedku talijanski; dotle je govorio francuzki.

— Baš moram. Drugo činiti — značilo bi osramotiti se za uviek.

— Hm. — Ako ja ne podjem za sekundanta — vi ćete iskati drugoga?

— Da što! iskati.

Pantaleone povikne.

— No dozvolite, da vas upitam, sinjor de Canini: ne će li vaš dvoboj baciti kakovu neugodnu sjenu na repútaciju neke osobe?

— Ne mislim; no bilo kako mu drago, — nema druge.

Pantaleone se sav sgurio u svoju jačicu.

— Nu, a taj ferroflukto Kluberio — a što on? vikne ujednoč starac i izpruži vrat.

— On? ništa.

— Che! — Pantaleone priezirno makne ramenom. — Ja moram, na svaki način, zahvaliti vam, progovori napokon nevjernim glasom, što ste i u sadašnjoj mojoj ništoći umjeli priznati u meni čestita čovjeka — un galant' uomo! — Radeć ovako, vi ste se sami odkrili kao pravi galant' uomo. No meni valja razmisliti vaš priedlog.

— Vrieme ne čeka, dragi g. Či . . . čippa . . .

— Tòla, podupre starac. — Ja trebam samo jedan sat na razmišljanje. — Tud je upletena kći mojih dobročinaca . . .

I zato moram, dužan sam — razmisliti!!... Za sat, za tri četvrta — vi ćete saznati moju odluku.

— Dobro; ja ću počekati.

— A sada... što da odgovorim sinjorini Gjemi?

Sanjin uzme listić papira i napiše: „Smirite se, draga prijateljice, za tri sata doći ću k vama — i sve će se razjasniti. Od srca vam hvala za brižljivost“ — te uruči listak Pantaleonu.

On ga brižno spravi u džep i rekav po drugi put: za jedan sat — krene kanda na vrata; no brzo se okrene, prileti k Sanjinu, uhvati mu ruku — i složiv ju na svoje prsi, a oči podignuvši k nebu, uzklikne: „Plemeniti mladče! Veliko srdce! (Nobil giovanotto! Gran cuore!) — dozvolite slabu starcu (a un vecchiotto), da vam podrma muževnu vašu desnicu! (la vostra valorosa destra!)“ — Zatim odskoči u nazad, zamahne objema rukama — i ode.

Sanjin pogleda za njim... uzme novine i stane čitati. No uzalud mu oči traže redke: on ne shvaćaše ničega.

XVIII.

Za jedan sat opet kelner unidje k Sanjinu i preda mu staru, zamazanu posjetnu kartu, na kojoj su stajale rieči: Pantaleone Cippatola iz Varese, dvorski pjevač njegove kraljevske visosti kneza Modenskoga; — a odmah za kelnerom evo i sam Pantaleone. Bio se je preobukao od glave do pete. Na njem je izlizani crni frak i bieli piqué-prsluk, po kojem se cifrasto savija lanac od tompaka, a dolje na uzke crne hlače visi s njega pečat u obliku srca. U desnoj ruci drži crnu kapu od zečjega krzna, u lievoj dvie debele rukavice od lutka; ovratnik je povezao šire i više nego obično, a u prsi od rubače zadio iglu s kamenom, što se zove „mačje oko“. Na kazaocu prstu desne ruke diči se prsten, prikazujući dva

složena dlana, a u sredini goruće srce. Zaležalom zaduhom kamfora i mošusa razlieva se od ciele osobe starčeve, zabrinuta svečanost cieloga mu stasa porazila bi najravnodušnijega gledaoca! Sanjin mu se digne u susret.

— Ja sam vaš sekundant, progovori Pantaleone francuzki — i nagne se cielim tielom napried, a prednji kraj nogu razkrili, kako običaju činiti plesači. — Ja sam došao po naputke. Želite li se vi tući bez poštede?

— Zašto bez poštede, dragi moj Čippatola! Za ništa na svietu ne opozivljem ja svojih jučerašnjih rieči — no krvopija nisam!... Nu daj počekajte, odmah će doći i sekundant mojega protivnika. Ja ću zaći u drugu sobu — a vi s njim uglavite. Vjerujte, ja vam ne ću nikada zaboraviti ljubavi i od srca vam zahvaljujem.

— Poštenje prije svega! odgovori Pantaleone i sjedne u fotelj ne čekajuć, da mu to ponudi Sanjin. Ako onaj ferroflukto spiččebubbio, progovori on miešajuć francuzki s talijanskim, ako onaj cincar Kluberio nije znao pojmiti svoju prieku dužnost, ili se je poplašio, tim gore po njega!... Krajcarska duša — i basta!... Što se tiče uvjeta dvoboja — ja sam vaš sekundant, pa su mi vaši interesi sveti!!... Kad sam živio u Padovi, stajaše tamo jedan puk dragonski, a ja sam s mnogim častnikom bio prijatelj!... Sav njihov kodeks poznajem ja vrlo dobro. Pa i s vašim knezom Tarbuskim često sam se porazgovorio o sličnih pitanjih... Taj sekundant ima li skoro doći?

— Ja ga čekam svaki čas — evo ga, zbilja ide, doda Sanjin, glednuv na ulicu.

Pantaleone ustane, pogleda na uru, popravi kosu na čelu i brzo usune u cipelu vezu, koja je provirivala izpod pantalona. Mladi poručnik udje, i sada rumen i smeten.

Sanjin ih obojicu upozna, M—r. Richter, Souslieutenant! — M—r. Cippatola, artiste! Poručnik se malko začudi, kad

opazi starca... O, što bi on rekao, da mu sada tko prišapne, kako se ovaj „artist“ zanima i lonci u kuhinji! Al se Pantaleone tako izpravi, kanda je uglavljivati dvoboje za nj najobičniji posao: valjda su mu tuj pomagale uspomene kazališne kariere — pa je igrao rolu sekundanta zbilja kano rolu. I on i poručnik, obojica malko pošute.

— Što? Hoćemo li na posao? prvi će Pantaleone igrajuć se svojim pečatom na lancu.

— Hajdemo, odgovori poručnik — no... jedan od protivnika tuj pribiva...

— Ja vas odmah ostavljam, gospodo, rekne Sanjin, nakloni se, izadje u spavaću sobu — i za sobom zatvori vrata.

Baci se na postelju i uzme misliti na Gjemu... no razgovor sekundantâ dopiraše do njega kroz zatvorena vrata. Vodio se je razgovor u francuzkom jeziku, oba su ga nakazili bez milosrdja, svaki na svoj kalup. Pantaleone opet se sjeti dragunâ u Padovi i kneza Tarbuskog, poručnik na „exghizes léchères“ i „goups à l'amiaple“. No starac ni čuti o kakvih izgovorih! Na Sanjinov užas uzeo starac razglabati svomu protivniku o nekoj mladoj nevinoj djevojci, jednom mezimčetu, koje više vriedi nego svi oficiri svieta; pa onda sipaj sa žarom: to je stid! to je sramota! (E ouna onta, ouna onta!) S početka mu ne htjede odgovarati poručnik, no do mala začuje se u glasu mlada čovjeka neka gnjevna drhtež, i on opazi, da nije došao amo slušati moralne sentencije...

— U vašoj dobi naviek je dobro slušati pravedne rieči! uzklikne Pantaleone.

Razpra medju njimi postajaše kadkada burna; za jedan sat dokonča se s ovimi uvjeti: „barun von Dönhof i gospodin de Sanjin imaju strieljati sutra, u 10 sati s jutra, u malom lugu kod Hanau, na dvadeset koraka daljine; svaki ima pravo pucati dva puta na znak, koji će dati sekundanti. Pištolje

su bez šnelera i bez nutarnjih zareza.“ G. von Richter ode, a Pantaleone svečano otvori vrata od spavaće sobe i kazav, što su uglavili, opet uzklikne: „Bravo Russo! Bravo giovanotto! Ti ćeš biti pobjeditelj!“

Za nekoliko časova oba podju u konditoriju Rozelli. Sanjin opomene i zamoli Pantaleona, da o dvoboju sačuva najdublju tajnu. Za odgovor starac samo podigne prst i prižmiriv šapne dva put uzastopce: Segredezza! (tajnost). On kanda se pomladio, pa i hodi slobodnije. Svi ovi neobičajni, premda neugodni dogodjaji, živo ga prenašahu u one godine, kad je i sam primao i davao pozive — dašto samo na pozornici. Baritoni, kako znade, pravi su orozi u svojih rolah.

XIX.

Emil izleti u susret Sanjinu — on je više od sata bdio sbog njegova dolazka — i brzo mu šaptnuv u uho, kako majka ništa ne zna za jučerašnju nepriliku, kako o tom ne bi dobro bilo ni zaustiti, a kako njega opet šalju u magazin!!.. no da on tamo ni pošto ne ide, nego će se gdjegodj spretati — kazav sve ovo u jednom trenu oka, iznenada uskoči Sanjinu na ramena, strastno ga izljubi i pusti se strjelovito niz ulıcu. U konditoriji Gjema dočeka Sanjina; htjede što to reći — a ne može. Usta joj lako podrhtavaju, a oči otiskuju i sklizaju postrance. On se požuri smiriti ju veleći, da se je sva stvar okončala . . . s pravom lakrdijom.

— Nije nitko danas bio kod vas? upita.

— Bio jedan čovjek — ja sam se s njim razjasnio — i mi . . . mi dodjosmo do najpovoljnijega resultata.

Gjema zadje za tezgu.

— Nevjerujete mi! pomisli on . . . podje u susjednu sobu i tuj nadje Frau Leonoru.

Minula joj glavobolja, ali je nekako žalostiva. Ona mu se

veselo nasmjehne, ali mu odmah rekne, da će mu danas biti s njom dosadno, jer ga nikako ne može zabaviti. On prisjedne k njoj i opazi, kako joj se lice pocrvenilo, napuhnulo.

— A što je vama, Frau Leonore? Vi ste plakali?

— Psssst... prošapta ona i pokaže glavom k sobi, gdje joj bijaše kći. — Ne govorite toga... glasno.

— Ma zašto ste plakali?

— Ah, mosje Sanjin, ne znam sama zašto!

— Nije vas tko razžalostio?

— O nije!.. Tako mi se je najednoč stužilo. Pao mi na pamet Giovan' Battista... moja mladost... A zatim, kako je sve to u čas nestalo. Starim, starim, moj prijatelju — ne mogu se sa starosti pomiriti. Sve mislim, da sam sve ona ista, koja i prije... a starost evo za vratom... eto je tu! — Na oči Frau Leonore poteku suze. — Vi, ja vidim, gledate na me i čudite se... No ostarjet ćete i vi, moj prijatelju, spoznati, kakva je to muka!

Sanjin ju prione tješiti, spomene joj njezinu djecu, u kojoj je uzkrsnula vlastita joj mladost, pokuša dapače našaliti se s njom, da ide tobož za komplimenti... al ona ne šaleći se, zamoli ga, da „prestane“, i on tuj prvi put upozna, da podobne sdvojnosti, sdvojnosti od spoznanja starosti ničim utješiti i razbiti ne možeš, nego se valja potrpjeti, dok sama od sebe usahne. On joj predloži igrati u karte — i nigdje ništa boljega smisliti ne mogaše. Ona odmah privoli i kanda se poveseli.

Sanjin se kartao s njom do objeda i poslije. I Panteleone pomogao im. Nikada njegova čupa ne padaše tako nizko u čelo, nikada mu podbradak ne zapadaše tako duboko u jačicu! Svaki mu kret disaše tolikom usredotočenom važnosti, da ti je gledajuć na njega nehotice dolazila misao: „kakvu tajnu s tolikom tvrdosti hrani ovaj čovjek!“

No — segredezza! segredezza!

Cieli taj dan nastojao je on na svaku ruku izkazati što dublje poštovanje Sanjinu; za stolom svečano i odrješito, mimolazeć gospodje, nudjaše jela njemu prvomu; za kartami puštaše njega kupovati, ne usudjivaše se dati remiz; govoraše jednako ni pet ni devet, da su Rusi — najvelikodušniji, najhrabriji i najodlučniji narod na svietu!

„Ah, ti stara udvorice!“ mišljaše Sanjin.

No nije se toliko divio neočekivanu ustrojstvu duha u gospodje Rozelli, koliko tomu, kako se prama njemu ponaša njezina kći. Nije, da bi mu se ona ugibala . . . obratno; ona je sve jednako sjedala blizu do njega, prisluškivala njegovu govoru, i na njega gledala; al nikako nije htjela pristati s njim u razgovor, i čim bi on poveo riečcu s njom — tiho bi ustajala i tiho odilazila na koje časove. A onda se vraćala opet i posadjivala u kojemgodj uglu — te sjedila nepomično onako razmišljajući i dvojeći . . . dvojeći u pusto. I sama Frau Leonore napokon spazi neobičajno ovo držanje, pa ju dva puta upita, šta joj je?

— Ništa, odgovori Gjema; ti znaš, ja bivam kadkada i ovakva.

— Jest istina, prizna joj mati.

Tako prodje sav taj drugi dan, niti oživljeno niti mrtvo — ni veselo ni žalostno. Da se bude Gjema poniela drugčije — Sanjin . . . tko će znati? — — ne bi li podlegao napasti, da onako malko teatralno izvrne — ili bi se zanio tugom pred vječnim, možebit, razstankom . . . Al ovako, kako ne dodje ni do govora s Gjemom, morade se zadovoljiti, da koji čas pred južinom pribere nekoje žalostive akorde na fortepianu.

Emil se vrnuo kasno, pa da ne mora odgovarati na pitanja o gnu. Klüberu, do skora se udalji. Dodje red i na Sanjina odlaziti.

Uzme praštati se s Gjemom. Padne mu na um razstanak Lenskoga s Olgom u „Onjeginu“. Kruto joj stisnu ruku i

htjede zagledati u lice — no ona se lagano odvrne i izklizne svoje prste.

XX.

Već se bilo sasvim „razzvjezdalo“, kad je on izašao. Pa koliko ih se po nebu osulo tih zviezda, većih, malih, žutih, rumenih, sivih, bielih! A sve onako i blistaju i roje se, križ na križ titrajući lučami. Mjeseca nije na nebu, al i bez njega lasno je razabrati svaku stvar u polutamnom bezsjenatom sumračju. Sanjin sadje do na kraj ulice . . . Ne prohtje mu se odmah uvratiti doma; nekako mu kano trebovaše poplivati na čistom uzduhu. Krene nazad — i ne uspio jošte uporedo stati s kućom, gdje su stanovali Rozelli, kad al jedan prozor od ulice naglo zvekne i zine — a u crnoj otvorini (u sobi bijaše mrak) pomoli se žena — te on začuje, da ga zovu:

— „Monsieur Dimitri!“

On se odmah stvori pod prozorom . . . Gjema!

Ona se laktovi uprla na obložaj prozora i prignula napried.

— Monsieur Dimitri, poče ona opreznim glasom — ja cieli ovaj dan odlučujem dati vam jednu stvar . . . ali se nisam odlučila; a sada evo, gdje vas nenadano opet vidim, pomislih, da je sbilja tako sudjeno . . .

Najednoč, u najglušoj tišini, pod savršeno vedrim nebom, grune takva porinuta sila vjetra, da je, mislio bi, sva zemlja pod nogama zatrepetala, tanki zvjezdovni sjaj zadrhtao i zastrujio se, sam se vazduh zavrtio krugom. Vihor ne hladan, nego topao, gotovo znojan, šine po stabalju, po krovu doma, po njegovih zidovih, po ulici: u jedan mah spuhne škrljak Sanjinu, uzvitla i razmete crnu kosu Gjemi. Njegova glava povine se k prozoru — a Gjema objema rukama obuhvati njegova ramena, svojom grudi stisne se na njegovu glavu. Šum, zveket i grohot trajahu oko jednoga časa . . . Kakono

jato ptica odmakne se uzvitlani vihor . . . Nastane s nova duboka tišina.

Sanjin se oporavi i pogleda nad sobom tako divno, preplašeno, uzbudjeno lice, tako ogromne, strašljive, veleliepne oči — toliku ljepotu ugleda nad sobom, da je u njem zamrlo srce — on prinikne ustima k tankomu prudu vlasî, što su mu padale na prsi — i samo je mogao prošanuti: O Gjema!

— Što li to bi? Munja? upita ona, široko razvodeći očima, a ne snimajući golih ruku s njegova ramena.

— Gjema! ponovi Sanjin.

Ona uzdrhta, ogleda se u sobu — i naglim kretom dokučivši iza pasa već uvelu ružu, baci ju Sanjinu.

— Ja vam htjedoh dati ovaj cvietak . . .

On upozna ružicu, koju je dan prije izvojevao . . .

No već se prozor zalupnuo, a za njim u tamnoj sobi ne vidi se ništa.

Sanjin dodje doma bez škrljaka. On nije ni znao, da ga je izgubio.

XXI.

Istom u rano jutro zaspi. I nije čudo! Pod udarcem onoga ljetnoga, trenutnoga vihra, i on je trenutno oćutio — ne, da je Gjema ljepota, ne, da mu se ljubi — sve to on je znao i prije . . . no da je on, jedva li, nju zaljubio! Nenadano kao onaj vihor, naletjela je na njega ljubav. Pa sada taj glupi dvoboj! Brižne predsude stanu ga moriti. No recimo, ne će ga ubiti . . . Što može proizaći iz njegove ljubavi prama toj djevici, nevjesti drugoga? Recimo i to, da mu taj „drugi“ ne može stajati na putu, da se i Gjema u nj zaljubi, ili se je već zaljubila . . . Pa što je odatle? Kako to? Takova krasotica . . .

Hodio je po sobi, sjedao za stol, uzimao listić papira, črčkao na njem nekoliko redaka — i odmah ih izbrisao . . .

Mislio je na divni stas Gjemin, u tamnom prozoru, pod sjajnosti zviezda, sav razvijan toplim vihorom; mislio je na mramorne joj ruke, nalike rukam olimpskih božica, osjećao je svu živu im težinu na ramenih svojih . . . Zatim je uzeo dobačenu mu ružicu — i učini mu se, da od njenih polu uvelih cvjetaka odiše drugim još tanjim mirisom, nego li je obični miris ružica.

— Pa ga na jednoč ubiju ili osakate?

Ne leže na postelju — nego, odjeven, usne na divanu.

Netko mu pokuca po ramenu . . .

On otvori oči — i spazi Pantaleona.

— Spava, kano Aleksandro Macedonac u oči babilonske bitke! klikne starac.

— Da, koje je doba? upita Sanjin.

— Osam sati manje četvrt; do Hanau ima dva sata vožnje, a mi valja da budemo prvi na mjestu. Rusi vazda pretječu dušmana! Ja sam najmio najbolju kočiju u Frankfurtu!

Sanjin stade umivati se. — A gdje su pištolje?

— Pištolje će povesti onaj ferroflukto Tedesco. I doktora on će povesti.

Pantaleone se očevidno sokolio kano i jučer; no kad je sa Sanjinom sio u kočiju, kočijaš pucnuo bičem i konji djipnuli u propanj — tadar s nekadašnjim pjevačem i prijateljem padovskih draguna pokaže se nenadana promjena. On se smuti, pače poplaši: upravo se nešto srušilo u njem, kao nevaljalo podignut zid.

— Ma što mi to počinjemo, Bože moj, Santissima Madonna! klikne on neočekivano sitnim glasom i uhvati se za kosu. — Što ja radim, ja stara luda, s uma sašla, frenetico?

Sanjin se začudi i nasmije, i lagano obuhvativ Pantaleona, napomene mu francezku poslovicu: „Le vin est tiré — il faut le boire“ (vino je natočeno — valja ga i piti).

— Da, da, odgovori starac, — tu ćemo čašu mi izpiti

— no ja sam ipak bezumnik. Sve bijaše toli tiho i dobro . . . a na jednoč: ta-ta-ta, tra-ta-ta!

— Baš ko tutti u orkestru, opazi Sanjin s nevoljkim posmiehom. — No krivi niste vi.

— Ja znam, da nisam ja! Kako i bi! Sve je to . . . onako, neobuzdani postupak. Diavolo! Diavolo! ponavljaše Pantaleone, tresući čupom i uzdišuć.

A kočija sve više odmiče.

Jutro je bilo prekrasno. Ulice Frankfurta, istom što se probudjuju, čine se tako čiste i udobne; prozori domova prelievaju se sjajem kano poliveni, a istom što je kočija nastupila izvan grada, — odozgo, s golubinjega, još ne jarkoga neba samo se prosiplju glasati prebiri ševâ. Na jednoč, gdjeno cesta zalazi na okuk, iza visoke topole izadje osoba, korači nekoliko koraka i stane. Sanjin prigledne bolje . . . Ta, Bože moj, Emil!

— Da, zar ona štogod zna o svem? obrati se on k Pantaleonu.

— Ne kažem li vam, da sam ja bezumnik, sdvojno, gotovo s plačem zavapije ubogi Talijanac: — nesretni taj dječko svu mi noć ne dade mira — i ja mu jutros, na posljedku, sve odkrio!

„Evo što je talijanska segredezza!“ pomisli Sanjin.

Kočija sustigne Emila; Sanjin rekne kočijašu sustaviti konje i pozove „nesretnoga dječka.“ Neodlučnimi koraci pristupi Emil bljedjan, bljedjan kao u dan svoje omaglice. On se je jedva držao na nogu.

— Što vi tu tražite, upita ga strogo Sanjin; zašto niste doma?

— Dozvolite, dozvolite mi ići s vami, prolepeta Emil drhtavim glasom — i sklopi ruke. Zubi su mu klepetali, kano da je u groznici. — Ja vam ne ću smetati — samo me uzmite, uzmite!

— Ako imate samo mrvicu sklonosti ili poštovanja prama meni — progovori Sanjin, — vi ćete se odmah povrnuti doma ili u magazin g. Klüberu, a nikomu ne ćete kazati ni jedne rieči i čekat ćete moj povratak!

— Vaš povratak, prostenje Emil, a glas mu zazvekne i obamre — a ako vas . . .

— Emil! pretrgne mu Sanjin i baci oči na kočijaša, — opametite se! Emil, molim vas, idite doma! Poslušajte mene. prijatelju! Vi velite, da me ljubite. Dobro, ja vas molim!

I tu mu pruži ruku. Emil se gane napried, zahvali i pritisne ruku na svoja usta, onda skočiv s ceste opet kroz polje klisne prama Frankfurtu.

— I ovo je plemenito srce — promrmlja Pantaleone; no Sanjin mrko na nj pogleda . . . Starac se stisnuo u kut kočije. On je jednako sebe tužio i svakim časom sve se više izumljivao: ta nije li on to sbilja postao sekundantom, i konje on naručio, i sve priuredio i mirni svoj stanak ostavio u šest sati s jutra? K tomu ga još i noge zabole i utrnu.

Sanjin pomisli, da je nuždno obodriti ga — te sbilja napipa žilicu, uhvati pravu rieč.

— Gdje je vaš davni duh, čestiti signor Čippatola? Gdje il antico valor? — Signor Čippatola izpravi se i smrkne se.

— Il antico valor? zavapije on basom. — Non è ancora spento — (još nije utrnuo) il antico valor!!

On se sav preobrazi; uze govoriti o svojoj karieri, o operi, o velikom tenoru Garciji — i stigne u Hanau kao — delija. Što misliš; ništa na svietu nije silnije . . . i bezsilnije od rieči.

XXII.

Gajić, u kojem se ima ovršiti dvoboj, leži nema od Hanaua četvrt milje. Sanjin s Pantaleonom stignu prvi, kako su rekli. Na ulazu u gaj zaustave kočiju i zamaknu u hlad

gustih i granatih stabala. Čekati im je trebalo cielu od prilike uru.

Čekanje nije se pokazalo Sanjinu odviše težkim; hodio je gore i dolje po stazi, prisluškivao, kako ptice pjevaju, gledao, kako prolieću kukci, i kao najveći dio Rusâ u ovakovoj sgodi nastojao, da ništa ni o čem ne misli. Samo jedan trenutak naleti na nj sumnja: nabanuo je na mladu lipu, slomljenu po svoj prilici jučerašnjim vihrom. Vidjeti joj, da izumire . . . svi joj listovi venu, umiru. „Što je to? slutnja?“ sinu mu kroz pamet; no u isti trenutak zazvižda, lipu preskoči i zamahne kršne korake na stazi. Pantaleone — on reži, grdi Niemce, stenje, uzdiše, lupi se o granu sad koljenom, sad ledjima. Od uzburkane duše saleti ga i zievanje, a tim je majušno i naježeno lice prezabavnim postajalo. Sanjin malo da nije udario u smieh, gledajući na njega.

Začuje se napokon ropot kolesa po nekom putu. — Oni su! progovori Pantaleone i sav se nakostruši i izpravi, ne bez trenutne drhtavice, koju je gledao zastrieti uzklikom: Brrrr! Ovo je jutro dosta svježe. — — Obilna rosa natapa travu i lišće, no žega probijaše već i u samu šumu.

Oba oficira za mala pomole se pod svodovi hrastova, a za njimi odmah omalen, koštunav čovuljak s flegmatičnim, gotovo zaspanim licem — vojnički doktor. U jednoj ruci nosi glinen krčag s vodom — za svaki slučaj, na drugom ramenu klepeće mu torbica s ranarničkim orudjem i povezami. Vidjeti mu je, da se i previše privikao na slične šetnje; one su mu i bile obilato vrelo dohodaka: svaki dvoboj metnuo mu u torbu osam dukata — od svake strane po četiri. G. von Richter donio je pištolje, g. von Dönhof pucka — valjda od „chica“, malenim bičićem.

— Pantaleone! šapne Sanjin starcu; — ako . . . ako me ubiju — sve se može dogoditi — tad uzmite iz mojega džepa listić papira — u njem je zamotan jedan cvietak —

i predajte taj papirić sinjorini Gjemi. Čujete li? Vi mi obećajete?

Starac ga plaho pogleda — i makne glavom . . . No Bog sam zna, da li je razumio, o čem govoraše Sanjin.

Protivnici sekundanti izmiene, po običaju, naklone; samo doktor ni da bi mraknuo — sjedne zievajući u travu: „što je meni do tih vitežkih udvornosti!“ G. v. Richter predloži g. „Tšibadoli,“ neka izabere mjesto; a g. „Tšibadola“ pentajući jezikom (opet se u njem sve rušilo) odgovori, „radite der vi, gospodine, a ja ću samo pripažavati“ . . .

I g. von Richter lati se sbilja posla. Nadje tuj u gaju preugodnu, svu cviećem izšaranu dragu; odmjeri korake; dvie krajne točke označi zabodenimi, za čas ostruganimi šibami; izvadi pištolje, spusti u njih kuglje; riečju, lomio se i mučio svom snagom, jednako utirući bielim rubcem znoj, što mu je polievao lice. A sprovadjajući ga Pantaleone više naliči čovjeku ozeblu. Dok se je sve to pripravljalo, oba protivnika stoje podaleko jedan od drugoga, napominjući na dva kažnjena djačića, koji se mrgode na svoje učitelje.

Udari odsudni trenutak . . . „Svaki uzme svoj pištolj“ . . .

No tuj g. von Richter pozove Pantaleona, da je njegova, kao starijega sekundanta, po pravilih dvoboja, prije nego izrekne kobno „jedan! dva! tri!“, izaći pred protivnike s posljednjim savjetom i priedlogom, neka se pomire; da premda ovaj priedlog nema nikada ploda i nije u obće nego puka formalnost, to njom ipak g. Čippatola odvraća od sebe neku vrst odgovornosti; da ovakav savjet po običaju spada doduše na „nepristrana svjedoka“, no pošto u njih takva svjedoka nema, — to on, von Richter, drage volje ustupa tu privilegiju svomu poštovanomu subratu. Pantaleone, koji je već bio čučnuo za grm, samo da ne vidi Dönhofa, sprva nije ništa shvatio od rieči g. von Richtera — s tim manje, što je bilo govoreno kroz nos; — al na jednoč se sav uztrese,

skoči iza grma i grozničavo lupajući šakama svoje prsi, hripljivim glasom zavapije u svom pomiešanom jeziku: „A la la la . . . Che bestialità! Deux zeun' ommes comme ça què si battono — perchè? Che diavolo! Andate a casa! (koje živinstvo! Dva mlada čovjeka, pa se ubijaju — a zašto? koji vam je vrag? Odlazite doma!).

— Ja ne primam pomirbe, požuri se reći Sanjin.

— I ja ne primam, odmah će za njim njegov protivnik.

— A vi poviknite: jedan, dva, tri! obrati se von Richter sasvim izumljenu Pantaleonu.

A on se opet uvuče u grm — i odatle povikne, sav se sgurivši, zatvorenih očiju, odvrnute glave, no iza svega grla: Una . . . due . . . e tre!

Prvi opali Sanjin — ne pogodi. Kuglja mu zvekne u drvo. Baron Dönhof izpruži odmah za njim — namjerice u zrak.

Nastane mučna, mrtva šutnja . . . Nitko se ne miče s mjesta. Pantaleone jedva čujno ohne.

— Izvolievate li nastaviti? progovori Dönhof.

— Zašto ste vi puknuli u zrak? upita Sanjin.

— To je moja briga.

— Vi biste i po drugi put izpalili postrance u zrak? upita opet Sanjin.

— Može biti; ne znam.

— Dopustite, dopustite, gospodo . . . preuzme mu von Richter; — duelanti nemaju prava medju sobom govoriti. To je proti svakomu pravilu.

— Ja se odričem hitca, progovori Sanjin i odbaci pištolj.

— I ja nemam volje produžiti duela, povikne Dönhof, pa i on baci svoj pištolj. — Pače što je više, ja sam sada gotov priznati, da sam krivo učinio treći dan nazad.

On se pomete na mjestu — i neodlučno pruži ruku. Sanjin brzo pristupi k njemu — i stisne mu je. Oba mlada

čovjeka pogledaju se kao prijatelji i obojici podudari rumen na lice.

— Bravi! bravi! iznenada, kanda je s uma sašao, zagrmi u sav glas Pantaleone — i pljeskajuć u dlane kao oblak provali iz grma; a doktor, koji se bio posadio po strani na odrubljen panj, ustane lieno, izlije vodu iz pehara i lieno krene na ulazak gaja.

— Poštenju je zadovoljeno — i dvoboj dokončan! oglasi von Richter.

— Fuori! (fora!), po davnomu pamćenju još jednoč grakne Pantaleone.

Nakloniv se g. oficirom i sjedajući u kočiju, Sanjin je doduše ćutio u cielom svojem bivstvu, ako i ne zadovoljstvo, a ono neku lakoću, kakono biva poslije izdržane operacije; no i drugo osjećanje uzvalja se u njem, osjećanje naliko stidu. Lažju, unapried dogovorenom pritvorom, običajnom oficirskom i djačkom lakrdijom ukaže mu se sada dvoboj, u kojem istom što je malo prije odigrao rolu. Pomisli na flegmatičnoga doktora, pomisli, kako se je okesio, kad ga je vidio izlaziti iz gaja s Dönhofom gotovo pod pazuhom. A poslije, kad mu je Pantaleone izplaćivao ona četiri dukata... Uh, kako je sve to nekako bedasto i ružno!

Da, Sanjina spopala neka grižnja i stid... premda s druge strane, što je bilo činiti? Zar bez ukora pustiti drzost mlada oficira, zar, zar biti jednak g. Klüberu? On se je zauzeo za Gjemu, on ju je uzeo u zaštitu... Da, tako i jest; pak uza sve to ipak ga nešto palilo na duši, i njemu postalo pokajno i dapače stidno.

Zato je Pantaleone — upravo svetkovao! Omamila ga neka oholost. Pobjedonosan general, vraćajuć se s bojnoga polja, gdje je slavnu bitku izdržao, ne bi se mogao obazirati s većim zadovoljstvom. Sanjinovo junačtvo za dvoboja ulilo

je u nj pravo uzhićenje. Slavio ga i uznosio junačinom — pa ni čuti za njegove izgovore, pače i prošnje. Sravnjivao ga sa spomenikom od mramora ili bronca — s kipom komandera u Don Juanu! O sebi je priznavao, da je ćutio neku smetnju; — „no, čovječe, ja sam umjetnik, primjeti on — u mene je narav nervozna, a vi — vi sin snjegova i granitnih skala.“

Sanjin ne znade, kako ćeš obuzdati razigrana umjetnika.

Gotovo na onom mjestu puta, gdje su prije dva sata sustigli Emila — opet on izpane iza hrasta, i s radostnim klicanjem, mašući kapom nad glavom i podskakujući, poleti ravno prama kočiji, za malo sune pod kolo, pa ne čekajuć, da konji stanu, preko zatvorenih vratašca klisne gore — i tako se samo i upije u Sanjina.

— Vi ste živi, vi niste ranjeni! govoraše on. Oprostite mi, ja vas nisam poslušao, ja se ne vrnuh u Frankfurt... Nisam mogao! Čekao sam na vas ovdje... Pripoviedajte mi, kako je to bilo! — Vi... Vi ubiste njega?

Sanjin jedva umiri i posadi Emila.

Mnogorječno, s vidivim zadovoljstvom, izpripovieda mu Pantaleone sve potankosti dvoboja i dakako ne zaboravi spomenuti o spomeniku od bronca, o kipu komandera! Ustao je pače sa svoga mjesta i razkoračiv noge, da uzčuva ravnotežu, skrsti ruke na prsi, priezirno se okosi prama ramenu — predstavljajući ovako komandera — Sanjina. Emil slušaše u blaženstvu, kadkada presiecajuć pripoviedku klicanjem ili brzo dižući se i brzo cjelivajući junačkoga svoga prijatelja.

Kolesa napokon zaštropoću po pločniku Frankfurta i stanu napokon pred „bielim labudom“.

Sprovadjajuć gore u drugi kat svoja dva prijatelja — na jednoč iz tamna koridorčića sune ženska: lice joj pokri-

veno koprenom; ona stane pred Sanjinom, malko se potepe, trepetno uzdahne i onda sleti na ulicu, na veliko čudo kelnera, koji najavi, da je „ta dama više od sata čekala na povratak g. inostranca.“ Koliko je i bio trenutan njezin pojav, Sanjin ipak upozna u njoj Gjemu. On je spoznao njezine oči pod gustom svilom smedje koprene.

— Zar je gospodična Gjema znala ... otegne on nezadovoljnim glasom, po njemački, obrativ se Emilu i Pantaleonu, koji su mu za petami išli.

Emil se pocrveni i sbuni.

— Ja sam joj morao sve kazati, zalepeta on, — ona je slutila, a ja nisam nikako mogao ... No sad sve to ništa ne znači, podhvati on živo — sve se je tako liepo okončalo i ona vas vidjela zdrava, nepovriedjena!

Sanjin se odvrne.

— Ala ste vi oba brbljavci! progovori ljutito, unidje u svoju sobu i sjedne.

— Ne ljutite se, molim vas, zamoli Emil.

— Dobro, ja se ne ću ljutiti — (Sanjin se i nije srdio — pa jedva bi bio i želio, da Gjema n i š t a ne sazna). Dobro ... vrieme je, da se razstanemo. Sada s Bogom, hoću da sam ostanem. Leći ću spavati. Umoran sam.

— Odlična misao! uzklikne Pantaleone. — Vama treba odmor! Vi ste ga zaslužili, plemeniti sinjore! Hajdmo, Emilio! Na prstih! Na prstih! Pšššt!

Kad je rekao, da želi spavati, Sanjin je samo htio odpraviti svoje drugove; no ostavši sam, osjeti u istinu velik umor u svih udih svoga tiela: svu noć nije bio oka stisnuo, te baciv se na postelju, usne tvrdim, dubokim snom.

XXIII.

Nekoliko sati prespava na jedan dušak. A u tom stane mu se bulazniti, da se bije u dvoboju, da za protivnika ima

pred sobom g. Klübera, a na jeli odmah tuj sjedi papagaj, a taj papagaj nije drugi nego Pantaleone, koji kroz nos dozivlje: jedan, jedan, jedan! jedan, jedan, jedan!

„Jedan . . . jedan . . . jedan!!“ začuje odviše na javi: on otvori oči, pripodigne glavu . . . netko mu pokuca na vrata.

— Slobodno! povikne Sanjin.

Unidje kelner i javi, da ga jedna gospodja želi svakako vidjeti.

„Gjema!“ sine mu glavom . . . no gospodja bila je njezina mati — Frau Leonore.

Kako je unišla, tako se i baci na stolac i udri u plač.

— Što vam je, moja draga, dobra gospodjo Rozelli? uzme Sanjin, sjednuv k njoj i lagano dragajući njezinu ruku. — Što se je dogodilo? umirite se, molim vas.

— Oh, Herr Dimitri, ja sam vam vrlo . . . vrlo nesretna!

— Vi nesretni?

— Oh, vrlo! pa jesam li mogla samo i sanjati? Kao grom iz vedra neba . . .

Ona je jedva s težkom mukom disala.

— Pa što je? Odkrijte! hoćete li čašu vode?

— Ne, hvala. — Frau Leonore otare rubcem suze, pa onda još žešće u plač. — Ja sve znam! Sve!

— To jest, kako to: sve?

— Sve, što se je danas sbilo! I uzrok . . . i za njega znam! Vi ste se ponieli kao plemenit čovjek; no kako nespretan uzao okolnosti! Nije mi uzalud bila nepoćudna ona šetnja u Soden . . . nije uzalud. (Frau Leonore nije tako govorila na onaj dan, no sad joj se čini, da je već onda zlo slutila). — Ja sam i došla k vama, kano plemenitu čovjeku, kano prijatelju, ako sam vas i upoznala istom prije pet dana . . . Ali ja sirota udovica! osamljena . . . Moja kći . . .

Suze zaguše glas Frau Leonori. Sanjin ne zna, što da misli. — Vaša kći? ponovi on.

— Moja kći, Gjema ... otme se s težkom mukom i uzdisajem rieč Frau Leonore izpod nakvašena rubca — reče mi danas, da ne će poći za gospodina Klübera, pa da mu ja odkažem!

Sanjin se trgne: na to nije mislio.

— Ne ću govoriti, produži Frau Leonore, kolika je to sramota, koje još nije bilo na svietu, da zaručnica odpravi zaručnika; ali to je naša propast, Herr Dimitri! Frau Leonore brižno i kruto smota rubac u maleno, maleno klupko, kanda misli u nj zamotati svu svoju žalost. — Živjeti od našega posla mi više ne možemo, Herr Dimitri! a g. Klüber je bogat čovjek, s vremenom bit će još bogatiji. Pa zašto da mu se i odkaže? Zato, što se nije zauzeo za svoju nevjestu? Uzmimo, da to nije bilo liepo od njega, al on je čovjek civilan, u sveučilištu se nije učio, a kao solidan trgovac morao je prezreti lakoumnu obiest nepoznata oficirčića. Pa kakva je u tom sramota, Herr Dimitri?

— Dopustite, Frau Leonore, vi za zbilja mene osudjujete ...

— Ni malo ja vas ne osudjujem, ni malo! Sasvim je drugo vi; vi ste kao svi Rusi vojnik ...

— Dopustite, ja ni malo nisam ...

— Vi ste tudjinac, prolaznik, ja vam zahvaljujem, upre se Frau Leonore ne slušajući Sanjina. Ona se je sva zadihala, lomila rukama, s nova odmatala rubac i trla nos. Već po tom, kako je provaljivala njezina žalost, bilo je vidjeti, da se nije rodila pod sjevernim nebom.

— Pa kako bi gn. Klüber trgovao u dućanu, bude li mu se tući s kupci? To nije nikako skladno! Pa sada da mu odkažem? No od čega ćemo mi živjeti? Do sada smo mi sami prodavali „djevičju kožu“ i „nougat s pistaciji“, i do-

lazili kupci — sad tu robu svaka kukavica prodaje! Pak pomislite: i bez toga govorit će sav grad o vašem dvoboju ... zar se to da zatajiti? I na jedanput raztepe se svatba! Ma to je sablazan, prava sablazan! Gjema je — prekrasna djevojka i ljubi me vrlo, ali ona je tvrdokorna republikanka, prkosit će sudjenju drugih. Samo ju vi možete nagovoriti.

Sada se istom začudi Sanjin. — Zar ja, Frau Leonore?

— Da, vi jedini ... Vi jedini. Zato sam i došla k vama; drugčije si nisam znala pomoći! Vi ste tako učen i dobar čovjek! Vi ste se za nju zauzeli. Vas će ona i poslušati! Ona mora vas poslušati — ta vi ste i svoj život na kocku stavili; Vi ćete ju uputiti — a ja već ništa ne mogu! Vi ćete ju uputiti, da će ona i sebe i sve nas upropastiti. Vi ste spasili mojega sina — spasite i kćer! Sam vas je Bog ovamo poslao ... Ja sam pripravna na koljenih vas moliti ...

I Frau Leonore se podigne, kanda će pasti na koljena pred Sanjinom ... On ju pridrži.

— Frau Leonore! Za Boga, što to počinjete?

Ona ga strastveno pograbi za ruku. — Vi mi obećavate?

— Frau Leonore, pomislite, s kojim pravom mogu ja ...

— Vi mi obećavate? Vi ne želite, da ja tuj, ovaj čas umrem?

Sanjin se sav smuti. Prvi put u životu snadje ga posao s uzavrelom talijanskom krvi.

— Učinit ću sve, što god hoćete! uzklikne on. — Ja ću govoriti s gospodičnom Gjemom ...

Frau Leonore vrisne od radosti.

— Samo ne znam, koji će biti plod ...

— Ah, ne opozivajte, ne izgovarajte se! progovori Frau Leonore glasom punim molbe: vi ste već pristali! Plod si-

gurno bit će odličan. U svakom slučaju ja već ne mogu više ništa! Mene ona poslušati ne će!

— Je li vam ona odlučno izrekla, da ne želi za gna. Klübera? upita Sanjin iza kratke šutnje.

— Kano da je nožem odrezala! Ona se sva uvrgla u otca, u Giovan' Battista! Biedna!

— Biedna? ona?... otežući ponovi Sanjin.

— Da... da... no ona je i angjeo. Ona će vas poslušati. Vi ćete doći, doći skoro? O moj mili, ruski prijatelju! — Frau Leonore sune sa svoga stolca, i sune k Sanjinu i obuhvati Sanjinu glavu. — Primite blagoslov matere — pa mi dajte vode!

Sanjin donese čašu vode gdji. Rozelli, zada joj tvrdu vjeru, da će odmah doći, sprovede ju na ulicu — i vrnuv se u svoju sobu, pljesne rukama i izbauči oči.

„Nut, pomisli on — nut sada istom zavrtio se život! I tako se zavrtio, da se i sama glava vrti.“ On nije ni pokušao zagledati u svoje srce, razumjeti, što se u njem leže: motavica — i basta! „Pomalja se zora! nehotice mu prošapću usta: biedna... govori joj mati... I ja da ju svjetujem — nju? I što svjetovati?!“

Sanjinu se je sbilja glava vrtjela — a nad svim tim vihrom raznolikih osjećaja, utisaka, nedorečenih misli jednako se nosio lik Gjemin, onaj lik, kojino se tako neizgladivo urezao u njegovu pamet one tople, munjevito-potresene noći, u onom tamnom prozoru, pod tracima rojnih zviezda!

XXIV.

Neodlučnimi koraci podilazi Sanjin k domu gdje. Rozelli. Srce silno bije u njem, kanda očito ćuti i čuje, kako potresa o rebra. Što da kaže Gjemi, kako će progovoriti s njom? Udje u kuću ne kroz konditoriju, nego krilcem od-

zada. U omalenoj prednjoj sobi nadje Frau Leonoru. Ona mu se i obraduje i poplaši.

— Ja sam čekala, čekala sam na vas, progovori šaptom, izmjenice mu objema rukama stiskajući ruke. — Podjite u vrt, ona je tamo. Čujete li: ja se nadam u vas!

Sanjin ode u vrt.

Gjema sjedeći na klupčici, blizu stazice, iz poveće košarice, pune višanja, izbiraše najzrelije na tanjur. Sunce se već bilo snizilo duboko — već je sedmi sat večeri — a u njegovih širokih kosih tracih, kojimi potapljaše sav vrtić gdje. Rozelli, ima više grimiza nego zlata. Kadkada jedva čujno, kanda mu se ne hiti, došaptava si lišće i potrzano gude, prelećući od cvietka do cvietka, zaostale pčele, i negdje guče grlica — jednoliko, bez umora.

Na Gjemi je onaj isti okrugli škrljak, kojim se je pokrila na šetnji u Soden. Izpod svinuta mu kraja gledne ona na Sanjina, a onda se opet nagne nad košarom.

Sanjin joj se približava kao bez volje koracajuć svaki korak, i . . . i . . . i ne nadje ništa drugo, da joj rekne, nego ju samo upita: čemu to ona izabira višnje?

Gjema ne žureći se odgovori mu:

— Ove — prezrele, progovori ona napokon, poći će na kuhanje, a od ovih drugih pravit će se pita. Znate li, mi prodajemo ovakvu okruglu pitu s cukorom?

Ovako rekavši, Gjema još niže nagne glavu, a desna joj ruka držeći u prstih dvie višnje, sustavi se u zraku medju tanjurom i košarom.

— Smijem li prisjesti do vas? upita Sanjin.

— Smijete. Gjema se malko odmakne na klupi. Sanjin sjedne do nje, „kako ćeš početi?“ pomisli. No Gjema ga izvede iz smetnje.

— Vi ste danas bili dvoboj, progovori ona živo, i obrne se k njemu cielim svojim prekrasnim, stidljivo planulim licem

— a kako dubokom harnosti svietle se njezine oči! — A vi ste tako spokojni! To valjda za vas i ne biva opasnost?

— Molim vas! Ja se nikakvoj opasnosti nisam izložio. Sve je izašlo sretno i neštetno.

Gjema omahne prstom desno i lievo pred očima . . . takodjer talijanski gest. — Ne! Ne! ne govorite mi ovako! Vi me ne prevariste! Pantaleone sve mi je kazao!

— Imate i komu vjerovati! Nije li me prispodobio kipu komandera?

— Rieči njegove mogu biti smiešne, ali osjećaj njegov nije smiešan, niti je smiešno, što ste vi danas učinili. Pa sve to za mnom . . . a za mene . . . Ja toga ne zaboravih nikada.

— Uvjeravam vas, gospodjice Gjema . . .

— Ja toga ne zaboravih nikada, ponovi ona odlučno, još jednoč pogleda ga oštro — i odvrne se.

Sada je mogao vidjeti tanki joj i čisti profil, pa mu se učini, da nikad ništa slično vidio nije, niti ikad šta slično oćutio, što je oćutio u ovaj trenutak. Njegova se duša razgori.

„A što sam obećao!“ sine mu u misli.

— Frajljan Gjema . . . uze on poslije kratka kolebanja.

— Što?

Ona se nije osvrnula k njemu, ona je nastavila izbirati višnje, oprezno krajevi prstâ pribirajući im bibke, brižno pripodižući listove. No s kakvom li povjerljivom ljubeznosti nije prozvučala ova jedna riečca: „što!“

— Nije vam vaša majka ništa rekla . . . o . . .

— O?

— O meni?

Gjema odmah spusti u košaru izabrane višnje.

— Ona je s vami govorila? dodje sada red na Gjemu upitati.

— Da.

— Pa što vam je rekla?

— Rekla mi je, da ste vi... da ste nenadano odlučili promieniti... svoje prve namjere.

Opet se pogne glava Gjemina. Sva savcata kanda se uvukla u škrljak; samo joj se vidi vrat, gibak i nježan kano stabalce krupna cvieta.

— Kakve namjere?

— Vaše namjere... što se tiče... budućega sklada vašega života.

— To jest... Vi to govorite... o gnu. Klüberu?

— Da.

— Vama je majka rekla, da ja ne ću da budem žena g. Klübera?

— Da.

Gjema se još bolje odmakne na klupi. Košara se nagne... nekoliko se višanja odkotura na stazu. Prodje čas... i drugi.

— Pa zašto vam je ona to rekla? začuje se njezin glas. Sanjin kao i prije vidio je samo njezin vrat. Grud joj se dizaše i padaše brže nego obično.

— Zašto? Vaša je majka pomislila, da ja, kako sam se u malo vremena tako rekavši sprijateljio s vami, i vi uhvatili neko povjerenje u me, da vam mogu dati koristan savjet, pa da ćete me poslušati.

Gjemine ruke tihano se okliznu na koljena... Ona uze u nabore skladati svoju suknju.

— Kakav ćete mi savjet dati, monsieur Dimitri? upita ona, počekavši malko.

Sanjin vidi, kako joj dršću prsti na koljenih... Ona je i slagala nabore, da sakrije drhtež. On tihano svoju ruku položi na one bliede, trepetne prste.

— Gjema, progovori on, — zašto vi ne gledate na me?

Ona u tren oka sbaci preko ramena škrljak i upre u

njega oči, povjerljive i harne kao i prije. Ona čeka, da on progovori... No vid njezina lica smuti ga i upravo osliepi. Topla sjajnost večernjega sunca obasjavaše joj mladu glavu — a izražaj ove glave bijaše sjajniji i žarčiji od samoga sunca.

— Ja ću vas poslušati, monsieur Dimitri, uze ona, jedva uzdižući obrve; — al kakav savjet dajete vi meni?

— Kakav savjet? ponovi Sanjin. Eto vidite, vaša majka uzima, da odbiti g. Klübera samo za to, što nije dokazao osobne hrabrosti...

— Samo za to? progovori Gjema, sagne se, digne košaru i stavi ju uza se na klupu.

— Da... u obće... odbiti ga bilo bi s vaše strane — nerazumno; da je to — takav korak, kojega sve posljedice treba prije dobro izmjeriti; da, na posljedku, samo stanje vaših posala nalaže neke dužnosti na svako udo vaše porodice...

— Sve je to — mnienje majčino, uleti u rieč Gjema; to su — njezine rieči. Ja to znam; no vaše — kakvo je vaše mnienje?

— Moje? — Sanjin pošuti. On je osjećao, što to podstupilo mu pod samo grlo i stisnulo disanje. — I ja mislim, uze on naporno...

Gjema se izpravi. — I vi? — I vi mislite?

— Da... to jest... Sanjin ne mogaše dodati ni jedne rieči.

— Dobro, rekne Gjema. Ako me vi, kano prijatelj, savjetujete, da promienim svoju odluku... to jest, da ne mienjam prve odluke — ja ću promisliti. Ona, i sama ne znajući što radi, uze preslagati višnje iz tanjura obratno u košaru... Mama se nada, da ću ja poslušati vas... Zar ne? Ja ću, možda, sbilja vas i poslušati.

*

— No dopustite, frajljan Gjema, ja bih prije želio znati, koji su vas uzroci naveli . . .

— Ja ću poslušati vas, ponovi Gjema, — a obrve joj sve u vis idu, obrazi joj sve bliede i sve pogrizkuje doljnu ustnicu. — Vi ste tako mnogo za me učinili, da i ja moram učiniti, što vi hoćete; moram izpuniti želju vašu. Ja ću kazati majci . . . ja ću promisliti. Evo i ona u dobar čas ide ovamo.

Sbilja: Frau Leonore pokaže se na pragu vrata, što vode u vrt. Mučila ju nestrpljivost: nigdje ostanka nema. Po njezinu računu Sanjin je morao već davno dovršiti savjet s Gjemom, ako i nisu još ni četvrt ure bili zajedno.

— Ne, ne, ne, za Boga, ne govorite joj dotle, ništa — naglo, gotovo sa strahom zavikne Sanjin. — Počekajte, ja ću vam kazati, ja ću vam napisati . . . a dotle vi se ne odlučite ni na što . . . počekajte!

On stisne Gjemi ruku, skoči s klupe i na veliko čudo Frau Leonore oklisne kraj nje, nešto nerazumljivo mrmljajući — izčezne.

Frau Leonore pridje k svojoj kćeri.

— Reci mi, molim te, Gjema.

A Gjema naglo se digne i ogrli mater . . . Draga majčice, možeš li malko počekati . . . bar do sutra? Možeš li? I tako, da do sutra ne govorimo o tom ništa? . . . Ah!

Nju zaliju iznenadne, svietle, neočekivane suze. Tomu se je Frau Leonore tim više čudila, što se na Gjeminu licu nije opažavala nikakva bol, nego obratno gotovo radost.

— Što je tebi? upita ona. — Ti mi, dušo, nikada ne plačeš — a sad na jednoč . . .

— Ništa, majkice, ništa! samo mi počekaj. Mi obadvie počekati moramo. Ne pitaj ništa do sutra — i pomozi izbirati višnje, dok nije sunce sjelo.

— Al ti ćeš biti pametna?

— O, ja sam vrlo pametna! — Gjema važno podrma

glavom. Ona počne privezivati male kitice višanja, visoko ih držeći pred porumjelim licem. Suza svojih nije otirala: one su usahle same.

XXV.

Malo što nije bježeći prispio Sanjin u svoj stan. On je osjećao i spoznavao, da samo tu, kad bude na samu sa sobom, da mu se samo tu može razjasniti konačno, što je njemu, što li je to s njim? I sbilja: istom što je ušao u svoju sobu i sio k svomu pisaćemu stolu, te se na nj laktovima naslonio i lice spustio u dlane — tako ti jadno i gluho uzklikne: „Ja ljubim, ljubim ju bezumno!“ i sav se u duši zažari, kano žera, s koje se iznenada uzbukne ugašeni, spretani pepeo. Jedan samo trenutak... pa već nije mogao pojmiti, da je sjedio uporedo s njom... s njom! — da se je razgovarao s njom, a ne osjetio, koliko obožava i sam skut njezine haljine, koliko je pripravan, što no vele mladi ljudi, „umrieti podno njezinih nogu“. Posljednji sastanak u vrtu sve je odlučio. Sada, gdje je o njoj mislio — već mu se ne kazivaše s razvitlanom kosom, pod sjajem zviezda: — on ju je gledao, gdje sjedi na klupi, vidio ju, kako ona jednim mahom odbacuje škrljak — i u nj upire povjerljive oči, — pa trepet i žedja ljubavi protjecahu sve njegove žile. Sjeti se ruže, koju evo već treći dan nosi u njedrima, izvadi ju i s tako grozničavom silom pritisne ju na svoja usta, da je jeknuo od bola. Sada već nije ni o čem razsudjivao, umovao, razabirao, predvidjao; odtrgnu se od prošlosti i pregnu u napried: s pustoga briega svoga samovita, djetićkoga života klisnu u taj veseli, kipući, silni potok — a malo ga briga, niti znati želi, kamo će ga izbaciti vali, ne će li ga razbiti o skalu! To već nisu tihane struje Uhlandova romansa, koje su ga nedavno ljuljkale... To su silni, neuzdrživi vali! Oni lete i skaču napried i on s njimi leti!

Uzme list papira i na jedan dušak napiše ovaj list:

„Mila Gjema!

Vi znate, kakav sam ja preuzeo udieliti vam savjet, vi znate, što želi vaša majka i zašto me je molila — no čega vi ne znate, a ja vam sada moram kazati — jest to, da ja vas ljubim od svega srca, zaljubljena prvi put! Taj je oganj planuo u meni iznenada, no s tolikom silom, da mu nemam rieči!! Kad je vaša majka došla k meni i molila me — on je još tinjao u meni — a ja bih kao pošten čovjek izpunio njezinu želju... Sama izpoviest, koju vam sada činim, jest izpoviest poštena čovjeka. Vi valja da znate, s kim imate posla — medju nami ne smije postojati nesporazumak. Vi vidite, da ja ne mogu davati vam nikakvih savjeta... Ja vas ljubim, ljubim, ljubim — i drugo nema već ništa u mene — niti u umu, niti u srcu!!

Dm. Sanjin.“

Složiv ovaj list, htjede Sanjin pozvoniti sobaru, da ga odnese... „Ne! Tako nije sgodno... Po Emilu? No ići ću ga tražiti po magazinu medju drugimi komiji — i to je nespretno. A osim toga već je mrak, — pak je Emil valjda i ostavio magazin.“ Ovako razmišljajući, Sanjin ipak nadjene škrljak i sadje na ulicu; povrne za jedan drugi ugao ulice — na neopisivu radost svoju, ugleda pred sobom Emila. S torbicom pod pazuhom i smotajem papira u ruci, žuri se mladi entuziast doma.

„Ne veli se u ludo, da zaljubljeni imaju nad sobom zviezdu!“ pomisli Sanjin i zovne Emila.

Emil se obrne i hrupi k njemu.

Sanjin mu ne dade do uzhićenja, uruči mu pismo, razloži, komu ga i kako predati... Emil sluša pozorno.

— Da nitko ne opazi? upita on s otajstvenim licem: — mi, brajne, znamo, kuda sve šiba!

— Da, moj prijačku, progovori Sanjin i malko se sbuni; ipak popljeska Emila po obrazu... I bude li odgovor... Vi ćete mi donieti odgovor, zar ne? Ja ću ostati doma.

— E za to vas ne boli glava! veselo šapne Emil i porene doma — i u svom brzom letu još se okrene i klimne glavom.

Sanjin se povrnuo u stan i ne užegav svieće, onako se bacio na divan, uzvrnuo ruke pod glavu i razpustio struju onih osjećaja netom upoznane ljubavi, kojih ne stoji opisivati: tko ih je izkušao, pozna im sumoricu i sladost; tko ih nije izkušao — tomu ćeš ih razlagati uzalud.

Vrata se otvore — pomoli se glava Emilova.

— Donesoh, rekne on tiho; evo ga, toga odgovora!

On digne vrh glave i pokaže zamotan papir.

Sanjin skoči s divana i pograbi ga iz ruku Emilovih. Strast mu se bila silno razigrala: nije mu bilo do skrovnosti, do pristojnosti — niti na oči ovoga dječarca, njezina brata. On bi se bio postidio i svladao se — da je mogao!

Pridje k prozoru i pri svjetlosti ulične lampe pročita ove redke:

„Ja vas molim, zaklinjem vas — sutra cieli dan ne dolazite k nama, ne pokazujte se. Meni je tako nuždno, neodoljivo nuždno — a u to sve će se odlučiti. Ja znam, da se ne ćete oprieti zato, što...

Gjema.“

Sanjin dva puta pročita ovo pismo. Oh, kako dirljivo mio i liep učinio mu se potez njegov! Malko se zamisli, okrene se k Emilu, koji se kao skroman mladac odvrnuo na drugu stranu, i zovne ga glasno po imenu.

Emil priskoči. — Što izvolite?

— Čujte, prijačku...

— M—r. Dimitri, upane mu žalostivo u rieč Emil — zašto vi meni ne kažete: — ti?

Sanjin se nasmije. — Nu dobro. Poslušaj, prijačku (Emil

zadrhta od zadovoljstva) poslušaj: tamo, ti razumiješ, tamo ćeš reći, da će sve biti onako, kako se nalaže (Emil zatisne ustne i važno poklima glavom) — a sam, što ćeš raditi sutra?

— Ja? Što ću raditi ja? Što biste vi rad, da činim?

— Ako možeš, dodji k meni sutra rano — i mi ćemo obići do noći okolicu Frankfurta . . . Hoćeš?

Emil plane rumencem. — Molim vas, što može biti na svietu ljepše? S vami šetati — to je prava divota! Doći ću pouzdano!

— A ako te ne puste?

— Pustit će!

— Čuješ . . . Ne kaži tamo, da sam te ja uzeo na cieli dan.

— Čemu kazivati? Ta ja ću umaknuti! Ala nesreće mi!

Emil poljubi krepko Sanjina i odleti.

A Sanjin dugo hodaše po sobi — i kasno legne. Sve jednako strujaše u istih gorkih i sladkih osjećajih, u istom radostnom zamiranju u oči nova života. On je bio vrlo zadovoljan, da je za sutradan pozvao Emila: Emil bijaše naiik na sestru.

— „Spominjat će mi nju“ mišljaše Sanjin.

No više nego ičemu, čudio se je tomu: kako je jučer mogao biti drugi nego danas? Njemu se čini, da je od uviek ljubio Gjemu — i naročito upravo tako ljubio, kano što ju ljubi danas.

XXVI.

Sutradan u osam sati s jutra uputi se Emil k Sanjinu s Tartaljom na uzici. Da je njemačkih roditelja sin, veće točnosti ne bi bio pokazao. Doma slaže, da će sa Sanjinom pošetati do zajutarka, a onda poći u magazin. Dok se je Sanjin oblačio, Emil započne rieč onako malko i neodlučno o

Gjemi, o njezinoj prepirci s g. Klüberom; ali Sanjin za odgovor strogo šuti, i Emil, uzevši vid, kanda razumije, zašto se ne pristoji dirati u važnu ovu točku, već se više ne povraća k njoj, a na lice samo kadšto posadi se usredotočen, pače strog izražaj!

Napivši se kave, odprave se dva prijatelja naravno pješice u Hausen, u maleno seoce blizu Frankfurta, obkoljeno luzi. Savkoliki lanac planina Taunusa vidi se odatle kano na dlanu. Pogoda je upravo divna; sunce sjaje i grije, al ne peče; prohladni vjetar šumi žustro u zelenu lišću; po zemlji plavno i hitro u malenih muzgah omiču se sjene visokih, okruglih oblačaka. Mladi ljudi za čas odmaknu iz grada i bodro i veselo zamahnu niz gladku izgaženu stazu. Zadju u lug i dugo u njem provrlaze; zatim popletu obilan zajutrak u seoskoj gostioni; zatim uzplaze u gore, uzmu motriti vidike, spuštati niz dol kamenje i pljeskati u dlane, gledajući, kako oni kamenovi zabavno i čudno kao kunići nizbrdice klišu, dok ih prolazeći u dnu, od njih neopažen čovjek ne popsuje zvonkim i snažnim glasom; zatim legnu pruženi na kratku, suhu mašinu žuto-ljubičaste boje; zatim napiju se piva u drugoj gostioni, polete, što ih noge mogu nositi, poskaču u oklad: tko će dalje? Nadju jeku i prodivane s njom, napjevaju se, najakare se, nakite kape cviećem od praputa — i dapače naplešu se. Tartalja, koliko je mogao i umio, pomogne im sve ove bezdjelice; kamenja istina nije bacao, ali se za njim sam kao klupko niz dol valjao, lajao, kad su prijatelji pjevali, pače i pivo pio, premda očevidno nerad: toj majstoriji naučio ga bio študent, prijašnji njegov goso. U ostalom Emila nije toliko slušao, koliko Pantaleona, pa kad bi mu Emil naložio „govoriti“ ili „kihati“, onda je samo mahao repom i izplazivao jezik kao ciev.

Mladi su se ljudi i razgovarali medju sobom. U početku šetnje Sanjin kao stariji i razsudniji, povede rieč o tom, što

je fatum ili usudjeni usud, što li znamenuje, u čem se sastoji poziv čovjeka; no do mala krene razgovor pravcem manje ozbiljnim. Emil stane svoga prijatelja i zaštitnika izpitivati o Rusiji, o ruskih dvobojih, jesu li tamo liepe žene, može li se lako naučiti ruski jezik i što je osjećao, kad je oficir u njega ciljao? A Sanjin od svoje strane izpituje Emila o njegovu otcu, o materi, u obće o porodičnih odnošajih, sve nastojeć, da ne spomene Gjeme — a sve jednako misleći samo na nju. Pravo rekav on i nije o njoj mislio — nego o sutrašnjem dnevu, o tom otajstvenom sutrašnjem dnevu, koji će mu prinesti nevidivu, nikad još neosjećanu sreću! Upravo zastor, tanki, lagani zastor visi, lako se nihajući pred njegovim duhovnim pogledom — a za ovim zastorom on ćuti... ćuti prisutnost mlada, nepomična, božanstvena lika s ljubaznim posmiehom na ustima i strogo, pritvorno-strogo oborenih trepavica. I taj lik — nije lice Gjemino, to je lice same sreće! Pa evo, udari napokon njegov čas, zastor se uzvio, usta se odkrivaju, trepavice se podižu — opazilo ga božanstvo — i tuj se lieva svjetlost kano ti od sunca, i radost, i uzhit nekonačni!! On misli o tom sutrašnjem dnevu — i duša mu opet radostno zamire pod čeznutljivom stravom neprestano većega očekivanja!

I ni u čem ne pači ovo očekivanje, ovo čeznuće. Ono sprovodi svaki mu pokret — i ne smeta ni u čem. Ne smeta mu za dvojicu objedovati u trećoj gostioni s Emilom — i samo kadšto, kano kratka munja, trzne se u njem misao, što — da itko na svietu sazna??!! Ne smeta mu ovo čeznuće zaigrati poslije objeda s Emilom djetinju igru, u kojoj djeca na tratini jedno drugomu preko ramena skaču... pa kakovo začudjenje, kakova smetnja napane na Sanjina, kadno pod jarim lajem Tartaljevim, istom se kano ptica zaletio, da preskoči preko pognuta Emila, — a najednoč pred sobom opazi, na samom rubu zelena luga, dva oficira, u kojih odmah

upoznade von Dönhofa i von Richtera! Obojica natakli stakla na oči, gledaju na njega i smiju se . . . Sanjin pane na noge, odvrati se, brzo obuče kaput, odsieče oštro slovo Emilu, i Emil se obuče — te obojica poteku žurno.

Kasno pod noć vrate se u Frankfurt. — Mene će karati, rekne Sanjinu Emil, praštajući se — no sve jedno! Zato sam tako divan, divan dan sproveo!

Došav u svoj stan, nadje pisamce od Gjeme. Ona mu uriče sastanak, sutra u osam sati jutrom u jednom od javnih vrtova, koji sa svih strana obkoljuju Frankfurt.

Kako li mu je zadrhtalo srce! Kako mu je milo, da joj se može bez odpora pokoravati! I Bože dragi, što je obećavao, . . . što li nije obećavao taj nepokušani, jediniti, nemogući — i izvjestni sutrašnji dan!

On se upilji u Gjemino pisamce. Veliki, krasni zafrkač slova *G*, prvoga slova njena imena, na koncu lista, sjeća ga na njezine krasne prste, njezinu ruku. On pomisli, da još ni jedan put nije ustima dodirnuo ove ruke . . . „Talijanke — mišljaše on — što se i govori o njih, ipak su stidljive i stroge . . . A Gjema kud i kamo! Kraljica . . . božica . . . mramor pravi i čisti“ . . .

„No pridet vremja — i ono nedaleko“ . . .

Bijaše tu noć u Frankfurtu jedan blažen čovjek . . . on je spavao! no mogao bi o sebi reći s pjesnikom:

„Ja spavam, al budno srce ne spava u grudi.“

Ono je i kucalo, to srce, tako tihano, kako krilima bije leptir, prionuvši k cvietu i obliven ljetnim suncem.

XXVII.

U pet sati Sanjin se probudi, u šest već bio obučen, u pol sedam hodao je po onom vrtu, oko one sjenčice, štono ih je Gjema u svom pismu označila.

Jutro je bilo tiho, toplo, oblačno. Kadkada bi pomislio, sad će, na, kiša pljusnuti; no pružena ruka nije ništa osjećala; samo po rukavu haljine mogao se opaziti trag sitnim kao najsitniji biser kapljam; al i one do mala prestanu. Vjetra — kanda nikada na svietu ni bilo nije. Svaki zvuk ne da bi letio — nego se je razlievao okolo; u daljini jedva se sgusnula bjelkasta para; a u vasduhu samo pahne rezedom i cviećem bielih akacija.

Na ulicah još se ne otvaraju dućani; no pješaci već se motaju tamo amo; kadšto zaklopoće gdjekoja dvokolica; u vrtu nitko se ne šeće. Vrtlar bez žurbe gladi lopatom stazu, da i jedna traljava starica u crnom suknenom plaštu sgrbila se po aleji. Ni jednoga trenutka ne mogaše Sanjin ovaj žalostni stvor držati za Gjemu — pa ipak srce mu jeknu i on se pozorno zagleda za crnim plaštem, koji je odlazio.

Sedam! odbije ura na tornju.

Sanjin se sustavi. — Možda ona i ne dodje? Trnci mu iznenada probiju kroz sva uda. Ti isti trnci probiju ga čas odmah iza toga — no sad već iz drugoga razloga. Sanjin začuje za sobom lagan hod, lagan šum ženske odjeće... On se okrene: ona je!

Gjema je zbilja za njim na stazi dolazila, u sivoj mantili i malom, škurom škrljaku. Ona pogleda na Sanjina, odvrne se na stranu — i sustignuvši ga, brzo prodje mimo.

— Gjema, progovori on, da se jedva čulo.

Ona mu malko mahne glavom — pa miči dalje napried. On uzastopice za njom.

On jedva hvata sapu. Noge mu poklecavaju.

Gjema prodje kraj sjenčice, krene desno, prodje kraj omalena ravna basena, u kojem sve pljusak stoji vrabaca, i zašav za jedan grm visoka jorgovana, sjedne na klupu. Mjesto je bilo sgodno i skrovno. Sanjin sjedne do nje.

Prodje minuta — a oni ni jedno ni drugo — rieči ne

progovoriše; ona pače nije ni gledala na njega — a on gledaše joj ne u lice, nego na složene ruke, u kojih držaše malen suncobran. Što da govore? Što da si reknu, po značenju svom ravno, samoj svojoj prisutnosti ovdje, zajedno, na samu, tako rano, tako blizu jedno drugomu?

— Vi . . . ne srdite se na mene? probije napokon Sanjin.

Jedva bi Sanjin izmislio što ludje od ovih rieči . . . spoznavao je to i sam . . . Al je barem šutnju prolomio.

— Ja? odgovori ona. Zašto bi? Ne.

— I vi mi vjerujete? nastavi on.

— Onomu, što ste napisali?

— Da.

Gjema pogne glavu i ne rekne ništa. Suncobran joj se izmakne iz ruke, no ona ga žurno uhvati, prije nego je pao na zemlju.

— Oh, vjerujte mi, vjerujte onomu, što sam napisao, uzklikne Sanjin; sva ga bojaznost na jedan mah ostavila — on govoraše sa žarom: — ima li na zemlji istina, svetinja, nesumnjiva pravda — tako je istina to, da ja ljubim vas, ljubim vas strastveno, Gjemo!

Ona ga pogleda izpod oka trenutnim pogledom — i opet malo što joj ne umače suncobran.

— Vjerujte mi, vjerujte mi, on će sve jednako. Moljaše ju, pružaše k njoj ruke — a ne smije dirnuti ju. — Što hoćete da učinim . . . da vas uvjerim?

Ona opet pogleda na njega.

— Recite mi, monsieur Dimitri, uze ona, prekjučer kad dodjoste svjetovati me — vi valjda još niste znali . . . niste osjećali . . .

— Ja sam osjećao, uleti u rieč Sanjin — no znao nisam. Ja sam vas zaljubio od prvog časa, što sam vas vidio — al nisam odmah razumio, što ste vi za mene postali! A k tomu sam čuo, da ste već zaručena nevjesta . . . Što je do poruke vaše

majke, to prvo, kako da joj odbijem? a drugo — ja sam ju rek bi tako izporučio, da ste odmah mogli sami slutiti . . .

Začuju se težki, tromi koraci, omašan gospodin, s putnom torbom o ramenu, očevidno stranac, promoli se iza grma — i s drzkosti putničkom omahnuv očima po našem paru, glasno zakašlje i prodje mimo.

— Vaša majka, progovori Sanjin, čim su tromi koraci utihnuli — rekla mi je, da će vaš odkaz proizvesti sablazan (Gjema se malko smrkne); da sam ponešto sâm povod koje kakvim razgovorom, pa da je . . . naravno . . . u nekoliko upravo na meni, neka vas nagovorim, da ne odbijete vašemu zaručniku, g. Klüberu . . .

— Monsieur Dimitri, progovori Gjema i provede rukom kroz vlasi sa strane Sanjinove — ne nazivajte, molim vas, g. Klübera mojim zaručnikom. Ja nikada ne ću biti njemu žena. Ja sam odkazala.

— Vi ste odkazali? Kada?

— Jučer.

— Upravo njemu?

— Upravo njemu. Kod nas u kući. On je bio došao k nama.

— Gjemo! To valjda vi mene ljubite?

Ona se obrne k njemu.

— Drugačije . . . zar bih ja došla ovamo? šapne ona — i obadvie joj ruke padnu na klupu.

Sanjin uhvati ove bezsilne, dlanom gore obrnute ruke — i pritisne ih na svoje oči, na svoja usta . . . Nut, evo dignuo se zastor, o kojem je jučer sanjao! Nut, evo nje, evo sreće, evo njezina ožarena lika!

Pripodigne glavu — i pogleda u Gjemu — ravno, smjelo. I ona gleda na njega — ponešto niz lice. Pogled njenih poluzatvorenih očiju jedva prozire, sav zaliven tihanimi,

blaženimi suzami. A lice se ne smieši . . . Ne! ono se smije blaženim, premda bezglasnim smiehom.

On ju htjede priviti k sebi na grud; al se ona izvine i ne prestajući smijati se istim bezzvučnim smiehom, odmahne glavom. „Počekaj“, kanda su govorile blažene joj oči.

— O Gjemo! klikne Sanjin: — jesam li mogao pomisliti, da ćeš ti (srce mu kao struna zadrhta pod ovom prvi put rečenom rieči: ti) — da ćeš me i zaljubiti!

— Ja ni sama nisam se tomu nadala, tiho progovori Gjema.

— Jesam li mogao pomisliti, nastavi Sanjin, — jesam li mogao pomisliti, prilazeći k Frankfurtu, gdje sam odlučio zabaviti se samo koju uru, da ću ovdje zateći sreću svega moga života!

— Svega života? Zbilja? upita Gjema.

— Svega života, naviek i na vazda! uzklikne Sanjin s ponovljenom provalom.

Vrtlareva lopata zagrebe na stazi dva koraka od klupe.

— Ajdmo doma, šapne Gjema; — ajdmo zajedno — hoćeš?

Da mu je u onaj par rekla: „suni u more — hoćeš?“ on bi strmoglavce sunuo u more, prije nego bi ona dorekla svoje rieči.

Zajedno ostave vrt i krenu doma ne gradskimi ulicami, već predgradjem.

XXVIII.

Sanjin ide to uporedo s Gjemom, to malko pozadi nje, a ne svodi očiju s nje i ne odgoni posmieha s lica. A ona kanda se i žuri i popostava. Pravo reći, oboje njih, on sav blied, ona sva rumena od uzbudjenja, miču se napried kao zamagljeni. To što su pred nekoliko minuta učinili skupa — jednu dušu prelili u drugu — bilo je tako silno, tako novo

i žutko, tako nenadano sve se je u njihovu životu izvrnulo i promienilo, da nijedno nije moglo doći k sebi i samo su spoznavali vihor, koji ih je zahvatio, nalik onomu noćnomu vihoru, koji malo što ih nije bacio u naručja. Sanjin ide — i ćuti, da drugčije nekako gleda na Gjemu: odmah je kao spazio neke posebitosti u njezinu hodu, u kretanju — i Bože sveti! kako sladke i neizrecivo mile bijahu mu one! I ona osjeća, da on tako na nju gleda.

Sanjin i ona — zaljubiše se sada prvi put; sva čudesa prve ljubavi survaše se nad njimi. Prva ljubav — što i revolucija: jednolično-pravilni sklad utrvena života raztepen je i razrušen u jedan tren, mladost stoji na barikadi, visoko se vije jarki joj znamen — pa što mu drago tamo napried čekalo na nju — smrt ili nov život — svemu ona šalje svoj uzhićeni pozdrav na susret.

— Što? ne će li to biti naš starac? progovori Sanjin, pokazujući prstom na sgurenu osobu, koja se je žurno proveravala stranom, kanda želi umaći neopažena. U preobilju blaženstva trebalo je Sanjinu govoriti s Gjemom ne o ljubavi — to je djelo već gotovo, posvećeno — već o čem te volja drugom.

— Da, to je Pantaleone, vesela i sretna odgovori Gjema. — Sigurno je izašao iz doma za mojim petama; on već od jučer sliedi svaku stopu moju . . . On naslućuje!

— On naslućuje! uzhićeno ponovi Sanjin. A što bi i mogla Gjema reći, da ne bi uzhitila Sanjina?

Zatim ju zamoli, neka mu sve potanko izpripovieda, što se je jučer sbilo.

I ona zbilja uze odmah pripoviedati, žureći se, porumenjivajuć, smiešeći se, uzdišući kratke uzdisaje i zamjenjujući sa Sanjinom svietle poglede. Ona mu je kazala, kako je majka poslije onoga razgovora s njim iskala od nje, od Gjeme, odlučan, izrazit odgovor; kako je umirila Frau Leonoru, za-

davši joj rieč, da će sve odlučiti za dvaest četiri ure; kako je izmolila taj rok — i kako je to bilo mučno; kako se je sasvim neočekivan najavio g Klüber, sav nacifran i pomazan više nego ikad prije; kako je on izjavio svoje nezadovoljstvo radi djetinjsko-neoprostive i za njega, Klübera, duboko uvredljive (tako je naročito rekao) bezdjelice ruskoga neznanca — tim je razumievao tvoj dvoboj, i kako je zahtievao, da se tebi odmah zabrani dolazak u kuću. „Po tome", doda on — a Gjema tuj malko ponačini njegov glas i maniru — „to baca sjenu na moju čast, kanda ne bi smogao i sam zauzeti se za svoju nevjestu, ako to pronadjem nuždno ili koristno! Sav Frankfurt znat će sutra, da se je drugi tukao s oficirom za moju nevjestu — čemu je to naliko? To ruži moje poštenje!" Majka mu sve povladjivala — pomisli! — no tad mu ja odrežem, da se bez potrebe uznemiruje za svoju čast i svoju osobu, da se uzalud žesti o svojoj nevjesti — s toga što mu ja nisam više nevjesta, i nikad mu ženom ne ću biti! Moram reći, ja sam se hotjela s početka razgovarati s vami . . . s tobom prije, nego mu konačno odkažem; ali on dodje . . . a ja se ne mogoh uzdržati. Majka je zavrisnula od prepasti — a ja u drugu sobu i donesem njegov prsten — ti nisi opazio, već prije tri dana snimila sam bila s prsta njegov prsten — pa ga povratim njemu. On se je užasno žacnuo, no kako je užasno samoljubiv i užasan hvališa, to se nije upustio u mnoge razgovore — i ode. Naravno, snadje me mnoga muka od majke, i boljelo me vrlo gledati ju tako ogorčenu i žalostnu — i padne mi na um, nisam li se prenaglila; no imala sam tvoje pisamce — a i bez toga znala sam . . .

— Da te ja ljubim, prihvati Sanjin.

— Da, . . . da si me zaljubio.

Tako je pripoviedala Gjema, zaplećući se i smiešeći, i snižujući glas ili posve ušućujući svaki put, kad bi tkogod

dolazio u susret ili prolazio mimo. A Sanjin slušaše uzhićen, nasladjujuć se samim zvukom njezina glasa, kako se je jučer nasladjivao njezinim rukopisom.

— Majka je neobično razžaloštena, poče s nova Gjema — a rieči joj poteku brzim prudom; — ona ne će nikako da razmisli, kako sam zamrznula na gna. Klübera, kako sam mu i dala ruku ne od ljubavi, već na velike prošnje njezine... Ona ima u sumnji... vas... tebe; to jest pravo govoreć, ona je uvjerena, da sam te ja zaljubila — a ovo ju s tim više boli, što do prekjučer nije ni u snu snivala o takvoj mogućnosti, pak je i mogla tebe slati k meni s porukami i savjeti... A čudna li je to bila poruka — zar nije? Sad ona tebe... vas časti imenom hitra, kukavna čovjeka, govori, da ste zlo naplatili njeno povjerenje, i prorokuje, da ćete vi i mene prevariti...

— Ali, Gjemo, povikne Sanjin, zar joj ti nisi kazala...

— Ja joj nisam kazala ništa! S kojim bih pravom kazala, ne razgovorivši se s vama?

Sanjin se pljesne rukama. — Gjemo, ja se nadam, da ćeš joj ti bar sada sve priznati, da ćeš me privesti k njoj... Ja ću dokazati tvojoj majci, da nisam nikakva varalica!

Prsi Sanjinove samo se nadimlju od preljeva velikodušnih i plamenih osjećaja!

Gjema pogleda na njega u svu šir svojih očiju. — Vi zbilja želite ići sada k majci sa mnom? K majci, koja uvjerava, da... da je sve to medju nama nemoguće, i da se nikada sbiti i ne može? — Bijaše jedna rieč, koje Gjema ne mogaše izreći... Ona rieč pali njezine ustne, no tim radije reče ju Sanjin.

— Stupiti s tobom u brak, Gjemo, biti tvojim mužem — ja većega blaženstva ne poznajem!

Ni ljubavi svojoj, ni svojemu velikodušju, ni svojoj odlučnosti on više ne znade kraja ni granica.

Čuvši to, Gjema kanda malko stane, onda poteče još žurnije... Ona je kanda htjela pobjeći od te odviš velike, neočekivane blaženosti!

Al najednoč kao da joj netko podkosio noge. Iza jednoga ugla, nekoliko koračaja pred njom, u novom škrljaku i novom kaputu, ravan kao striela, zavijen kao pudel, izvali se g. Klüber. On je opazio Gjemu, opazio Sanjina, i kipeći od gnjeva u duši, trgne u nazad gibki svoj stas i podje im cifrasto u susret. Sanjina malko zazebe; no zagledav se u Klüberovo lice, na koje nastojaše Klüber nabrati, koliko je umio, izražaj priezirna začudjenja i pače sažaljenja, — zagledav se u ovo rumeno, glupo lice, on oćuti, kako mu se zalieva gnjev — i korači napried.

Gjema ga uhvati za ruku i s mirnom odlučnosti svoju ruku zadjene pod njegovo pazuho, pa ravno u lice pogleda bivšemu svomu zaručniku... A on se nazuri, okesi se, makne na stranu — i promrmljavši kroz zube: „Das alte Ende vom Liede!“ (tako se od starine dočinje pjesma!) — odjuri navadnim svojim cifrastim, lako poigravanim hodom.

— Što je to rekao, nitković! upita Sanjin i htjede skočiti za Klüberom; no Gjema ga uzdrži i požuri, ne uzimljući više svoje ruke protkane u Sanjinovu ruku.

Dostignu konditoriju Rozelli. Još jednoč stane Gjema.

— Dmitri, monsieur Dmitri, rekne ona: — mi još nismo unišli tu; mi još nismo vidjeli majke... Ako vi još hoćete promisliti; ako... Vi ste još slobodni, Dimitrije!

Za odgovor pritisne joj Sanjin krepko — krepko ruku na svoje prsi — i povuče ju napried.

— Majko, govoraše Gjema, ulazeći sa Sanjinom u sobu, gdje je sjedila Frau Leonore, — ja vodim pravoga!

*

XXIX.

Da bude Gjema objavila: mama, privela sam sa sobom koleru ili samu dapače smrt, Frau Leonore valjda ne bi s većom očajnosti primila njezine objave. Odmah sjedne u kut, obrne se licem k zidu — i zalije se suzami, stane gotovo naricati, kanda ruska seljanka nariče nad grobom svoga muža ili sina. U prvi mah Gjema se toliko uplašila, da nije mogla ni k materi prići, nego stala usred sobe kao kip, a Sanjin izgubio glavu — gotovo i njega podudarile suze! Jednu uru, jednu cielu uru točio se neutješivi ovaj plač! Pantaleone pronadje za dobro, zatvoriti vanjska vrata od konditorije, da ne dodje tudjin i ne vidi. Starac se našao i sam u čudu — ni u jednom slučaju nije hvalio naglosti, s kojom su radili Gjema i Sanjin, u ostalom nije ih ni korio, nego obratno bio gotov uzeti ih pod zaštitu — do potrebe: ta nije nikad ni ljubio Klübera! Emil se je smatrao posrednikom medju svojom sestrom i prijateljem i malo što se nije oholio, kako je krasno sve za rukom pošlo! Nikako nije on mogao pojmiti, čemu se toliko vajka Frau Leonore i zaključi u svojem srcu, da žene, pa bile najbolje, nemaju svojstva promišljenja! Sanjinu bilo gore nego svim ostalim. Frau Leonora udri u plač i lomi rukama, čim je on samo pristupio k njoj — i uzalud je, stojeći podaleko, nekoliko puti pokušao glasno viknuti: „molim za ruku vaše kćeri!“ Frau Leonore osobito je na sebe jadovala, kako mogaše biti sliepa, da ništa ne opazi! „Da je moj Giovan' Battista živ — vapijaše ona kroz suze — svega toga bilo ne bi!“ — „Gospode, što li je to? — mišljaše opet Sanjin — ta to je prava napokon glupost!“ Niti je on smio gledati na Gjemu, niti je Gjema podizala oči na njega. Ona se je zadovoljila strpljivo hodakati za materom, koja je s početka i nju odturkivala . . .

Na posljedku bura utihne. Frau Leonore prestala pla-

kati, dozvolila Gjemi izvesti ju iz kuta, kamo se bila zavukla, posaditi ju u fotelj kod prozora i dohvatiti joj napitak vode s fler-d'oranžem; dozvolila i Sanjinu, ne da pristupi k njoj, ne daj Bog, al bar da ostane u sobi, (prije je ona sve zahtievala, da se udalji) i nije mu zakidala rieči, kad je govorio. Sanjin odmah upotrebi sgodu — i razvije rječitost predivnu: jedva bi bio smogao s tolikim žarom i s takvom uvjerljivosti razložiti svoje namjere i svoje osjećaje, da je govorio pred Gjemom samom. Ti osjećaji bili su najiskreniji, te namjere najčistije, kano Almavivine u „Seviljskom brijaču". On nije ni Frau Leonori ni sebi tajio neprilične strane tih namjera; no sve su te neprilike samo prividne! Istina: on je stranac, s njim su se istom od jučer upoznali, ništa ne znaju izvjestna ni o njegovoj osobi, ni o njegovih sredstvih; no on je gotov prinieti sva svjedočanstva za to, da je čovjek uredan i ne siromah! Nada se, da će Gjema biti s njim sretna, da će joj naknaditi i osladiti razstanak s rodbinom!... Spomen na razstanak — jedina ova rieč „razstanak" — malo da ne razvrgne cieloga posla. Frau Leonore i zadrhtala sva i obamrla... Sanjin požuri to popraviti opazkom, da će razstanak biti samo na vrieme — i, napokon, da ga možebiti i ne bude ni malo!

Rječitost Sanjinova nije propala bez traga. Frau Leonore uzela pogledati na njega, još uviek s bolom i ukorom, al ne više kao prije s odurnosti i gnjevom; zatim mu dozvoli pristupiti i pače sjesti do nje (Gjema je sjedila s druge strane); zatim ga stala koriti, ne više samim pogledom, već riečmi, a to je pokazivalo donekle utaženo srce; ona je počela jadikovati, no jadikovci postajahu sve tiši i blaži; zarojiše oni kojekakvimi upitci to kćeri to Sanjinu; zatim mu pripusti, da ju primi za ruku, a ona nije odmah oduzimala ruke... zatim i opet zaplače — ali već sasvim drugimi suzami... Zatim se žalostivo nasmjehne i požali za Giovan' Battistom — ali

u drugom sasvim smislu nego prije . . . Prodje još trenutak — i već oba prestupnika — Sanjin i Gjema leže na koljenih do njenih nogu, a ona im redom sklada na glavu ruke na blagoslov; — prodje drugi trenutak — a oni već ju grle i cjelivaju, i Emil sa sjajnim od uzhita licem skočio u sobu i pristao u tiesno spletenu grupu.

Pantaleone zaviri u sobu, okesi se i zažmuri u isti čas, i sašav u konditoriju, otvori vanjska vrata.

XXX.

Prielaz od očajanja do žalosti, a od žalosti na „tihu rezignaciju“ razvio se do skora u Frau Leonore; ali i ova tiha rezignacija za mala pretvori se u tajno zadovoljstvo, koje se ipak radi pristojnosti još u svaku ruku skrivalo, i suzdržavalo. Sanjin je od prvoga dana spoznanstva zasio u srce Frau Leonore; sviknuvši se na misao, da će on biti njezin zet, ova misao nije se više činila njoj neprijatna, premda je i mislila, da mora na svojem licu podržavati malko uvriedjeni ili radije zabrinuti izražaj. Pa k tomu sve, što se je sbilo u nekoliko dana, bijaše tako neobično . . . Sve jedno stiže za drugim! Kao praktična žena i kao mati, mislila je Frau Leonore i to, da mora Sanjina protisnuti kroz mrežu raznovrstnih pitanja; a Sanjin, koji idući jutros na sastanak s Gjemom ni sanjao nije o ženitbi s njom — doduše, on nije onda ni na što mislio, nego se samo vozio za prudom svoje strasti — Sanjin s podpunom pripravnosti, i može se reći s hasardom udje u svoju rolu, u rolu zaručničku, te je na sva pitanja odgovarao na široko, potanko i drage volje. Uvjerivši se, da je on pravi po krvi plemić, i pače ponešto začudjena, što nije bar knez, Frau Leonore pribere ozbiljan vid — i „upozori ga za rana“ — da će biti s njim podpuno i bez prenavljanja otvorena, pošto ju na to nuka sveta dužnost

matere! — a Sanjin joj brzo odgovori da od nje drugo i ne očekuje, i sam ju od sve duše moli — neka ga ne štedi!

Tada Frau Leonore rekne, da g. Klüber (na ovo ime uzdahne, stisne ustne i zaplete se) — g. Klüber, bivši Gjemin zaručnik, već sada bere osam tisuća for. prihoda — i ova svota mora svakom godinom brzo rasti — a on, g. Sanjin, koliki ima on godišnji prihod?

— Osam tisuća for., ponovi protegnuto Sanjin . . . To bi u našem novcu iznosilo okolo petnaest tisuća rubalja u asignacijah . . . Moj je prihod znamenito manji. U mene ima dobarce u Tulskoj guberniji . . . Uz dobro gospodarstvo može ono — i pače mora na svaki način dati tisuća pet ili šest . . . No ako pristupim još u službu — to ću lasno dotjerati do dvie tisuće plaće.

— U službu u Rusiji? povikne Frau Leonore. — To bi se imala ja razstajati od Gjeme!

— Može se poći u diplomatičnu struku, prihvati Sanjin ja imam nekoliko sveza . . . Onda je služba za granicom. Pak da sbilja, evo što se još može učiniti — a to će biti mnogo bolje od svega! da prodam dobarce i uhvaćenu glavnicu uložim u koji bilo izdatan podhvat, na primjer, u popravak i razplod vaše konditorije. — Sanjin je osjećao, da brblja samu budalaštinu, ali ga je ovladala i zaniela nedokučiva odvažnost! Gledne na Gjemu, koja je odmah, čim se je zapodio „praktični“ razgovor, i ustala i hodila po sobi, i sjedala, — gledne na nju — i više ti tuj nema zapreke, on će učiniti sve, odmah, što hoćeš, što najbolje — samo da se ona ne plaši!

— I g. Klüber hotio mi je nešto dati na popravak konditorije, progovori poslije kratka kolebanja Frau Leonore.

— Majko! za volju božju! majko! zavapije Gjema talijanski.

— O tih stvarih treba za vremena govoriti, moja kćeri, odgovori joj Frau Leonore u talijanskom jeziku.

A onda se obrne opet Sanjinu i uze ga izpitivati, kakvi su u Rusiji zakoni o ženitbi, i da li prieči Rusu uzimati katoličku ženu, — kako je to u Pruskoj. (U ono doba godine 1840. vodila se pravda medju berlinskom vladom i nadbiskupom kolonjskim za mješovite ženitbe). — Kad je Frau Leonore doznala, da će kći njezina, pošavši za ruskoga plemića, i sama postati plemkinja — pokaže se malko zadovoljnom. — No zar nije, vi ćete najprije svrnuti u Rusiju?

— Čemu?

— Kako čemu? Da dobijete dozvolu vašega cara?

Sanjin joj razloži, da svega toga ne treba . . . al može biti, da mu bude sbilja poći na kratko vrieme pred ženidbom u Rusiju — (on je ove rieči izustio — i srce mu se bolno sgrči, — gledajući na njega Gjema uvidi, kako mu se je srce sgrčilo, ter porumeni i zamisli se) — i da će gledati, dok se bude bavio u svojoj domovini, da proda dobarce . . . na svaki način odanle će pribaviti novce.

— I ja bih vas molila, da mi odanle povezete astrahansko dobro krzno na mantiju — progovori Frau Leonore. Kako vele, tamo su krzna za čudo dobra i za čudo jeftina!

— Sigurno, drage volje ponesti ću vam — i Gjemi! povikne Sanjin.

— A meni safijansku srebrom izvezenu kapu, umieša se Emil proturiv kroz vrata glavu.

— Dobro — i tebi . . . i Pantaleonu papuče.

— No čemu sva ta tlapnja? preuzme Fau Leonore. Mi se sada razgovaramo o stvarih ozbiljnih. No čujte još nešto, doda praktična gospodja. — Vi velite: prodati dobarce. Pa kako ćete to izvesti? Vi ćete valjda prodati i kmete?

Sanjina kanda je što u rebra grunulo. Njemu padne

na um, kako je razgovarajuć se s gospodjom Rozelli i njenom kćeri o kmetskom pravu, koje ga, po njegovu kazivanju, napunjuje dubokom odurnosti, često ih puta uvjeravao, da nikada ni pod jednu cienu svojih kmeta prodavati ne će, jer takvu prodaju smatra nemoralnom.

— Ja ću gledati, da svoje imanje prodam čovjeku, koga poznajem kano dobra, izgovori on malko zapinjući; — ili možda se moji kmeti sami žele odkupiti.

— To bi najbolje bilo, pristane odmah i Frau Leonore. — A prodavati žive ljude . . . — Barbari! zareži Pantaleone, koji se je iza Emila pokazao na vratih, tresne vratima i umaknc.

„Ružno!“ pomisli Sanjin — i kradomice pogleda na Gjemu. Ona kanda nije čula njegove posljednje rieči. „Pomoz, Bože!“ pomisli on opet.

Tako se je razpletao praktični ovaj razgovor sve do samoga objeda. Pod konac već se bila sasvim ukrotila Frau Leonore — i Sanjina već zvala Dmitrijem, ljubezno mu prietila prstom i osvetom za njegovo kovarstvo. Mnogo i potanko pitala ga za tim o njegovu rodu — jer „je i to vrlo važno“; pozvala ga, neka opiše obrede vjenčanja, kako se vrše u ruskoj crkvi — i već sada tako rano mišljaše si uzhićena Gjemu u bieloj haljini, sa zlatnom krunom na glavi.

— Vidi der, kakva mi je krasna, kano kraljica, govoraše ona s materinskim ponosom; — pa ni kraljica takvih na svietu nema!

— Druge Gjeme na svietu nema, podhvati Sanjin.

— Da, odtuda ona i jest — Gjema! (Gjema znači talijanski dragi kamen.)

Gjema se natisne cjelivati svoju mater . . . Kanda je istom sada malko odahnula — kanda joj istom sada spala težina, koja ju je tištila.

A Sanjin na jedanput poćuti toliku sreću, takva djetinja

radost zalije mu srce, kad je pomislio: no eto sbiše se, postadoše sbiljni oni snovi, kojeno je nedavno u istih sobah snivao; tako mu se razigralo svekoliko biće, da je s mjesta sašao u konditoriju; njemu se prohtjelo, bilo po što, malko cincariti za tezgom, kako je to bilo nekoliko danâ prije... „Ta ja imam puno pravo na to! Ja sam tuj domaći čovjek!“

I on sbilja zadje za tezgu i potrgova malko, to jest prodao je dvjema djevojčicama dva funta mjesto jednoga od konfekta i uze od njih samo pol ciene.

Za objedom kao zaručnik sjedjaše službeno — uporedo s Gjemom. Frau Leonore još mota praktični razgovor. Emil se sve smije i navaljuje na Sanjina, neka ga uzme sa sobom u Rusiju. Urekoše, da Sanjin ima poći za dva tjedna. Samo se Pantaleone nešto smrknuo, za što ga je Frau Leonore i popsovala. „A bio je sekundant! Vidiš ti njega!“ — Pantaleone pogleda izpod čela.

Gjema je sve vrieme prošutjela, no nikad joj lice ne bijaše krasnije i svjetlije. Poslije objeda zovne ona Sanjina samo za čas u vrt i sustavivši se kod one klupe, gdje je ne davno višnje izbirala, reče Sanjinu: Dmitrij, ne srdi se na me; no još ti jednoč velim, da se ne moraš držati obvezanim...

On joj ne dade dogovoriti...

Gjema okrene svoje lice. — A što je do onoga, kako je majka spomenula — sjećaš se? što je do razlike naše vjere, to slušaj i znaj!...

Ona dohvati granatni križić, što joj na tankoj uzici visio o vratu, trgne njim, — uzica pukne — a ona križić preda Sanjinu.

— Jesam li ja tvoja, to je i vjera tvoja — moja vjera!

Oči u Sanjina bile su još vlažne, kad se je s Gjemom povrnuo u dom.

Na večer sve se vrtjelo navadnim kolom. Pače i „tresette“ poigraše.

XXXI.

Sanjin se sutradan prene iza sna vrlo rano. On je stajao na najvišem stupnju čovječje sreće; ali nije ga to bunilo u snu; zadatak, životni, kobni zadatak: kako li će prodati dobarce sto prije i što bolje — mutio mu je san i mir. U njegovoj glavi križahu se preraznovrstne osnove, al do sada ne nadje još nikakve jasnoće. Izadje van, na vjetar, na zrak. S gotovom osnovom — ne inače, hotio je stupiti pred Gjemu.

Kakva to figura, omašna i debelonoga, u ostalom prilično odjevena, ide pred njim, valjuškajući se i nahramljujući? Gdje li je on vidio ovaj zatiljak, obrastao bielo-ridjom grivom, ovu glavu, kanda je ukoljena u rame, ova meka i žirna pleća, ove debele, klampave ruke? Nije li to — Polozov, njegov davni iz penzionata drug, kojega, već je pet godina, što je iz vida izgubio? Sanjin prestigne čovjeka i obrne se... Široko, žućkasto lice, male sive očice s bielimi trepavicami i obrvami, kratki, plosnati nos, krupne, upravo skeljene ustne, okrugli, goli podbradak — i taj izražaj cieloga lica, kiseo, ljeniv i nepovjerljiv — jest doista: to je on, to je Ipolit Polozov!

„Ne sjaje li opet moja zviezda?“, sune misao Sanjinu kroz glavu.

— Polozove! Ipolite Sidoroviću! Jesi l' ti to?

Čovjek stane, podigne drobne svoje oči, počeka malko — i odkeljiv napokon svoja usta, progovori sipljivom fistulom:

— Dmitrij Sanjin?

— On glavom! uzkliknu Sanjin i stisnu ruku Polozovu; utisnute u tiesne rukavice sivo-pepeljaste boje, te su ruke kao i prije mrtvo visjele niz izrasle bokove. — Jesi li dugo ovdje? Odkuda si došao? Gdje si odsio?

— Došao sam jučer iz Wiesbadena, odgovori sporo

Polozov, — da koješta pokupujem za ženu — pa se danas vraćam u Wiesbaden.

— A da! Ti si i sbilja oženjen — i vele s tolikom krasotom!

Polozov omahne očima postrance. — Da, vele.

Sanjin se nasmije. — Ja vidim, ti si još uviek onaj stari... flegmatik, kakav si i u panzionu bio.

— Čemu da se mienjam?

— I vele, doda Sanjin, osobito naglašujuć rieč „vele“ — da je tvoja žena vrlo bogata.

— Vele i to.

— A ti sam, Ipolite Sidoriću, zar ti sam za to ne znaš?

— Ja, brate Dimitre... Pavloviću? — da, Pavloviću! u ženine poslove ne pačam.

— Ne pačaš? Ni u nikakve poslove?

Polozov opet odkosi očima. — Ni u kakve brate. Ona — sama za se... no i ja, opet za sebe.

— Kamo ti sada ideš, upita Sanjin.

— Sada ja ne idem ni kamo; stojim na ulici — i razgovaram se s tobom; no čim s tobom svršim, otići ću u gostionu — i uzet ću zajutrak.

— Mene u družtvo — hoćeš li?

— To jest — ti misliš na zajutrak?

— Da.

— Izvoli; jesti u dvoje više veseli. Ti nisi, je li, brbljavac?

— Ne mislim.

— Pristajem.

Polozov se zaljulja napried, Sanjin podje s njim uporedo. I snadje razmišljanje Sanjina — usta Polozovu opet se skeljila, on je soptio i valjao se mučeć — snadje Sanjina razmišljanje: kako je ovakvu klipanu pošlo za rukom uloviti bogatu i krasnu ženu? Sam niti je bogat niti znamenit, niti

uman; u panzionu bio je na glasu glupa i tupa derana, sanljivca i proždrlice, — i nosio je naziv „slinavca“. Prava čudesa!

„No ako je njegova žena vrlo bogata — kažu, da je kći nekakva trgovca — ne bi li ona kupila moje dobarce? Premda i kaže, da ne pača ni u kakve ženine poslove, ta tko će mu to vjerovati! A ja ću i cienu naznačiti sgodnu, koristnu cienu! Zašto da ne upitam? Može biti, da sve to moja zviezda djeluje . . . Riešeno! Pokušat ću!“

Polozov privede Sanjina u jednu od najboljih gostiona Frankfurta, u jednu od najljepših soba gostione. Stolovi i stolice sve zatrpane kartoni, škatuljami, paketi . . . „Sve, brate, pokupovano za Mariju Nikolajevnu!“ (Tako se je zvala žena Ipolita Sidorića.) Polozov se izvali u fotelj. „Kakva žega!“ prostenje i odrieši ovratnik. Zatim pozvoni oberkelneru i brižno mu naruči što obilatiji zajutrak. „A za sat da je karuca gotova! Čujete, za sat?“

Oberkelner se prepokorno nakloni — i robski izadje.

Polozov odkopča prsluk. Već po tom, kako je nabirao obrve, odpuhavao i ježio nos, bilo je vidjeti, da je govoriti za njega prava muka, pak je sa strahom izgledao, ne će li Sanjin napasti na njega, da prevraća jezikom, ili će sam voditi razgovor.

Sanjin je odmah upoznao, kakve je volje njegov prijatelj, pa ne htjede navaliti na nj kojekakvim zapitkivanjem; stegnuo se na najnuždnije; tu sazna, da mu je prijatelj bio dvie godine ulan (to i jest onaj vrag! morao li je kršan izgledati u kratku mundurčiću!), prije tri godine oženio se — a sada je već drugu godinu sa ženom, u inostranstvu, žena mu se „od nečega lieči u Wiesbadenu“ — a tamo poslije zaći će u Pariz. Sa svoje strane ni Sanjin nije široko opisivao svoje prošlosti, nije razlagao svojih osnova: pristupi

ravno na glavno, to jest, progovori o svojoj namjeri, da proda dobarce.

Polozov ga slušaše mučeć, samo kadšto svraćajuć poglede na vrata, kroz koja mora skoro doći zajutrak. Zajutrak napokon dodje. Oberkelner sa još dva sluge donesao nekoliko zdjela s poklopcem od srebra.

— To je dobarce u Tulskoj guberniji? progovori Polozov, sjednuvši za stol i zavjesiv salvetu za jačicu od rubače.

— U Tulskoj.

— Efremovskoga okružja . . . Znam.

— Ti znaš moju Aleksejevku? upita Sanjin, i on sjedajući k stolu.

— Znam, dakako. — Polozov zatisne u usta komad omleta s triflami. — Marija Nikolajevna — moja žena — ima ondje u susjedstvu dobro . . . Odčepite tu butelju, kelner! — Zemlja je dobra — samo što su tvoji seljaci poharali šumu. A zašto prodaješ?

— Novaca treba, brate. Ja bih jeftino prodao. Samo ako hoćeš kupiti . . . Zaista.

Polozov zalije čašu vina, otare se salvetom i opet prione žvakati — žurno i šumno.

— N-da, progovori on napokon . . . Ja dobara ne kupujem: nema glavnice. — Der podaj maslo. — Van ako bi žena kupila. Ti se razgovori s njom. Ako li preskupo ne zaiteš — njoj ne će mnogo stajati . . . Kakvi su ti Niemci osli! Ne znaju ni ribe svariti. Što je, rekao bi, jednostavnije? Pa još brbljaju: faterland-mol ujediniti valja. Kelner, nosite taj gad!

— Zar ne, tvoja žena, sama upravlja . . . gospodarstvom? upita Sanjin.

— Sama. Gledaj, kotleti su — kako treba. Preporučam. Kazao sam ti, Dimitrij Pavloviću, ni u kakve poslove ženine ja se ne pletem — i sada ti to ponavljam.

I nastavi žvakati.

— Hm . . . No kako da se ja s njom razgovaram, Ipolite Sidoriću?

— A sasvim lako, Dimitrij Pavloviću. Idi u Wiesbaden. Nije daleko odavle. Kelneru, nemate li englezke gorušice? Nema? Skoti! Samo da ne gubiš vremena. Mi preksutra idemo na put. Dozvoli, da ti natočim: vino je s buketom — nije kiselica.

Lice Polozovu oživjelo i porumenjelo; ono se i jest oživljavalo samo onda, kad je jeo . . . ili pio.

— Da, vidiš . . . ja ne znam, kako da to učinim? promumlja Sanjin.

— No što je to tebe tako najednoč za vrat stisnulo?

— To i jest bies, što me je za vrat stisnulo, brate.

— I veća svota potrebna?

— Veća. Ja sam . . . kako da ti kažem? ja sam odlučio . . . ženiti se

Polozov položi na stol čašu, koju je bio k ustima ponesao.

— Ženiti se! progovori on promuklim, od udivljenja promuklim glasom i složi odebele svoje ruke na želudac. — Tako naglo?

— Da . . . odmah.

— Nevjesta u Rusiji, naravno?

— Ne, nije u Rusiji.

— Da gdje?

— Ovdje u Frankfurtu.

— A tko je ona?

— Njemica; to jest, nije — Talijanka. Tu prebiva.

— S novcem?

— Bez novaca.

— Bit će, ljubav je tako silna.

— Ala si smiešan! Da, silna je.

— I zato trebaš novce?

— No da . . . da, da.

Polozov proguta vino, izpljuska usta, umije ruke, brižno ih otare salvetom, dohvati i zapali cigaru. Sanjin šuteći gledaše na njega.

— Jedina pomoć, prodjene na posljedku Polozov, uzbacujuć u natrag glavu i odpuhavajuć dim tankim pramenom. — Idi k ženi. Ona, htjedne li, svu će tvoju nevolju rukom skinuti.

— Al kako da ju vidim, ženu tvoju? Ti veliš, da preksutra odlazite? — Polozov zatvori oči.

— Znaš, što ću ti reći, odgovori on, vrteć cigaru ustnama i pušuć. Podji der doma, spremi se žurno — pa dodji amo. Za jednu uru ja odlazim, karucu imam prostranu — poći ćeš sa mnom. Tako će biti najbolje. A sada ću malko prospati. Ja, brate, poslije jela moram spavati. Narav ište — a ja se ne protivim. A ti mi ne smetaj.

Sanjin misli i misli — i najednoč uzbaci glavu: odlučio!

— Dobro, pristajem — i hvala ti. O pol jedne ja sam tuj — pa ćemo zajedno u Wiesbaden. Nadam se, tvoja žena ne će se srditi . . .

No Polozov već hrče. Prošapće: ne smetaj! podvine noge i zaspi kao klada.

Sanjin mu još jednoč pogledom ošine zamašnu figuru, njegovu glavu, šiju, njegov nadignuti kano jabuka okrugli podbradak — izadje iz gostione i brzim korakom krene u konditoriju Rozelli. Valjalo je sve očitovati Gjemi.

XXXII.

Zateče ju skupa s materom u konditorskoj sobi. Frau Leonore sagnuta mjeri malim, raztezivim cipelišem prostor

od jednoga prozora do drugoga. Opazivši Sanjina, digne se i pozdravi ga veselo, premda malko sbunjena.

— Meni se od jučerašnjih vaših razgovora, poče ona, u glavi vrte svakojake misli, kako bi poljepšali naš dućan. Vidite, ovdje ne bi bilo s gorega, da se postave dva ormara s prozori od ogledala. Takva vam je znate sad moda. A zatim još . . .

— Prekrasno, prekrasno, uze joj rieč Sanjin, — sve to trebati će složiti . . . No podjite amo, imam vam nešto reći. On uzme Frau Leonoru i Gjemu pod ruku i povede ih u drugu sobu. Frau Leonore se poplaši i izpusti mjeru iz ruku. I Gjema kanda se poplašila: no malko bolje pogleda Sanjinu u oči i smiri se. Lice mu, zabrinuto doduše, izdavaše podjedno oživljenu bodrinu i odlučnost.

Zamoli gospodje, da sjednu, a sam stane pred njima — i razmahujuć rukama, pripovjedi im sve: susretaj s Polozovom, naumljeni polazak u Wiesbaden, mogućnost prodaje. — Pomislite moju sreću, uzklikne on napokon, posao se je tako zanio, da ne ću imati zašto u Rusiju ići! I svatba može biti prije, nego sam mislio.

— Kada morate ići? upita Gjema.

— Danas, ovaj čas; moj je prijatelj najmio karucu — vozim se s njim.

— Vi ćete nam pisati?

— Odmah! čim se s njom razgovorim, s tom gospodjom, odmah ću i pisati.

— Ta je gospodja, vi kažete, vrlo bogata? upita praktična Frau Leonore.

— Neobično! Otac joj bio milionar i ostavio sve njoj.

— Sve — samoj njoj? No — to je vaša sreća. Samo znate što, ne dajte istom za štogod vašega dobra. Budite pametni i tvrdi. Ne naglite! Ja mogu misliti, da želite biti što prije muž Gjemin . . . no pozornost prije svega! Ne za-

boravite: čim skuplje prodate dobarce, tim više ostat će vam dvoma — i vašoj djeci.

Gjema se odvrne, a Sanjin opet zamahne rukama. — U moju pozornost možete se pouzdati, Frau Leonore! Pa ne ću se ja ni pogadjati. Reknem: toliko; dâ li, dobro, ne da li — s Bogom!

— Vi ju poznate . . . tu gospodju? upita Gjema.

— Nisam je nikada vidio.

— Pa kad ćete se vratiti?

— Ne bude li ništa od posla — prekosutra; podje li složno — možebit, da koji dan dva li probavim. U svakom slučaju ne ću ni časa gubiti. Ta ja ostavljam ovdje svoju dušu! No ja s vami brbljam, a morao bih i kući skočiti . . . Dajte mi ruku za sretan put, Frau Leonore — kod nas u Rusiji tako je običaj.

— Desnu ili lievu?

— Lievu — bliže je srcu. Prekosutra eto me s oklopom ili na oklopu! Sve mi nešto veli: vratit ćeš se pobjeditelj! S Bogom, moji dragi, mili moji . . .

On zagrli i poljubi Frau Leonore, Gjemu pak zamoli, da s njim podje u drugu sobu, ima joj nešto važno kazati . . . A samo je hotio razstati se s njom na samu. Frau Leonore razumije i ne pita za tu važnu novost.

Sanjin još nije bivao u Gjeminoj sobi. Sva bajnost ljubavi, savkoliki njezin oganj, i uzhit, i sladki užas — sve se razgorjelo u njem, sve se survalo na njegovu dušu, čim je prestupio zavjetni ovaj prag . . . On se umilno razgleda po sobi, padne na koljena pred noge drage djevice i prižme lice k njezinu stasu . . .

— Ti si moj? prošapta ona; — ti ćeš se povrnuti brzo?

— Ja sam tvoj . . . ja ću se povrnuti, tvrdjaše on zadihavajuć se.

Northwestern University Library

— Ja ću čekati na te, moj mili!

Za koji trenutak već leti Sanjin u svoj stan. Nije ni opazio, kako je sliedom za njim, vas razbaukan i razkuštran izskočio starac Pantaleone — kako je nešto vikao i kanda se grozio visoko zamahnutom rukom.

Ravno u tri četvrta na jedan javi Sanjin Polozovu, da je tu. Pred vratima dolje već čeka karuca upregnuta u četvero. Ugledavši Sanjina, Polozov rekne: „A! odlučio momak!“ Nadjene kapu, kabanicu i kaloše, i začepiv si pamukom uha, premda je ljeto, izadje na triem. Kelneri, kako im je zapovjedio, pospremili sve mnogobrojne kupljene stvari u karucu, obložili sjedalo svilnimi jastuci, kesami, svežnji, postavili do nogu košaru sa hranom i privezali k boku putnu torbu. Polozov izplati sve darežljivom rukom, i premda od zada, ipak uljudno poduprt od uslužnoga vratara jedva dišuć popne se u kola, sjedne, pribere sve oko sebe, zapali cigaru, pa sad istom pozove prstom Sanjina: „odi der, braco, i ti!“ Sanjin sjedne do njega; Polozov poruči po vrataru kočijašu, želi li na vino, neka dobro tjera; podnožnik jekne, vratašca zalupnu, kola se ganu.

XXXIII.

Od Frankfurta do Wiesbadena danas željeznicom nema ni sat voza; u ono doba posebna pošta trebala je dobra tri. Konje su mienjali pet puta. Polozov je onako dremucao i ljuljkao se, držeći cigaru u ustima, a govorio vrlo malo; na prozorić nije pogledao ni jednoč: slikovnimi vidici nije se zabavljao, i izjavi, da je „priroda — njegova smrt!“ I Sanjin šuti, i on ne pazi na vidike: njemu je do koješta drugoga. On sav tone u razmišljanju i spominjanju. Na štacijah Polozov točno izplaćuje vožnju, bilježi ure i nagradjuje ko-

čijaše — malo ili više — kako su već sporije ili brže gonili. Na pol puta izvadi iz korpice za jestiva dvie pomoranče, bolju izabere, drugu ponudi Sanjinu. Sanjin oštro pogleda na svoga suputnika — i nasmije se iznebuha.

— Što se smiješ? upita Polozov, brižno odirući kratkimi bielimi nokti kožu s pomoranče.

— Što? ponovi Sanjin. Smijem se svojemu s tobom putovanju.

— A zašto? preupita Polozov, uzimljući u usta jedan od onih ulomaka, u koje se pomoranča razpada.

— To je vrlo neobično. Jučer ja, velim ti po istini, tako sam malo na tebe mislio, kano na kinezkoga cara — a danas vozim se s tobom, da prodam svoje dobro tvojoj ženi, a nemam o njoj ni najmanjega pomišljenja.

— Sve ti biva, odgovori Polozov. Samo još poživi koje vrieme — nagledat ćeš se svačesa. Na priliku, možeš li ti o meni pomisliti, kako jašem kao ordonanc? A ja poleti, a veliki knez Mihajlo Pavlović komanduje: „kasom, kasom, gledaj ti debeljaka korneta! Priberi kas!“

Sanjin se počeše za uhom.

— Kaži de mi, Ipolite Sidoriću, kakva je tvoja žena? Kakva je u nje ćud? Meni je, brate, nuždno to znati.

— Lako njemu zapoviedati: kasom! s nenadanom žestinom podjuri Polozov; no ja — što ću ja? Tako i pomislim: na čast vam vaša služba i epoleti — pa s Bogom! — Da . . . ti o ženi pitaš? Kakva je — žena? Čovjek kao svi drugi. Ne turi joj prsta u zube — ona toga nema rad. Glavna stvar — govori poviše . . . samo da bude smieha nad čim bilo. O svojoj ljubavi pripovjedi . . . onako zabavnije, razumiješ.

— Kako zabavnije?

— Da tako. Ta ti si mi rekao, zaljubljen si, hoćeš da se ženiš. To i opiši.

Sanjin se uvriedi. — Pa što ti nalaziš u tom smiešno?

Polozov samo omahne očima. Sok od pomoranče curi mu niz bradu.

— Tebe je žena poslala u Frankfurt kupovati? upita Sanjin za mali časak.

— Žena, da.

— Pa što si nakupovao?

— Zna se što: igrarije.

— Igrarije? Zar imaš djece?

Polozov se čak trgne od Sanjina. — Bog s tobom! Odkuda meni djeca? — To su ženski dronjci... ubori... vrpljanije svakojake.

— Ti se u to zar razumiješ?

— Razumijem.

— Pa što si rekao, da se ni u što ženino ne pleteš?

-- U drugo se ne pletem. A ovo je — trica. Tako — od bezposlice. Pa i žena se pouzdava mojemu izboru. A i pazariti umijem.

Polozov je stao prekidano govoriti: on se je već utrudio.

— I žena ti je vrlo bogata?

— Bogata, borme, bogata. Samo više za sebe.

— Ipak, rekao bih, ni ti se ne možeš tužiti?

— Zato sam ja muž. Pa da se ne užijem! A k tomu koristan sam ja njoj čovjek! Sa mnom — blago si njoj! Ja sam tako udoban!

Polozov si otare lice indijskim rubcem i odpuhne težko: „poštedi, bora ti, ne govori više; vidiš, koja muka za mene.“

Sanjin ga ostavi — i s nova zaroni u razmišljanje.

Gostionica u Wiesbadenu, pred kojom je stala karuca — sliči puno na dvorac. Zvonca žurno zazveknu u njezinih njedrih, podigne se vreva i trka, ljepušni ljudi u crnih

frakovih, porenu u glavnom triemu; zaliven zlatom švajcar jednim mahom otvori vratašca karuce.

Kao kakav triumfator izsadio se Polozov iz karuce i stao uzlaziti na tepihom pokrivene skaline. K njemu prileti takodjer odlično odjeven čovjek s ruskim licem — njegov sobar. Polozov mu rekne, da će ga odsele svuda sa sobom uzimati, jer su ga sada u Frankfurtu ostavili po noći bez tople vode! Sobar se upropasti — i vješto se sagibajući izuje gospodaru kaloše.

— Je li Marija Nikolajevna doma? upita Polozov.

— Doma — su. Izvolievaju se oblačiti. Danas će objedovati u grofice Lasunske.

— A! u nje!... Stani! U karuci ima stvari, povadi sam i uznesi. A ti, Dimitrij Pavloviću, uzmi si sobu, pa dodji za tri četvrta sata. Objedovat ćemo skupa.

Polozov odpliva dalje, a Sanjin zaište sobu — prostiju i obukavši se i odahnuvši malko, sadje u prostrani apartament, u kojem stanovaše njegova svjetlost knez von — Polozòf.

On zateče toga „kneza“ izvaljena u razkošnu od baršuna fotelju posred vele liepa saloną. Flegmatični prijatelj Sanjinov već je uspio okupati se i obući na se dragocjen atlasni šlafrok; na glavu je nadio karmoizinski fes. Sanjin pristupi k njemu i stane ga neko vrieme razgledati. Polozov sjedi nepomično kao kumir; ne obraća lica, ne miče ni obrvami, ne izdaje od sebe glasa. Prizor je to bio u istinu veličanstven! Nagledav ga se ovako minut dva li, htjede Sanjin progovoriti, prekinuti svečanu ovu tišinu — kad se iz susjedne sobe razkinu vrata, a na pragu se pomoli mlada krasna dama u bieloj svilenoj haljini, s crnimi špicami, sa brilanti na rukû i vratu — sama Marija Nikolajevna Polozova. Gusti njezini i rusi vlasi padaju s obiju strana glave — spletenimi, al ne podbranimi uvojci.

XXXIV.

— Ah', izpričajte! progovori s polusmetenim i polunasmješljivim posmiehom, prihvativši rukom kraj svojih pletenica i uprvši na Sanjina svoje velike, sive, svietle oči. — Nisam mislila, da ste već došli.

— Sanjin, Dmitrij Pavlović, moj od djetinjstva prijatelj, progovori Polozov, ni sada ne obraćajuć se k njemu, i ne ustajući nego pokazujuć na njega prstom.

— Da... znam... Ti si mi već kazao. Vrlo mi je drago upoznati. No ja sam te mislila zamoliti, Ipolite Sidoriću... Moja sobarica danas je nekakva benasta...

— Da ti uberem vlasi?

— Da, da, molim te. Oprostite, ponovi Marija Nikolajevna s prvim posmiehom, kivne glavom Sanjinu, brzo se odvrne i nestane za vratima, ostavivši za sobom prolazni utisak predražestna vrata, divnih ramenica i plemenita stasa.

Polozov ustane — i tromo ljuljajući se umakne na ta ista vrata.

Sanjin ni za časak nije sumnjao, da je sama domaćica znala za njegovu nazočnost u salonu „kneza Polozova"; sva prokšija i bila je u tom, da pokaže svoju kosu, koja je bila i sbilja krasna. Sanjin se je radovao u duši ovoj šali gdje. Polozove: kad je izvoljela ovako blisnuti preda mnom — možebit, tko će znati? možda će i u cieni za imanje biti podatljiva. U njegovu dušu na toliko se usjekla Gjema, da sve druge žene nisu već ništa znamenovale za njega, on bi ih jedva i opazio; pa i sada je samo pomislio: „da, istinu mi rekoše, ova je plemkinja kud i kamo!"

A da mu ne bude bilo izključivo tako u duši, on bi što drugo rekao: Marija Nikolajevna Polozova, rodjena Koliškina, bila je vrlo zamjerna osoba. Ne, da bi ona bila bezukorna krasota, na njoj je pače bilo lasno opaziti tragove

plebejskoga joj izvora. Čelo je u nje nizko, nos ponešto mesnat i uzvrnut; ne može se ni tančinom kože ni odličjem ruku i nogu hvaliti — no što je sve to, što znači? Ne bi pred „svetinjom krasote“, kako veli Puškin, stao svatko, tko se s njom susretne, već pred obajanjem silna, nešto ruskoga, nešto ciganskoga, cvatućega joj tiela . . . i popostao bi voljko!

No lik Gjemin branjaše Sanjina, kao ona trostruka brana, o kojoj poju pjesnici.

Iza deset časova povrati se Marija Nikolajevna, sprovodjena svojim mužem. Ona podje k Sanjinu . . . a hod joj, Bože mili, bio takav — čudni bi ljudi u ona, žalibože već davna vremena, od njega poludjeli. „Ova žena, kad prilazi k tebi, kanda ti svu sreću života tvoga nosi u susret“ znao je govoriti jedan od njih. Ona pridje k Sanjinu i pruživ mu ruku, rekne mu svojim laskavim i malko pridržanim glasom u ruskom jeziku: „Vi ćete počekati na me, zar ne? Ja ću se skoro vratiti.“

Sanjin se s poštovanjem nakloni, a u to već zamakne Marija Nikolajevna za vratima — i zamičući, opet povrne glavu preko ramena — i opet se nasmjehne — i opet ostavi za sobom prvašnji onaj sladki utisak.

Polozov se uvalja u sobu i opet se smjesti u fotelj. Mučao je kao i prije, al čudan posmieh šarao mu od vremena do vremena bezcvjetne i već nabrane obraze.

Bio je starolik, premda bijaše samo za tri godine stariji od Sanjina.

Objed, kojim je pogostio Sanjina, zadovoljio bi najprobirnijega gastronoma; no Sanjinu učini se on bezkrajan i nesnosan! Polozov je jeo „s čuvstvom, s razumom, u razmaku“ pomno se sagibajući nad tanjirom i pridišući svaki gotovo komadić; najprije nakvasi usta vinom, zatim tek progutne i ustima prožvače . . . Istom poslije pečenke pusti se u razgovor — al o čemu? o merinosih, kojih je odlučio naba-

viti cielo stado, pa kako još potanko, s kakvom nježnosti, tepajući imena od mila. Izpivši vruću, eno da vrije, kavu — tužio se suzljivim glasom kelneru, da su mu u Frankfurtu dali hladnu kano led kavu — i odpuhnuv dva tri dima havanske cigare kroz svoje žute i grbave zube, — po navadi svojoj zadriema, na veliku radost Sanjina, koji se uze šetati gore i dolje nečujnimi koraci po mekom tepihu i snivati o tom, kako će živjeti s Gjemom i kakav će joj glas donieti. No Polozov se prene danas ranije nego obično, — prospao je svega poldrug sat, napio se selterske vode s ledom, pojeo osam žlica kompota, ruskoga kompota, koji mu je kamerdiner donio u tamno-zelenoj, pravoj kijevskoj flaši i bez kojega — kako reče — ne bi mogao živjeti, a onda sustavi pospane oči na Sanjinu i upita ga, ne bi li hotio s njim poigrati duraka? Sanjin rado dočeka, pobojav se, ne će li Polozov opet rieč svesti na ovčice, dapače jarčiće i salovite svinjice. Domaćin i gost priedju u gostovsku sobu, kelner im donese karte — i počne igra, naravno bez novaca.

Kod ove nevine zabave zateče ih Marija Nikolajevna na povratku od grofice Lasunske.

Ona gromko zahohota, čim je stupila u sobu i spazila karte, razsijane na odkrivenu l'homberskom stolu. Sanjin skoči s mjesta, al mu ona dovikne: „Sjedite, sjedite, igrajte. — Ja ću se odmah preodjesti i vratiti se k vam“, i opet izčezne, prošumjevši odjećom i u hodu snimajući rukavice.

I sbilja se povrne vrlo brzo. Narednu haljinu zamienila je širokom od svile bluzom ljubičasta cvieta s odkritimi visećimi rukavi: debeli, spleteni pojas prihvaća joj stas. Prisjedne ona k mužu, i kad je on ostao durak, rekne mu: „No, koka, dosta je! (na rieč „koka“ Sanjin u čudu pogleda na nju — a ona se veselo nasmije, odgovarajući pogledom na njegov pogled i izdajući sve jamice u svom obrazu) —

dosta je, ja vidim, tebi se hoće spavati; poljubi ruku, pak hodi; a ja ću s gospodinom Sanjinom progovoriti na samu.

— Spavati se meni ne će, progovori Polozov, težko se dižući iz fotelja, a otići — dobro, ja idem, i poljubi ruku.

Ona mu prinese k nosu svoju ruku, ne prestajući smijati se i gledati na Sanjina.

I Polozov pogleda na njega — pa ode, a ne rekne s Bogom.

— No kazujte, pripoviedajte, prihvati živo Marija Nikolajevna, oba lakta na jednoč osovljujući na stol i nestrpljivo kvrcajući noktima jedne ruke o nokte druge. Je li istina, što vele, da se ženite?

Rekavši ovo, Marija Nikolajevna nagne malko glavu u stranu, kako bi pozornije i čvršće zagledala Sanjinu u oči.

XXXV.

Razvezano obćenje gdje. Polozove valjda bi na prvi mah smelo Sanjina — ako i nije bio novicom i već se dosta probrao po svietu — da ne bude u isti par iz ove razvezanosti i familijarnosti slutio sgodan posao u svojem poduzetku. „Malko ću polaskati hirom bogate ove plemkinje“, odluči on u sebi — te onako neusiljeno, kako je ona pitala, odgovori i on: — Da, ženim se.

— Kim? Inostrankom?

— Da.

— Upoznali ste ju od skora? U Frankfurtu?

— Sasvim tako.

— Pa što je ona? Smijem li znati?

— Smijete. Kći konditorska.

Marija Nikolajevna razširi oči i uzvuče obrve.

— Da, gledaj, to je milina, progovori ona sporim glasom

— to je divota! Ja sam mislila, da takvih mladih ljudi, kao vi, i nema više na svietu. Konditorska kći!

— Vama se to, kako vidim, na čudo daje, opazi s dostojanstvom Sanjin; no prvo ja ni malo nemam tih predsuda . . .

— Prvo, meni se to ni malo ne daje na čudo, preotme mu rieč Marija Nikolajevna — predsuda nemam ni ja. I ja sam sama seljačka kći. A? što vam se vidi? Ja se čudim i radujem tomu, što ima čovjek, koji se ne boji ljubiti. A vi ljubite nju?

— Da.

— Ona je vrlo liepa?

Sanjinu se na žao dalo ovo drugo pitanje . . . Al uzmicati nije više kuda.

— Vi znate, Marijo Nikolajevna, uze on — svakomu čovjeku lice njegove ljubovce čini se ljepše od svih drugih: no moja nevjesta — sbilja je prava krasota.

— Sbilja? Koje vrsti? talijanske? antikne?

— Da; ona ima vrlo pravilne crte.

— Nemate joj uza se slike?

— Nemam. (U ono doba nisu ni znali za fotografije.)

— Kako joj je ime?

— Zove se — Gjema.

— A vi — kako?

— Dimitrij.

— A po otcu?

— Pavlović.

— Znate što, progovori Marija Nikolajevna još uviek istim glasom — vi mi se vrlo ljubite, Dimitrij Pavlović. Vi mora da ste dobar čovjek. Daj derte mi ruku. Bit ćemo prijatelji.

Ona krepko stisne njegovu ruku svojimi liepimi, bielimi,

silnimi prsti. Njezina ruka nije bila za mnogo manja od njegove — no puno toplija i gladja, puno mekša i življa.

— Samo znate, šta mi na pamet pada?

— Što?

— Vi se ne ćete razsrditi? Ne? Ona je vaša nevjesta, velite. No zar... zar je to svakako bilo od potrebe?

Sanjin se smrkne. — Ja vas ne razumijem, Marijo Nikolajevna.

Marija Nikolajevna tihano se nasmije — i stresavši glavom, odmahne u natrag kosu, koja joj je padala na obraz. — Zaista — milota čovjek, progovori ona polu zamišljeno, polu raztreseno. Vitez! Hodite i vjerujte poslije toga ljudem, koji kažu, da su svi idealisti izumrli!

Marija Nikolajevna sve vrieme govoraše ruski divno čistim, upravo moskovskim jezikom — narodnoga, ne plemićkoga izgovora.

— Vi ste se, sva je prilika, odgojili doma u starovjerskoj, bogoljubnoj porodici? upita ona. Iz koje ste gubernije?

— Iz tulske.

— Nu tako smo iz jednoga zavičaja. Moj otac... Ta vi ćete znati, tko je bio moj otac?

— Znam.

— Rodio se je u Tuli... Bio je Tuljak. Nu dobro... daj, da se primimo posla.

— To jest... kako je to da se primimo posla? Što izvolievate tim reći?

Marija Nikolajevna malko se nazuri. — Po što ste vi amo došli? (Kad je ona nazurila oči, postajale bi one vrlo laskave i malko nasmješljive; a kad ih razkrije u svu šir, u njihovu svietlom, gotovo hladnom bljesku bijaše nešto nedobro... nešto grozno. Osobitu krasotu njezinim očima pridavale su joj obrve guste, malko nadvinute, prave sobolove.)

Vi biste rad, da ja kupim od vas imanje? Trebate novca za svoju ženitbu? Nije li?

— Da, trebam.

— I trebate mnogo?

— Na prvi mah trebao bih koju tisuću franaka. Vaš suprug poznaje moje dobro. Možete se s njim svjetovati — a ja ne ištem skupu cienu.

Marija Nikolajevna makne glavom sad na desno sad na lievo. — Prvo, uze ona, na mahove siekući i udarajući prstima po obšivu Sanjinova kaputa — ja ne običavam svjetovati se s mužem, osim o mojem odievanju — u tom je on dječko! a drugo, zašto velite, da ne ćete postaviti skupu cienu? Ja se ne želim okoristiti tim, što ste vi sada vrlo zaljubljeni i gotovi na svaku žrtvu... Nikakvih žrtava ja od vas ne uzimam. Što? Mjesto obodriti u vas... kako bi to ljepše rekla? plemenita osjećanja, što li? da vas idem guliti kano vrbu? Nije tako moja navada. Kad dodje pod ruku, ne štedim ja ljudi — samo ne na ovaj način.

Sanjin nikako ne mogaše razumjeti, da li se ona — smije nad njim, ili govori osbiljno? „O napni der uši!“ mišljaše on u sebi.

Sluga unidje s ruskim samovarom, i sa servisom, šljivami, šećerom i t. d. na malom podnosu, pa svu ovu blagodat razkrili na stol medju Sanjinom i gdjom Polozovom — a onda se udalji.

Ona mu nalije čašu čaja. — Nije vam mrzko? upita ona, slažući prstima cukor u čaše — a štipavac leži tu.

— Molim!... Od takve krasne ruke...

On ne dovrši fraze i malo što se nije polio jednim gutom čaja, a ona pozorno i jasno gleda na njega.

— Ja sam zato spomenuo o jeftinoj cieni svojega dobra, što sada, gdje se vi nalazite za granicom, ne mogu misliti, da imadete mnogo suvišna novca, a na posljedku osjećam i

sam, da prodaja — ili kupnja dobra, u ovakvih okolnostih, — jest nešto nemoralno, pa sve to valja u račun uzeti.

Ovako Sanjin plete i mete, a Marija Nikolajevna malko se nalegla ledjima na fotelj, skrstila ruke, te gleda na njega sve uviek onim pozornim, jasnim pogledom. Napokon on umukne.

— Ništa, govorite, govorite, progovori ona, kanda mu pritječe u pomoć: — ja vas slušam — meni je milo vas slušati; govorite.

Sanjin prione opisivati svoje dobro, koliko ima jutara, i gdje se nalazi, i kakve ima gospodarske sgode i koja se može iz njega izvaditi korist... spomenu pače, kako mu slikovito leži dvorac; a Marija Nikolajevna sve gleda i gleda na njega — to svjetlije i pozornije, a usta joj se jedva giblju bez posmieha, ona ih grizka. On se smete na posljedku i umukne po drugi put.

— Dmitrij Pavloviću, uze Marija Nikolajevna — i zamisli se... Dimitrij Pavloviću, ponovi ona... Znate što? Ja znam, kupnja vašega dobra — za me je vrlo koristan posao, pa ćemo se složiti; no vi mi morate dati... dva dana — da, dva dana roka. Ta vi možete na dva dana razstati se od svoje nevjeste? Duže vas ne ću zadržavati proti vašoj volji — zadajem vam poštenu rieč. Ako vam odmah treba pet, šest tisuća franaka, ja ću vam ih pozajmiti — a poslije ćemo obračunati.

Sanjin se pridigne. — Ja vam moram zahvaliti, Marijo Nikolajevna, za vašu dragovoljnu i ljubeznu gotovost, da pomognete čovjeku, koga i ne poznajete... No ako na svaki način tako izvolievate, to mi je draže počekati na vašu odluku o mojem dobru; ja ostajem ovdje još dva dana.

— Da, meni je tako poćudno, Dimitrij Pavloviću. A vama će biti vrlo težko? Vrlo? Recite.

— Ja ljubim svoju nevjestu, Marijo Nikolajevna — i razstanak od nje nije mi lagan.

— Ah, vi od zlata čovječe! s uzdahom progovori Marija Nikolajevna. Obećavam, da vas ne ću suviše mučiti. Vi odlazite?

— Već je kasno, rekne Sanjin.

— A vi biste rad odahnuti od puta i od igre s mojim mužem. Jelte — vi ste, Ipolitu Sidoriću, mojemu mužu dobar prijatelj?

— Mi smo se učili u istom panzionu.

— I on je već onda bio takav?

— Kako „takav“? upita Sanjin.

Marija Nikolajevna udari u smieh, da je sva pocrvenjela, prinese rubac na usta, ustane s fotelja — i kano da je utrudjena gane se prama Sanjinu i pruži mu ruku.

On se nakloni i podje na vrata.

— Sutra se izvolite ranije javiti — čujete? vikne ona za njim. On se ogleda i vidi, kako se je opet spustila u fotelj i zadjela obje ruke iza glave. Široki rukavi spuzili su gotovo do ramenicâ — i moraš reći: položaj ovih ruku, sva ova slika čarobna je i prekrasna.

XXXVI.

Davno poslije ponoći goraše lampa u Sanjinovoj sobi. On sjedi za stolom i piše pismo „svojoj Gjemi“. Kazuje joj sve; opisuje Polozove — muža i ženu — u ostalom više se razprostire o svojih osjećajih — a završi s izvješćem, da će se vidjeti za tri dana!!! Sutradan rano odnese to pismo na poštu i podje šetati po parku od Kurhausa, gdje je već svirala glasba. Svieta je još malo; on postoji malko pred sjenicom, u kojoj je cio orkestar, posluša potpuri iz opere „Robert der Teufel“, i popivši kavu, ustrani se u osamljenu bukovu aleju, sjedne na klupu i zamisli se.

Držica od suncobrana zatrepta mu spretno po ramenu. On se prene... Pred njim, u laganoj, sivo-zelenoj haljini od bareša, u bielom škrljaku od tula, u švedskih rukavicah, svježa i rumena kano ljetno jutro — a još je u pogledu i kretu njezinu neizčezla njega nepomućena sna — stoji Marija Nikolajevna.

— Zdravo, progovori ona. Poslala sam danas po vas, a vi već pobjegli. Istom sam popila svoju drugu kupicu — mene vam, kako znate, tjeraju ovdje vodu piti, Bože si znaj zašto... zar ja nisam zdrava? Pa se sad moram šetati cielu uru. Hoćete li me pratiti? Pak ćemo onda kavu zajedno piti.

— Kavu sam ja već pio, odgovori Sanjin ustajući; ali ću vrlo rad s vami u šetnju.

— Nut dajte mi vašu ruku... Ne bojte se: vaše nevjeste nema tu — ona vas ne će opaziti.

Sanjin se na silu nasmije. Njemu je svaki put bilo neugodno, kadgodj bi Marija Nikolajevna spomenula Gjemu. Ipak posluša i nakloni se dragovoljno... Ruka Marije Nikolajevne spusti se lagano i meko na njegovu ruku, omakne se o nju i kanda se utisne u nju.

— Hajdemo evo ovuda, rekne ona razapevši suncobran iza pleća. U ovom parku ja sam kao doma; povesti ću vas na najljepša mjesta. I znate što: (ove dvie rieči ponavljala bi često) — sada ne ćemo govoriti o toj trgovini; o njoj se može liepo brbljati poslije kave; nego mi sada kazujte o sebi... da znam, s kim imam posla. A poslije, volja vas je, kazivat ću ja o sebi. Pristajete?

— Ali, Marijo Nikolajevna, što može vas zanimati...

— Čekaj, čekaj. Vi ste krivo razumjeli. Ja ne marim koketovati s vami. Marija Nikolajevna krene ramenom. — U njega nevjesta, kano starinska statua, pa da ja koketujem!? No u vas je roba — a ja sam kupac. Pa bih ja rad znala,

kakva je vaša roba. Nuder, pokazujte, kakva je ona? I nije dosta, da znam, što kupujem, već i od koga kupujem. Takvo je bilo pravilo i mojega otca. No, počnite . . . Ma ne bilo od djetinjstva — nego evo — jeste li davno za granicom? I gdje ste bili do sada? Samo da mi idete polaganije — čemu da se žurimo?

— Ja sam amo došao iz Italije, gdje sam sproveo nekoliko mjeseci.

— A vi se, očevidno, zanosite za svim, što je talijansko. Čudno, da tamo niste našli svoga predmeta. Ljubite li umjetnost? Slike? ili radije glasbu?

— Ja ljubim umjetnost . . . Ljubim sve, što je krasno.

— I glasbu?

— I glasbu.

— A ja glasbe ni malo ne ljubim. Gode mi jedino ruske pjesme — i to na selu, i to s proljeća — uz ples, znate li . . . Crvene pregače, dolina, zelena trava za potjeru, sve odiše svježosti . . . čudesno! Al nije o meni govor. Govorite vi, kazujte.

Marija Nikolajevna ide i sve jednako pogleda na Sanjina. Bila je ona visoka rasta — njezino lice malo pa bi dovisilo lice njegovo.

On uze pripoviedati — s početka nevoljko, nevješto, a zatim razveže se, razbrblja se. Marija Nikolajevna vrlo umno sluša; pa k tomu i ona sama pokazala se toliko otvorenom, da je i kod drugih odkrovnost nehotice izkresala. U nje je bio onaj veliki dar povjerljiva obhodjenja — le terrible don de la familiarité — o kojem spominje kardinal Retz. Sanjin kazivaše o svojem putovanju, o životu u Petrogradu, o svojoj mladosti . . . Budi Marija Nikolajevna svjetskom damom, iztančenih manira — nigda se on ne bi ovako razširio; al ona je sama nazivala sebe dobrim djetetom, koje ne ljubi ceremonijâ; timi naročito riečmi predstavila se je Sanjinu. I

u isto doba ovo „dobro diete“ ide uporedo s njim mačjim hodom, lako se oslanjajući na njega i zagleda mu jednako u lice; — pak idjaše ovo diete u slici mladoga ženskoga bića, od kojega se samo razpliva razgaljujući i umarajući tiha i žeguća sablazan, kakvom su sposobne pokositi našega prijačka-grješnika, slaba čovuljka jedine — i to neke, i to ne čiste, već s potrebnom primjesom — slavenske nature!

Šetnja Sanjinova s Marijom Nikolajevom, njegova besjeda s njom trajaše preko ure. Ni jedan put se ne sustaviše — nego idu, idu kroz bezkrajne aleje parka, to uzlazeći na goru s divnimi vidici, to shodeći u doline s neprolomnom sjenom — sve ruku pod ruku. Kadkada bi Sanjinu i odurno postalo: on s Gjemom, dragom svojom Gjemom, još nikada nije tako dugo šetao . . . a evo kako ga je pograbila ova plemkinja — i basta! — Niste li se utrudili? upitao bi ju češće. — Ja nikada ne sustajem, odgovara ona. — Gdjekada susretnu šetaoce: svi joj se gotovo klanjaju — nekoji s poštovanjem, drugi dapače strastveno. Jednomu od njih, ljepušnu, fino obučenu crnoliku doviknu ona iz daleka s najljepšim francuzkim akcentom: „Comte, vous savez, il ne faut pas venir me voir — ni aujourd'hui, ni demain“ (Grofe, vi znate, mene ne treba doći vidjeti ni danas ni sutra!) On mučeć odkrije škrljak i učini nizak naklon.

— Tko je to? upita Sanjin, od ružne navade „sve znati“, običajne svim Rusom.

— To? Jedan Francuzić — tuda ih se puno vrti . . . Za mnom uhodi — i on. No vrieme je za kavu. Hajdmo doma. Bora vam, jamačno ste ogladnjeli. Moj blagovjerni valjda je sada probio oči.

„Blagovjerni! Oči probio!!“ ponovi u sebi Sanjin . . . „A govori tako odlično francuzki . . . Čudne li žene!“

Marija Nikolajevna nije se prevarila. Kad se je ona zajedno sa Sanjinom povrnula u gostionicu, — „blagovjerni“ ili „koka“ već sjedi, s neizbježnim fesom na glavi, pred prostrtim stolom.

— A ja sam te se načekao! povikne on s kiselim licem. Već sam hotio i bez tebe kavu piti.

— Ništa, ništa zato, veselo progovori Marija Nikolajevna. — Ti si se srdio? To je zdravo po te; drugčije mi se sav smrzneš. Evo sam dovela gosta. Pozvoni brže! Kavu, kavu nosite — najbolju kavu — u saksonskih šalicah, na bielom kao snieg stolnjaku!

Ona baci škrljak, rukavice i pljesne u dlane.

Polozov ju pogleda iz podmukla.

— Što ste se danas tako razkokodakali, Marijo Nikolajevna? upita on na po glasa.

— To nije vaš posao, Ipolite Sidoriću! Zvoni! Dimitrij Pavloviću, sjednite — i pijte kavu po drugi put! Oh, kakva radost predstavljati, prikazivati! Druge zadovoljštine na svietu nije!

— Kad hoće da slušaju! zareži opet suprug.

— Imenito, kad hoće da slušaju! Zato sam eto i vesela. Osobito s tobom. Zar ne, koka? Evo i kava.

Na zamašnoj tasi, s kojom je unišao kelner, nadje se ujedno i kazališna objava. Marija Nikolajevna odmah pograbi za njom.

— Drama! progovori ona nezadovoljno; — njemačka drama. Sve jedno, bolje od njemačke komedije. Recite, da mi uzmu ložu — benuar — ili ne... radije Fremden-Loge, obrne se ona kelneru. Čujete li: svakako Fremden-Loge!

— No ako je tu ložu već uzela njegova preuzvišenost gradski direktor? osmjeli se upitati kelner.

— Dajte njegovoj preuzvišenosti deset talira, a loža je moja! Čujete li!

*

Kelner pokorno i zabrinuto nakloni glavu.

— Dimitrij Pavloviću, hoćete li sa mnom u kazalište? njemački su igrači kukavni — no vi ćete poći . . . Da? Da! Kako ste ljubezni! Koka, a ti ne ćeš?

— Kako naredi š, progovori Polozov u šalicu, koju je prinosio k ustima.

— Znaš što: ostani doma. Ti u kazalištu i onako spavaš, a i njemački razumiješ slabo. Evo što će bolje biti, da učiniš: odgovori našemu provizoru — sjećaš se, radi našega mlina... radi kmetske meljave. Kaži mu, da ja ne ću, ne ću, pa ne ću! Tako ćeš imati zabavu cielu večer . . .

— Slušam, odgovori Polozov.

— Tako valja. Ti si moj mudrac. A sada, gospodo, dosta govorasmo o provizoru, govorimo o glavnom našem poslu. Čim kelner spremi stol, vi nam sve izpripovjedite, Dimitrij Pavloviću, o svojem dobru — kako, što, u koju cienu, koliko želite kapare unapried — riečju sve! (Hvala Bogu, napokon! pomisli Sanjin.) Vi ste mi koješta već i kazali, svoj ste vrt divno opisali — ali moga dragana nije pri tom bilo . . . Neka čuje i on — možda koju izvali! Meni je vrlo milo misliti, da vam mogu pomoći ženitbu — da, zbilja, i obećala sam, da ću poslije kave vaš posao preuzeti; a ja uviek držim svoju rieč — zar ne, Ipolite Sidoriću?

Polozov si dlanom protare lice. — Istina je — istina — vi nikoga ne varate.

— Nikada! i nikada nikoga prevariti ne ću. Nut, Dimitrij Pavloviću — razložite posao, kako se kod nas običava izražavati u senatu.

XXXVII.

Sanjin prihvati „razlagati posao“ — to će reći: opet, po drugi put opisivati svoje dobro — ali više ne uznoseći

krasote prirode i kadkada pozivajući se na Polozova, neka mu potvrdi „fakte i cifre“. No Polozov samo trepa i klima glavom — da li potvrdno ili niečno — toga ni vrag ne bi razumio. U ostalom Marija Nikolajevna nije ni trebala njegove potvrde. Ona je razvila za čudo velike trgovinske i administrativne sposobnosti! Sva temeljna gospodarstva znala je ona kao na dlanu; o svemu i svačemu pitala je vjerno i točno, u sve i svašto uhodila vješto; svaka joj rieč zagrabila u jezgru, postavila piknju na i. Sanjin nije ni slutio ovakva izpita: nije se za nj pripravio. A vodio se je izpit poldrugu uru. Sanjin izkuša sva osjećanja sudjenika, koji sjedi na uzkoj klupi pred strogim i pronicavim sudijom. „Da, to je iztraga!“ šaptaše on u sebi žalostivo. A Marija Nikolajevna sve se vrieme podsmieva, kanda šalu zbija, al zato Sanjinu nije lašnje, pa kad je iza iztrage izašlo na vidik, da on ne razumije jasno, što znače rieči „predjelba“ i „oranica“ — tada ga je debeli znoj probijao.

— Nu, dobro! odluči na koncu Marija Nikolajevna. — Vaše dobro ja sad poznajem . . . ne slabije od vas. Koliko procjenjujete dušu? (U ono su doba kupovali i prodavali dobra po dušah.)

— E . . . ja mislim . . . manje od pet sto rubalja ne može se — jedva izgovori Sanjin. (O Pantaleone, Pantaleone, gdje li si? da evo opet podvikneš: Barbari!)

Marija Nikolajevna uznese glavu prama nebu, kano da sračunava.

— Što bi? progovori ona na posljedku. — Ta ciena mogla bi se primiti. No ja sam si iziskala dva dana roka — te morate počekati do sutra. Složit ćemo se, nema sumnje — a onda mi recite, koliko trebate kapare. Sada pak basta cosi! Predosta smo raztresivali priezirni taj novac . . . à demain les affaires! Znate li što: ja vas sada odpuštam . . . (ona pogleda na emaljovu uricu, koja joj visi zadjenuta o

pojasu) . . . na tri ure . . . Valja da odahnete. Idite, poigrajte malko na ruletku.

— Ja nikada ne igram hazardne igre, opazi Sanjin.

— Zbilja? Vi ste sama savršenost. U ostalom ne igram ni ja. Glupo je prosipati novac u vjetar. No sadjite u igračnicu, razmotrite fizionomije. Ima ih prezabavnih. Jest tamo jedna starica s barokom i brci — pravo čudo! I naš je jedan knez — i on valja. Figura veličanstvena, nos orlovski, a postavi talir — i kradom se krsti izpod prsluka. Čitajte novine, šećite se, riečju: radite, što vas volja . . . No u tri sata ja vas čekam . . . de pied ferme. Trebat će ranije odobjedovati. Kazalište kod tih smiešnih Niemaca počinje se o pol sedme. — Onda pruži ruku. — Sans rancune, n'est-ce pas? (Ne srdite se, zar ne?)

— Molim vas, Marijo Nikolajevna, zašto da se ja na vas srdim?

— A zato, što sam vas izmučila. No strpite se, još vas nisam pravo — doda ona, prižmirivši oči — i sve njezine jamičice izskoče na rumencem ožarene obraze. — Da se vidimo!

Sanjin se nakloni i izadje. Veseo smieh razlegne se za njim — i u ogledalu, kraj kojega prolažaše u taj par, odbije se ovaj prizor: Marija Nikolajevna naturila svojemu mužu fes na oči, a on se bezsilno odgriba objema rukama.

XXXVIII.

O, kako duboko i veselo uzdahnuo je Sanjin, čim se nadje sam u svojoj sobi! Zbilja, pravo je rekla Marija Nikolajevna — njemu je valjalo odahnuti od svih ovih novih poznanstva, dotjecaja, razgovora, od ove lunje, koja se je sgustila u njegovoj glavi, u duši — od toga neslućena, neprošena približenja s tako tudjom njemu ženom! Pa kad će

se sve svršiti? Gotovo odmah sutradan iza toga, kad je upoznao, da Gjema njega ljubi, kad je postao njezinim zaručnikom! Ama to je svetokradja! Tisuć puta u misli moljaše on proštenje od svoje nevine, čiste golubice — premda se i nije mogao ničim okriviti; tisuć puta cjelivao je njezin križić. Da ne bude imao nade, da će skoro i koristno dovršiti svoj posao, za kojim je došao u Wiesbaden — on bi strmoglavce poletio odavle nazad — u dragi Frankfurt, u onaj mili, njemu već rodni dom, k njoj, pred ljubezne njezine noge... No činiti se nešto mora! Valja čašu izpiti do dna, valja se obući, otići na objed — a odatle u kazalište... Samo da ga bar sutra ranije odpusti!

Još ga je jedno žalostilo, upravo srdilo: on s ljubavi, usrdjem, s harnim uzhitom mišljaše o Gjemi, o živovanju s njom u jedno, o sreći, koja mu se smijala iz budućnosti, — a medju to čudna ova žena, ova gospodja Polozova neodstupno nosi se... ne! nije, da bi se nosila — nego strši... tako se je naročito i zlorado izjavio Sanjin — upravo strši pred njegovim očima — a on ne može odstupiti od njezina lika, ne može ne slušati njezina glasa, ne spominjati njezina govora — ne može dapače, da ne ćuti onoga osobitoga mirisa, tanka, svježa i pronicava, kano miris žutih liljana, koji se je raznosio od odiela njezina. Ta plemkinja očevidno poruguje se s njim i na svaku ruku podplazuje k njemu... Čemu to? Što ona treba? Nije li to samo pusta, jedina požuda razmažene, bogate — i gotovo nemoralne žene? Pa taj muž? Kakov je stvor? Kakvi li mu odnošaji prama njoj? I zašto mu laze ova pitanja po pameti, njemu, Sanjinu, koji se nema brinuti ni za gna. Polozova, ni za njegovu ženu? Kako da on ne može odagnati od sebe taj neodlupivi lik, pače ni onda, kadno se svom dušom zanosi za likom drugim, svietlim i jasnim kao dan božji? Kako smiju — kroz ove, gotovo božanske crte — prodirati

one? I ne samo da prodiru — one se uviru drzko. Te sive, razbojničke oči, te jamičice na obrazih, ta zmijevita kosa — nije li se sve to upravo priliepilo za nj, a on otresti, odbaciti nije vrstan, ne može?

Tlapnja! tlapnja! sve će se to sutra razplinuti bez traga... No hoće li ga pustiti ona bar i sutra?

Da... Sve je on to sam sebe prepitao — a vrieme se sve to više nagiba k trećoj uri — i on obuče crni frak, i pošetav malko po parku, odpremi se k Polozovim.

Kod njih u gostovskoj sobi zastane poslaničkoga tajnika, Niemca dugajliju, plavokosa, s konjskim profilom i konjskim uborom kose odzada (takva je onda bila moda) — i... da li čuda! koga još? Von-Dönhofa, onoga istoga častnika, s kojim je neki dan dvoboj bio! Prije bi se bio smrti nadao, nego li njega, pa upravo tuj susresti — te se malko smete, al se pozdravi i s njim.

— Vi se poznajete? upita Marija Nikolajevna, koja je opazila njegovu smetnju.

— Da... meni je već bila čast, progovori Dönhof — i sagnuv se malko do Marije Nikolajevne, doda u po glasa, s posmiehom: Ta onaj isti... vaš zemljak... Rus!

— Nemoguće! uzklikne ona poluglasno, poprieti mu prstom, — i odmah se stane opraštati i s njim i dugajlijom tajnikom, koji je po svih znacih samrtno u nju zaljubljen — jer je dapače svaki put zinuo, kadgod bi na nju pogledao. Dönhof ode smjesta, s ljubeznom pokornosti kano domaći prijatelj, kojemu kad namigneš, već zna, što bi se htjelo od njega; tajnik malko oklieva; ali ga Marija Nikolajevna izprati bez svake ceremonije.

— Podjite k vašoj vladalici, rekne ona njemu (u taj par posmucala se po Wiesbadenu nekakva prinčipessa di

Monaco, kao jaje jajetu slična lošoj loretki) — što ćete sjediti kod plebejke, kao što sam ja?

— Molim, molim, gospodjo, uvjeravaše zlosretni sekretar — sve prinčipesse ovoga svieta . . .

No Marija Nikolajevna ostade bez srca — te sekretar morade odpiriti skupa sa svojim uborom.

Marija Nikolajevna bila se je taj dan prinaredila vrlo na svoju „avantažu“, kako su znale govoriti naše prababe. Na njoj je bila svilna, ružičasta haljina s rukavima à la Fontanges — i u svakom uhu po jedan krupan briljant. Oči joj nisu manje sievale od tih briljanta: bila je dobre volje i gotova.

Ona posadi Sanjina uza se i stane mu brbljati o Parizu, kamo kani za koji dan odputovati, i kako su joj dosadili Niemci, koji su glupi, kad umuju, i neumni, kad luduju, — pa onda iznebuha, kano u supor — à brule pourpoint — zapita ga, je li istina, da je s tim oficirom, što je evo sada otišao, bio dvoboj radi jedne dame?

— Odkale vi to znate? propenta začudjeni Sanjin.

— Dobar se glas daleko čuje, Dimitrij Pavloviću; no ja znam i to, da ste vi imali pravo, sto puta imali pravo, pa da ste se ponieli kano junak! Kažite mi — ta dama — bila je vaša nevjesta?

Sanjin se malko smrkne.

— Nu, ne ću, ne ću, brzo progovori Marija Nikolajevna. Vam to nije milo, oprostite mi, ne ću! ne srdite se! — Polozov se pokaže iz pokrajne sobe, s novinami u ruku. — Što bi ti? Valjda je objed gotov?

— Objed je odmah gotov; no čuj der, što čitam u „Sjevernoj pčeli“ . . . Umro je knez Gromoboj.

Marija Nikolajevna podigne glavu.

— A! kraljevstvo mu budi nebesko! On mi je svake godine, obrati se ona Sanjinu, u veljači, na moj rodjeni dan,

kitio sve moje sobe kamelijami. No radi toga ipak ne vriedi proživjeti zimu u Petrogradu. Što misliš, njemu je bilo nešto preko sedamdeset? upita ona muža.

— Bilo je. Sprovod mu novine opisuju. Sav je dvor sprovodio. Za tu je slavu ovdje i pjesma kneza Kovrižkina.

— Pa liepo.

— Hoćeš da čitam? Knez pokojnika zove mužem savjeta.

— Nemoj, ne ću. Kakav bi on bio muž savjeta! Bio je on jednostavno muž Tatjane Jurjevne. Ajdmo k objedu. Živi o živom razmišljaju. Dimitrij Pavloviću, vašu ruku.

Objed je kao i jučer, kako valja, a gosti vrlo živi. Marija Nikolajevna zna pusta pripoviedati — riedak dar u žene . . . po gotovo ruske! Jezika nije mnogo vezala, a navlastito blago si ga njezinim zemljakinjam. Od gdjekoje rezke i dosjetne riečce popucao bi Sanjin od smieha. Od svega najviše je Marija Nikolajevna mrzila na pritvornost, frazu i laž . . . a nalažaše ju, reče, gotovo posvuda. Dičila se i hvalila onom nizinom, iz koje poteče njezin život; pripovjedila mnogu anekdotu o svojih rodjacih, iz vremena svojega djetinjstva; o sebi je kazala, da je nekoč nosila čizme od drvene kore, kano i Natalija Kirilovna Nariškina. Sanjin uvidi, da je ta žena više u svom životu izkusila, nego cielo jato njezinih vršnjakinja.

A Polozov jede razmišljeno, pije brižno i samo kadikad osjekne to svoju ženu, to Sanjina svojim bjelkastim, na očigled sliepim, u istinu pak vidnim pogledom. — Kakav si mi ti uman! uzklikne Marija Nikolajevna, obrativši se k njemu; kako si mi liepo sve moje naručbine u Frankfurtu izpunio! Bih te u ustanca poljubila za to — al ti mi se ne otimaš odviše za cjelove.

— Ne otimam se, odgovori Polozov i proreže ananas srebrnim nožem.

Marija Nikolajevna pogleda na njega i prstima zabubnja po stolu.

— Dakle stoji naša oklada? progovori ona znamenice.

— Stoji.

— Dobro. Izgubit ćeš ti.

Polozov izpruži podbradak. — Ovaj put, koliko se i uzdaš u sebe, Marijo Nikolajevna, ja mislim, da ćeš ti izgubiti.

— O čemu se kladite? Smijem li znati? upita Sanjin.

— Ne . . . ne može se za sada, odgovori Marija Nikolajevna — i udari u smieh.

Odbije osam ura. Kelner najavi, da karuca čeka. Polozov sprovede ženu, i odmah se spreta u svoj fotelj.

— Čuješ li! Ne zaboravi pisati provizoru! dovikne mu Marija Nikolajevna iz prednje sobe.

— Napisat ću, ne boj se. Ja sam čovjek točan.

XXXIX.

Godine 1840. bila je u Wiesbadenu kazališna sgrada vrlo loša, a i kazališno družtvo u ono doba odlikovalo se je kitnjastom i kukavnom frazom, brižnom i zastarjelom rutinom, ne nadilazeći ni za dlaku one visine, koja se može do sada držati normalnom za sva njemačka kazališta, a kojoj je savršenost u posljednje vrieme predstavljala trupa iz Karlsruhe, pod „znamenitom“ upravom g. Devrienta. Po zadu od lože, koja je najmljena za „Njezinu svjetlost gdju. von Polozof“ (Bog zna, kako se je kelner domudrio, da ju dobije — ako nije zbilja podkupio preuzviš. g. gradskoga direktora!) — po zadu od te lože ima mala sobica, obložena malimi divančići; prije nego su unišli u ložu, zamoli

Marija Nikolajevna Sanjina, neka razvuče zastor prama kazalištu.

— Ja ne bih rad, da me vide, rekne ona; odmah bi amo i povrvjeli. Ona je i njemu dala takvo mjesto, da ne bude opažen, da se loža učini prazna.

Orkestar odsvira uverturu u „Figaro's Hochzeit“ . . . Zastor se digne: igra se započne.

Bijaše to jedna od onih mnogobrojnih, na zavičajnoj zemlji izraslih proizvoda, u kojih mnogo čitani, no malo nadareni pisci izabranim, no drvenim jezikom, marljivo, no nespretno razvijaju koju god „duboku“ ili „živo ključavu“ ideju, i prikazuju tako nazvani tragični konflikt, a medju to navlače dosadu . . . azijatsku, kakva je navadno azijatska kolera. Marija Nikolajevna prekuka nekako strpljivo polovinu prvoga čina; no kad je prvi ljubovnik, saznavši za nevjeru svoje ljubovne (bio je odjet u smedji kaput, s pufami i plisovim ovratnikom, u prugasti prsluk s gumbi od sedefa, u zelene pantalone sa petljami od lakovane kože, i imao biele rukavice od lutka), kad je on uprvši obje šake u prsi, a laktove izštrčivši u napried pod oštrim kutom, zavijao upravo pasji — Marija Nikolajevna odmahne rukom.

— Posljednji francuzki igrač, u posljednjem gradiću Francuzke, ljepše će i vjernije predstavljati od najznamenitijega igrača u Njemačkoj — odurno povikne ona — i presjedne u zadnju sofu. — Podjite amo, rekne Sanjinu, lupkajući kraj sebe na divanu. Radije, da brbljamo!

Sanjin posluša.

Marija Nikolajevna pogleda na njega. — A vi ste, ja vidim, pravo janje. Blago s vami vašoj ženi. Taj šaljčina, pokaže ona lepezom na igrača, koji je tulio (igrao je rolu domaćega učitelja) napominje mi moju mladost; i ja sam bila zaljubljena u učitelja. To je bila moja prva . . . ne, moja druga pasija. Prvi put sam se bila zaljubila u djače

Donskoga manastira. Bilo mi je tada dvanaest godina. Vidjela sam ga samo nedjeljom. On je nosio reklu od baršuna, dušio se tamjanom, probijao se kroz hrpe ljudstva i govorio gospodjam francuzki: „pardon, excuzes“, a nikad očiju nije podizao, na kojih se svijahu trepavice — ev' ovake! i Marija Nikolajevna noktom prvoga prsta odreže cielu polovinu maloga prsta Sanjinu pod nosom. Moj učitelj zvao se je — monsieur Gaston! Valja vam znati, da je bio užasno učen i vrlo strog čovjek, Švajcar — takva energična lica! Zalizci crni kao smola, grčki profil — a usta kano od željeza slivena! Ja sam ga se bojala! Ja sam se u cielom životu i bojala jedino toga učitelja. On je bio guverner mojemu bratu, koji je poslije umro . . . utopio se. Jedna ciganka i meni je gatala nasilnu smrt — no to je tlapnja. Ja tomu ne vjerujem. Pomislite si samo Ipolita Sidorića s bodežem!

— Može se umrieti i bez bodeža, opazi Sanjin.

— Sve sama tlapnja! Vi ste praznovjerac? Ja — nimalo. A što ima biti, bit će. Monsieur Gaston življaše u našoj kući, nad mojom glavom. Znalo se dogoditi, ja se prenem u noći i čujem njegove korake — on je vrlo kasno išao spavati — a srce mi samo zamire od blažene miline . . . ili od drugoga osjećanja. Sam moj otac jedva je znao pisati; ali nas je dao valjano poučavati. Znate li vi, da ja i latinski razumijem?

— Vi? latinski?

— Da — ja. Naučio me monsieur Gaston. S njim sam pročitala Eneidu. Dosadna knjiga — al ima liepih mjesta. Sjećate li se, kad Didona s Enejom u dragi . . .

— Da, da, požuri Sanjin s odgovorom. On je već davno svoju latinštinu iz glave objesio na klin, i o Eneidi znao je slabo što.

Marija Nikolajevna pogleda na njega, kao navadno, sastrance i nekako odozdo. — Zato ne mislite, da sam ja vrlo

učena. Ah, Bože moj, ne — ja nisam učena i nemam talenta nikakva. Pisati jedva znam . . . doista; čitati na glas i ne smijem; ni fortepiano, ni risati, ni šiti — baš ništa! Eto kakva sam ja — sva tamo!

Ona razstavi ruke. — Ja vam sve to pripoviedam, nastavi ona — prvo, da ne morate slušati onih budala (pokaže na pozornicu, gdje je mjesto igrača krieštila igračica, s napried izpruženimi laktovi), a drugo, da vam vratim zajam: vi ste jučer meni pripoviedali o sebi.

— Vi ste izvoljeli to tražiti od mene, rekne Sanjin.

Marija Nikolajevna naglo se obrne k njemu. — A vam nije milo znati, kakva sam ja zapravo žena? U ostalom ne čudim se, doda ona, opet se slegnuvši na jastuke divana. — Čovjek se odlučuje na ženitbu, pa od ljubavi, pa poslije dvoboja . . . Gdje bi on i pomislio na drugo?

Marija Nikolajevna zamisli se i stane grizkati držalo lepeze svojimi krupnimi, no ravnimi i kano mlieko bielimi zubi.

A Sanjinu se čini, da mu se opet sgusnula u glavi ona lunja, od koje se već evo drugi dan odtrgnuti ne može.

Razgovor se medju njima vodio na pol glasa, gotovo šaptom — a to ga još bolje draži i burka u grudi njegovoj.

Kad će svemu tomu biti kraj?

Slabi ljudi nikada sami ne skančaju — čekaju na konac.

Netko na pozornici kihne; — ovu kihavicu umetnuo je pisac u svoju dramu, kano „komični momenat ili elemenat“; drugoga komičnog elementa u njoj nije bilo: publika je zadovoljna, smije se kihanju.

Taj smieh razdraži i Sanjina.

Bilo je časova, gdje on nije znao, da li se ljuti ili raduje, da li se dosadjuje ili veseli? O, da ga Gjema vidi!

— Zbilja, to je čudnovato, progovori na jednoč Marija Nikolajevna. — Dodje vam čovjek i kaže najmirnijim glasom: „Ja, čujete li, kanim se ženiti“; a nitko vam ne će mirno reći: „Kanim u vodu skočiti“. A medjutim koja je u tom razlika? Čudno zbilja, čudno.

Zlovolja snadje Sanjina. — Velika razlika, Marija Nikolajevna! Za gdjekoga skočiti u vodu nije strašno: on umije plivati; a osim toga... što je do čudnovitosti ženitbe... ako je već o tom...

On najednoč umukne i zagrizka u jezik.

Marija Nikolajevna udari lepezom po dlanu.

— Dogovorite, Dimitrij Pavloviću, govorite do kraja — ja znam, što ste htjeli reći. „Ako je već o tom rieč, milostiva gospodjo, Marijo Nikolajevna Polozova“, htjedoste vi reći, „čudnije od vaše nije pomisliti ženitbe... ta ja dobro poznajem vašega muža, još od djetinjstva!“ Eto što ste htjeli reći, vi, vještače u plivanju!

— Dozvolite, poče Sanjin...

— Zar nije tako istina? zar nije istina? živo prione Marija Nikolajevna. — Nut, pogledajte mi u oči i recite, da nisam rekla istinu!

Sanjin ne znade, kud bi svojim očima. — Nu, dopustite, istina je, ako već svakako hoćete, progovori on na posljedku.

Marija Nikolajevna uzklima glavom. — Tako... tako. Pa — vi i ne pitate, vi, vještače u plivanju, koji može biti uzrok tako čudnu... postupku od žene, koja nije uboga... i nije glupa... i nije ružna? Vas to ne zanima, može biti; no sve jedno. Ja ću vam kazati uzrok ne sada, nego čim se započne novi čin. Mene je sve strah, da tkogod ovamo ne zadje...

Još Marija Nikolajevna ne dorekla, kad se otvore vrata do polovine i unutar u ložu usune se glava crvena, mastno

znojna, još mlada, no već bez zubi, s dugimi vlasi, spuštenim nosom, ogromnim ušima kao u šišmiša, zlatnim očalima na radoznalih i tupih očicah i s pinc-nez-om nad očalima. Glava se ogleda, smotri Mariju Nikolajevnu, glupo se okesi i zamaše. Žilav vrat izpruži se za njom.

Marija Nikolajevna odmahne na nju rubcem. — Ja nisam doma! Ich bin nicht zu Hause, Herr P . . .! Ich bin nicht zu Hause . . . Iš, Iš!

Glava se zabezekne, usilno se nasmije, progovori zasopljivo: Sehr gut! sehr gut! i izčezne.

— Kakav je to subjekt? upita Sanjin.

— To? Wiesbadenski kritik. „Literat“ ili čankoliz-lakaj, kako volite. On je u najmu ovdješnjega zakupnika, pa zato mora sve hvaliti i svačim se uzhićivati, a sav savcat je zaliven otrovnom žuči, koju ne smije proliti. Strah me je: strašan vam je to spletkar i trčilaža; odmah će raznieti glas, da sam ja u kazalištu. No sve jedno.

Orkestar je odsvirao valcer; zastor se podigao, na pozornici začelo previjanje i jecanje.

— Nut, započne Marija Nikolajevna, spuštajući se opet na divan — pošto ste u zlo pali i morate sjediti sa mnom, umjesto da se nasladjujete blizinom svoje nevjeste — ne izvraćajte očiju, ne pucajte od gnjeva — ja vas razumijem, te sam i obećala, da ću vas pustiti na sva četiri kraja svieta — sada slušajte moju izpoviest. Želite li znati, što ja više od svega ljubim?

— Slobodu, pretekne Sanjin.

— Da, Dimitrij Pavloviću, progovori ona — a glas joj zveknu nečim osobitim, nekakvom nesumnjivom iskrenosti i važnosti — slobodu, više svega i prije svega. I ne mislite, da se hvališem — u tom nema ništa pohvalna — nego je tako, i uviek je bilo i bit će tako za me uviek, do samoga groba moga. Ja sam valjda već u djetinjstvu mnogo se na-

gledala robstva, i mnogo od njega pretrpjela. No moj mi je učitelj Gaston otvorio oči. Možda će vam sada biti jasno, zašto sam pošla za Ipolita Sidorića; s njim sam ja slobodna, savršeno slobodna, kano vasduh, kano vjetar... Pa to sam znala pred svatbom, ja sam znala, da ću uz njega biti slobodni kozak.

Marija Nikolajevna ušuti — i baci lepezu na stranu.

— Velim vam još nešto: nije, da ja baš ne razmišljam... to je veselo, pa i um nam je za to dan; al o posljedicah onoga, što ja sama činim, — ne razmišljam nikada, i kad se sgodi prilika, ne žalim sebe — ama na baš ni toliko: — nije vriedno. U mene je rieč: „cela ne tire pas à conséquence“ — ne znam, kako bi se to ruski reklo. Pa i zbilja: što tire à conséquence? Ta ničega ne traže od mene ovdje — na ovoj zemlji; a tamo (ona digne prst prama nebu), nu tamo — pa neka narede, što znaju. Kad mi budu tamo sudili, onda to ne ću ja biti! Slušate li me? Je li vam dodijalo?

Sanjin je sjedio zaklonjen. On digne glavu. — Meni nije dosadno, Marija Nikolajevna, i slušam vas ljubopitno. Samo ja... priznajem — pitam sebe, zašto mi vi to sve govorite?

Marija Nikolajevna lagano se podigne sa divana. — Vi se pitate... Tako loše umijete gatati? Ili ste tako skromni?

Sanjin još više podigne glavu.

— Sve to govorim ja vam, nastavi Marija Nikolajevna mirnim glasom, ali koji se nije slagao s izrazom njezina lica — jer mi se vrlo ljubite; da, ne čudite se, ja se ne čudim, i poslije sastanka s vami bilo mi neugodno misliti, da ste o meni odnieli ružnu uspomenu... ili pače ne ružnu, jer mene za to ne boli glava, nego nevjernu. Zato sam vas eto i ročila amo i ostajem s vami na samu, i govorim s vami tako iskreno... Da, da, iskreno. Ja ne lažem. I pomislite, Dimitrij Pavloviću, ja znam, da ste zaljubljeni u drugu, da

se spremate njom oženiti... Budite pravedni prema mojoj nesebičnosti! A u ostalom, ovaj vam slučaj evo potvrdjuje: Cela ne tire pas à conséquence! (odavle ne će biti posljedice).

Ona se razasmije; no smieh se njezin najednoč prelomi — i ona ostane nepomična, kanda su ju sobstvene rieči srušile, a u očiju joj, obično tako veselih i smionih, munu nešto naliko na robkost, naliko dapače na sjetu.

„Zmija! ah, ona je zmija! mišljaše medju to Sanjin; no kako krasna zmija!“

— Dohvatite mi moj lornjet, progovori na jednoč Marija Nikolajevna. Ja bih rad vidjela, je li ta jeune première zbilja tako ružna? U istinu, moglo bi se pomisliti, da ju je vlada uzela s moralnim ciljem, da se ne bi mladi ljudi odviše zanosili.

Sanjin joj pruži lornjet, a ona, primajući ga, brzo, no jedva osjetljivo obuhvati objema rukama njegovu ruku.

— Ne tako ozbiljno i zamišljivo, šapne ona s posmiehom. Znate li što: na mene ne dadu se složiti cjepanice, al vidite i ja ih drugomu slagati ne želim. — Ja ljubim slobodu i ne priznajem dužnosti — ne samo za sebe. A sada malko na stranu odmaknite, da poslušamo dramu.

Marija Nikolajevna naperi lornjet na pozornicu — a Sanjin prione gledati za njom, sjedeći tuj uporedo s njom, u polutami lože, i udišući, nehotice udišući toplinu i miomiris njezina razkošna tiela, i podjednako nehotice prevrćući u svojoj glavi sve, što mu je ona kazala ove večeri — navlastito, što mu je kazala u ove posljednje trenutke.

XL.

Igra se zategla još preko jedne ure; no Marija Nikolajevna i Sanjin u skoro prestanu paziti na pozornicu. Medju njimi opet se zapleo razgovor i povlačio se na ono

istoj stazi, na kojoj i prije; samo što je Sanjin ovaj put manje mučao. U duši on se je i na sebe i Mariju Nikolajevnu srdio i mučio se dokazati joj cielu prazninu njezinih „teorija“, kanda bi nju zanimale kakve teorije! Uzeo se je s njom prepirati, a ona se tomu u potaji vrlo obraduje; ako se prepire, bit će — da ustupa, ili će ustupiti. Već je na udici, predaje se, oduravati prestaje! Ona govori, smije se, prihvaća mnienje, zamišljava se, navaljuje . . . a u to njegovo lice i lice njezino sve su bliže, njegove oči ne izmiču njenim očima . . . A te njene oči upravo blude, upravo puze po crtah njegova lica, i on se posmijava kano za odgovor — čedno, učtivo, al se posmijava. Njoj idjaše i to na ruku, što se je on upustio u obćenitosti, mudrovao o poštenosti uzajamnih odnošaja, o dužnosti i svetosti ljubavi i braka . . . Znade se jamačno: ovake obćenitosti vrlo i vrlo priliče za početak . . . za izhodište . . .

Ljudi, koji su dobro poznavali Mariju Nikolajevnu, za svetu su istinu izpoviedali: ako se je jednoč na svem njezinu silnom i krepkom biću pomolilo nešto nježno i skromno, nešto gotovo djevičanski stidljivo — premda češ i pomisliti, odkud li to? — da tada stvar počinje ići u opasan prielom.

Taj prielom očevidno nastao i za Sanjina . . . On bi sam sebe prezro, da mu samo na jedan časak podje za rukom usredočiti svoje duhovno biće; no njemu ne podje za rukom niti se usredočiti niti prezreti.

A ona ne gubljaše vremena. Sve se pak sbivalo samo zato, što on nije ružan bio! . . . Dodje sgoda, gdje valja reći: „a Bog zna, gdje što nadješ, gdje li izgubiš?“

Komad se svršio. Marija Nikolajevna zamoli Sanjina, neka joj zaogrne šal, pa se ni ne makne, dok je on mekom tkaninom obavijao njene u istinu kraljevske pleći. Zatim ga uzme pod ruku, izadje na koridor — i malo da ne krikne: kod samih vrata lože, kao kakva prikaza, ustobio se Dönhof,

a iza njegovih ledja izviruje jadna figura Wiesbadenskoga kritika. Maleno lice „literatovo“ samo sieva zloradošću.

— Ne zapoviedate li, gospodjo, da vam nadjem vašu karucu? upita Mariju Nikolajevnu mladi oficir, a u glasu mu trepeće loše prigušeni bies.

— Ne, hvala, odgovori ona . . . naći će ju moj lakaj. Ne mičite se! doda ona zapovjednim šaptom — i brzo porene, vukući za sobom Sanjina.

— Nosi se k vragu! Što ste se priliepili za me? grakne Dönhof na literata. Samo da na kom bilo izkali srce!

— Sehr gut! Sehr gut! promrmlja literat — i ugne se na svoju stranu.

Lakaj Marije Nikolajevne, koji je na nju čekao pod krovićem, u tren oka nadje karucu — ona spretno uskoči, Sanjin skoči za njom. Vratašca se zalupnu — i razda se smieh Marije Nikolajevne.

— Čemu se smijete? upita znalično Sanjin.

— Ah, oprostite mi, molim vas . . . ali mi je palo na um, ne će li se Dönhof opet s vami strieljati . . . pa još radi mene . . . Nisu li to čudesa?

— A vi, nije davno, što ste se upoznali s njim? upita Sanjin.

— S njim? S tim dječkom? On je kod mene tako na skokove. Vi budite bez brige!

— Da, ja se i ne brinem ni malo.

Marija Nikolajevna uzdahne. — Ah, znam ja, da se vi ne brinete. No slušajte — znate što: vi ste tako ljubezni, vi ne smijete odbiti još posljednje molbe. Nemojte zaboravljati: u četiri dana bježim ja u Pariz, a vi se vraćate u Frankfurt . . . Ikada li se susretnemo!

— Pa koja je to molba?

— Vi jamačno umijete jahati?

— Umijem.

— Nut evo vam. Sutra jutrom ja ću vas uzeti sa sobom — i izjahat ćemo izvan grada. Imat ćemo konje vile. Onda ćemo se povratiti, trgovinu zaključiti — i amen! Ne čudite se, ne recite mi, da je to hir, da sam poludjela — sve to možda je i istina — ali kažite: ja pristajem!

Marija Nikolajevna obrati k njemu svoje lice. U karuci je bilo mračno, no oči njezine sievnu i u tom mraku.

— Izvolite, ja pristajem, progovori Sanjin s uzdisajem.

— Ah, vi uzdahnuste! podraži ga Marija Nikolajevna. Hoćete da reknete: počeo, valja i dočeti. Ali ne, ne . . . Vi ste krasni, vi ste milinje — a ja što rekla, ne porekoh. Evo vam moje ruke, bez rukavice, upravo desnice. Primite ju i vjerujte njezinu stisku. Kakva sam ja žena, ne znam; no čovjek sam pošten — i trgovati se sa mnom da.

Sanjin, sam ne znajuć što radi, podigne tu ruku na svoja usta. Marija Nikolajevna tihano ga za ruku uhvatila — i najednoč umuknula — i mučala, dok nije stala karuca.

Ona stane izlaziti . . . Što je to? San, prikaza li, ili je Sanjin zbilja oćutio na svom obrazu neki brz i žeguć dodir?

„Do sutra!“ prišaptne mu Marija Nikolajevna na skalinah, sva obasjana svjetlom četiriju svieća, koje vratar držaše na jednom kandelabru. Ona je spustila oči. — „Do sutra!“

Povrativ se u svoju sobu, nadje Sanjin na stolu pismo od Gjeme. U prvi par — spopane ga strah, — a zatim se odmah obraduje, da sakrije strah. — Pismo ima samo nekoliko redaka. — Gjema se raduje dobromu „početku posla“, svjetuje ga, da bude strpljiv, i javlja, da su doma svi zdravi i svi težko čekaju na njegov povratak. Sanjinu činilo se pismo dosta suhim — ipak uzme pero, papir . . . i sve baci — „Čemu pisati!? Sutra sam dolazim . . . hora je, hora!“

Legne odmah u postelju i gledaše što brže usnuti. Da

je ostao na nogu i bdio, on bi valjda mislio o Gjemi — a on se je nekako, Bog zna zašto . . . stidio o njoj misliti. Savjest se uzljuljala u njem. No smirivao se tim, što će se i onako sve sutra svršiti i on se na uviek razkrstiti s lakoumnom tom vlastelkom — i na uviek zaboraviti za svu tu budalaštinu! . . .

Slabi ljudi, govoreći sami sa sobom, rado izriču energične rieči.

Et puis . . . cela ne tire pas à conséquence!

XLI.

To je eto mislio Sanjin, liežući spavati; ali što je mislio sutradan, kad je Marija Nikolajevna koralnom držalicom biča nestrpljivo pokucala na njegova vrata, kad ju je opazio na pragu svoje sobe, s vrpcom tamno-sive amazonke na ruci, s malašnim mužkim škrljakom na krupno upletenoj kosi, sa zabačenom na rame koprenom, s izazovnim posmiehom na ustih, u očima, u svemu licu — što je on pomislio onda — tko će znati!

— No, jeste li gotovi? zvukne veseli glas.

Sanjin pribere kaput i mučeć uzme škrljak. Marija Nikolajevna pokosi ga svietlim pogledom, klimne mu glavom i sleti dolje niz skaline. I on poleti uzastopce za njom.

Konji već dolje stoje i čekaju. Ima ih troje: zlaćanoridjasta, nepomiešane krvi bedevija, sa suhom i izgrizenom gubicom, crnih, izpuštenih očiju, s nogama kao u jelena, malko mršava, no liepa i ognjevita kano vila — za Mariju Nikolajevnu; silan, širok, otežak vranac za Sanjina; a treći za slugu. Marija Nikolajevna vješto uskoči na svoju bedeviju... Bedevija zagrebe nogami, uzdigne rep i uzvrti se; no Marija Nikolajevna (vrstna jezdilica!) sustavi ju na mjestu: valjalo se oprostiti s Polozovom, koji je u svom nerazdruživom fesu

i šlafroku izašao na balkon i odanle mahao batistovim rubčićem, ne smiešeći se, nego dapače mrko gledajući. Uzverao se nekako i Sanjin na svoga konja; Marija Nikolajevna pozdravi Polozova svojim bičićem, a zatim udari njim svoju bedeviju po plosnatu i pognutu vratu; ona se propne u propanj i klisne u napried, a onda podje laganim, ukroćenim korakom, podrhtavajući u svakoj žilici, pribirajući žvale, srčući zrak i od časa do časa rzajući. Sanjin jezdi od zada i gleda na Mariju Nikolajevnu: junački, spretno i skladno giblje se tanki i vitki joj stas, tiesno i zgodno obuhvaćen korzetom. Ona uzvrne glavu nazad i zovne ga samim pogledom. On ju sustigne.

— Vidite li, kako je to krasno, rekne ona. Ja vam kažem pod konac, pred samim razstankom: vi ste milinje — i ne ćete požaliti.

Izgovorivši ove posljednje rieči, ona nekoliko puta poklima glavom s gora dolje, kanda ih želi potvrditi i pokazati mu njihovo značenje.

Ona se pokazivala toliko sretnom, da se je Sanjin upravo divio; na njezino lice izadje onaj mirni izraz, kakav se ukazuje kod vrlo — vrlo zadovoljne djece.

Korakom izjašu do bližnjih vrata, a onda udare velikim kasom po cesti. Pogoda je krasna, upravo ljetna; vjetar im struji u susret i prijazno šumi i svira u ušima. Dobro im je, liepo im je: spoznaja mlada, zdrava života, slobodna, uporna preganja napried, obuzimlje ih obadvoje; ona raste i širi se svakim migom.

Marija Nikolajevna sustavi svoga konja, i s nova podje korakom; Sanjin se ugleda u njezin primjer.

— Evo, uze ona dubokim, blaženim uzdahom, — evo radi čega i jest vriedno živjeti. Je li to pošlo za rukom učiniti, što si poželio, što se je činilo nemogućim — a ti se i užij, dušo, do samoga dna! — Ona rukom prevede po-

preko svoga grla. — Pa kako dobrim osjeća se čovjek onda! Eto sada ja . . . kako sam dobra! Rek bi sav bih sviet ogrlila. — Ona pokaže bičićem na starca loše obučena, koji je po strani prolazio. — No usrećiti ga gotova sam odmah. Nate, uzmite, krikne ona glasno njemački i hiti k njegovim nogam kesicu. (Tad još nije bilo portmoneja). Kesa zvekne o cestu. Starac se začudi i stane, a Marija Nikolajevna zahohota i potjera konja uzagrab.

— Vi tako rad jašete? upita Sanjin, sustignuvši ju.

Marija Nikolajevna smjesta sustavi konja. — Ja sam samo htjela izbjeći njegovoj hvali. Tko mi hvali, — kvari mi zadovoljstvo. Što sam učinila, učinila sam za sebe, a ne za njega. Zašto da mi hvali? Ja nisam čula, što ste me pitali.

— Ja sam pitao . . . hotio sam znati, zašto ste danas tako veseli?

— Znate li što, progovori Marija Nikolajevna; ili ga opet nije čula, ili je mislila, da mu nije nuždno odgovoriti. — Meni je strašno dodijao taj sluga, što kaše za nami, i valjda samo i misli, kad li će ta gospoda okrenuti doma? Kako bismo se razlučili od njega? — Ona izvadi iz džepa zapisnu knjižicu. — Da ga s pismom pošaljemo u grad? Ne . . . ne pristoji se. Aha! evo kako! Što je ono pred nami? Gostiona?

Sanjin pogleda, kud je ona pokazala. — Da, čini se, gostiona.

— Nikad bolje. Ja ću mu naložiti, da tu u gostioni pije pivo, dok se mi povratimo.

— Pa što će on pomisliti?

— A što nas boli glava! Pa ne će on ni misliti; pit će pivo — to je sve. Nuder, Sanjine, (prvi put ga ovako nazvala), napried, kasom!

Stignuvši do gostione, Marija Nikolajevna prizovne slugu

i rekne mu, što želi. Sluga, čovjek englezke pasmine i englezke ćudi, sjaše s konja i odvede ga na uzdi.

— A sada mi smo — slobodne ptice! uzklikne Marija Nikolajevna. — Kud da poletimo — na sjever, na jug, na iztok, na zapad? Pogledajte — ja ću kao ugarski kralj kad se kruni (ona bičem odmahne na sve četiri strane svieta). Sve je naše! Ne, znate što: vidite, kakve su krasne onamo gore — i kakav lug! krenimo tamo, u gore, u gore!

In die Berge, wo die Freiheit thront!

Ona svrne s ceste na uzku, neutrtu stazicu, koja je i zbilja kanda u goru vodila. Sanjin poleti za njom.

XLII.

Taj puteljak izmieni se do skora u stazicu i napokon izčezne sasvim, presječen grabom. Sanjin dadne savjet, da se vrate, no Marija Nikolajevna rekne: „Ne! ja hoću u gore! Ravno napried, kako lete ptice“ — i natjera konja preskočiti. Preskoči i Sanjin. Za grabom razkrilio se lug, s prva suh, a poslije vlažan, pa zatim muljevan sasvim; voda prokipljuje odasvud, bare se razvalile na sve strane. A Marija Nikolajevna hotomice nagoni konja na ove bare, hohota i podvikuje: „u skok kano obiestna djeca!“

— Vi znate, upita ona Sanjina, što će reći: igrati se varnicâ?

— Znam, odgovori Sanjin.

— Bio je u mene stric, prijatelj pasâ, nastavi ona. S njim bih ja izlazila jašući — o proljeću. Divota! Pak evo me sada s vami — igramo se varnicâ. Samo vidite što: vi Rus, pa hoćete da ženite Talijanku. Ali da, to je vaša glavobolja! A što je ono? Opet graba? Goni!

Konji preskoče — no s glave Mariji Nikolajevni pane škrljak, a kosa se razleti po ledjima. Sanjin htjede sjahati,

da joj dohvati škrljak, ali ona mu krikne: „Ni s mjesta, ja ću dohvatiti sama“, nagne se nizko sa sedla, zaplete bič u koprenu i zbilja dohvati škrljak, nadjene ga na glavu, no kose ne pribere i makne, pače djikne napried. Sanjin miče s njom uporedo, s njom uporedo predjipljuje jarke, plotove, potoke, probira se i prodire, nosi se to pod goru, to u gore i sve gleda u njezino lice. Čudna li, Bože, lica! Ono je sve razkriveno: razkrivene oči, požudne, sjajne, divlje; razkrivena i usta i nozdrve, pa dišu žedno; gleda ona ravno, uporno preda se, gleda i rekao bi, svim, što vidi, zemljom, nebom, suncem i samim vasduhom želi obladati ova duša i samo jedno kanda žali: premalo je opasnosti, a ona bi svim odoljela! „Sanjine! klikne ona, ta to je kao u Bürgerovoj Leonori! Samo što vi mrtvac niste — a? Ili jeste? . . . Ja živim!“ Razigrale se puste, drzovite sile. To već ne goni amazonka biesna konja — to skače mladi ženski centaur — poluzvier i polubog — te se divi i plaši ovaj mirni i dobro uzgojeni kraj, uznepokojen bujnim njezinim skokom.

Na posljedku sustavi Marija Nikolajevna zapjenjena i zabacana konja: on se giblje korakom pod njom; a u silnoga, no težkoga Sanjinova ždriebca lomi se disanje.

— No? godi li? upita Marija Nikolajevna nekim čudnim šaptom.

— Godi! odzove se uzhićen Sanjin. I u njem se razgorjela krv.

— Počekajte, što će istom biti! Ona izpruži ruku. Na njoj je bila rukavica razderana.

— Ja sam vam rekla, da ću vas privesti k lugu, u gore . . . Tu su sada, te gore! — I zbilja dvie stotine koraka od onoga mjesta, gdje su divlji jahači stali, šire se gore, zastrte visokom šumom. — Gledajte: evo i puta. Napried! Samo korakom. Konji valja da odahnu.

Oni jašu. Jednim silnim zamahom ruke uzbaci Marija

Nikolajevna svoju kosu u nazad. Pogleda zatim na svoje rukavice — i svuče ih. — Ruke će mi po koži zaudarati, rekne ona, no što je vama do toga? A?... Marija Nikolajevna se smieši, smieši se i Sanjin. Ovo biesno skakanje kanda ih je konačno sbližilo i sprijateljilo.

— Koliko vam je godina? upita ona iznenada.

— Dvaest i dvie.

— Nije moguće! I meni je dvaest i dvie. Najljepše godine. Složi ih u jedno, pa je starost još daleko. Ala je žega! Što, ja sam crvena?

— Kao makov cviet!

Marija Nikolajevna otare rubcem lice. — Samo do šume, tamo će biti prohladno. Takva stara šuma — baš kao davna druga. Imate li vi prijateljâ?

Sanjin malko promisli. — Imam... ali malo. Pravih nemam.

— A ja imam pravih, samo ne starih. Evo i to je prijatelj — konj. Kako te oprezno nosi! Oh, kako je preliepo ovdje! Ne idem li ja preksutra u Pariz?

— Da... ne idete li? Prihvati Sanjin.

— A vi u Frankfurt?

— Ja u Frankfurt jamačno.

— Nu — pa s Bogom! Zato današnji je dan naš... naš... naš...

Konji dopru u samu šumu. Njezina ih sjena nadkrili široko i meko sa svih strana.

— Oh, ama tu je raj nebeski! uzklikne Marija Nikolajevna. — Dublje, dalje u tu sjenu, Sanjine!

Konji se tiho giblju „dublje u sjenu“, lagano koracajući i dašćući. Putić, kojim su stupali, najednoč se zavrne u stranu i stisne se u dosta uzak klanac. Zadah borovice, paprati, jelove smole, protrula lane opala lišća, samo se i

sgusnuo u klancu — debelo, dremežno. Iz pukotinâ pocrnjela, krupna kamenja bije krepka svježina. S obiju strana nadvisili se okrugli brežuljci, obrasli zelenom mahovinom.

— Stanite! vikne Marija Nikolajevna. Ja bih prisjela i odahnula na tom baršunu. Pomozite mi sjahati.

Sanjin skoči s konja i prileti k njoj. Ona se upre o njegovo rame, u tren prhne na zemlju i sjedne na jednom od mahovitih brežuljaka. On stane pred njom, držeći oba konja za uzdu.

Ona podigne oči prama njemu. — Sanjine, znate li vi zaboravljati?

Njemu padne na pamet od jučer . . . u karuci. — Što je to — ili pitate . . . ili korite?

— Ja od poroda nikoga ni u čem korila nisam. A u čarobije vi vjerujete?

— Kako?

— U čarobije — znate, o čem se u nas pjeva u pjesmi. U prostonarodnih ruskih pjesmah.

— A! O tom vi govorite . . . protegne Sanjin.

— Da, o tom. Ja vjerujem . . . i vi ćete povjerovati.

— Čarobija . . . coprija . . . ponovi Sanjin. Sve je na svietu moguće. Prije nisam vjerovao — a sada vjerujem. Ja ne poznajem sebe.

Marija Nikolajevna zamisli se i ogleda se. — A meni se čini, kanda znam, gdje smo. Pogledajte der, Sanjine, za tim širokim hrastom — stoji drveni, crveni križ? ili zar nije?

Sanjin korači nekoliko koraka na stranu.

— Stoji.

Marija Nikolajevna se podsmjehne. — A, dobro! Ja znam, gdje smo. Do sada još nismo zalutali. A što to lupa? Drva se sieku?

Sanjin pogleda u guštaru. — Da... tamo nekakav čovjek sieče suhe ogranke.

— Treba kosu u red složiti, progovori Marija Nikolajevna. Ti ljudi vide — osude. — Ona skine škrljak i stane spletati svoju dugu kosu — mučeći i važno. Sanjin stoji pred njom . . . Strojna joj uda vidno se iztiču pod tamnimi nabori odjeće, na koju su prionula vlakanca mahovine.

Jedan konj iznenada strese se Sanjinu iza ledja: i on sam nehotice zatrepeta od pete do glave. Sve se je biće u njemu splelo i preplelo — živci se nategli kano strune. Nije uzalud rekao, da ne poznaje sebe . . . On je sbilja coprijom obajan. Sav savcat je probijen jednom . . . jednom pomišlju, jednom žudnjom. Marija Nikolajevna upravi na njega pronicav pogled.

— Nut, sada je sve, kako valja, progovori ona, nadievajući škrljak. Vi ne ćete da sjednete? Evo ovdje? Ne, čekajte . . . ne sjedajte. Što je to?

Po vršinah stabalja, u šumskome vasduhu, promune gluh potres.

— Nije li to grom?

— Čini se sbilja, kanda je grom, odgovori Sanjin.

— Ah, ta ovo je svetkovina! prava svetkovina! Samo je još to trebalo. Gluhi šum razlegne se opet, podigne se — i obori praskom. Bravo! Bis! Pamtite li, ja vam govorah jučer o Eneidi? I njih je u šumi sustigla oluja. Treba medjutim pobrati se. — Ona se brzo digne na noge. — Privedite mi konja... Podmetnite ruku. Evo ovako. Ja nisam težka.

I kano ptica uzvine se na sedlo. I Sanjin skoči na konja.

— Vi ćete — doma? upita on nesigurnim glasom.

— Doma?? odgovori ona i pribere uzdu. — Stupajte za mnom — zapovjedi ona gotovo grubo.

Pa izadje na stazu i minuvši crveni križ, spusti se u dol, dostigne razkršće, okrene na desno, opet u goru . . . Ona je očevidno znala, kuda taj put vodi, — taj put goni sve dublje u šumu. Ona ne govori ništa, ona se ne obazire: ona kano zapovjednica juri napried — a on pozorno i poslušno

juri za njom, bez iskrice volje u zamrlu srcu. Sitna kišica stane sipiti. Ona požuri konja — a on ne zaostaje iza nje. Na posljedku, kroz tamnu zelen jelova granja, izpod nadvjeske sive skale, gledne na njega siromašna stražarnica, s nizkim vratima u spletenoj stieni . . . Marija Nikolajevna nagna konja kroz šikarje, skoči s njega — i našavši se najednoč na ulazu u stražarnicu, obrne se k Sanjinu — i šapne: Eneja!

Četiri ure iza toga Marija Nikolajevna i Sanjin, u provodu sluge, koji je na sedlu driemao, vrate se u Wiesbaden, u gostionu. G. Polozov susretne svoju suprugu, držeći u ruku pismo za provizora. Zagledav se pobolje u njezino lice, uhvati ga neka zlovolja — i on promrmlja: i sbilja sam izgubio okladu?

Marija Nikolajevna samo makne ramenom.

A na isti dan, dvie ure kasnije, Sanjin u svojoj sobi stoji pred njom, kao izgubljen, kao poginuo čovjek . . .

— Kamo ti ideš? pita ona njega — u Pariz — ili u Frankfurt?

— Ja idem, gdje budeš ti — i bit ću s tobom, dok me ne otjeraš — odgovara on očajno i padne k nogam svoje vladalice. Ona položi svoje ruke na njegovu glavu i svih deset prsta zarone u njegovu kosu. Ona polagano prebira i kudra ove podatne kose, sama stoji ravno, a na ustih joj se oholi zmijsko slavlje — a u očiju, širokih i svietlih, zrcali se jedna jedina bezžalostna tupost i sitost pobjede. Takve su oči u jastrieba, kad dere sgrabljenu pticu.

LXIII.

Evo, na što se je smislio Dimitrij Sanjin, kad no u tihoći kabineta, razbirajuć svoja stara pisma, pronadje medju

njimi granatni križić. Dogadjaji, koje smo izpripovjedili, jasno i sljedomice uzkrsavahu pred njegovim duhovnim pogledom... No dospjevši do onoga trenutka, gdje je s toliko ništetnom prošnjom zaupio pred gospodjom Polozovom, gdje se je spretao pod njezine noge i započeo svoju robiju — on se odvrne od izazvanih pameću likova, on ne htjede dalje misliti. I ne, da bi ga iznevjerila pamet, — ah ne! on je znao, odviše znao, što je sve sliedilo za onim trenutkom, no stid davljaše njega — ća i sada, poslije tolikih godina; on se je plašio toga osjećaja neodoljive priezirnosti samoga sebe, koji će ga, bez sumnje, kano val zaliti i potopiti sve druge osjećaje, ne ustavi li pamćenja svoga. Ali što mu drago činio, uzkrslih uspomena zaglušiti ne mogaše. Njemu pane na um bedasto, plačljivo. lažno, kukavno pismo, što je poslao Gjemi, a odgovora nije dobio... Javiti joj se, k njoj se povratiti — poslije tolike prievare, takova izdajstva — ne! ne! toliko savjesti i poštenja još je u njem ostalo. K tomu bio je svaku vjeru izgubio u sebe, svako poštovanje; on se već ničega ne smjede latiti. I to mu još padne na pamet, kako je zatim — o sramote! — poslao Polozovljeva slugu u Frankfurt po svoje stvari, kako je kukavičio, kako je mislio samo o jednom: što prije da uteče u Pariz. u Pariz; kako je, po nalogu Marije Nikolajevne, slagao se i podlagao se s Ipolitom Sidorićem — i ljubomorio se s Dönhofom, na čijoj ruci vidio je isto takav željezni prsten, kakvim je i njega sputala Marija Nikolajevna!!! Zatim se podignu uspomene još ružnije, još sramotnije... Kelner mu daje posjetnu kartu, — a stoji na njoj ime Pantaleona Čippatole, pridvornoga pjevača nj. kralj. visosti vojvode Modenskoga! On se krade od starca, al mu se ne može ugnuti u koridoru — i ustaje pred njim gnjevno lice pod nastršenom siedom čupom; gore kano ugljen staračke oči — i čuju se grozni uzklici i prokletstva: Maledizione! čuju se dapače strašne rieči: Codardo! Infame tradi-

tore! (Ništarijo, kukavni izdajniče!) Sanjin zažmiruje oči, otresa glavom, odvraća se opet i opet — ali sve ipak vidi sam sebe, kako sjedi u karuci na prednjem uzkom sjedalu; na zadnjem udobnom sjedalu razvalili se Marija Nikolajevna i Ipolit Sidorić — četiri konja pod karucom složnim kasom jure po pločniku Wiesbadena — u Pariz! u Pariz! Ipolit Sidorić grize krušku, koju mu je obielio Sanjin, a Marija Nikolajevna gleda na njega, i podsmieva mu se onim, njemu zarobljenu čovjeku, već poznatim posmiehom — posmiehom podpunoga gospodara i vlastnika . . .

No Bože moj, gledaj tamo, na uglu ulice, na samom izlazku iz grada — ne stoji li ono opet Pantaleone — i tko li je s njim? Zar nije Emilio? Da, on je to, on, onaj zanosni, odani mladac! Zar je davno mlado mu srce samo gorjelo pred svojim vitezom junakom, pred uzorom svojim, — a sada njegovo bliedo, krasno — tako krasno lice, da ga je Marija Nikolajevna zamietila i povirila iz okna karuce — to plemenito lice plamti sada zlobom i priezirom; oči, tako nalične na one oči! — upiljuju se u Sanjina, a usta se stiskaju... i opet otvaraju na pogrdu i psovku . . .

A Pantaleone pruža rukom i pokazuje na Sanjina — komu? Tartalji, koji je bio blizu, i Tartalja sbilja laje na Sanjina — i sam lavež poštenoga psa zvuči nepodnosljivom uvredom . . . Ružno!

A tamo — živovanje u Parizu i sva poniženja, sve ogavne muke roba, kojemu se ne dopušta ni ljubomoriti, ni tužiti se, i kojega na posljedku odbacuju kao ponošenu haljinu...

Zatim — povratak u rodni zavičaj, otrovani, pusti život, sitno preživljavanje, sitne brige, pokajnost gorka i jalova — i tako jalova i gorka zaborav — pokora ne javna, no sveudiljna i postojana, kao što neznatna, no neizlječiva bol, naplata duga na krajcare, koju ni brojiti ne vriedi . . .

Čaša se prepunila — dosta je!

Kojim je čudom ostao u njega križić, što mu je dala Gjema, zašto ga nije povratio, kako je to, da se sve do toga dneva nije na njega namjerio? Dugo, dugo sjedjaše u razmišljanju — i poučen već izkustvom u tolike godine — ne mogaše nikako razumjeti, kako je ostavio Gjemu, tako nježno i strastveno ljubljenu — za volju ženi, koje nije ni pravo ljubio?... Sutradan začudi sve svoje prijatelje i znance, da ih ostavlja i polazi za granicu.

Začudi se i svekoliko družtvo. Sanjin ostavlja Petrograd sred ciče zime, istom što je najmio i krasno nakitio nov stan, i predbrojio predstave talijanske opere, u kojoj pjevaše gdja Patti — sama dapače Patti! Snebivaju se od čuda znanci i prijatelji; no ljudska ćud ne bavi se na dugo tudjimi poslovi, i kad je Sanjin stigao na kolodvor, da podje u tudjinu, nitko ga ne dodje sprovesti, osim jednoga jedinoga Francuza, krojača, koji je s njim imao izravnati jedan mali račun — „pour un saute-en-barque en velours noir, tout à fait chic“.

XLIV.

Sanjin je kazao svojim prijateljem, da ide za granicu; no kamo upravo ide, ne kaza: no lako je gatati, da je naperio ravno u Frankfurt. Hvala budi željeznicam, četvrti dan već je ondje. Još od godine 1840. nije ga vidio. Gostiona „Bieloga labuda“ stoji još uviek na predjaśnjem mjestu i liepo je procvala, ali nije više prvoga reda; Zeile, glavna ulica, dobrano se promienila; ne samo domu Rozelli, nego i samoj onoj ulici nestalo je traga. Sanjin luta kao lud po mjestih, nekoč tako poznatih — i ne poznaje više ničega: prvašnje ulice i sgrade nestale, a na njihovu mjestu uzkrsle druge, s ogromnimi domovi, s preliepimi vilami; i onaj javni vrt, gdjeno se s Gjemom nekoč sastao — i on postao drugi, razrastao se, a Sanjin pita u čudu: ta je li to, brate, onaj vrt?

Što da počne? Kako da naveže svoju potragu? Trideset godina minu od to doba .... Na koga mu se drago obratio s pitanjem, nitko ni da bi samo čuo ime Rozelli; gostioničar ga svjetuje, neka pretraži u knjižnici stare novine, no što će tu naći, ni sam ne znade reći. U nevolji zapita Sanjin o gospodinu Klüberu. Za ovo ime dobro je znao domaćin, no evo i tu jada. Izabrani, fini komi, prodriev i uzvisiv se do časti glavničara, posklizne, postane propalica i umre u zatvoru... Sanjin se u ostalom ne začudi i ne razžalosti na ovu viest. Njemu se počne dolazak u Frankfurt pokazivati nepromišljenim .... Ali najednoč prebirajući u knjizi frankfurtskih adresa zapne mu oko o ime von-Dönhofa, majora u penziji. Odmah sjedne u karucu i poteci k njemu — premda zašto da taj upravo Dönhof bude onim Dönhofom, i zašto upravo da mu taj Dönhof znade štogod kazati o porodici Rozelli? Kud puklo, da puklo: utopljenik hvata se i za slamku.

Sanjin zatekne penzioniranoga majora von-Dönhofa doma, i u siedom gospodinu, koji ga je primio, odmah upozna nekadašnjega svoga protivnika. I on upozna njega i dapače obraduje se njegovu dolazku: on mu napomene mladost i mladjahne bezdjelice. Sanjin sazna od njega, da su Rozelli već davno prešli u Ameriku, u New-York, da se je Gjema udala za jednoga negocijanta odanle; no da on ima znanca, opet negocijanta, koji će valjda znati za adresu Gjemina muža, imajući mnogo posla s Amerikom. Sanjin zamoli Dönhofa, neka podje s njim k tomu znancu — i, oj radosti! — Dönhof sbilja donese tu adresu: g. Jeremija Slokom, New-York, Breadway, br. 501. Samo što je ta adresa valjala za g. 1863.

— Nadajmo se, uzklikne Dönhof, da naša frankfurtska krasotica još živi i još prebiva u New-Yorku. Sbilja, doda on, snizivši nešto glas, — a što ona ruska gospodja, koja, znate li, bijaše za onda u Wiesbadenu — gdja. von-Bo ... von-Bolozof — živi li još?

— Ne, odgovori Sanjin; ona je davno umrla.

Dönhof podigne oči, — no opaziv, kako se je Sanjin odvrnuo i smrknuo, ne htjede više ni rieči reći — i ode.

Taj isti dan odpremi Sanjin pismo u New-York gospodji Gjemi Slokom. Veli joj u tom pismu, da joj piše iz Frankfurta, kamo je samo u to ime prispio, da nadje njezin trag; da on vrlo dobro zna, koliko ni najmanjega prava nema, da mu se ona odazove; da ničim nije zaslužio od nje oproštaja — i samo se nada tomu, da je ona, u sretnom svojem stanju, već davno zaboravila i samo bivovanje njegovo. Doda još k tomu, kako je samo slučajnom okolnosti, koja mu je silno uzbudila slike prošlosti, potaknut, da joj se objavi; izpripovjedi joj svoj život samotni, neradostni, bezporodični; zakle ju, da razumije uzroke ovoga pisma, i neka ne dopusti, da on sa sobom u grob ponese gorku spoznaju svoje krivine, davno okajane, no još neproštene, i neka ga obraduje bilo samo najkraćom vjesticom, kako preživljava dane u tom novom svietu, kamo se naselila. „Napisavši mi budi samo jednu riečcu — tako je svršio Sanjin svoje pismo — vi ćete učiniti dobro djelo, dostojno prekrasne vaše duše, a ja ću vam hvaliti do zadnjega svoga uzdaha. Stanujem ovdje u gostioni „Bieloga Labuda“ (ove je rieči podvukao) i čekat ću, čekati do proljeća na vaš odgovor.“

On pošalje ovo pismo i prione čekati. Šest cielih nedjelja preživje u gostioni, ne izlazeć iz sobe — ni s kim ne sastajući se. Nitko mu ne mogaše pisati ni iz Rusije, ni odkale drugud; i to mu bijaše po srcu; stigni na njegovo ime pismo, on je već siguran, da je pismo ono, na koje čeka. Prionuo čitati od jutra do mraka — ne novine, već osbiljne knjige, historijska djela. Ovo sveudiljno čitanje, ovo bivovanje bez govora, ovaj pužji, skrovni život — sve se to na posljedku

skladalo, da ne može bolje, sa skladom njegove duševnosti: već za ovo, ovo jedino budi hvala i slava Gjemi! No živi li ona? Da li će odgovoriti?

Napokon stigne pismo — s amerikanskom biljegom — iz New-Yorka na njegovo ime. Adresa je pisana englezki... On ne poznaje pisma — i stisne mu se srce. Jedva se odluči otvoriti smotak. Gledne na podpis: Gjema! Suze samo briznu iz njegovih očiju: već to, da je podpisala jedino ime bez pridievka porodice, navješćuje mu pomirenje, oproštenje! Odmota tanki list — fotografija sklizne mu kroz ruke. On ju digne — i obamre: Gjema, živa Gjema, mlada, kakvu je poznavao pred triest godina! Iste oči, ista usta, isti tip svega lica! Na zadnjoj strani piše se: „moja kći, Marijana". Cielo je pismo veoma ljubezno i jednostavno. Gjema zahvaljuje Sanjinu, što nije posumnjao o njoj, što je uzdržao povjerenje prama njoj; ne taji mu toga, kakve je poslije biega njegova prepatila gorke trenutke, ali da ipak susret s njime smatra — i uviek je smatrala — za pravu sreću, jer je on pomrsio njezinu udaju za gna. Klübera i bio tako, posrednim doduše putem, jedini uzrok njezina braka sa sadašnjim joj mužem, s kojim već dvadeset osmu godinu živi sasvim sretno, u zadovoljstvu i obilju: za dom im se zna u cielom New-Yorku. Kaže mu, da ima petero djece — četiri sina i jednu kćer od osamnaest godina, zaručnicu, pa njemu fotografiju pošilje, — budući da je ona po obćem sudu posve nalika svojoj materi. Žalostne viesti pričuvala je Gjema za svršetak lista. Frau Leonore umrla je u New-Yorku kod kćeri i zeta, pošto se je naradovala sreći svoje djece i nadragala svoje unučadi; i Pantaleone bio se spremao u New-York, no umre na samom polazku iz Frankfurta. „A Emilio, naš mili, bez takmaca Emilio, poginuo slavnom smrti za slobodu otačbine, u Siciliji, u onoj četi zvanoj „Tisuća", koju je u boj vodio veliki Garibaldi; mi svi oplakasmo smrt našega neocjenivog brata, no

i lievajući suze, mi se oholismo njim i do vieka ćemo se oholiti i sveto poštovati njegovu uspomenu! Visoka njegova, nesebična duša bijaše dostojna mučeničkoga vienca!“ Zatim izjavi Gjema svoje sažaljenje, što se je život Sanjinov, kako je vidjeti, složio tako žalostno, želi mu prije svega upokojenje i duševnu tišinu, te doda, da bi ga rad vidjela, premda i priznaje, kako je malo vjerojatno ovo vidjenje . . .

Ne usudjujemo se opisivati osjećaje, što ih je osjetio Sanjin, čitajući ovo pismo. Ovakvim osjećajem nema dovoljna izražaja: oni su i dublji i silniji i neodredjeniji od ikakve rieči. Jedina muzika mogla bi ih prikazati.

Sanjin odgovori smjesta, i za dar zaručnici pošalje „Marijani Slokom od nepoznata prijatelja“ granatni križić, obdjelan u preliepi, dragocjeni niz biserja. Dar ovaj, premda vrlo skup, nije ga zabolio, u triest godina, što se je vratio u Rusiju, podje mu za rukom nateći znamenit imutak. U početku svibnja vrati se u Petrograd — ali jedva na dugo vremena. Govori se, da prodaje sva svoja imanja — i sprema se za Ameriku.

ASJA.

I.

Bijaše mi tada dvaest i pet godina, uze pripoviedati N. N.: djela davno minulih dneva, kako vidite. Čim postadoh čovjek svoje volje, podjem za granicu, ne zato, kako bih „dopunio moje odhranjenje“, što se u nas tada običavalo govoriti, već jedino da se do volje razgledam po svietu božjem. Bijah zdrav, mlad, vesele ćudi, krajcarâ nisam prebrajao, niti još briga prebrinjavao — živio sam bez muke, radio po volji, jednom riečju, procvao. Ne dodje mi onda ni na kraj pameti, da čovjek nije biljka, i da mu nije dugo cvjetati. Mladost blaguje zlatne pogače i misli, to je kruh svakidašnji; — a bane vrieme, gdje za nj prosjačiti treba. No čemu o tom umovati?

Putovao sam bez svakog cilja, bez osnove; postavao sam svagdje, gdje mi se ljubilo, i onaj čas krenuo dalje, čim bi me želja zaniela vidjeti druga nova lica — naročito: lica. Mene zanimahu jedino i izključivo ljudi; mrzio sam na zanimive spomenike i znamenite sbirke, sam pogled na kakova služnika pobudjivao je u mene čuvstvo dosade i srditosti; a malo da nisam poludio u draždjanskom „Grünes Gewölbe“. Narav djelovaše na me neobično; no nisam ludio za tako zvanimi krasotami njenimi, za neobičnimi gorami, skalami i slapovi; nisam ljubio, da me ona steže, da me muti. Ali lica, živa, ljudska lica — rieči ljudî, njihova kretanja, smieh — eto bez čega živjeti ne mogoh. U nalozi bijaše mi vazda osobito milo i ugodno; rado sam išao, kuda su išli drugi, rado

vikao, kad su vikali drugi, i u isti par se radovao krici njihovoj. Prava radost bijaše mi upoznavati ljude, — dapače ja ih ni upoznavao nisam, nego promatrao s radostnom nekom i nezasitnom znaličnosti. Ali ja opet s puta zalazim.

I tako, sada je tomu dvaest godina, provodio sam dane u njemačkom gradiću Z. na lievoj obali Rajne. Tražio sam samotnost; malo pred tim bijaše mi srce obranila mlada jedna udovica, koju sam spoznao u kupkah. Ona je bila i liepa i umna, namigavaše sa svakim, te i sa mnom grješnikom, s prva me dapače obodravala, a poslije grozno za srce ujela izdavši me za ljepušnoga bavarskoga lajtnantića. Valja istinu priznati, da mi se rana ne bijaše duboko zasjekla, no po navadi treba neko vrieme tugovati i samotovati — čim se mladost ne tješi! — te se nastanim u Z.

Gradić Z. omilio mi je položajem svojim podno dvaju visokih humova, sa svojimi starimi zidinami i kulami, pradavnimi lipami, tvrdim mostom na svietloj rječici, štono se u Rajnu salieva — i poglavito sa dobrim vinom. Po tiesnih mu ulicah šetahu večerom, čim bi sunce na počitak leglo (bilo je u lipnju), liepe plavokose Njemkinje i sretnuvši se s tudjincem, ljubežljivim glasom pozdravljahu: „Guten Abend!“ — a neke od njih ne bi ni onda šetnje ostavile, kad je mjesec iza strmih krovova starih domova izplinuo, te se sitni kamenovi pločnika jasno odrazivali u njegovih nepomičnih zrakah. Rado sam u takovo doba brusio gradom; mjesec kao da umilno na nj pogieda s čistoga neba, a grad osjećaše taj pogled, i stajaše muče i mirno, vas zaliven njegovim svjetlom, onim tihim svjetlom, koje u isti par talasa dušu. Na visoku gotskom zvoniku blišti pietao bliedim zlatom; ovakvim zlatom ljeskaju se struje na crnoj površini rieke; tanane svieće (Niemac je štedljiv) skromno tinjaju iza uzkih prozorića pod krovovi od škriljavca; vinogradske loze tajanstveno pomaljaju

svoje zavinute vitice ponad kamene ograde; upravo sada nešto se prošulja u sjeni oko starinskoga zdenca na trokutnom trgu, sada opet zamnije sanljivi glas noćnoga stražara, dobroćudni pas reži na po glasa, i zrak se tako razlieva po licu, i lipe tako sladko mirišu, da je grud ne hoteći dublje te dublje disala, i rieč „Gretchen“ — nije to ni uzklik, ni pitanje — sama od sebe na usta izlazi.

Od gradića Z. do Rajne imadu dvie vrste. Često sam hodio gledati veličanstvenu rieku, i — ne bez neke uzrujanosti — snivajuć o izdajnici udovici presjedio bi mnoge časove na kamenoj klupi pod osamljenim, kršnim jasenom. Maleni kip Bogorodičin s gotovo djetinjim licem i crvenim na prsima srcem, probodenim mačevi, žalostivo progleda kroz ogranke. Na protivnom briegu diže se grad L., ne mnogo veći od onoga, gdje sam ja stanovao. Jednom pod večer sjedjah na omiljeloj klupi, pogledajuć sad na rieku, sad na vinograde. Preda mnom bjelokosi dječačići veru se po bokovih ladje, izvučene na obalu i preokrenute, s nakatranjenom hrbticom odozgo. Ladjice se lagano ljuljkaju sa slabo nadutimi jedri, a zelenkasti valovi otiskuju se tihano, jedva da ih čuješ. U jedanput zamniju do mene glasovi muzike: uzmem prisluškivati. U gradu L. igraju vals; kontrabas zarezuje prekinuto, gusle zalievaju nejasno, flauta tuli tvrdo.

— Što je to? upitam starca, koji se k meni primakao, u plisovu prsluku, sivih čarapah i cipelah sa šnolami.

— To su, odgovori mi susretljivo, premaknuv kamiš svoj od jednoga kraja usta na drugi: — to su djaci iz B., došli na sastanak.

— A da vidim i taj sastanak, pomislim: — i onako me nije još bilo u L. Nadjem prevoznika i prebacim na drugu stranu.

II.

Ne zna možda svatko, što je sastanak (komers). To je svoje ruke svečana slava, kojoj se sakupljaju učenici jedne zemlje ili bratstva (Landsmannschaft). Tkogod dolazi na ovaj sastanak, oblači odielo njemačkih študenta, davnom navadom ustanovljeno: atilu, velike čizme i male kape s obodi stalne boje. Dodju učenici obično k objedu pod predsjedničtvom svoga seniora, starješine, i piruju do ranoga jutra, piju, pjevaju „Landesvater, Gaudeamus“, puše, ruže filistre, kadšto i orkestar naruče.

Ovakov se upravo komers slavio u gradu L. pred malenom gostionom kod „sunca“ u vrtu, koji na ulicu izlazi. Na gostioni i vrtu viju se zastave; učenici posjedali za stolove pod okljaštrenimi lipami; ogroman buldog leži pod jednim od stolova; na strani u bršljanovoj sjenici smjestili se muzikanti i igraju znojno, kriepeći sebe pivom. Na ulici pred nizkom ogradom vrta sgrnuo se mnogi narod: dobroćudni gradjani grada L. ne mogu da se ovom sgodom ne nagledaju stranih gostiju. I ja se provro u gomilu gledalaca. Milo mi bijaše paziti na lica učenikâ; njihovi ogrljaji, uzklici, nedužno namigivanje mladosti, gorući pogledi, bezrazložni smieh — najbolji na svietu smieh — cielo ovo radostno prekipljivanje života mlada i svježa, to srtanje napried — kuda i kamo to bilo, samo da se ide napried, — ta dobrodušna udobnost — to me je sve mamilo i podpaljivalo. Ne bi li išao medju njih? pitah sam sebe . . .

— Jesi li se nagledala, Asja? najedanput upita iza mene mužki glas u jeziku ruskom.

— Počekajmo još, odgovori ruski ženski glas.

Obrnem se naglo. Pogled mi padne na rumenkasta mlada čovjeka u furažki i široku putnu kaputu, pod rukom mu

djevica osrednjega stasa, u slamnom škrljaku, koji joj sakrivaše svu gornju čest lica.

— Vi ste Rusi? otme mi se pitanje.

Mladi se čovjek osmjehne i odgovori:

— Da, Rusi.

— Nisam mislio... u ovoj zabiti... uzmem pentati.

— I mi se ne bismo nadali, prekine mi on rieč: — pa što za to? s tim bolje. Dopustite, da vam svoje ime kažem: zovem se Gagin, a ovo je moja — tu prestane na čas — moja sestra. A kako se zovete vi?

Ja mu reknem svoje ime, te zavedemo razgovor. Doznao sam, da je Gagin, putujući po svietu kao i ja radi zabave, pred tjedan dana banuo u L. i tu se nastanio. Istinu rekav, ja se nisam rado upoznavao s Rusi u tudjini. Spoznavao bih ih obično iz daleka po njihovu hodu, po kroju, odielu, a navlastito po izražaju lica. Izražaj ponosit i prieziran, često zapoviedan, netom bi se zamienio izražajem brižljivosti i robkosti.... Čovjek se iznenada uzbuni i nemirno se stane ogledati: „braćo, nisam li posrnuo, ne smiju li mi se ljudi“, govoraše rek bi taj plahi izražaj... Ne prodje čas, vraća se opet veličje lica, na kojem se kadkada okameni tupo nemišljenje. Da, klonio sam se Rusâ; ali Gagin mi se na prvi mah dopao. Ima na svietu sretnih licâ: svakomu je milo na njih gledati, kao da te griju ili miluju. U Gagina bijaše takovo lice, milo, ljubezno, s krupnim umiljatim očima i svilnom kudravom kosom. A tako je govorio, da si, i ne videći mu lica, po samom glasu ćutio njegov posmieh.

Djevica, koju je svojom sestrom nazvao, na prvi pogled pokazala mi se veoma milovidnom. Bijaše nešto vlastito, osobito u skladu crnomanjasta njezina okrugla lica, s malim tankim nosom, gotovo djetinjimi obrazi i crnim, gorućim očima.

Bila je preliepo složena, premda još ne razvijena. Ni u čem nije naličila svojemu bratu.

— Hoćete li do nas? upita me Gagin: — dosta smo se, čini se, nagledali Niemacâ. Naši bi porazbijali staklenke i polamali stolove; ovi su za čudo skromni. Što veliš, Asja, idemo li doma?

Djevica mu glavom odgovori: da.

— Mi živimo izvan grada, nastavi Gagin; — u vinogradu, u jednom domcu, visoko. Liepo je u nas, vjerujte. Domaćica obrekla pripremiti kiseloga mlieka. Do skora će i mrak pasti, a i za vas je puno ugodnije preploviti Rajnu na svietloj mjesečini.

Odosmo. Na nizka vrata grada (star zid od kamena okružavaše grad L. sa sviju strana, dapače mazgale još se nisu sve obrušile) izadjemo na polje i prošavši sto koraká duž kamene ograde, stanemo pred uzka vratašca. Gagin ih otvori i povede nas uz brdo strmom stazom. S obiju strana, na obroncih, zasadjen vinograd; sunce malo pred tim leglo; rumeni, tanki traci ležahu na zelenoj lozi, na visokih kolcih, na suhoj zemlji i na bieloj stieni malašnoga domca sa kosimi crnimi kanati i sa četiri svietla prozora, a stajao je na samom vrhuncu gore, uz koju se penjasmo.

— Evo našega stana, klikne Gagin, kad se prikučismo domcu: — a evo i domaćica nosi mlieko. Guten Abend, Madame! . . . U taj čas eto nas za stolom; ali prije, ogledajte se . . . kakav vidik?

Vidik bijaše sbilja divan. Rajna polegla pred nami, sva srebrna medju zelenimi visovi; na jednom mjestu goraše grimiznim zlatom zapadnoga sunca. Prituliv se gradić k briegu, pokazivaše sve svoje domove i ulice; na široko i daleko razasuli se humovi i poljane. U nizini krasno, no na visovih još krasnije. Mene je nada sve porazila vedrina i pučina nebeska, sjajna prozirnost zraka. Svjež i lagan, prelievao se on i talasao tihano valovi, rek bi i samomu njemu bijaše udobnije na visini.

— Izabraste odličan stan, reknem ja.

— Asja ga je našla, rekne Gagin: — nuder, Asja, priredjuj; reci, neka se amo dade; užinat ćemo na zraku. I muzika se tu bolje čuje. Niste li opazili, uzet će k meni: — iz bliza da se vals ne dopada, dosadni i grubi zvuci, — ali iz daljine, pravo čudo, zatalasa u vas sve romantične strune.

Asja (pravo je njezino ime bilo Ana, no Gagin ju zvaše Asjom, pa dopustite i nam tako) unidje u dom i do mala vrne se zajedno s domaćicom. Donieše velik podnos sa zdjelom mlieka, s tanjuri, žlicami, šećerom, jagodami i hljebom. Sjedosmo, te prionusmo užinati. Asja odvrgne škrljak; crna joj kosa, ostrižena i pričešljana kao u dječka, padaše u krupnih zavojcih na šiju i uši. S početka se od mene ustručavala; ali joj Gagin rekne:

— Asja, dosta tvoje šutnje! on te ne će ugrizti.

Ona se nasmjehne i za malo uzme progovarati sa mnom. Ja još nisam vidio čeljadeta više nemirna. Nijednoga trena ne sjedjaše mirno; sada bi ustala, sada u dom otrčala i opet dotrčala, sada na po glasa zapjevala, često u smieh udarila; neobično čudo, na licu si joj vidio, da se ne smije onomu, što je čula, već što joj je ova ili ona misao glavom zavrtjela. Oči joj velike gledahu ravno, svietlo i smjelo, no kadkad bi vjedje lako zažmirila, i tada joj pogled iznenada postajaše dubok i nježan.

Razgovarasmo se puna dva sata. Dan se već davno utrnuo i večer, s početka sav ognjevit, po tom jasan i rumen, napokon pobliedjev i turoban, tiho se pretapao i prelievao u noć, a razgovor naš sve to više rastao, miran i krotak, kakono zrak, koji nas je grlio. Gagin zazove butiljicu rajnskoga; mi ju polagano popijemo. Glasba je, kao i prije, zamnievala do nas; zvuci njezini postajahu nježniji i sladji; vatre se zapaljivahu u gradu i na obali rieke. Asja najednoč obori glavu, da joj kosa pade na oči, zamukne i uzdahne;

rekne zatim, da ide spavati, i ode u dom. Ja sam ipak vidio, kako ona ne paleći svieće dugo stajaše kraj nezastrta prozora. Napokon se pomoli mjesec i zatitra na pučini Rajne. Sve se razsvietli, potamnje, izmieni, dapače i vino u naših izbrušenih staklenicah blisnu otajstvenim nekim svjetlom. Vjetar padnuv, složi krila i zamrie; noćna, mirisna toplina pršaše iz zemlje.

— Doba je! kliknem ja, — tko će prevoznika naći!

— Doba, ponovi Gagin.

Spustimo se strmom stazom. Za nami se valjaše kamenje: to je Asja hitjela za nami.

— Zar ti ne spavaš? upita ju brat; ali ona ne rekne ni rieči, već proleti mimo. Posljednje lampice, upaljene od učenikâ u vrtu gostione zamirući ožarivahu odozdo lišće stabalja, što im je davalo svečan i fantastičan vid. Asju nadjemo na obali; govoraše s prevoznikom. Skočim u ladju i oprostim se s novimi znanci. Gagin me obeća sutradan pohoditi; stisnem mu ruku, i svoju pružim Asji; ona me samo pogleda i mahne glavom. Ladja se odbije i zaveze brzom riekom. Prevoznik, bodar starac, uporno zaranjaše vesla u tamnu vodu.

— Uplinuste pod sjenu mjeseca, vikne za mnom Asja.

Ogledam se; oko ladje struje crni valovi.

— S Bogom! jekne opet njezin glas.

— Sutra! progovori za njom Gagin.

Ladjica grune na obalu. Izadjem i ogledam se. Već nikoga ne bijaše na protivnom briegu. Mjesečeva se zraka opet protezala kao zlatan most cielom riekom. Upravo na oproštaj titrahu zvuci starinskoga Lannerova valsa. Istinu je rekao Gagin: ja sam ćutio, kako sve strune mojega srca titraju na ove zvuke. Kroz tamna polja odpremim se doma lagano udišući mirisavi zrak i unidjem u svoju sobicu, sav raznježen sladkim tomljenjem bezkonačnih, bezpred-

metnih očekivanja. Osjećao sam, da sam sretan . . . No oda šta sam bio sretan? Nisam želio ništa, nisam ni o čem mislio . . . Bio sam sretan.

Gotovo smijući se od obilnosti prijatnih i promjenljivih čuvstava, položim se u postelju, zatisnem oči, kad na jedanput padne mi na um, da cielu večer nisam ni pomislio na svoju ljutu udovicu; što li je to? zar nisam više zaljubljen? Na ovo pitanje usnem, kakono čedo u kolievci.

III.

Sutradan zorom (već sam se bio prenuo, no još ne digao) začujem pod svojim prozorom klopanje štapom i pjevajući glas, koji sam odmah priznao za glas Gaginov:

— „Ty spiš li? Gitaroj
Tebja razbužu . . .“

Skočim otvoriti mu vrata.

— Zdravo da ste, govoraše Gagin ulazeć, — ja vas prerano uzbunjujem; ali daj vidite, kakovo je jutro: hladnota, rosa, ševe poju . . .

Sa svojom kudravom, svietlom kosom, odkrivenim vratom i rumenim ustima bijaše on sâm svjež, kao i jutro.

Odjenuh se što brže, te izadjosmo na vrtić, posadismo se na klupu, pozvasmo kavu i razgovor zavedosmo. Gagin mi razvije osnove svoje budućnosti: imajući stalnu svoju krajcaru, od svakoga nezavisan, naumio se dati na slikarstvo, te je samo to žalio, što se je pozno domislio i dugo vrieme u tutanj potratio. I ja njemu odkrijem namjere svoje, ujedno pustim ga zaviriti u tajnu nesretne mi ljubavi. On me slušaše dragovoljno, no što sam opazio, moja ga strast nije silno dirnula. Udvoran kako je bio, uzdahne dva puta po mojem primjeru i zovne me k sebi, da mu vidim slikarske studije. Bez prigovora pristadoh na njegov poziv.

Ne nadjosmo doma Asje. Kako nam reče domaćica, bila je otišla na „razvalinu“. Dvie vrste od gradića L. stršahu ostanci feudalnoga zamka. Gagin razkrili preda mnom sve svoje kartone. U njegovih slikarijah bijaše mnogo života i istine, bijaše nešto slobodna i obilata; ali ništa sgotovljena, i ciela slikarija činjaše mi se ponešto nemarna i nevjerna. Ja mu iskreno reknem svoju misao.

— Da, da, rekne on s uzdahom, — vi govorite istinu, to je sve slabo i nezrelo. Što ćeš! — Nisam se učio, kako bi trebalo, a i prokleta slavenska tromost mnogo kvari. Dokle snivaš o poslu, dotle viješ orlovskim letom; čini se, da bi zemlju pokrenuo, a čim si uzeo djelo izvoditi, već si klonuo i sustao.

Ja ga uzeh bodriti; nu on odmahne rukom i smotav kartone u mapu baci ih na divan.

— Bude li truda, od mene će biti štogod, promrmlja kroz zube, — ne bude li truda, ostadoh nesazreo plemić. Hodimo radije potražiti Asju.

I mi odosmo.

IV.

Staza k razvalini vijugaše se po obronku šumovite, uzane doline. Na dnu doline rulja potok i šumno rogobori o kamenje, rekao bi, trudi se preliti u veliku rieku, koja se spokojno sjaje za tamnim rtom razsječenih grebena. Gagin me opominjaše na neka krasno razsvietljena mjesta; rieči mu odavahu, ako ne podpuna slikara, a ono barem umjetnika. Do mala opazismo razvalinu. Na samom vrhu gole skale diže se četverouglasta kula, sva crna i još uviek čvrsta, ali upravo razkoljena razsjekom po dužini. Mašinom obrasli zidovi podupiru kulu; gdjegdje ogrlio stienu bršljan; na sinjih mazgalah i prolomljenih svodovih grbi se šikarje. Kamena staza vodjaše k vratima, koja su ostala ciela. Mi

idjasmo prama njim, kad ujednoč skoči pred nas ženska, naglo preleti hrpom ulomakâ i stade na kuk skale, upravo nad propašću.

— Ta gle, ono je Asja! klikne Gagin; — poludjela ženska!

Unidjemo na vrata i nadjemo se u malenu dvorištu, do na pola zaraslu jabukami divljakami i koprivom. Nad ponorom sjedi Asja. Obrne se k nama i udari u smieh, ali se ne gane s mjesta. Gagin se uze groziti prstom, a ja na glas koriti lakoumnost njezinu.

— Nemojte, prišapne mi Gagin, — ne dražite ju. Vi ju ne znate; ona je vrstna još se na kulu uzverati. Nego se radije evo čudite dosjetljivoj marljivosti ovih ljudi.

Ja se ogledam: u nuglu starica, zaklonivši se pod malu, drvenu koljebicu, plete čarapu i na nas žmuri. Ona je prodavala putnikom pivo, kolačiće i seltersku vodu. Sjedosmo na klupčicu, da se iz težkih olovnih pehara napijemo dosta hladna piva. Asja sjedjaše nepomično, podvinula je noge poda se i glavu omotala koprenicom. Strojno njezino obličje odsievaše rumencem o jasnom nebu. No ja sam s neprijatnim čuvstvom na nju gledao. Već sam sinoć na njoj opazio neku nenaravnu usilnost. „Ona hoće da nas u čudo metne“, mislio sam, „a čemu to? djetinjaste li taštine!“ Kao da je pogodila moje misli, odmah upre na me brzi svoj i pronicavi pogled, nasmije se, u dva skoka sleti sa skale i pritrčavši k starici zaište bukaru vode.

— Ti valjda misliš, da ću ja piti? rekne svojemu bratu, — ne; ima ovdje na stienah cvieća, koje zaliti treba.

Gagin ne reče ni rieči, a ona s bukarom u ruci veraše se po razvalini, gdjegdje postavajući, sagibljući se i sa smiešnom važnosti roseći nekoliko kapljica vode, koje su se žarko iskrile na suncu. Gibanja njezina bijahu vrlo mila; ali je ona meni bila vrlo dosadna, premda sam ne hoteći s milinjem gledao spretnu njezinu lakoću. Na jednom opasnu

mjestu navlaš krikne, a zatim udari hohotati ... Ovo mi bijaše još dosadnije.

— Vere se upravo kao vjeverica, zamrmlja starica, okanivši se za čas svoje čarape.

Asja napokon izlije svu svoju bukaru i obiestno ljuljajući se dodje k nama. S neobičnim posmiehom titrahu joj obrve, nozdrve i usta; polu-drzko, polu-veselo žmurahu tamne joj oči.

— Moje ponašanje čini vam se nepristojno, bijaše čitati na njezinu licu; — sve jedno, ta ja znadem, da vam se ljubim.

— Majstorski, Asja, majstorski, — progovori poluglasno Gagin.

A ona kao da se zastidjela, spusti svoje duge trepavice i skromno sjedne k nama, kao kriva. Sada sam prvi put valjano razmotrio njeno lice, lice promjenljivo, kakova nigdje prije ne vidjeh. Ne prodje nekoliko časova, ono joj cielo probliedjelo i postalo osbiljno, gotovo tužno; i sami potezi pričiniše se krupniji, stroži, prostiji. Ona je mukom mučala. Obadjosmo zatim razvalinu svud naoko (Asja tiho za nami) i naužismo se čudesna vidika. U to već se i doba podnevno približilo. Plaćajući staricu Gagin zaište još jedan pehar piva, te obrnuv se k meni, uzklikne lukavim uštipkom:

— U zdravlje gospodji vašega srca!

— A zar u njega — zar u vas ima takova gospodja? upita Asja.

— A u koga je nije? odgovori Gagin.

Asja se na čas zamisli; lice joj se s nova izmieni; opet se na nj nasadi izazovan, gotovo drzovit posmieh.

U povratku ona je još pustije hohotala i šalila se Ona je ulomila dugu granu, položila ju sebi na pleći, kao ruže, i povezala glavu koprenicom. Sjećam se, da nas je susrela mnogobrojna četa bjelokosih i kitnjastih Engleza; svi oni, kao na komandu, s hladnom pritvornosti gledahu na Asju sta-

klenim svojim očima, a ona od samoga prkosa gromko zapjeva. Vrativši se doma, odmah se od nas odluči u svoju sobu, i tek kod objeda dodje, odjenuta u odielo, što je ljepše imala, brižno počešljana, preobuvena i u rukavicah. Za stolom se držaše puna ceremonijâ, gotovo afektacije, jedva se doticala jelâ i pila vodu iz vinske čaše. Jamačno htjede preda mnom odigrati novu rolu — rolu pristojne, dobro izobražene boljarice. Gagin je ni u čem ne smućivaše: moglo se opaziti, da je vičan činiti joj sve po volji. Samo što bi kadkada dobroćudno na me pogledao i lagano plećima krenuo, kao da mi želi reći: „to je djetence; budite uztrpljivi". Čim je objed na kraj izašao, Asja ustane, pokloni se i natičući škrljak, upita Gagina, bi li smjela poći k frau Lujzi?

— Odavna li ti poče priupitavati? odgovori on s vjekovitim svojim, u ovaj par nešto žalostnim posmiehom: — zar je tebi dosadno s nami?

— Nije; ali sam još jučer obećala frau Lujzi, da ću k njoj doći; osim toga mislila sam, da će i vam biti udobnije na samu; g. N. (tu pokaže na mene) što bilo ima ti još kazati.

I ona ode.

— Frau Lujza, uzme Gagin, trudeć se izmaknuti mojemu pogledu: — frau Lujza udovica je negdašnjega gradskoga načelnika, dobra u ostalom, samoživa starica. Ona je strašno zaljubila Asju. U Asje ima osobita strast poznavati se s ljudmi niže vrsti; opazio sam, da je tomu svagda uzrok oholost. Ona se kod mene, kako vidite, mnogo razproksila, doda on poslije kratkoga mučanja, — no što bi? Prisiljavati ja nikoga ne mogu, a nju najmanje. Ja sam d u ž a n s njom biti strpljiv.

Ja sam mučao. Gagin izvrne govor na drugo. Što sam ga više upoznavao, to sam ga više ljubio. U kratko sam ga shvatio. Bila je to čisto ruska duša, istinita, poštena, dobroćudna, no žalibože duša neradina, bez stalnosti i bez nutarnjega žara. Mladost ne kipljaše u njem ključanjem, nego ti-

njaše tihim svjetlom. Bio je vrlo umiljat i uman; ali ne mogoh se domisliti, što će postati od njega, kad unidje u doba muževno. Biti umjetnik . . . Bez gorka, postojana znoja nije umjetnikâ, a znojiti se, mišljah u sebi, gledajuć mu nježno lice i slušajući spori govor, — ne, truditi se ti ne ćeš, niti napinjati. Ali ne ljubiti ga nisi nikako mogao, srce se samo k njemu prigibalo. Četiri ure provedosmo zajedno, sada sjedeći jedan do drugoga na divanu, sada šećući lagano pred malenim domom, i u te četiri ure složismo se cjelovito.

Sunce je već zapalo, i za mene nadošlo doba povratku. Asje još ne bijaše k nama.

— Kako je ona u mene slobodna, rekne Gagin, — izvolite, ja ću vas sprovoditi, na putu možemo se navrnuti k frau Lujzi i upitati, je li ondje; nema na daleko obilaziti.

Spustismo se u grad, te zavrnuvši uzkom, grbavom uličicom, stanemo pred kućom za dva prozora širokom i četiri kata visokom. Drugi kat izlazio je na ulicu više nego prvi, a treći i četvrti još većma nego drugi; ciela kuća svojom starinskom rezbarijom, s dvama debelima u nizini stupima, i strmim šiljastim krovom i sa vratilom, koji je poput kljuna, virilo iz tavana, bijaše nalik ogromnoj, sgrbljenoj ptici.

— Asja! povikne Gagin, — jesi li tu?

Razsvietljeni u trećem katu prozorić zalupi i otvori se, a mi opazimo tamnu glavicu Asjinu. Iza nje gukaše bezubo polusliepo lice stare Njemice.

— Ovdje sam, progovori Asja, uprvši se koketljivo laktima na prozoru. — Meni je ovdje dobro. Na ti, uzmi, doda spuštajući stručak geranija, — misli, da sam gospodja tvojega srca.

Frau Lujza se nasmije.

— N. odilazi, rekne joj Gagin, — i želi se s tobom oprostiti.

— Sbilja? odgovori Asja, — a ti podaj njemu moj stručak; ja ću se odmah vrnuti.

Ona zatvori prozor i poljubi frau Lujzu. Gagin mi mučeći pruži stručak.

Ja mučeći primim, metnem ga u džep, stignem do prievoza i priedjem na drugu stranu.

Išao sam doma, ni o čem ne razmišljajući, no s težkom tugom na srcu; u to me iznenada porazi silan, u Njemačkoj riedak miris. Stanem i opazim kraj staze gredicu konoplje. Stepni njezin miris odmah mi napomene moj zavičaj i uzbudi u duši mojoj duboku želju za njim. Ja zaželim, da mi je disati zrakom ruskim, i hoditi ruskom zemljom. „Što ja radim ovdje? čemu se potucam po zemlji tudjoj, medju tudjinci?“ klikoh i mrtva tuga, koja mi ležaše na srcu, uze se prelievati u bolno, goruće talasanje. Dodjoh doma mislî sasvim drugih, nego sinoć. Ćutio sam gotovo srditost, te se ne mogoh za dugo umiriti. Nedokučiva samomu gnjela me neka ljutost. Na posljedku sjednem i sjetiv se kovarne udovice (s oficijalnim spominjanjem na nju zaključivao sam svoje dane) uzmem jednu njezinu zapisku. Ali je ipak ne otvorim, nego mi se misli razmotaju drugim putem. Uzeh misliti . . . misliti o Asji. Padne mi na um, kako je Gagin u razgovoru spomenuo neke zapreke svomu povratku u Rusiju . . . „Za Boga, je li mu ona sestra?“ upitam glasno.

Razpremim se, legnem i htjedoh zaspati; no do mala opet sam sjedio u postelji, oslonjen laktovi na jastucih i s nova mislio o „kaprisnoj ovoj djevojci s nategnutim smiehom“. „Ona je ustrojena kakono malašna Rafaelova Galateja u Farnesini“, šaptao sam: „da, ona nije njegova sestra“.

A zapiska udovičina ležaše spokojno kraj mene, bieleći se na zrakah mjeseca.

V.

Sutradan opet podjem u L. Ja sam varao sam sebe, da bih se rad razgovarao s Gaginom; no potajno vodjaše me želja vidjeti, što će raditi Asja, hoće li kao i jučer „začudjivati“. Zastadoh ih oboje u gostinjskoj sobi, i za čudo — da li zato, što sam noću i jutrom mnogo o Rusiji razmišljao? — Asja mi se pričini savršeno ruskom djevicom, dà, djevicom priprostom, gotovo sobaricom. Na njoj bijaše iznošeno odielo; kosu si je pričešljala za uši, i sjedjaše kraj prozora, ne mičući se i šivajući skromno, tiho, kao da se nikad drugim poslom nije bavila. Nije gotovo ništa govorila, nego spokojno gledaše na svoj posao, a na licu joj miruje tako prazan i svakidašnji izražaj, da sam nehotice na naše domorodne Kate i Maše pomislio. Pa da bude podpuna sličnost, prione ona poluglasno pjevati: „majčicu golubicu“. Gledao sam na žuteljivo njeno i ugaslo lice, mislio na sanjarije jučerašnje noći, te me obuze neka tuga. Vrieme bijaše preliepo. Gagin reče, da će danas poći risati studiju po naravi; ja ga zamolim, ne bi li mi dozvolio, da podjem s njim, ako mu nisam na putu.

— Naprotiv, rekne on, — možete me svjetovati.

Natakne zatim okruglu kapicu à la Van Dyck, obuče bluzu, uzme pod pazuho karton i dadne se na put, a ja za njim. Asja ostane doma. Polazeći reče joj Gagin, neka se pobrine, da juha ne bude riedka. Asja obeća, da će biti u kuhinji.

Gagin dodje u poznatu već meni dolinu, sjedne na kamen i uze snimati sliku staroga, produpljenoga hrasta. Ja se s knjigom položim u travu. Nisam pročitao dva lista, već Gagin izšarao svoj papir. Uzesmo djelo prosudjivati i kako mi se čini, sudismo dosta umno i tanko, kako valja raditi, čega se kloniti, čega li držati, pa koja je umjetniku zadaća u naše doba. Napokon Gagin upozna, da ima danas „nedaću“, legne do

mene, i sada se stanu izlievati naše mladjahne rieči, to goruće, to zamišljive, to svečane, no gotovo uviek nejasne rieči, kojimi se tako voljno nabacuje Rus. Nabrbljavši se do sita i napojivši se zadovoljstva, kao da smo nešto učinili i na kraj sveli, vratimo se doma. Nadjosmo Asju onakvu, kakovu smo ostavili; koliko sam ju drago motrio, — ni sjenke koketstva, ni samo jedan znak pritvornosti ne mogoh opaziti. U taj par nisi joj mogao prigovarati nenaravnost.

— Aha! rekne Gagin, — podvrgla se poslu i kajanju.

Pred večer nekoliko puta nepritvorno zievne i za rana ode u svoju sobu. Do skora i ja ostavim Gagina, i vrativ se doma, već nisam ni o čem snivao: dan mi je prošao sred trieznih osjećanja. Ipak, legnuvši, nehotice izustio sam ove rieči:

— Čudna li kameleona od ove djevojke! — i malko pošutjev, dodam: — uza sve to nije mu sestra.

VI.

Protekoše ciela dva tjedna. Svaki dan bio sam u Gagina. Asja kao da mi se ugibala, niti je više provodila onih prokšija, kojimi me je prvih dana u čudo navodila. Činjaše se u nutarnjosti ljutita ili ožaloštena; i manje se je smiešila. Znalično motrio sam na nju.

Ona prilično govoraše francuzki i njemački; ali se na svemu moglo vidjeti, da djetetom ne bijaše u rukah ženskih; odhranjenje njeno čudno, neobično, nije ni u čem nalikovalo na odhranjenje samoga Gagina.

S njega, osim njegove kape à la Van Dyck i bluze, odsievaše u svem fin, poluiznježen velikoruski plemić, a ona ni u čem ne bijaše nalik boljarici. U svakom kretanju njenu vidjeti se je mogao neki nepokoj: divljače ovo tek se od koji čas spitomilo, vino ovo još je uviek vrelo. Od naravi stidna i bojazljiva srdila se na bojazljivost svoju, pa od

ljutine gledaše na silu biti slobodna i smjela, što joj uviek ne podje za rukom. Nekoliko puta zavedoh razgovor s njom o životu njezinu u Rusiji i prošlosti njenoj: ona je preko srca na moja pitanja odgovarala; ali sam ipak doznao, da je prije dolazka za granicu dugo živjela na ladanju. Jednoč ju zatekoh samu samcatu kod knjige. Uprvši glavu na obje ruke i zaronivši prste duboko u kosu, proždiraše očima slova.

— Pravo! reknem joj, prišavši do nje, — ala ste marljivi!

Ona digne glavu, te važno i strogo pogleda na me.

— Vi mislite, da se ja samo smijati umijem, odgovori i htjedne otići . . .

Bacim oko u knjigu: bijaše to francuzki roman.

— Ipak ne mogu vam pohvaliti izbora, primietim.

— Što da čitam! uzklikne, i bacivši knjigu na stol doda: — to ću radije šale sbijati. Onda izleti van.

Taj isti dan pod večer čitao sam Gaginu „Hermana i Doroteju“. Asja sprva samo se vrzla oko nas, zatim najednoč stane, prisloni uho, sjedne tiho kraj mene i slušaše do kraja. Sutradan opet je nisam upoznati mogao, dok se ne dosjetim, da joj palo na pamet: biti kućanicom i poštovanom, kako je bila Doroteja. Jednom riečju, bijaše mi ona pravom zagonetkom. Samoljubiva bez mjere, i onda me je obmamljivala, kad sam se dapače na nju srdio. Samo jedno bijaše mi to jasnije, da ona Gaginu nije sestra. Vladao se prema njoj — ne po bratsku: odviše ljubezno, odviše strpljivo, ali u isti par ponešto prisiljeno.

Neobični slučaj potvrdi do kraja moju sumnju.

Jednoč večerom, uzlazeći k vinogradu, gdje se bavio Gagin, nadjem vratašca zatvorena. Ne razmišljajuć dugo, podjem malko dalje, gdje je ograda bila razgradjena, što sam već prije opazio, i preskočim unutar. Blizu k ovomu mjestu, na strani od stazice, mirisaše sjenica od bagrenâ. Ja dodjem

do nje i hoću kraj nje . . . kad me iznenada kao gromom ošinuše ove sa žarom i kroz suze izuštene rieči Asjine:

— Ne, ja nikoga ljubiti ne ću osim tebe, ne, ne, samo tebe ljubiti hoću — i nauviek.

— Umiri se, Asja, govoraše Gagin, ti znaš, da ti vjerujem.

Glasovi njihovi žamorahu sjenicom. Ja ih oboje gledah kroz riedki preplet granâ. Oni mene nisu vidjeli.

— Tebe, tebe jedinoga, govoraše opet, skrili mu se o vrat, i grčevitim ridanjem uze mu lice cjelivati i na njegove se prsi svijati.

— Dosta, dosta, prihvaćaše on, lako joj gladeći vlasi.

Nekoliko trenutaka stajao sam kao kamen. Tada se prenem. — Ići k njima? Nipošto! sine misao u mojoj glavi. Naglim skokom uzvrnem natrag, skočim preko ograde na stazu i pohitim gotovo bježeći doma. Smijao sam se, tro si ruke, divio se slučaju, koji mi evo iznenada potvrdi moje sumnje (ja ni za čas nisam sumnjao o njihovoj istini), ali mi se uza to srce kidaše pod težkom boli. Gledaj, mislio sam, kako se umiju pretvarati! Čemu to? Zašto me zavaravati? Nisam se tomu nadao od njega . . . Pa kako čuvstva puna izpovied?

VII.

Tu noć spavao sam nesladko i sutradan poranio, pa privjesiv na ledja putnu torbicu, reknem domaćici, neka mi se k noći ne nada, i pješke uzvrnem u gore uz rieku, na kojoj leži gradić Z. Gore ove, izdanci Hundsrücka, u geologijskom su pogledu puno zanimljive, osobito pravilnošću i čistoćom basaltovih slojeva; no meni ne bijaše do geologijskoga mudrovanja. Ne htjedoh si davati računa o tom, kakva su se čuvstva u mojem srcu razvodila; jedno mi samo jasno bijaše, da ne želim vidjeti Gagina. Uvjeravao sam sebe, da je tomu jedini razlog moja srditost s njihova lukavstva. Tko

ih je silio izdavati se za rodjake? Medjutim sam gledao na njih i nemisliti. Plazio sam lagano po gorah i dolinah, uvraćao se u seljačke krčme, mirno govorio sa gospodari i gosti, ili počivao na plosnatu, ugrijanu kamenu, gledajući, kako plove oblaci, — vrieme bijaše divno. Tako sam preživio tri dana, puno zadovoljan, — premda me je kadkada u srcu strašno zaboljelo. Moje se misli tako spokojno izvijahu, kako je spokojna ljepota ovoga kraja.

Ja sam se bez volje predao mirnoj igri slučajnosti i dojmovom, koji bi naletjeli na me; ne izmjenjujući se naglo, prelažahu oni po mojoj duši i ostaviše na posljedku u njoj jedno obće čuvstvo, u koje se slilo sve, što sam vidio, oćutio i slušao za ova tri dana — sve: oštri vonj smole po šumah, kliktanje i lupkanje djetlovâ, brbljavo žuborenje svietlih potočića sa šarenimi pastrvami u pješčanom dnu, ne odviše smione crte gorâ, sinje skale, čista sela s poštovanimi starimi crkvami i drvećem, rode u lugovih, udobni mlinovi s veselo pomičnimi kolesi, radostna lica seljakâ, njihovi sinji kamizoli i sure čarape, škripljiva, spora kola, podpregnuta pred njih utovljena kljusad, a kadšto i krave; mladi, dugovlasi putnici na čistih stazah, zasadjenih jabukami i kruškami.

Da, i sad mi je prijatan spomen onih dojmova. Pozdrav tebi, skromni kutiću germanske zemlje, s tvojom čednom zadovoljnosti, s tvojimi posvuda tragovi prilježne ruke i uztrajna, premda ne prebrza rada .... Pozdrav tebi i pokoj!

Trećemu danu na kraju prispijem kući. Zaboravih reći, da sam od ljutosti na Gagina gledao u sebi probuditi uspomenu na nesmiljenu udovu; ali mi trud bijaše bez ploda. Sjećam se, kad sam uzeo o njoj snivati, kako sam pred sobom vidio seosku djevicu od pet godina, s okruglim licašcem i nevinim, znaličnim očicama. Ona tako djetinjski prostodušno gledaše na mene... Tada se zastidim od čistoga

joj pogleda i ne mogući lagati na njezine oči, odmah i na uviek oprostih se s prvim svojim predmetom.

Doma nadjem listić od Gagina. On se čudi nenadanoj mojoj odluci i kori me, što ga nisam poveo sa sobom. Napokon me moljaše, da dodjem k njemu, čim se povrnem. Mrzak mi bijaše njegov listić; sutradan ipak odpravim se u L.

VIII.

Gagin me primi prijazno i obaspe laskavimi prikori; no Asja, kao navlaš, čim me opazi, razsmije se bez svakoga povoda i po navadi svojoj utekne. Gaginu se to razžali, promrmlja za njom, da je poludjela, a mene zamoli, da joj ne zamjerim. Moram reći, da mi je Asja vrlo omrzla; gdje mi i onako bijaše preko srca, sada opet ovaj nenaravni smieh, ovi neobični posmiesi. Ipak učinim se svemu tomu nevješt, i Gaginu potanko izpripovjedim svoje putovanje. On meni opet izkazuje, što je bez mene radio. Rieči medjutim naše nikako da pravo poteku; Asja bi jednako u sobicu ulazila i izlazila; napokon kažem, da me nuždan posao doma zove. Gagin me sprva obustavljaše, a onda, pogledav me oštrim pogledom, ponudi sprovadjati. U prednjoj sobi dočeka nas Asja i pruži mi svoju ruku, koju ja jedva prsti dodirnem i jedva se poklonim. Prebacismo zatim preko Rajne, i došavši pod omiljeli moj jasen sa slikom Bogorodičinom, sjedosmo na klupu, da se užijemo liepoga vidika. Tuj se zametne znamenit razgovor medju nami.

S prva bacismo nekoliko riečî, zatim umuknusmo posve, gledajući na srebrnu rieku.

— Recite mi, uzme iznenada Gagin, s običnim svojim smiešenjem, — što vi sudite o Asji? Zar ne, ona mora da vam se čudnom pokazuje?

— Da, odgovorim ponešto smeteno, jer nisam očekivao od njega ovoga govora.

— Valja ju dobro poznati, pa onda suditi, opet će on, — u nje je srce predobro, no glava divlja. Težko je s njom na kraj izaći. Medjutim, nije kriva ona, pa kad biste upoznali njezinu historiju . . .

— Njezinu historiju? presiečem ja . . . . Zar ona nije vaša . . .

Gagin pogleda na mene.

— Vi valjda mislite, da mi ona nije sestra? . . . . Ne, produži on, ne pazeći na moju smetnju, — ona je sbilja moja sestra, kći otca mojega. Slušajte me, ja vam vjerujem, te ću kazati sve po redu.

— Otac moj bio je čovjek veoma dobar, uman, izobražen i — nesretan. Sudbina nije mlatila njega hudje od ostalih; no on ne mogaše ni prvomu udarcu odoljeti. On se oženio rano, po ljubavi; žena njegova, moja mati, umre prerano, i mene ostavi diete od šest mjeseci. Otac me izvede na ladanje, i u dvanaest godina ne makne se nikamo. Sam je uzeo u svoje ruke moje odgajanje, niti bi se ikada od mene dielio, da mu ne bude brat, moj rodjeni stric, u pohode došao. Stric moj življaše jednako u Petrogradu, zauzimljuć dosta važno mjesto. Otca moga nagovori, da me preda u njegove ruke, budući da otac nikako ne htjede ostaviti ladanje.

On predstavljaše mojemu otcu, kako je po dječaka mojih godina štetno življeti u savršenoj osami, kako uz ovako vječno poražena i šutljiva odgojitelja, kakov bijaše moj otac, moram ja zaostati od svih vršnjaka svojih, kako mi dapače i značaj može lako na zlo izvrnuti. Dugo se moj otac opirao navaljivanju svojega brata; napokon popusti. Ja sam plakao, razstajući se od otca; ljubio sam ga od svega srca, premda nisam nikada vidio smieha na licu njegovu; no dopavši u Petrograd, skoro zaboravim posve na tamno i žalostno gniezdo

naše. Stupio sam u junkersku školu, a iz škole u gardski puk. Svake godine izlazio bih na nekoliko tjedana na ladanje i svake bih godine nalazio otca sve to više žalostna, udubena i zamišljena do bojazljivosti. Svaki je dan išao u crkvu i malo da se nije odučio govoru.

Jednoč došav na ladanje (bilo mi je preko dvadeset godina), nadjem prvi put u dvoru otca svoga slabašnu, crnooku djevicu od deset godina — Asju. Otac mi reče, da je ona sirota, u kuću uzeta na prehranu — baš se tako izrazio. — Ja se nisam mnogo o njoj starao; ona je bila divljačna, nagla i šutljiva, kao zvjerka, i čim bih ja stupio u omiljelu sobu svoga otca, ogromnu i mračnu sobu, u kojoj je i moja mati preminula i u kojoj se dapače danju svjetlost užizala, ona bi se odmah skrila za volterovsku njegovu stolicu ili za ormar s knjigami.

Dogodilo se, da tri, četiri godine iza toga radi službe ne mogoh poći k otcu svomu na ladanje. Dobivao sam od njega svakoga mjeseca kratko pismo; Asju spominjaše riedko, i to mimogred. Njemu je bilo već oko petdeset godina; ali se činjaše čovjek još mlad. Pomislite moj užas: iznenada dodje mi knjiga, kojom mi nastojnik javlja težku bolest otčevu, pa ako ga želim živa zateći, da što prije dodjem. Ja na vrat na nos na ladanje; otca zatekoh živa, no duša mu već na jeziku. On mi se je neizmjerno obradovao; ogrli me iznemoglim svojim rukama, i dugo, dugo gledaše mi u oči to upitnim, to umolnim pogledom, te uzevši od mene rieč, da ću mu učiniti posljednju prošnju, rekne svojemu staromu sobaru, da Asju dovede. Starac ju dovede; ona jedva mogaše stajati na nogu, dršćući na cielom tielu.

— Evo, reče s velikom mukom otac, — zavjetujem tebi moju kćer — tvoju sestru. Sve ćeš drugo saznati od Jakova, doda pokazav na sobara.

Asja zarida u gorke suze i padne licem na postelju... Još za pol ure, pa ne bijaše više moga otca.

Ovo sam pak doznao. Asja bijaše kći moga otca i nekadašnje sobarice moje matere, Tatjane. Živo se spominjem ove Tatjane, i njezina visoka, strojna stasa, i ljepolika, stroga, umna lica, s velikim, crnim očima. Držahu ju djevojkom oholom i nepristupnom. Koliko razabrati mogoh iz poštenih, nepodpunih kazivanja Jakovljevih, sjedinio se moj otac s Tatjanom za nekoliko godina po smrti materinoj. Tatjana od onda ne življaše u gospoštinskom dvoru, već u seljačkoj kući udate sestre svoje, kravarice. Otac moj silno ju ljubljaše, i poslije moga odlazka htjede se njom oženiti, ali ona sama na ženitbu ni uz najrevnije molbe ne pristane.

„Pokojnica, Tatjana Vasiljevna, tako mi kazivaše Jakov, stojeći u vratih, skriženih ruku za ledja, — bijaše u svem razumna, niti je htjela ma kada uvrediti otca vašega. Ja, za Boga, da budem vaša žena? da budem barinja? Ovako je ona govoriti izvoljela, i meni govorila.“ — Tatjana dapače ne htjede se ni u naš dom preseliti, nego življaše zajedno s Asjom u svoje sestre. Djetetom vidjao sam Tatjanu samo u dneve svečane u crkvi. Povezana crnom maramom, sa žutim šalom na plećih, stajala bi ona medju svjetinom kraj prozora — strogi njen profil jasno se odbijaše u prozračnom staklu — i molila bi se smjerno i važno, duboko se klanjajući, po navadi starinskoj. Kad je moj stric mene odveo sa sobom, Asji su bile dvie godine; u devetoj izgubi mater.

Čim je Tatjana umrla, uzme moj otac Asju u dvor. Već prije mišljaše on na to; ali mu Tatjana i to odrekne. Pomislite, kako je bilo Asji, kad su ju k vlastelinu doveli. Ona do danas ne može zaboraviti onoga časa, kad su ju prvi put odjenuli svilenom opravom i cjelovali njenu ručicu. Mati, dok je živjela, pridržavala je Asju u strogu zaptu; u otca je imala podpunu slobodu. Sam je bio njezinim učiteljem; osim

njega nije vidjala nikoga. On je nije gladio ni prokšio; ali ju je ljubio strastveno i činio joj sve po volji: u duši svojoj mišljaše, da je krivac pred njom. Asja za kratko upozna, da je glavna osoba u dvoru, da je vlastelin — njezin otac; ali zajedno upozna i svoj krivi položaj; samoljublje razvije se u nje silno, pa i nepovjerljivost; nevaljale se navade ukoriene, prostodušnost izčezne.

Ona je hotjela (sama mi je jednoč to priznala) učiniti, da cieli sviet zaboravi njeno porietlo; ona se stidjela svoje matere, i stidjela se stida svoga, i opet se oholila njom. Vi vidite, da je ona mnogo znala i znade, što u svojih godinah ne bi trebala znati... No zar je ona tomu kriva? Mladjahne sile razvijahu se u njoj i krv kipljaše, a nije blizu ruke, da ju ravna. Sasvim i u svem nezavisna! A zar je to lako podnositi? Ona ne htjede biti gora od drugih plemkinja. Prihvati se knjiga. Što je odatle moglo dobra poteći? Nepravilno započet život skladao se nepravilno; no srce je ostalo dobro, a um ostao čitav.

I tako ja, od dvadeset godina mladić, nadjoh se s trinaestgodišnjom djevicom na ruku! Prvih dana poslije smrti otčeve svaki zvuk mojega glasa natjerao bi na nju groznicu, svako moje laskanje žalost, i tek kasnije, polagano privikne se ona meni. Zatim kad se jednoč do kraja uvjerila, da ju iskreno za sestru priznajem, i ljubim kao sestru, privine se ona k meni s gorućom ljubavi: u nje nijedne ćuti nema u polovinu.

Ja ju povezem u Petrograd. Kolika mi bijaše muka dieliti se od nje, živjeti s njom zajedno nije se nikako moglo. Namjestim ju u jedan od najboljih zavodâ. Asja je uvidjela, da se moramo razstati; ipak od žalosti padne u težku bolest i malo da nije umrla. Kasnije se oporavi i probavi u zavodu četiri godine. Na moje veliko čudo ostade gotovo takva, kakva je bila od prije. Ravnateljica zavoda često mi se tužila na

nju: „Niti ju možeš kazniti, niti gladiti“, govorila bi starica. Asja bijaše neobično oštroumna, učila se prekrasno, bolje od svih; ali se nikako ne dade pod obćeniti zapt, ona se protivila, ponašala bučno.

Za sve to nisam mogao nju odviše kriviti: u njezinu položaju, mogaše ona ili robovati, ili divljati. Od svih svojih drugarica samo je s jednom neliepom, sirotnom i biednom djevicom prijateljevala. Ostale plemkinje, s njom u zavodu, većim dielom iz najuglednijih obitelji, nisu je ljubile, već grizle i bockale, što su bolje mogle; a Asja im upravo toliko vraćala. Jednoć na izpitu iz božjega zakona govoraše učitelj o porocih. „Laskanje i kukavni strah najveći su poroci“ glasno povikne Asja. Jednom riečju, ona je išla svojom stazom; samo ponašanje postade u nje ugladjenije, premda i u tom nije premnogo napredovala.

Napokon bijaše joj sedamnaest godina; u zavodu duže ostati nije mogla. Ja sam bio u dosta velikoj brizi. Iznenada dodje mi sretna misao u glavu: dati ostavku, pa poći za granicu za godinu ili dvie, i Asju sa sobom uzeti. Smišljeno — izvedeno, te evo nas na obali Rajne, gdje ja gledam raditi o slikarstvu, a ona šale provoditi i divljati kao i prije. Ali se sada nadam, da joj vi ne ćete suditi odviše strogo; a ona ako se i pretvara, pazi ipak na mnienje drugih, osobito na mnienje vaše.

I Gagin se opet nasmije tihim svojim posmiehom. Ja mu krepko stisnem ruku.

— Sve kojekako — progovori opet Gagin: — ali s njom imam pravu nevolju. Ona je pravi barut. Do sada nitko joj se ne dopade; no bieda, ako koga zaljubi! Kojiput ne znam, što da činim s njom. Od nekoga vremena nešto joj puhnulo u glavu: jednako me biedi, da sam postao prama njoj hladniji, nego prije, da ona samo mene ljubi, i

samo mene uviek ljubiti hoće . . . I pri tom se je tako razplakala . . .

— Dakle evo, što . . . progovorim ja i opet umuknem.

— A dajte mi kažite, zamolim Gagina: — mi smo već uzeli ništa medju sobom ne tajiti. Zar joj se sbilja nitko do sada nije dopao? U Petrogradu je vidjala ona mladih ljudi?

— Ti joj se upravo nimalo nisu svidjeli. Ne, Asji je od potrebe junak, čovjek neobičan, ili slikovit ovčar u gorskoj špilji. A medjutim ja se zabrbljao i vas zadržao, rekne on ustajući.

— Čujete, uzmem ja, hajdemo k vama, meni se ne će doma.

— A vaš posao?

Ne rekoh mu ništa; Gagin se dobrostivo nasmije i mi okrenemo u L. Zagledavši poznati vinogradić i bielu kućaricu na visu briega, oćutio sam neku sladost, sladost na srcu, kao da su me tuda medom zalili. Poslije Gaginove pripoviesti olakša mi se srcu.

IX.

Asja nas dočekala na samom pragu doma; ja sam iz nova izgledao smieh od nje; no ona izadje pred nas sva blieda, šutljiva, oborenih očiju.

— Evo ga opet, rekne Gagin; — i znaj, da je njegova volja bila povratiti se.

Asja me pitajući pogleda. Ja joj pružim ruku i ovaj put krepko sam stisnuo njene hladne prstiće. Meni bijaše žao nje; sada sam tek mnogo dokučio, što mi je bila prije zagonetka: nutarnji njezin nemir, neumjenje, kako da se drži, želja, da se prečinja — sve mi je sada bilo jasno. Zavirio sam u onu dušu: tajni pritisak davljaše nju neprestano, borilo se u njoj neizkusno samoljublje, no cielo njeno

bivstvo rivaše k istini. Razumio sam, čim me je čudna ova djevica k sebi privlačila; ne samo poludivljom prelešću, razlivenom po cielom njenu tankom tielu, mamljaše ona mene: njezina mi se duša ljubila.

Gagin počne kopkati po svojih risarijah; a ja predložim Asji, da pošeće sa mnom po vinogradu. Ona odmah pristane, s veselom i gotovo pokornom pripravnošću. Mi se spustimo do polovine gore i sjednemo na široku klupu.

— I vam nije bilo tužno bez nas? poče Asja.

— A vam je bez mene bilo tužno? upitam ja.

Asja me postrance pogleda.

— Da, odgovori. U gorah je liepo? odmah uze drugo: — jesu li visoke? nad oblake ustrmljene? Pripoviedajte mi, što ste vidjeli. Bratu ste pripoviedali; no ja nisam ništa slušala.

— Zašto ste utekli? reknem.

— Ja sam utekla . . . zato, što . . . Sada pak uteći ne ću, pridoda s pouzdanom ljubeznosti u glasu: — vi ste se danas srdili.

— Ja?

— Vi.

— Zašto bih, za Boga . . .

— Ne znam, ali ste se srdili i otišli srditi. Meni je bilo vrlo neugodno, što ste tako otišli, i radujem se, što ste se povratili.

— I ja se tomu radujem.

Asja uzmahne rameni, kako to običavaju činiti mala djeca, kad im je ugodno.

— O umijem ja pogadjati! bivalo je, da sam ja po samom otčevu kašlju iz druge sobe znala, da li je mnome zadovoljan.

Asja još do sada nije govorila o svojem otcu. To me je sada zadivilo.

— Vi ste ljubili svoga otca? progovorim ja, i u taj par na svoju veliku neugodnost osjetim rumen po svojem licu.

Ona mi ništa ne odgovori, nego i sama porumeni. Oboje zamuknusmo. U daljini plovi i dimi se na Rajni parobrod. Mi ga uzesmo motriti.

— Zar mi ne ćete pripoviedati? prošapće Asja.

— Zašto ste se vi danas onako nasmijali, čim ste mene opazili? upitam ja.

— Ne znam sama. Gdjekad htjelo bi mi se plakati, a ja se smijem. Vi me ne smijete suditi . . . po tom, što ja činim. Ah, sbilja, kakva je ono bajka o Lorelaji? Eto ondje se vidja njena skala? Kažu, da je ona najprije sve potapljala, a čim se zaljubila, sama se u vodu bacila. Meni se ta bajka svidja. Frau Lujza pripovieda mi razne bajke. U frau Lujze ima crn mačak sa žutim očima . . .

Asja podigne glavu i strese kosom.

— Oh, meni je liepo, progovori ona.

U taj trenutak doletješe do nas pretrgnuti, monotoni zvuci. Stotine glasova u jedan čas, jednako prestajući, ponavljahu molitvenu pjesmu: gomila bogomoljaca plazi dolje na cesti s križevi i barjaci . . .

— Ja bih išla s njimi, rekne Asja prisluškujući sve to slabijim uzklikom glasova.

— Zar ste vi tako pobožni?

— Išla bih kamogod daleko, na molitvu, na trudni posao, produži ona. — Dnevi prolaze, proći će i život, a što smo učinili?

— Vi za slavom hlepite, reknem ja: — vi ste rad uzalud ne preživjeti, trag za sobom ostaviti . . .

— A zar se to ne može?

„Ne može“ malo da nisam ponovio. No pogledam joj u sjajne njezine oči i samo reknem:

— Pokušajte!

— Kažite, progovori Asja iza male šutnje, za koje su nekakve sjenke preletjele po licu njenu, štono je već pobliedjelo: — je li vam se vrlo dopadala ona dama . . . Znate, kojoj je moj brat pio za zdravlje na razvalini drugi dan našega poznanstva?

Ja udarim u smieh.

— Vaš se je brat šalio; meni se nijedna gospodja nije dopadala; bar sada mi se nijedna ne dopada.

— A što vam se dopada u ženskih? upita Asja s nevinom znaličnosti.

— Čudna li pitanja! kliknem ja.

Asja se malko smete.

— Ja vas ne bih smjela tako pitati, nije li istina? Prostite mi, vična sam reći sve, što mi u pamet dodje. Upravo zato se ja i bojim govoriti.

— Govorite, za Boga, ne bojte se, prihvatim ja. Ja se toliko radujem, što ste se na posljedku prestali strašiti.

Asja obori glavu i nasmije se tihim i laganim smiehom. U nje nisam znao za takov smieh.

— No pripoviedajte, produži ona, gladeći prednje dielove svoje haljine i skladajući ih na noge, kao da se na dugo posadjuje; — pripoviedajte, ili čitajte što bilo, kako ste nam, sjećate se, čitali iz „Onjegina“.

Zatim se iznenada zamisli . . .

„Gdje nynče krest i těn větvej
Nad bědnoj materju mojej!“
(Gdje sada krst i sjena grančicâ
Nad biednom materom mojom.)

— progovori na po glasa.

— U Puškina nije tako, primietim ja.

— A ja bih htjela biti Tatjana, govoraše sve uviek zamišljena. — Pripoviedajte, doda živahno.

No meni ne bijaše do pripoviedke. Gledao sam na nju,

svu ožarenu jasnim sunčanim svjetlom, svu upokojenu i krotku. Sve radostno sjaše oko nas, dolje, nad nami — nebo zemlja i vode; cieli vazduh činjaše se, da je nasićen bljeskom.

— Gledajte, kako je krasno! reknem ja nehotice sitnijim glasom.

— Da, krasno! odgovori i ona tiho, ne poziruči na mene. — Kad bismo nas dvoje bili ptice, kako bismo se uzvinuli, kako li poletjeli! . . . kako bismo utonuli u ovu modrinu! . . . Ali nismo mi ptice.

— No mogu nam krila izrasti, rekoh ja.

— Kako to?

— Poživite li — znat ćete. Ima ćuti, koje nas zanose od zemlje. Ne budi vas briga, u vas će biti krila.

— A u vas su već bila?

— Što vam odgovoriti . . . . Čini se, do sada nisam lietao.

Asja se opet udube u misli. Ja se lagano sklonim bliže k njoj.

— Umijete li vi valsati? upita me ona iznenada.

— Umijem, rekoh po nešto osupnut.

— Pa hodimo, hodimo . . . Ja ću moliti brata, neka nam igra vals . . . Mi ćemo snivati, da letimo, da su nam krila izrasla.

Ona poleti k domu. A ja poletim za njom — i za nekoliko trenutakâ mi se kretasmo u tiesnoj sobi uz sladjane zvuke Lannerove. Asja valsaše prekrasno, sa zanosom. Nešto nježno, žensko prosinu nenadano iz njezina djevičanski strogoga lica. Dugo zatim osjećaše ruka moja dodir nježnoga joj stasa, dugo slušao sam brzo joj i blizo disanje; dugo svietljahu mi tamne joj, nepomične, gotovo sakrivene oči na bliedom, ali oživljenu licu, naglo obavitu uvojci.

X.

Cieli taj dan prodje, da ne može bolje. Mi se radovasmo kao djeca. Asja bijaše vrlo mila i prosta. Gagin pun radosti gledajući na nju, i ja se razstadoh kasno. Domaknuv na sredinu Rajne, zamolim prevoznika, neka pusti ladjicu niz vodu. Starac digne vesla i carstvena rieka ponese nas sa sobom. Poziruć̀i oko sebe, slušajući i budeći uspomene, poćutim nenadano tajni nemir na svojem srcu . . . Uzvrnem oči k nebu — ni na nebu nije pokoja: osuto zviezdami, ono sve titraše, dizaše se i drhtaše; smotam oči na rieku . . . no i tamo, u hladnoj ovoj tamnoj dubini takodjer igraju i titraju zviezde; bezpokojno oživljenje od svakuda na me poziraše — i bezpokoj rastijaše u meni.

Ja se naslonim na kraj ladjice . . . Šapat vjetrića u mojih ušiju i tihi žamor vode za krmom mene razdraživahu; a svježe odisanje valova nije me prehladjivalo; slavulj zapoje na obali, i obrani me sladkim jadovanjem svojih zvukova. Suze mi prokipješe iz očiju; no to ne bijahu suze beztemeljna uzhićenja. Što sam osjećao, ne bijaše tužno ono nedavno izkušano osjećanje obćih želja, kad se duša širi i zamnieva, kad joj se čini, da sve razumije i ljubi . . . Ne! u meni se užegla žedja sreće. Ja još ne smjedoh ozvati ju imenom, — no sreću, sreću neizmjernu — evo, što sam hotio, evo, za čim sam čeznuo . . . A ladja se sve to dalje spušta, a starac prevoznik sjedjaše i driemljaše, nasloniv se nad veslima.

XI.

Odpravljajući se sutradan Gaginu, ne pitah se, da li ljubim Asju; ali sam mnogo razmišljao o njoj; njena me sudba mnogo zanimala i ja sam se radovao neočekivanu sbliženju našemu. Ćutio sam, da ju tek od jučer poznajem,

do jučer se ona uviek odvraćala od mene. I gledaj, kad se napokon odkrila preda mnom, kako poraznim svjetlom ožarilo se lice njeno, kako bijaše ono novo za mene, kako tajni čari stidljivo u njem sjahu . . .

Išao sam bodro poznatom stazom, jednako gledajući na dvorac, koji se iz daleka bielio. Ne samo da nisam na budućnost — već ni na sutra nisam mislio; bijaše mi predobro.

Asja porumeni, kad sam došao u sobu; opazio sam, da se opet nakitila; no izraz lica ne bijaše prama nakitu: lice joj bilo žalobno. A ja došao tako radostan! Meni se dapače prividjelo, da po navadi svojoj htjede izaći; ali se prisili — i ostade. Gagin se nalažaše u onom izvanrednom stanju umjetničkoga žara i jarosti, koje slučajno, iznenada ovlada diletanti, kad misle, da im je pošlo za rukom, kako se oni izražavaju, „pograbiti prirodu za kiku“. On stajaše vas razbaukan, izmazan bojami pred raztegnutim platnom, i široko po njem razmahujući kistom gotovo divljačno mahne mi glavom, odvrne se, prižmuri očima i s nova prione slikati. Ne htjedoh ga buniti, već sjednem do Asje. Prama meni svrnu se polagano tamne njezine oči.

— Vi danas niste, kao jučer, reknem joj poslije uzaludnih pokušaja, da joj izmamim posmieh na usta.

— Ne, nisam, odvrati sporim i gluhim glasom. — Ali to nije ništa. Nisam dobro spavala, svu sam noć razmišljala.

— O čemu?

— Oh, o mnogom sam mislila. To je u mene od djetinjstva navada: još od onda, kako sam s majkom živjela . . .

Ovu je rieč mučno izgovorila, a onda još jednom ponovi:

— Kad sam s majkom živjela . . . mislila sam, čemu nitko ne zna, što će biti od njega, a kadkad i vidiš biedu — a spasiti se ne da; i zašto se ne da uviek govoriti podpuna istina? . . . Zatim sam mislila, da ništa ne znam,

ter mi se valja učiti. Mene je od potrebe obrazovati, ja sam veoma loše uzgojena. Ne umijem igrati fortepiano, ne umijem risati, dapače slabo šijem. U mene nema nikakovih sposobnosti; uza me mora da je vrlo dosadno.

— Vi ste nepravedni prama sebi, odgovorim ja. Vi ste mnogo čitali, vi ste izobraženi, a s vašim umom . . .

— Ja umna? zapita ona s takvom bezazlenom znalčnosti, da sam se morao nasmijati; no ona se dapače ni ne osmjehnu.

— Brate, zar sam ja umna? upita Gagina.

On joj ništa ne reče, nego je nastavio raditi, jednako mienjajući kiste i visoko podnoseć ruku.

— Kadšto ni sama ne znam, što je u mojoj glavi, nastavi Asja sve uviek zamišljenim licem. — Kadšto se i sama sebe bojim, doista. Oh ja bih htjela . . . Je li istina, da ženskinju nije dobro mnogo čitati?

— Mnogo nije od potrebe, no . . .

— Recite mi, što da činim; recite mi, što da radim? Sve ću činiti, što mi vi reknete, pridoda ona, obrativši se k meni s nevinim pouzdanjem.

Ne znadoh odmah, što da joj reknem.

— Valjda vam nije dosadno sa mnom?

— Za Boga, odgovorim joj . . .

— No, hvala vam! rekne Asja, — a ja sam mislila, da vam je dosadno.

I malena joj goruća ruka krepko stisne moju ruku.

— No! klikne u taj par Gagin, — nije li tamno ovo zaledje?

Ja pridjoh k njemu. Asja se digne i ode.

XII.

Malo zatim ona se povrati, i stavši na vratih zovne me rukom.

— Čujte, rekne mi, — da ja umrem, ne bi li vam bilo žao mene?

— Kakve su u vas misli danas? uzkliknem ja.

— Ja pomišljam, da ću doskora umrieti; kadkad mi se pričinja, da se sve oko mene prašta sa mnom. Bolje umrieti, nego živjeti ovako . . . oh! ne gledajte tako na mene; u istinu ja se ne pretvaram. Inače ću se opet bojati od vas.

— Zar ste se vi bojali mene?

— Što sam ja tako čudnovata, nije moja krivnja, rekne ona. — Vidite, ja se više ni smijati ne mogu . . .

Cieli dan do večera ostade ona žalostna i zabrinuta. Nešto ključaše u njoj, čega ja nisam razumio. Pogled njezin često bi se obustavljao na meni; moje srce tiho trpljaše pod zagonetnim ovim pogledom. Ona se činjaše spokojnom, — a ja kadgod bih ju pogledao, malo da joj nisam odgovorio, neka se smiri. — Ja sam se nasladjivao njom i nalazio umiljatu prelest u bliedih joj potezih lica, u nestalnih i laganih kretanjih, — a ona si po čem bilo uobražavaše, da ja nisam dobre volje.

— Poslušajte, reče mi ona prije razstanka: — mene muči misao, da me držite lakoumnom . . . Vi svagda unapried vjerujte tomu, što vam budem govorila, samo da ste i vi sa mnom iskreni; a ja ću vam svagda govoriti istinu, zalažem vam poštenu rieč . . .

Ova „poštena rieč“ navede me opet u smieh.

— Oh, ne smijte se, vikne ona živahno: — kažem vam danas ono, što vi meni jučer rekoste: „zašto se smijete?“, i pošutjev neko vrieme, pridoda: — Znate li, što ste govorili o krilih? . . . . Meni su krila izrasla — valja mi nekamo poletjeti.

— Dopustite, reknem joj: — pred vami su svi putovi otvoreni . . .

Asja mi pogleda u oči upravno i oštro.

— Vi danas o meni zlo mislite, reče mi, smrknuvši obrve.

— Ja zlo misliti? o vas?

— Što ste se vi pokunjili? prekine me Gagin: — hoćete li, ja ću vam kao jučer zaigrati vals?

— Ne, ne, klikne Asja i stisne ruke: — danas podnipošto!

— Ja te ne silim, umiri se . . .

— Nipošto! ponovi ona bliedeći.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

„Da me ona ne ljubi?“ mislio sam ja prilazeći k Rajni, koja je valjala tmaste valove.

XIII.

„Da me ona ne ljubi?“ pitao sam se sutradan, čim se prenuh. — Ne htjedoh salaziti sâm u svoju dušu. Ćutio sam, da se njezin oblik, oblik „djevice s nategnutim smiehom“, zatisnuo u moju dušu, i da mi se nije lasno dieliti od njega. — Odem u L. i ostanem tamo cieli dan; ali ne vidjeh Asje, osim na čas. Nije se ćutjela zdrava: nju je glava boljela. Ona sadje na čas dolje s povezanim ustima, sva blieda, sva iznemogla, gotovo na pola sakrivenih očiju; slabašno se nasmjehne i reče: „Sve će to proći, to nije ništa, proći će sve, zar nije?“ — pak ode. Mene savlada nekakva muka i pustoš; ipak za dugo ne odoh i vrnem se kasno, ne vidjevši je poslije.

Drugo jutro prodje mi u nekakovu polusnu sviesti; — htjedoh se prihvatiti posla — ne da se; htjedoh ništa ne raditi i ne misliti — i to se ne da. Lutah po gradu, vratih se doma, i opet ostavim dom.

— Jeste li vi g. N.? začujem iza sebe djetinji glas. Ogledam se, preda mnom stoji dječarac. — Ovo vam je od frajlajn Annette, doda on pružajući mi listić.

Otvorim listić i spoznam nepravilnu i brzu ruku Asjinu. „Ja vas svakako moram vidjeti“, pisaše ona, — „dodjite danas u četiri sata kamenoj kapeli na putu blizu razvaline. Učinila sam danas veliku nesmotrenost . . . Dodjite, tako vam Boga, sve ćete doznati . . . Recite poslaniku: da.“

— Hoće li biti odgovora? upita dječak.

— Reci: da, odgovorim ja. Dječak otrči.

XIV.

Dodjoh u svoju sobu, sjedoh i zanesoh se u razne misli. Srce u meni silno kucaše. Pročitam nekoliko puta listić Asjin. Pogledam na sat: još nema dvanaest.

U to se otvore vrata, — unidje Gagin.

Lice mu bijaše naoblačeno. Uhvati me za ruku i krepko ju stisnu. On mi se činjaše vrlo uzburkan.

— Što vam je? upitam ga.

Gagin uzme stolicu i sjedne spram mene. — Prije četiri dana, počne on s prinudjenim posmiehom i zapinjući: — čudiste se vi mojoj pripoviedci; danas ćete se čuditi još više. S drugim, po svoj prilici, ne bih se usudio... tako iskreno... No vi ste čovjek plemenit i moj prijatelj, zar nije? — Čujte, moja se sestra Asja u vas zaljubila.

Ja se vas trgnem i skočim . . .

— Vaša sestra, velite vi . . .

— Da, da, prekine me Gagin. — Ja vam kažem, ona je s uma sišla, i mene će s uma svesti. Na svu sreću, ne umije ona lagati, i sve mi povjerava. Oh, kakova duša u te djevice . . . ona će se upropastiti jamačno.

— Vi se varate, uzmem ja.

— Ne, ne varam se. Jučer, vi znate, ona je gotovo cieli dan preležala, ništa ne jela, premda se nije ništa tužila. Ona se nigda ne tuži. — Nisam se strašio, premda ju je pod

večer snašla prilična vrućica. Noćas oko dva sata probudi me domaćica; ustajte, reče mi, vašoj je sestri zlo. — Poletim k Asji i nadjem ju obučenu, u groznici, suzami oblivenu; glava joj gori, zubi trepeću. „Što je tebi? upitam ju: — ti boluješ?“ — Ona mi se baci o vrat i stane moliti, da ju što prije vodim odavle, želim li joj života. — Ja ništa ne razumijem, uzmem ju miriti . . . Ridanja njezina ključaju sve to jače... i nenadano iz ovih ridanja dočujem... No, jednom rieči, saznam, da ona vas ljubi. — Vjerujte mi, da mi oba, kao razumni ljudi, ne možemo ni zamisliti, kako duboko ona ćuti i s kako nevjerojatnom silom iz nje ključaju ove ćuti: to navaljuje na nju tako grozno i nenadano, kao bura.

— Vi ste doduše, nastavi Gagin, vrlo mio čovjek; ali zašto je ona vas tako zaljubila — ja toga ne znam i ne shvaćam. Ona govori, da ju je k vam prigrlio prvi pogled. S toga je i plakala onaj dan, kad je uvjeravala mene, da nikoga osim mene ljubiti ne će. — Ona misli, da ju prezirete, da znadete, tko je ona, te me je i pitala, jesam li vam pripovjedio njezinu historiju; razumije se, da sam joj odgovorio: ne. No ćutljivost njezina upravo je strašna. Ona želi samo jedno: otići, otići smjesta. Prosjedio sam s njom cielu noć, i moradoh joj obećati, da nas sutra ne će više biti ovdje — samo je po tom zaspala. — Ja sam mislio i mislio i evo me, da govorim s vami. Po mojoj misli, Asja pravo ima: najbolje je, da oboje idemo odavle. I ja bih već danas otišao, da me nije jedna misao obustavila. Možebit — tko zna? — moja vam se sestra ljubi? — Ako je tako, zašto da ju vodim! Zato sam i odlučio otresavši svaki sram... Osim toga opazio sam koješta... Odlučio sam... saznati od vas... Ubogi Gagin se tu smuti. Oprostite mi, molim vas, primetne, — nisam se navikao ovakovim poslovom.

Ja ga primim za ruku.

— Vi želite znati, reknem ja odlučnim glasom: — ljubi li mi se vaša sestra? — Da, ona mi se ljubi...

Gagin me pogleda. — No, progovori zapinjući, — vi se ne biste oženili njom?

— Kako možete tražiti, da odgovorim na takvo pitanje? Prosudite sami, mogu li ja sada...

— Znadem, znadem, presieče mi rieč Gagin. — Ja nemam prava iskati odgovor od vas, i pitanje je moje nad svaku nepristojnost. — No što da se tu radi? S ognjem se nije šaliti. Vi ne znate Asje; ona je vrstna svisnuti, pobjeći, pozvati vas na sastanak... Druga bi umjela sve skriti i dočekati prigodu — nu ona ne. Njoj je to prvi put; tu je upravo nevolja! Da ste vi vidjeli, kako je ona danas gorko podno mojih nogu plakala, vi biste dokučili moju bojazan.

Ja se zamislim. Rieči Gaginove: „pozvati vas na sastanak“ ujedoše me za srce. Meni se učini nedostojno, da mu ne odvratim iskrenošću za poštenu iskrenost njegovu.

— Da, reknem napokon: — vi imate pravo. Nedavno dobio sam od vaše sestre listić. Evo ga.

Gagin uzme list, preleti ga očima i ponikne rukama na koljena. Poraženost, izražena na licu njegovu, bijaše vrlo zabavna; no meni nije do smieha.

— Vi ste, ja opet kažem, valjan čovjek, progovori on: — no što da sada radim? Kako? Sama želi odavle otići, a vam piše i kori sebe s nesmotrenosti . . . pa kad je mogla ovo napisati? Što ona želi od vas?

Ja ga umirim, te uzesmo, koliko moguće, hladnokrvno razlagati, što nam valja raditi.

Evo, što smo smislili: da ne bude zla, ja sam se imao sastati s Asjom i dati pošteno očitovanje; Gagin je obrekao doma ostati, ne čineći se nimalo vješt njezinu listu. A na večer odlučismo opet se vidjeti.

— Ja se tvrdo uzdam u vas, reče Gagin i stisnu mi

ruku: — štedite i nju i mene. A sutra mi dvoje i onako odlazimo zato, što vi ne ćete uzeti Asju.

— Dajte mi rok do večera, odgovorim ja.

— Dobro, ali se vi ne ćete oženiti.

On ode, a ja se bacim na divan i zakrijem oči. U mene se glava kolom vrćaše: toliko raznih utisaka u jedanput na nju navalilo. Ljutit sam bio na iskrenost Gaginovu, ljutit na Asju, i njezina ljubav mene je i veselila i žalostila. Ne mogoh dokučiti, što ju je navelo, da sve bratu odkrije. Trzaše me, što se naskoro, gotovo za trenutak, sve mora riešiti.

„Uzeti djevojku od sedamnaest godina, pak s njezinom ćudi, tko bi to?“ reknem ja, ustajući.

XV.

U urečeni sat prebacim ja Rajnu, i prvo lice, što sam susreo na drugoj obali, bijaše onaj isti dječak, koji mi je jutros list donio. Iz svega se vidi, da na mene čeka.

— Od frajlajn Annette, šapne mi on, i pruži drugi listak

Asja mi javlja, da je promienila mjesto našemu sastanku. Meni je valjalo za pol sata poći ne do kapele, već u dom frau Lujze, dolje pokucati i popeti se u treći kat.

— Da li opet: da? upita me dječak.

— Da, ponovim ja i podjem po obali Rajne. Vrnuti se doma nije bilo vriedno, a nisam hotio brusiti ulicami. Odmah izvan gradskoga zida ima vrtić s pokritom kugljanom i sjenicom za prijatelje piva. Unidjem unutar. Nekoliko postarih Niemaca bacaju kuglju; s bukom se valjaju drvene kegle; s radošću se kadkada podvikuje. Ljepušna služavka sa suznim očima donese mi čašu piva; ja joj zirnem u lice. Ona se naglo odvrne i udalji.

— Da, da, progovori odebeo, crvenih ustnica gradjanin,

koji je tu sjedio: — naša je Hannchen danas vrlo ogorčena. Zaručnik joj otišao u vojsku.

Ja pogledam na nju: ona se stisnula u kutu i poduprla na ruke; suze curkom cure niz njezine prste. Netko zaište piva; ona se digne, donese pivo i vrati se na svoje mjesto. Njezina žalost dirnu moje srce. Uzmem razmišljati o skorom svojem sastanku, no misli moje bijahu zabrinute, nevesele misli. Nisam ja laka srca išao na taj sastanak; meni trebaše, ne utonuti u radost uzajamne ljubavi, već održati zadanu rieč, izpuniti težku dužnost. „S njom se ne da šaliti“, rieči ove Gaginove upiliše se kao striele u moju dušu. A još četvrti dan nazad, nisam li u onoj ladjici, nošenoj na valovih, gorio žedan sreće? Ona je postala dokučiva — a ja sam se kolebao, ja sam ju od sebe odrivao, odrinuti ju morao . . . Ova sreća, banuvši tako nenadano, smućivaše mene. Sama Asja, s glavom svojom ognjevitom, sa svojom prošlosti i odgojenjem, ovo zamamljivo, no neobično biće — priznajem, mene je sama Asja strašila. Dugo se burkahu u mene čuvstva. Naznačeno ročište već se približilo. „Ja je ne mogu uzeti!“ odlučim napokon: — „ona ne će doznati, da sam i ja ljubio nju.“

Ustanem, — i položiv u ruku biednoj Hannchen talir (za koji mi ni zahvaliti ne znade) odpravim se k frau Lujzi. Sumračne sjenke već se razlievahu u vazduhu, i uzana pruga nebeska nad tamnom ulicom svietljaše se svjetlom večernjega rumenila. Kucnem tiho na vratih; vrata se odmah otvore, prekoračim prag i nadjem se u podpunoj tmini.

— Ovuda! čujem bablji glas. — Na vas čekaju.

Kročim korak dva tapajući; nečija košćata ruka primi moju ruku.

— Jeste li vi to, frau Lujza? upitam.

— Ja sam, odgovori mi isti glas; — ja sam to, liepi moj mladiću.

Starica me povede uz strme stube i stade na hodniku

trećega kata. Uz slabu svjetlost, koja je padala iz okanca, ugledam navorano lice načelnikove udove. Pritvorno lukavi posmieh razkesi joj upala usta, pa ona zažmuri mutne oči. Ona mi pokaže mala vratašca. Grčevitom rukom otvorim vratašca i zalupim iza sebe.

XVI.

U malenoj sobici, kako sam unišao, bilo je prilično mračno, te nisam odmah spazio Asje. Ogrnuta dugim šalom sjedjaše ona na stolici kraj prozora s odvrnutom i gotovo šćućurenom glavom, kao poplašena ptica. Disala je brzo i u cielom tielu drhtala. Ja se neizrecivo razžalim nad njom. Pridjem k njoj. Ona još više odvrne glavu.

— Ana Nikolajevna, reknem ja.

Ona se odmah izpravi, htjede me pogledati, — ali ne mogaše. Primim ju za ruku; ruka joj bijaše ledena i kao mrtva ležaše na mojem dlanu.

— Ja sam željela . . . uzme Asja, hoteći se nasmijati, no bliede je usnice ne slušahu: — ja sam hotjela . . . Ne, ne mogu, — progovori i umukne. I sbilja, glas se njezin kidaše za svakom rieči.

Sjedoh do nje.

— Ana Nikolajevna, ponovim, pa ni ja ne mogoh više progovoriti.

Nastade mučavina. Ja sam svejednako držao njezinu ruku i gledao na nju. Ona kao i prije sva se sažimaše, disaše težko, i tiho grizkaše doljnu ustnicu, da ne udari u plač, da je ne obore suze, koje su joj prekipljivale . . . Gledao sam na nju: bijaše nešto ganutljivo nemoćno u bojazljivoj nepomičnosti njezinoj: kao da je od umora jedva dostigla stolicu i pala na nju. Meni je srce pucalo od žalosti.

— Asja, šapnem, da me je jedva čula.

Ona lagano uzvine na mene oči. O, poglede žene, koju je ljubav proniknula, — tko da tebe opiše! One moljahu, ove oči, one se povjeravahu, pitahu, izručivahu se... Ne mogoh odoljeti njihovu čaru. Tanan oganj prosinu me gorućimi iglicami. Nagnem se i poniknem k njezinoj ruci...

Tada se začuje trepetan glasak, nalik pronicavu uzdisaju, a ja osjetim na vlasih svojih dodir slabašne, kao list trepetljive ruke. Podignem glavu i opazim njezino lice. Kako li se najedanput preobrazilo ovo lice! Izražaj straha odprhnuo s njega, pogled se izgubio negdje u daljini i mene zanosio za sobom, usta se lako razvinula, čelo joj kao mramor pobliedjelo, kosa se u natrag uzvrnula, kao da ju je vjetar zavitlao. Tada zaboravim sve, te ju povinem k sebi — njezina se ruka pokorava, cielo tielo ponese se za rukom, šal padne s pleći, i glava polegne tiho na moju grud, polegne pod moje zapaljene ustnice...

— Vaša sam... prošapće ona, jedva čujno.

Već su mi se ruke bile savile oko njezina stasa... Tada spomen na Gagina, kao munja, opali mene. Što mi radimo! uzkliknem i grčevito se trgnem natrag... Vaš brat sve znade... On znade, da sam se sastao s vami.

Asja se spusti na stolicu.

— Da, vaš brat sve znade, reknem ustavši i priedjem na drugu stranu sobe. On sve znade... Ja sam mu morao izpovjediti.

— Morali? reče mi ona nezamjetno. Još ne bijaše, očevidno, došla k sebi i težko je shvaćala moje rieči.

— Da, da, govorio sam s nekakim prikorom: — a svemu tomu vi ste krivi, samo vi. Zašto ste izdali vašu tajnu? Tko je vas silio sve izkazati vašemu bratu? On je danas bio u mene i pripovjedio mi vaš razgovor s njim. — Ne htjedoh gledati na Asju, nego sam na široko koracao po sobi. — Sada je sve propalo, sve, sve.

*

Asja se digne sa stolice.

— Ostanite, kliknem, — ostanite, molim vas. Vam je posao s poštenim čovjekom — da, s poštenim čovjekom. Ali, za Boga, što vas je uzburkalo? Ili ste opazili na meni kakovu promjenu? Ja se ne mogoh pretvarati vašemu bratu, kad je danas došao k meni.

„Što ja to govorim?“ padne mi na um, i misao, da sam nemoralna varalica, da Gagin znade za naš sastanak, da je sve to nakaženo, razglašeno, — ta je misao gromko zvonila u glavi mojoj.

— Ja nisam zvala brata, začuje se zaplašeni šapat Asjin: — on je sam došao.

— Promislite, što ste počinili, reknem joj. — A sada mislite otići . . .

— Da, ja moram otići, opet rekne ona tiho: — ja sam vas i molila amo samo radi toga, da se oprostim s vami.

— I vi mislite, da je za mene lasan razstanak s vami?

— No zašto ste kazali bratu? ponovi u čudu Asja.

— Kažem vam, da se nije moglo drugačije. Kad vi ne biste bili sami sebe izdali . . .

— Ja sam se zaprla u svojoj sobi, rekne ona prostodušno: a nisam znala, da u naše domaćice ima drugi ključ . . .

Nevini ovaj izgovor, u njezinih ustih, u takav trenutak — onda malo me nije razsrdio . . . a sada ga ne mogu bez miline spomenuti. Ubogo, pošteno, iskreno diete!

— A sada se sve skončalo! uzeh ja s nova. — Sve. Sada nam se valja razstati.

Kradom pogledam na Asju: njeno lice planu rumenju. Nju je, ja sam to osjećao, i stid i strahota zahvatila. — Ja sam hodio i govorio kao u groznici.

— Vi ne dadoste, da se razvije čuvstvo, koje je počinjalo dozrievati, vi sami prekinuste svezu medju nama, ne imaste vjere u mene i posumnjaste o meni . . .

Dok sam ja govorio, Asja se sve to više napried nagibala, — u jedanput pade na koljena, spusti glavu na ruke i zaplače. Priletim k njoj; htjedoh ju podići, no ona se ne dadne. Ja ne mogu podnositi suzâ ženskih; gledajući na njih, ja se smutim.

— Ana Nikolajevna, Asja; smilujte se za Boga, prestanite; i s nova ju primih za ruku . . .

Na moje preveliko čudo, ona ujedanput skoči — i kao brza munja sune na vrata i izčezne . . .

Kad je za nekoliko časova unišla frau Lujza u sobu — ja sam još sveudilj stajao usred sobe kao gromom ošinut. Ne mogoh razumjeti, kako se ovaj sastanak tako brzo, tako glupo svršio, dočim nisam kazao ni stoti dio, što sam kazati hotio, i kazati morao, niti još znao, kako bi se mogao svršiti razstanak . . .

— Gospodjica je otišla? upita me frau Lujza, pribravši žuteljive svoje obrve do same vlasulje.

Ja ju pogledam kao luda — i izletim napolje.

XVII.

Izadjem iz grada i pustim se niz polje. Srditost, grozna me je srditost spopala. Ja sam se osipao prikorom. Kako sam mogao ne dokučiti razloga, zašto je Asja izmienila mjesto našega sastanka; kako li ne ocieniti, do čega joj stajaše prići k ovoj starici; kako ju nisam sustavio! Na samu s njom, u ovoj gluhoj, jedva osvietljenoj sobi, bijaše u mene sile, bijaše duha — rinuti ju od sebe, dapače koriti . . . A sada me progonjaše njezina slika, i ja sam od nje molio oproštenje; spominjanje bliedoga joj lica, mokrih i bojazljivih očiju, razpršene kose na prignutu vratu, lagana prislonka glave njene na moju grud — spominjanja ova mene su pekla. „Vaša sam“ zamnievaše mi još uviek njezin šapat. „Radio sam po

savjesti“, tako sam sebi govorio. Nije istina! Zar sam ja sbilja želio ovakav razvoj? Zar se sbilja mogu od nje odkinuti? Zar sbilja mogu bez nje biti? „Bezumnjače! bezumnjače!“ ponavljao sam srdito.

U to i noć pane. Žurnom nogom pohitim k domu, u kojem je živjela Asja.

XVIII.

Gagin mi poleti na susret.

— Jeste li mi sestru vidjeli? klicaše mi iz još daleka.

— Zar je nema doma?

— Nema!

— Nije se vratila?

— Ne. Ja sam krivac; progovori Gagin: — nisam mogao odoljeti; proti našemu ugovoru pošao sam kapeli; tamo je nije bilo; valjda nije ni došla?

— Ona nije bila kod kapele.

— I vi je niste vidjeli?

Moradoh izpovjediti, da sam ju vidio.

— Gdje?

— Kod frau Lujze. — Razstao sam se s njom uru prije. — Ja sam mislio sigurno, da se doma vratila.

— Hajdemo, rekne Gagin.

Unidjosmo u dom i sjedosmo jedan do drugoga. Mučali smo obojica; obojici bijaše težko na srcu. Jednako se obazirasmo, jednako na vrata pogledasmo, jednako prisluškivasmo. Napokon ustane Gagin.

— To ne sluti na dobro! uzklikne; — u mene nije srce na mjestu. Ona će me umoriti, doista. Hajdemo ju tražiti.

Izadjosmo. Na dvoru se mrak uhvatio.

— Što ste s njom govorili? upita Gagin, namičući kapu na oči.

— Ja sam probavio s njom svega pet časova, a govorio sam, kako smo urekli.

— Znate li što? rekne on: — bolje, da se razstavimo, ne bismo li prije na nju nabasali. — No svakako da ste ovdje za sat.

XIX.

Ja se naglo spustim iz vinograda i pohrlim u grad. Preletim sve ulice, zagledam svakamo, dapače i na prozore frau Lujze, vratim se opet na Rajnu i obadjoh njezinu obalu . . . Kadkada nabasah na ženske glave; no Asje nema, te nema. Već me nije ljutina grizla, — tajni strah trzaše mnome, pa ne samo strah — ne, ja sam ćutio gorko kajanje, goruće smiljenje, ljubav, — da! prenježnu ljubav. Lomio sam ruke i dozivao Asju kroz poleglu noćnu tminu, sprva na po glasa, po tom śve to glasnije i glasnije; sto puta sam ponavljao, da ju ljubim, i zaklinjao se, da se nikada s njom razstati ne ću; i dao bih sve na svietu, da opet držim hladnu joj ruku, i slušam tihi joj glasak, i opet ju vidim pred sobom . . . Ona mi tako blizu bijaše; ona dodje k meni s punom odlučnosti, u punoj nevinosti srca i čuvstava, prinesla k meni netaknutu svoju mladost — a ja je ne pritisnuh na svoje prsi, ja pogazih sâm svoje blaženstvo, da gledam, kako bi se milo njezino lice uza me razcvalo radošću i tišinom uzhićenja . . . Ova me je misao s uma svodila.

„Kamo je ona otišla, što je od sebe učinila?“ klicao sam u stisci nemoćnoga očaja . . . . . Nešto bielo sune na samoj obali rieke. — Poznavao sam ono mjesto; ondje se dizaše do polovine u zemlju propao križ od kamena sa starinskim nadpisom nad grobom čovjeka, koji se prije sedamdeset godina utopio. — Srce u meni zamre. Poletim križu: biela slika izčezla. Ja kriknem: „Asja!“ Divlji moj glas uplaši samoga mene, — ali ne bijaše koga, da se odazove.

Podjem Gaginu, nije li je on našao.

XX.

Žureći se uz stazu vinograda, zapazim svjetlost u sobi Asjinoj . . . Meni pane kamen s prsiju.

Prikučim se domu. Vrata su odozdo zaprta; ja pokucam. Nerazsvietljeni prozorić otvori se i pomoli se kroza nj glava Gaginova.

— Našli ste? upitam ga.

— Ona se vratila, odgovori mi šapćući: — sada je u svojoj sobi i razprema se. Sve u redu.

— Hvala Bogu! kliknem od neizkazane zalihe radosti: — slava Bogu! Sada je opet sve prekrasno. No vi znate, da imamo još nešto govoriti.

— Drugi put, odgovori on, tiho privukav k sebi prozor: — drugi put, a sada s Bogom.

— Do sutra, progovorim ja: — sutra će se sve riešiti.

— S Bogom, reče Gagin. Prozor se zatvori.

Malo da nisam kucnuo na prozor. Hotio sam već sada u Gagina zaprositi ruku njegove sestre. No takov podhvat, u to doba . . . „Do sutra, pomislim: — sutra ću biti sretan.“

Sutra ću biti sretan! U sreće nije sutrašnjega dneva; u nje nije ni jučerašnjega; ona ne spominje prošlosti, ne misli na budućnost; njezino je, što je sada, — i to ne u dnevu, već — u trenutku.

Ne sjećam se, kako dodjoh u Z. Nisu me noge nosile, nije me ladja prevozila: mene su nosila široka, silna krila. Prolazio sam kraj grma, u kojem je pjevao slavulj svoju pjesmu; stao sam i dugo prisluškivao. Meni se činjaše, da pjeva moju ljubav i moju sreću.

XXI.

Kad sam sutradan u jutro uzlazio k poznatomu dvorcu, začudim se jednoj stvari: svi prozori i vrata stoje otvoreni;

kojekakvi papirići valjaju se pred dvorcem. Služavka s metlom izadje na vrata.

Pridjem k njoj.

— Otišli su! vikne ona prije, nego sam mogao upitati, je li Gagin doma.

— Otišli?... Kako otišli? kamo?

— Otišli su danas zorom, u šest sati, a nisu rekli kamo. Čekajte, vi ste g. N.?

— Ja sam N.

— Domaćica ima za vas list.

Služavka otrči gore i vrne se s listom. — Evo, izvolite.

— Ta ne može biti... kako je to? Zapentam ja. Služavka me pogleda glupo i prione mesti.

Otvorim list. Pisao je Gagin; od Asje nema ni redka. On me moljaše, da se ne srdim na njega radi nagla odlazka; bijaše uvjeren, kad dobro stvar promotrim, da ću odobriti njegovu odluku. Nije znao drugoga puta, kako bi se dalo izaći iz položaja trudna i opasna. „Sinoć, kako oba mučeći i Asju čekajući sjedjasmo, uvjerio sam se tvrdo o potrebi razstanka. Ima predsudâ, koje ja uvažavam; vi se ne možete Asjom ženiti. Ona mi je sve kazala; poradi njezina pokoja morao sam pristati na silne joj molbe.“ — Na kraju žali, što nam se poznanstvo tako brzo prekratilo, želi mi sreću, prijateljski pruža mi ruku i moli, da se ne bih trudio njih tražiti.

— Kakve predsude? kliknem ja, kao da me on sluša. — Kakva ludorija! Tko ima pravo nju mi ugrabiti?... Tada se uhvatim za glavu...

Služavka uzme glasno klicati domaćicu: njezin strah dozove me k sebi. Jedna samo misao ustobi se u glavi mojoj: naći ih, naći, po što bilo. Podnieti takav udarac, smiriti se s takvim svršetkom, bijaše nemoguće. Saznadoh od domaćice, da su jutros u šest sati sjeli na parobrod i odplovili niz

Rajnu. Podjoh na agenciju i tu mi rekoše, da su uzeli biljetu do Kolonje. Odoh doma, da se odmah spremim broditi za njimi. Desi mi se proći kraj doma frau Lujze . . . Začujem, da me netko zove. Podignem glavu i vidim na prozoru iste sobe, gdje sam sinoć bio s Asjom, udovicu načelnikovu. Ona se smieši svojim neugodnim smiehom i zovne me gore. Ja se odvrnem i podjem mimo; no ona vikne za mnom, da ima nešto za mene. To me nagna gore k njoj. Kako da opišem svoja čuvstva, kad sam opet vidio ovu sobicu . . .

— Ja bih imala, reče mi starica, pokazujući listić: — ovo samo onda predati, ako biste vi k meni došli sami; no vi ste valjan mlad čovjek. Uzmite.

Uzmem listić. Na komadiću prljava papira piše mi Asja ove rieči, žurno olovkom napisane:

„S Bogom, mi se ne vidjesmo više. Ne odlazim ja iz oholosti — ne; ali ne mogu drugačije. Jučer, kad sam plakala pred vami, da mi rekoste jednu riečcu, samo jednu jedinu riečcu — ja bih ostala. Vi jê ne rekoste. Valjda je ovako bolje . . . S Bogom na uviek.“

Jednu riečcu . . . O, ja bezumnik! Ovu riečcu . . . ja sam ju jučer sa suzami ponavljao i sipao u vjetar; ja sam ju izklikivao posred pustih poljana . . . no ja jê ne rekoh njoj, ja joj ne rekoh, da ju ljubim . . . Da, ja nisam ni mogao reći njoj ove riečce. Kad sam se s njom sastao u onoj kobnoj sobici, još nisam ni pravo znao za ljubav svoju. Ona se tek onda pravo u meni probudila, kad sam s bratom njezinim sjedio u bezsmislenom i žalostnom mučanju . . . ona je provrela sa strašnom silom tek nekoliko časaka iza toga, što sam se poplašio moguće nesreće i uzeo tražiti i dozivati nju; nu tada već bijaše sve prekasno. „To je nemoguće!“ kazat će mi; ne znam, je li to nemoguće, — znadem, da je to istina.

Asja ne bi otišla, da je imala samo sjenku koketnosti i da njezin položaj nije bio kriv. Ona ne mogaše podnieti onoga, što bi svaka druga podniela: toga prije nisam dokučio. Moj zli genij bijaše mi na ustih zadržao izpovied u posljednji čas, kad sam Gagina vidio na mračnom prozoru, te posljednja nit, koju sam još mogao prihvatiti, — izkliznu mi iz ruku mojih!

Taj isti dan vratim se s pospremljenim torbakom u grad L. i odplovim u Kolonju. Sjećam se, parobrod se već bio zaljuljao, a ja se u duhu praštah s timi ulicami, sa svimi timi mjesti, kojih više nikada nisam smio zaboraviti. Vidio sam i Hannchen. Ona sjedjaše kraj riekę na klupi. Lice joj bijaše bliedo, ali nezaplakano; mlado, rumeno momče stoji pred njom i smijući se nešto pripovieda. A na drugoj obali Rajne maljašna moja Madona sve uviek žalostiva izvirkuje kroz tmastu zelen staroga jasena.

XXII.

U Kolonji uhvatim trag Gaginu: doznao sam, da su otišli u London; pustim se za njimi. No u Londonu sva moja upitkivanja ostadoše jalova. Dugo se ne htjedoh smiriti, dugo sam se upirao; napokon moradoh odustati od nade, da ću ih igda sastignuti.

I sbilja ih ne vidjeh više — ja ne vidjeh više Asje. Nejasni glasi stizahu mi o njemu; no ona za uviek izniknu za mene. Ja ni danas ne znam, da li još živi. Jednoč, iza nekoliko godina, vidio sam za granicom mimogred u vagonu željeznice ženu, kojoj lice dozva mi živo na pamet viekom nezaboravljene poteze . . . ali je to po svoj prilici samo obmana bila. Asja ostade u pameti mojoj ona ista djevica, kakvu sam poznavao u najljepše doba života svoga, kakvu

sam posljednji put vidio u mračnoj sobici prislonjenu na naslon nizke drvene stolice.

Medjutim, valja istinu reći, ja nisam predugo tugovao za njom, dapače sam uvidio, da je sudbina dobro uradila, ne sjedinivši me s Asjom, i tješio sam se mišlju, da po svoj prilici ne bih bio sretan uz ovakovu ženu. Bijah tada mlad, — i budućnost, nagla i kratka budućnost činjaše mi se bez granicâ. Zar se ne može ponoviti ono, što je već bilo, i još ljepše, i još krasnije? ... Poznavao sam drugih žena, — no čuvstvo, koje je u meni prenula Asja, ono goruće, nježno i duboko čuvstvo više se nikad ponovilo nije. Ne! ničije oči ne zamieniše mi onih očiju, koje su nekoč bile s ljubavlju na me uprte; nijednomu srcu, koje je na moju grud pripalo, nije moje srce odgovaralo onim sladkim i radostnim zamiranjem!

Osudjen na samotovanje bezkućna samopašnika, doživljujem dosadne godine, no poput svetinje hranim listiće njene i uveli cvietak geranija, onaj cvietak, što mi ga je nekoč s prozora bacila. On i sada odiše slabim mirisom, a ruka, koja ga mi je dala, ona ruka, koju mi se desilo samo jedanput prinieti do mojih usnica, možebiti već odavna u grobu trune ... Pa i ja — što se dogodi sa mnom? Što je preostalo od mene, od onih blaženih i nemirnih dneva, od onih krilatih nada i čeznućâ? Takav lagan izhlap ništave travke preživljuje sve radosti i gorkosti čovjeka — preživljuje samoga čovjeka.

PRVA LJUBAV.

Gosti se davno razidjoše. Već je sat poslije po noći. Za stolom još sjede samo domaćin, onda Sergej Nikolajević i Vladimir Petrović.

Domaćin pozvoni i zapovjedi prinieti, što je ostalo od večere. — I tako odlučismo, reče on, namjestiv se još udobnije u fotelju i zapaliv cigaru: — svak od nas ima izpripovjediti historiju svoje prve ljubavi. Vaša je početi, Sergeju Nikolajeviću.

Sergej Nikolajević, čovjek okrugljast, plavokos i naduta lica, pogleda najprije domaćina, zatim uzvine oči prama plafonu. — U mene nije bilo prve ljubavi, progovori on na posljedku: — ja sam počeo ravno od druge.

— Kako biesa?

— Vrlo jednostavno. — Bijaše mi osamnaest godina, kad sam počeo prvi put uhoditi za premilom djevojkom; no ja sam za njom nekako uhodio, kao da mi nije prvi put: upravo onako, kako sam poslije uhadjao za drugimi. Pravo govoreć, ja sam se prvi i posljednji put zaljubio — bilo mi je šest godina — u svoju dadilju; — no to je predavno. Sitnarije naše ljubavi izgladiše se sasvim iz moje pameti; a da ih se i sjećam, koga to može zanimati?

— Što bi dakle? počne domaćin. — Ni u mojoj prvoj ljubavi nema ništa zanimljivo; ja se nisam ni u koga zaljubljivao, dok se ne upoznadoh s Anom Pavlovnom, sadašnjom svojom ženom, — i kao namazano idjaše u nas;

roditelji nas svedoše, mi jedno drugomu veoma brzo omilimo i ne čekajući dugo, podjosmo pred oltar. Tako sam ja u dvie rieči sve kazao. Kad sam predložio pripoviedanje o prvoj ljubavi, ja sam se, gospodo, u vas nadao, ne velim stare, ali borme ni mlade pustolove. Ne ćete li nas bar vi, Vladimire Petroviću, čim bilo razveseliti?

— Moja prva ljubav zasbilja nije sasvim obična, odgovori nešto zapinjući Vladimir Petrović, čovjek od četrdeset godina, s crnom prosjedom kosom.

— E da! poviknuše u jedan glas domaćin i Sergej Petrović. — Tim bolje . . . Pripoviedajte . . .

— Izvolite . . . ili ne: pripoviedalac ja sam rdjav; bilo bi sve suho i prekratko, ili predugo i krivo; ako pristanete, ja ću napisati sve, što sam zapamtio, i onda pročitati.

Prijatelji od početka ne pristadoše, no Vladimir Petrović ne htjede drugačije. Za dvie nedjelje oni se nanovo sakupe i Vladimir Petrović održi svoju rieč.

Evo, što je on napisao:

I.

Bilo mi je tada šestnaest godina. Dogadjaj se sbivao godine 1833.

Živio sam u Moskvi kod roditeljâ. Oni su najmili ljetni dvorac kod Kalužkih vrata, naprama Neskučnom vrtu. — Bio sam se pripravljao za sveučilište, ali sam radio veoma malo i lagano.

Nitko ne stajaše na putu mojoj slobodi. Radio sam sve po svojoj volji, osobito od kako se razstadoh s posljednjim mentorom Francuzom, kojino nikako ne mogaše dokučiti, kako je poput bombe („comme une bombe“) frknuo u Rusiju, te s naljućenim izrazom u licu ciele bi se dane valjao na postelji. Otac me je pazio hladno-ljubezno, a mati gotovo

nikako nije na me pazila, ako i jesam bio jedinac u majke: druge je brige ona brinula. Moj otac, čovjek još uviek mladolik i veoma krasan, uzeo mi mater po razumu; ona je bila od njega za deset godinâ starija. Sirota življaše na velikoj brizi i muci, neprestano u nemiru, u ljubomoru, u ljutosti — a sve to skrivajući pred otcem; ona ga se mnogo bojala, a on se držao strogo, hladno, dva koraka dalje . . . Ja ne vidjeh čovjeka, koji bi toliko pretvarao spokojnost, toliko u sebe vjerovao i sam sobom toliko vladao.

Ne ću nikada zaboraviti prvih tjedana, što sam ih u ljetnom dvorcu preživio. Vrieme, da se raztapaš od milinja, a ostavismo Moskvu 9. svibnja na samo Nikolajevo. Ja sam se šetao — sad po vrtu našega dvorca, sad po Neskučnom, sad opet za gradskimi vrati; ponio bih uviek kakvu bilo knjigu sa sobom — na priliku knjigu Kajdanovljevu o obćoj povjesti, pa nikada je ne otvarao, nego bih radije glasno deklamovao stihove, a znao sam ih vrlo mnogo na pamet; krv se strujimice u meni razlievala i srce mililo — tako sladko i mješovito: želio sam sve, bojao se čega god, i divio se svemu, i na svašto gotov bio, fantazija trepetaše i lepršaše hitro vazda oko istih misli, kakono lastavice o ranoj zori oko tornja; ja sam se zamišljavao, tugovao, pače i plakao; no kroz suze i turobnost moju, navijenu bud melodičnom pjesmom, bud krasotom večera, probijaše, kakono proljetna travka, radostno čuvstvo mladjahna, kipućega života.

Imao sam i malena konja jahaćega; sam bih ga sedlao, i sâm kamo bilo nadaleko jahao, puštao ga uzagrabce i kraj toga snivao, da sam vitez na vitežkom dvoboju, — pa kako veselo zujaše vjetar kraj mojih ušiju! — ili uzvrnuvši lice k nebu, srkao sam sjajnu svjetlost i lazurnost u otvorenu dušu svoju.

Sjećam se, u to doba, slika žene, prikaza ženske ljubavi gotovo mi i ne padaše jasno na um; no u svem,

što sam razmišljavao, u svem, što sam osjećao, tajila se na pola osjećana, stidljiva slutnja nečega novoga, neizrecivo sladkoga, ženskoga . . .

Ova slutnja, ovo očekivanje proniknu sve moje bivstvo; njom sam disao, njom sam se lecao u svakoj kaplji krvi po mojih žilah . . . ova slutnja morade na skoro biti istinom.

Kuća, u kojoj smo mi stajali, sastojala je od drvena plemićkog dvora sa stupovi i od dva nizka uzgredna krilca: u lievom bila mala tvornica tapeta . . . Ja sam često dolazio gledati, kako desetak mršavih i kuštravih dječaraca u zamrljanih kaputih i s bliedimi lici neprestano skaču na drvene ozibe, pritiskujući četverouglaste klade za prešu, i kako na taj način težinom svojih slabunjavih tjelesa iztiskuju šarene uzorke tapetâ. Desno krilce stajaše pusto i davalo se u najam.

Jedan dan — tri nedjelje dana iza 9. svibnja — odkriju se kapci na prozorih ovoga krilca, na njih se pomole ženska lica — neka se obitelj u nj uselila. Sjećam se, isti dan za objedom, pita majka dvorskoga o tom, tko su naši novi susjedi, i čuvši ime kneginje Zasjekine, rekne najprije ne bez počitanja: — o! kneginja . . . a zatim priloži: — Valjda kakova sirotica.

— Tri kirijaša dovezli ih, ponizno podavajući zdjelu reče dvorski: — svoje karuce nemaju, a pokućstvo im pusto.

— Da, rekne majka, — no ipak je bolje —

Otac hladno pogleda na nju; ona umukne.

I zasbilja kneginja Zasjekina ne morade biti bogata: stan, gdje se ona naselila, bijaše star, tiesan i nizak, i ljudi, iole imućni, ne bi ga nipošto uzeli. — U ostalom ja sam se onda za te stvari slabo starao. Kneževski titul na mene ni malo ne djelovaše: nije tomu davno bilo, što sam pročitao Schillerove „Razbojnike“.

II.

U mene je bila navada svaku večer izaći s puškom u vrt i vrebati na vrane. — Ja sam na ove obzirne, sebične i lukave ptice odavna strašno mrzio . . . Taj dakle isti dan odem u vrt i uzalud prodjem sve aleje (vrane su me dobro poznavale i tek s daleka na mene graktale), pa se slučajno približim do nizkoga plota, koji je zapravo dielio naše područje od uzana cjepca vrta, koji se protezao za desnim krilcem i njemu pripadao. Išao sam oborene glave; najednoč čujem glase, pogledam preko plota i okamenim se . . . Opazio sam divan prizor.

Nekoliko koraka od mene — na poljani, medju grmići zelene maline, stajaše vitka, strojna djevojka u pjegastoj ružičnoj haljini, s bielim rubcem na glavi; oko nje se turka četvero djece, a ona im redom lupka po čelu onimi malenimi, sivimi cvietki, kojim ja imena ne znam, no koji su djeci dobro poznati: cvietki ovi naliče malim mješinicam i razpuknu se glasno, kad njimi udariš po nečem tvrdu. Djeca tako voljko podmetahu svoje čelo, a u kretanju dievinu (ja sam ju samo postrance vidio) bijaše nešto tako bajno, zapoviedno, ljubezno, nasmješljivo i milo, da bih ja bio za malo uzkliknuo od čuda i dragosti, pa bih, činjaše mi se, sve na svietu dao, samo da i mene oni prelestni prsti — po čelu klopnu. Moja puška oklizne se na travu, ja sve zaboravim, i rek bi poždirao sam očima onaj vitki stas, onaj vrat, one krasne ručice, i one ponešto uzbrcane plavetne vlasi pod bielim rubcem, i ono na pola sklopljeno umno oko, i one trepavice i nježni obraz pod njimi . . .

— Mladče, ej, mladče, progovori netko kraj mene: — zar se smije tako gledati na tudje djevojke?

Ja se lecnem i oniemim . . . Kraj mene za plotom stajaše nekakav čovjek s kratko ostriženom crnom kosom i

porugljivo gledaše na mene. U taj isti trenutak obrne se i djevojka . . . Ja opazim krupne, sive oči na nemirnu, oživljenu licu — i to cielo lice najednoć drhtne, udari u smieh, bieli zubi sievnu na njem, obrve se nekako komično uzvinu . . . Mene polije rumen, uhvatim pušku sa zemlje i bježi — a za mnom se razliegaše zvonak, nezloban hohot; doletim u sobu, bacim se na postelju i pokrijem lice rukama. Srce drhtaše u meni; meni bijaše i veoma stidno i ugodno: ja osjetih još do sada neosjećano burkanje.

Odahnuvši, pričešljam vlasi, očistim haljinu i sadjem dolje k čaju. Slika mlade djevojke vijaše se preda mnom, srce prestade drhtati, nego se prijatno talasaše.

— Što ti je? upita me nenadano otac: — Jesi li ubio vranu?

Htjedoh mu sve izpripovjediti; ipak se uzdržim i samo se nasmijem u sebi. Prije nego ću leći, ni sam ne znam zašto, okrenem se triputa na jednoj nozi, namažem glavu pomadom, legnem i prespavam cielu noć kao ubijen. U zoru se prenem na čas, podignem glavu, svrnem naokolo uzhićeno očima, — i opet zaspim.

III.

„Kako ćeš se s njimi upoznati?“ ta me misao najprije okupi, kad sam se napokon u jutro probudio. Prije čaja odem u vrt, no ne podjem preblizu k plotu i ne opazim nikoga. Poslije čaja podjem nekoliko puta na ulici pred kućom, i izdaleka pogledah na prozore . . . Kao da sam za zavjesom opazio n j e n o lice, te sa strahom brže bolje uteknem. „No svakako moraš se upoznati s njom“, razmišljao sam, gore dolje šećuć na pjeskovitoj ravni, koja se prostire izpred Neskučnoga . . . „Ma kako? Evo zadaće!“ Ja sam dozivao sve podrobnosti jučerašnjega sastanka u pamet: osobito sam

se jasno sjećao, da se je ona nasmijala nada mnom... No dok sam ja ovako razmišljao i osnove snovao, dotle je već sudba odlučila sa mnom.

Dok mene nije bilo kod kuće, dobije moja majka od nove susjede list na sivom papiru, zapečaćen mrkim voskom, kakovim se pečate samo poštovne pošiljke i flaše jeftina vina za probu. U tom listu, pisanu nepravilnim jezikom i neravnimi linijami, moljaše kneginja majku moju za zaštitu: majka moja, kako veljaše kneginja, poznavala se sa znamenitimi muževi, do kojih stoji udes njezin i njezine djece. „Jase obraćam kvam, pisaše ona, — kao blagorodna dama gblagorodnoj dami, i zato mi je drago poslužise ovim slučajem.“ Na kraju moli majku, neka joj dozvoli, da može k njoj doći. Ja nadjoh mater zle volje: otca nije doma, te nema nikoga za savjet upitati. Neodgovoriti „blagorodnoj dami“, pa još kneginji — to nije moguće, — a kako odgovoriti, toga majka ne zna. Napisati odgovor francuzki, ne bi bilo liepo: u ruskom pravopisu nije ni sama junakinja — to je znala ona i ne htjede se sramotiti. Zato se vrlo obraduje, kad je mene vidjela, i odmah mi naloži, da odem kneginji i reknem joj, da je moja majka vazda, po mogućnosti, na službu njezinoj sjajnosti, te ju zamoljava oko dva sata k sebi. Kad sam ja vidio tako nenadano i naglo izpunjene tajne svoje želje, i obradujem se i prepanem se; ipak ne izdam svoje smetnje, već odmah odem u svoju sobu, da uzmem nov ovratnik i surku: kod kuće sam još hodio u rekli i privitih opascih.

IV.

U tiesnoj i neurednoj prednjoj sobi, nehotice dršćući u svem tielu, sretnem sieda starca slugu mrka, žuteljiva lica, svinjskih smrknutih očiju, s tako izrovanim čeïom i sljepo-

čicama, kakovih u svom životu ne vidjeh. On je na tanjuru nosio oglodani hrbat haringe, i zatvarajuć nogom vrata, koja su vodila u drugu sobu, vikne kratko: — Što ćete?

— Je li doma kneginja Zasjekina? upitam ga.

— Bonifacij! zavikne iz sobe razbijeno ženski glas.

Sluga muče obrati ledja prama meni, i ja opazim izlizanu na njem livreju, samo s jednim zardjalim grbovnim pucetom; on stavi tanjur na zemlju i vrati se u sobu.

— Jesi bio u policajnom kvartalu? ponovi onaj isti ženski glas. Sluga nešto pomrmlja. — A? . . . Tko je došao? čuje se opet . . . Gospodičić susjedni? — Nu, prosi.

— Izvolievajte u gostinjsku, progovori sluga, došavši iz sobe preda me, i dižući tanjur s poda. Ja se skupih i udjoh u „gostinjsku“.

Nadjoh se u malenoj, ne sasvim urednoj sobi, s ubožkim, istom razmještenim pokućstvom. Kraj prozora, u naslonjaču, kojemu je jedna ručka odpala, sjedjaše ženska od petdeset godina, gologlava, neliepa, u zelenu, staru odielu, sa šarenim vunenim rubcem oko vrata. Malene joj crne oči upijahu se u mene.

Pridjem k njoj i poklonim se.

— Čast mi je govoriti s kneginjom Zasjekinom?

— Ja sam kneginja Zasjekina; a vi ste sin gospodina V.?

— Jesam. Došao sam k vama s porukom od majke.

— Sjednite, izvolite. Bonifacij! gdje su moji ključi, nisi vidio?

Ja izkažem gospodji Zasjekinoj, što joj odgovara majka na list. Ona me slušaše, kuckajući debelimi, crvenimi prsti po prozoru, a kad sam sve kazao, ona me još jednoć pogleda.

— Vrlo dobro, doći ću na svaki način, progovori napokon. — A vi kako ste još mladjani! Koliko vam je godina, ako smijem pitati?

— Šestnaest, odgovorim nehotice zatežući.

Kneginja izvadi iz ormara nekakve izpisane, mastne papire, prinese ih k nosu i stane prebirati.

— Sretne godine, rekne ona iznenada, mičući se i tresući na stolici. — A vi, molim vas, samo bez ikakovih ceremonija. U mene je jednostavno.

„Odviše jednostavno“, pomislim ja, omjerivši gadljivo njezinu neliepu figuru od pete do glave.

U taj par razmahnu se naglo druga vrata gostinjske, i ja na pragu opazim djevojku, koju sam dan prije u vrtu vidio. Ona podigne ruku i na licu joj sievne posmieh.

— A ovo je kći moja, rekne kneginja pokazavši na nju laktom. — Zinočka, ovo je sin našega susjeda, gna. V. Kako vam je ime, dozvolite?

— Vladimir, odgovorim, ustajući i dršćuć od uzburkana srca.

— A po otcu?

— Petrović.

— Da! Imala sam znanca, meštra policije, i on se zvao Vladimir Petrović. Bonifacij! ne traži ključeva. Ovdje su u džepu.

Mlada djevojka gledaše još uviek na mene, još uviek s onim smieškom, nagnuvši malko svoju glavu k ramenu.

— Ja sam već vidjela mosje Voldemara, uze ona. Kao srebro zvučni joj glas propuhne me sladkim hladkom. — — Vi mi dopuštate, da vas tako zovem?

— Molim vas, zapentam ja.

— Gdje? upita kneginja.

Kneginjica ne odgovori svojoj materi.

— Imate li kakva posla sada? upita me, još uviek na me gledajući.

— Ne, nemam, upravo nikakova.

— Hoćete da mi pomognete klupko navijati? hodite amo, k meni.

Ona mahne glavom, i ode napolje iz gostinjske. A ja odoh za njom.

U njenoj sobi bilo je pokućstvo nešto ljepše i boljim ukusom poredano. — U ostalom u onaj par nisam ja ni mogao ni imao kada na pokućstvo gledati: ja sam se kao u snu ljuljao i osjećao u cielom tielu blaženstvo do gluposti napregnuto.

Knežna (kneginjina kćerka) sjedne, dohvati svežanj crvena pamuka, mene posadi prama sebi, brižno razmota svežanj i zavjesi na moje ruke. Pa sve to činjaše ona mučeći, s nekom zabavnom sporošću i s onim svietlim lukavim smieškom na malo odkritih usnicah. Ona uze navijati klupko na svinuti papirić, i kraj toga me ožari tako jasnim i naglim pogledom, da sam se sav ukočio. Kad bi se njene oči, navadno polu zaklopljene, u svu svoju šir raztvorile, — onda joj se lice savršeno izmienilo: u istinu, kao da se svjetlost po njemu razlievala.

— Što ste pomislili o meni jučer, mosje Voldemar? upita ona za malo. — Bez sumnje ste me osudili?

— Ja . . . knežno . . . ja nisam ništa mislio . . . kako bih mogao . . . odgovorim smeteno.

— Čujte, prihvati ona. — Vi mene još ne poznajete: ja sam vrlo čudan stvor, i hoću da mi svatko istinu govori. Vam, kako sam čula, ima šestnaest godina, a meni dvaest i jedna; kako vidite, ja sam mnogo starija od vas i zato morate mi uviek govoriti istinu . . . i slušati mene, doda ona. — Na me gledajte; zašto me ne gledate?

Ja se smetem još više; no ipak podignem na nju oči. Ona se nasmije, ali ne s prijašnjim lukavim, već pohvalnim smieškom. — Na me gledajte, nastavi ona umiljato tišim glasom, meni to nije neugodno . . . Vaše mi se lice ljubi; ja već sada slutim, da ćemo biti dobri prijatelji nas dvoje. A ljubim li se ja vam? rekne ona lukavo.

— Knežno . . . htjedoh ja početi . . .

— Najprije, zovite me Zinaida Aleksandrovna, a zatim — kakva je to nevaljala navada u djece (ona se popravi) — u mladih ljudi — te ne govore iskreno ono, što ćute? To doliči odraslim. Zar ne, ja vam se ljubim?

Premda sam bio sav razblažen, što je ona ovako iskreno sa mnom govorila, ipak sam se malko ljutio. Htjedoh joj pokazati, da nema posla s dječarcem, ter uzev vid što više nevezan i osbiljan, odgovorim joj: — Zasbilja, vi mi se vrlo ljubite, Zinaida Aleksandrovna; ja ne tajim.

Ona lagano poklima glavom. — Imate li vi mentora? upita nenadano.

— Ne, ja odavna nemam mentora.

Ja sam tu malko slagao; jer nije ni mjesec dana protekao, što me je moj Francuz ostavio.

— O! ta da, ja vidim, vi ste već sasvim velik.

Tada me lagašno kvrcne po prstih. — Držite upravno ruke! — I ona uze marljivo namatati klupko.

Dok je ona onako marljivo namatala i na me ne gledala, počnem ja nju bolje razmatrati, sprva kradimice, a poslije sve to smjelije. Lice mi se njeno pokaže još dražestnije: sve u njemu bijaše tako tanano, tako umno i milo! Ramenom bila se ona okrenula k prozoru, zastrtu bielom zavjesom; sunčani traci, proničući kroz tu zavjesu, pozlaćivahu mekim svjetlom obilne joj, zlaćane vlasi, nevini joj vrat, pognuta pleća, i nježnu, mirnu grud. — Ja sam gledao na nju — i kako draga, kako blizka bijaše ona meni! Činjaše mi se, da ju od pravieka poznajem, i da prije nje ničega poznavao i doživio nisam. — Na njoj je bilo tanano, već ponošeno odielo sa pregačom; oh! ja bih bio rado podragao svaki nabor odiela toga i te pregače. Njezine se cipelice tek malko pomolile izpod haljine; a ja bih bio tako radostno prikleknuo k njim... Pa gledaj, ja sjedim pred njom, s njom se upoznao... kolika

sreća, Bože moj! Malo da nisam djipio od uzhićenja; medjutim se samo nogama malo gicnem, kao diete, koje se lakomi.

Bilo mi je liepo, kao ribi u vodi, te nikad ja nikad ne bih ostavio ove sobe, ne bih se maknuo s ovoga mjesta.

Njezine se vjedje maknu, i opet prijazno zasjaju preda mnom svietle joj oči — opet se ona nasmije.

— Kako me motrite — tiho progovori i zaprieti mi prstom.

Ja pocrvenim . . . „Ona sve dokučuje, ona sve vidi“, proleti kroz moju glavu misao. — „Pa kako da i ne dokuči, kako da ne vidi!“

U to nastane lupa u susjednoj sobi — sablja zazvekeće.

— Zina! vikne u gostinjoj kneginja: — Bjelovzorov donio ti mače.

— Mače! uzklikne Zinaida, žurno skoči sa stolice, baci mi klupko u krilo i skoči van.

Ustanem i ja, položim pamuk u klupko na prozor, udjem u gostinjsku i stanem od čuda. Nasred sobe razpruživši capice, leži pjegasto mače, a do njega kleče Zinaida i pomno mu podiže gubičicu. Uz kneginju zajazivši gotovo sav prostor medju prozorima, stajaše bjelokos, kudrast delija husar, lica rumena, izbuljenih očiju.

— Kakav je smiešan! govoraše Zinaida: — i oči mu nisu sive, već zelene, a uši kako klapave! Hvala vam, Viktore Jegoriću! Vi ste vrlo ljubezni.

Husar, u koga sam prepoznao jednoga od onih mladih ljudi, što no sam ih sinoć vidio, nasmjehne se i pokloni, tresnuv ostrugami i zazveketavši sabljom.

— Vi izvoljeste jučer reći, da želite pjegasto mače velikih ušesa . . . evo ga. Rieč — zakon. — I on se opet pokloni.

Mače slabo zacvili i uze njušiti po podu.

— Ah! gladan je, ubogi! uzklikne Zinaida. — Bonifacij! Sonja! mlieka donesite.

Sobarica, u staroj, žutoj odjeći i sa pobliedjelim rubcem oko vrata, donese na tasi mlieka i stavi pred mače. Mače se trgne, zažmiri i uze srkati.

— Kakav mu je crven jezičak, reče Zinaida, prignuvši glavu gotovo do zemlje, zagledajući se mačetu postrance pod nos.

Mače se zasiti i stane kvrčati, ljubko prebirajući capicami. Zinaida ustane, obrne se k sobarici i reče hladno: — Nosi ga van.

— Za mače — ručicu, progovori husar, keseć se i nagibljuć se unapried cielom tjelesinom, čvrsto stisnutom u novi mundur.

— Obje, odgovori Zinaida i pruži mu ruke. Dok je on njih cjelivao, ona preko ramena pogleda na me.

A ja sam stajao kao stup, na jednom mjestu — i ne znadoh, bih li se smijao, bih li što rekao, ili bih prešutio. Nenadano smotrim kroz otvorena vrata prednje sobe našega lakaja Fedora. On namigivaše na me. Ja mašinalno izadjem k njemu.

— Što ćeš? upitam ga.

— Majkica su poslali po vas, šaptaše on. — Oni se ljute, što odgovora ne nosite.

— Zar sam ja dugo ovdje?

— Preko sat.

— Preko sat! ponovim nehotice, i vrativ se u gostinjsku, stadoh se klanjati i nogama grebsti.

— Kamo vi? upita me knežna, pogledavši iza husara.

— Moram doma. Tako ću, obratim se kneginji, reći majci, da izvolievate oko dva sata.

— Kažite, baćuška.

Kneginja naglo prikuči burmuticu i tako glasno srkne burmuta, da sam se stresao.

— Tako kažite, prihvati opet, suzljivo žmigajući i kašljući.

Ja se još jednoć naklonim, okrenem se i tada izadjoh iz sobe s onim čuvstvom neugodnosti za vratom, koje osjeća mladić, kad zna, da svi za njim gledaju.

— Čujete, mosje Voldemar, pohodite nas, vikne za mnom knežna i opet udari u smieh.

„Čemu se uviek smije?“ mislio sam idući kući u pratnji Fedora, koji nije ništa govorio, nego se micao za mnom nezadovoljno. Majka me pokara, čudeći se, što sam tako dugo radio u te kneginje? Ne rekoh joj ni rieči, nego odem u svoju sobu. Obuhvati me neka tuga . . . Otimao sam se plaču . . . Bio sam ljubomoran zbog husara!

V.

Kneginja kako je obećala, posjeti moju majku i ne dopane joj se. Nisam doduše bio s njimi, kad su se vidjele, nego je mati za stolom otcu kazivala, da joj se ta kneginja Zasjekina čini femme très vulgaire, da joj vrlo dosadila moljakanjem, neka ju preporuči knezu Sergeju, da se kod svega njezinoga tužakanja radi — de vilaines affaires d'argent — i da je ona valjda velika spletkarica. Kraj svega toga rekne majka, da je i nju i kćer joj pozvala za sutra na objed (na rieči: „i kćer joj“ poronim ja nosom u tanjur); jer je susjeda i ima odlično ime. Sada odgovori otac, da se on sjeća ove gospodje; u mladosti znao je pokojnoga kneza Zasjekina, s odličnim izobraženjem, no pustolova i svadljivca; u družtvu ga nazivahu „le Parisien“, jer je dugo u Parizu živio; bio je vrlo bogat, i proigrao sve svoje bogatstvo, pa ne zna se za što, valjda radi novaca — u ostalom, reče otac hladno,

bio bi mogao i bolje izabrati — oženi se kćerju nekoga pisara, a oženiv se raztepe u špekulaciji posljednji groš.

— Da ne bi ona novacâ zaiskala u zajam, reče majka.

— Vrlo lako, mirno progovori otac. — Govori li francuzki?

— Loše.

— Hm. Medjutim, to je sve jedno. Ti si i kćer joj pozvala; meni su kazivali, da je ta kći osobito mila i izobražena djevica.

— A! Valjda se nije uvrgla na mater.

— Ni na otca, progovori otac. — I on je bio izobražen, pa ipak glup.

Majka uzdahne i zamisli se. Otac umukne. Ja sam za cieloga razgovora kao na žeravici sjedio.

Poslije objeda odem u vrt, no bez puške. Bio sam se zarekao, da ne ću k „zasjekinskomu vrtu“; no nešto me vuklo tamo, čemu ne mogoh odoljeti. Ne bijaše uzalud: jedva što se približim k plotu, vidim Zinaidu. Bila je ovaj put sama. Držeći u ruci knjigu, idjaše lagano na stazi. Ona nije mene smotrila.

Gotovo ju pustim, da prodje; napokon se oslobodim i nakašljem.

Ona se obrne, ali ne stane; odmahnuvši rukom široku modru vrpcu svoga okrugloga slamnog škrljaka, pogleda na me, tiho se nasmjehne i opet obori oči u knjigu.

Ja smeteno odkrijem svoju kapu i pošto sam se na mjestu malo meo, odem težka srca dalje. „Que suis-je pour elle, što sam ja njoj?“ pomislim (Bog zna zašto) francuzki.

Poznati se koraci začuju iza mene: — ja se ogledam — brzim i lakim hodom idjaše k meni otac.

— Je li to knežna? upita me on.

— Knežna.

— Zar ju ti poznaješ?

— Vidio sam ju jutros kod matere.

Otac pridje bliže i naglo okrenuvši se na peticah, podje natrag. Došavši do Zinaide, otac joj se udvorno pokloni. I ona se pokloni njemu, s nekim začudjenjem na licu i opusti knjigu. Vidio sam, kako je ona motrila za njim. Moj se otac uviek odievao elegantno, na svoj način i jednostavno; no nikada mi se njegov stas ne učini strojniji, niti mu kada sjedjaše priličnije sivi škrljak na njegovoj kosi, jedva proriedjenoj.

Ja htjedoh poći k Zinaidi, ali me ona i ne pogleda, već uzevši s nova čitati ode.

VI.

Cieli večer i sutradan sprovedem u nekoj mrkoj onjemi. Nastojao sam nešto raditi, uzeh Kajdanova — no uzalud su preda mnom prolazili razvučeni redci i stranice znamenite učevne knjige. Deset puta zasebice pročitam: „Julij Cesar odlikovao se vojničkom odvažnosti“ i deset puta nisam razumio ništa, te bacim knjigu. Pred objedom opet se namastim pomadom i nadjenem na se surku i ovratnik.

— Čemu to? upita majka. — Ti još nisi u sveučilištu i tko zna, hoćeš li podnieti izpit. Pa onda rekla ti je još nova. Ne valja ju zabaciti!

— Gosti će doći, šaptnem gotovo u očaju.

— Budalaština! kakovi gosti!

Nije druga, moraš se pokoriti. Svučem surku i obučem reklu, no ovratnika ne htjedoh svući. Za pol ure dodju kneginja i knežna; starka na poznatu zelenu haljinu zaogrnula žuti šal i na glavu natukla staromodnu kapu sa širokimi crljenimi vrpcami. Ona odmah navede govor na svoje mjenice, uze uzdisati i tugarkati radi svoje biede; iznosila razne molbe, no nimalo se nije smetala: glasno je podprašivala burmut,

slobodno se vrtjela i lomila na stolici; ne padaše joj na um, da je kneginja. Zato se Zinaida ponašala vrlo strogo, gotovo oholo, kao prava knežna. Na licu njezinu studeni se hladna nepomičnost i važnost — ni traga onoj djevici iz vrta, onim pogledom, onomu smiešku, premda i u ovom novom vidu ona se meni činjaše premilena. Na njoj šuštaše lagana barežova haljina sa bliedo-sivimi prugami, a kosa joj se spustila u dugih viticah preko vrata, na englezku, ova je frizura pristajala hladnomu izrazu lica. — Kod objeda sjedjaše do nje moj otac i s navadnom, odličnom udvornosti zabavljaše svoju susjedu. — Kadkad bi on pogledao na nju — kadkada bi ona pogledala na njega, neobično, gotovo zlobno. Govorahu francuzki, i ja sam se divio, kako Zinaida čisto izgovara. Kneginja se za stolom, kao i prije, ni na što ne obzira, jede mnogo i hvali jestvine. Majci je ona bila očito dosadna i odgovarala joj s nekim neugodnim priezirom; otac je više puta stegnuo obrve. Ni Zinaida ne bijaše majci povoljna. — Nekakva gizdavka — reče majka sutradan. A na što je gizdava, što misliš? avec sa mine de grisette!

— Ti jamačno nisi vidjela grizetâ, rekne joj otac.

— I hvala Bogu!

— Naravno, hvala Bogu . . . samo je o tom govor, kako možeš suditi o njih?

Zinaidu za cieloga objeda ni deveta briga o meni. Odmah iza objeda uze se kneginja praštati.

— Ja se smijem nadati vašoj zaštiti, Marja Nikolajevna i Petre Vasiljiću, reče ona pjevajući na razstanku materi i otcu. — Što bi čovjek! Bila vremena, pa i prošla. Evo ja tobože sjajnost, doda ona neprijazno se smijući, — no slaba vam čast, gdje nije mast. — Otac joj se udvorno nakloni i sprovede ju do vrata prednje sobe. A ja sam stajao ubogac u kratkoj svojoj rekli, gledajuć u zemlju, rek bi na smrt osudjen. Ponašanje Zinaidino ubilo me do kraja. Zato sam

se upravo čudom začudio, kad mi ona prolazeći kraj mene, naglo i s ljubeznim pogledom prišapnu: — dodjite k nam u osam, ali svakako . . . Ja digoh ruke; no ona je već uskočila, prebacivši na glavu bielu tkanicu.

VII.

Ravno u osam sati u surci i u vis počešljane kose ulazio sam ja u prednju sobu krilca, u kojem je živjela kneginja. Starčić sluga pogleda me smrknuto i nehotice ustane s klupe. U gostinjskoj razdaju se veseli glasi. Otvorim vrata i osupnem se od čuda. Na stolcu posred sobe stoji knežna i u ruci drži pred sobom mužku kapu; okolo stolca sgrnulo se pet mužkaraca. Oni rukom nastoje zagrabiti u kapu, koju je knežna podigla u vis i silno njom potresla. Opazivši mene, ona vrisne: „stani! stani! nov gost, treba i za njega cedulja“, pa sprhnuvši kao ptica sa stola, pridje k meni i uhvati me za kraj surke. — Hodite, rekne mi, — što ste stali? Messieurs, dozvolite, da vas upoznam: ovo je mosje Voldemar, sin našega susjeda. — A ovo, obrati se k meni i pokazujući svoje goste jednoga za drugim — grof Malevski, doktor Lušin, pjesnik Majdanov, kapitan u penziji Nirmacki i Bjelovzorov, husar, kojega ste već vidjeli. Prosim ljubiti se i štovati.

Ja sam bio toliko smeten, da se nisam ni naklonio nikomu. U doktoru Lušinu upoznam onoga istoga crnokosog gospodina, koji me je tako nemilo zastidio u vrtu; ostali su mi bili sasvim neznani.

— Grofe, vikne Zinaida, — napišite za mosje Voldemara cedulju.

— To je nepravda, progovori poljskim naglaskom grof, liep i liepo odjeven, smedjokos, izražajnih crnih očiju, uzka biela nosa, tankih brčića i sitnih usta. — On se nije s nami igrao zalogâ.

— Da, nepravda, ponove Bjelovzorov i gospodin penzionirani kapitan, čovjek od četrdeset godina, kozičav do rugobe, kudrav poput Arapina, sgrbljen i krivonog, obučen u vojničko odielo bez epoletâ, razpojas.

— Pišite cedulju, kad vam kažem, opet će knežna. — Kakva je to buna? Mosje Voldemar je prvi put s nami, a danas nije za njega pravilo. Ne pomaže mrmljati, pišite, ja zapoviedam.

Grof sažme ramenima, pa se pokorno pokloni, prihvati pero bielom, prstenjem izkićenom rukom, odkine komad papira i stane pisati.

— Barem dozvolite razložiti mosje Voldemaru, o čemu se radi, uze porugljivo Lušin; — ta on se sav izgubio. Vidite li, mladče, mi se igramo zalogâ; knežna podnosi kaznu, i onaj, koga zapane sretna cedulja, imat će pravo poljubiti ju u ruku. Razumijete li, što vam rekoh?

Ja ga samo pogledam i nastavih stajati kao omamljen; knežna s nova skoči na stolac, i uze s nova potresati kapom. Svi se prikučiše k njoj — i ja za njimi.

— Majdanov, rekne knežna visoku i mladu čovjeku, lica suhonjava, očiju mutnih i malih, a neobično duge, crne kose. — Vi kao pjesnik mogli biste biti velikodušni i svoju cedulju dati mosje Voldemaru, kako bi on dva izgleda imao mjesto jednoga.

Ali Majdanov ne pristajući odmakne glavom i mahne vlasmi. Ja najposljednji spustim ruku u kapu, uzmem i otvorim cedulju . . . Gospode! što se stalo od mene, kad sam pročitao: cjelov!

— Cjelov! klikoh nehotice.

— Bravo! On je izigrao, prihvati knežna. — Ala se radujem! Ona djipi sa stola i tako mi jasno i sladko zaviri u oči, da mi se srce prevrnulo. — A radujete li se i vi? upita me.

— Ja? . . . zapentam . . .

— Prodajte mi cedulju, prišapne mi u samo uho Bjelovzorov. — Dajem vam sto rubalja.

Ja krupnomu husaru odgovorim tako mrkim pogledom, da je Zinaida uzela u obje ruke pljeskati, a Lušin zavapije: dječko! — No, nastavi on, — ja kao ceremonijski majstor moram paziti, da se sva pravila točno izvrše. Mosje Voldemar, kleknite na jedno koljeno. Takav je zakon.

Zinaida stane preda mnom, nasloni glavu malko nastrance, kao da me željaše bolje vidjeti, i s važnošću pruži mi ruku. Meni se oči zamagliše; mjesto na jedno koljeno hitim se na oba i vrlo nespretno posrnem ustnama k prstom Zinaidinim, da sam si kraj nosa lako ogrebao na njenu noktu.

— Valja! vikne Lušin i pomogne mi ustati.

Igra se produži. Zinaida posadi me uza se. Kakovih nije ona izmišljala pokorâ! Medju drugim padne joj na um predstavljati „statuu“, a za podlogu obere si ružnoga Nirmackoga i zapovjedi, da se pruži četveronožice, dapače da još lice pritisne k grudi. Smieh i vika ne prestade ni jednoga časa. Meni, odraslu i odgojenu na samu i dostojno, vas ovaj šum i buka, ova neobzirna, gotovo burna radost, ovi neobični odnošaji s ljudmi nepoznatimi, šumjeli mi neobično po glavi. Upravo kao da me vino opojilo. Ja sam hohotao i vikao glasnije od svih drugih, te je dapače i sama stara kneginja iz susjedne sobe, u kojoj je sjedila i viećala s nekim nadripisarem od „Iverskih vrata“, došla gledati, što mi je. Ali ja sam se osjećao tako sretnim, da nisam mario ni za čije poruge, ni za čije mrke poglede. Zinaida me sve uviek nad ostale odlikovala i ne pustila koraka od sebe. Jednu je pokoru ovakvu izmislila: ona i ja moradosmo sjesti jedno uz drugo, te nam svilnim rubcem pokriše glave, a ja joj moradoh svoju tajnu izkazati. Sjećam se, kako su se naše glave dotakle u toploj, poluprozirnoj, mirisavoj magli, kako kroz ovu maglu blizu mene mekano gorahu njezine oči, i ognjeno

disahu njezina odkrita usta, i prebielo sievkahu njezini zubi, i konci njezine kose mene škakljahu i upaljivahu. Ja sam mučao. Ona se smiešila tajanstveno i lukavo, napokon mi šapne: — no, što imate? a ja ne znadoh drugo, van zarumenjivati se i smijati, odvraćati se i jedva izdržavati sapu.

Dosadili nam zalozi, pa se stanemo igrati na vrpce. Bože moj! kakov me je uzhit podišao, kad sam zievnuvši zadobio od nje silan i brz udarac po prstih, i kako sam se poslije navlaš prečinjao, da zievam, a ona me dražila i ne doticala se podstavljenih mojih ruku!

Bože mili, čega se nismo sve igrali tu večer! I na fortepiano prebirasmo, i pjevasmo, i plesasmo, i ciganski tabor predstavljasmo, i Nirmackoga u medjeda obukosmo, i slanom vodom napojismo. Grof Malevski morade pokazati vještinu, kako umije izvoditi kartaške fokuse, napokon izmiešavši karte kako igrajuć vist može sve trumfe pokrasti, za što ga je Lušin „imao čast pozdraviti“. Majdanov je deklamovao odlomke iz svoje pjesme: „Ubojica“ (baš se u ono doba najljepše razcvao romanticizam), koju je mislio izdati u crnu omotu i u nadpisu sa slovi krvave boje; nadripisaru od Iverskih vrata ukradosmo sa koljena kapu, pa da ju izkupi, morade odplesati kozački ples; starcu Bonifaciju natukosmo ženski čepac, a knežna si nadjela mužku kapu . . . Ma tko bi sve prebrojio! Jedini Bjelovzorov sve se bolje odmicao u kut, sve se više naduhivao i ljutio . . . Kadkada mu se oči zališe krvlju, vas se rumenio, i činilo se, sad će skočiti medju nas i razprskati kao pljevu na sve strane. No knežna svrati kadkada na njega svoje oči i zaprieti mu prstom, a on se opet povuče u svoj kut.

Napokon ostaviše nas sile. Kneginja, kako sama veljaše, mogla je sijaset izdržati — nikakva vika i buka nije nje smetala — no i ona ipak oćuti sustalost i poželi odahnuti. U dvanaest sati donieše siromašnu večeru, komad stara,

osušena sira i nekakvih hladnih pašteta s nasjeckanom šunkom, koji su mi se činili ukusniji od sviju pašteta; vina je svega bila jedna butilja, i to nekakva neobična: tamna, s razširenim grlom, a vino u njemu pokazivaše ružičastu boju: u ostalom, pio ga nije nitko. Umoren i do nemoći blažen odoh kući. Zinaida mi na razstanku čvrsto ruku stisnula i opet se zagonetno nasmijala.

Noć nekom težinom i vlagom pipaše po mojem razgorjelom licu; čini se, svalit će se bura: crni oblaci rastu i plaze po nebu, i vidiš, kako mienjaju dimovne svoje slike. Vjetar nemirno zadirkuje u lišće tamnih stabala, i negdje daleko, tamo za nebeskim svodom, kao da je sam na se ljut, mrmlja grom srdito i gluho.

Kroz otražnji ulaz provučem se u svoju sobu. Moj starac Fedor izvalio se na podu i spava, pa moradoh prekoračiti preko njega; on se trgne iza sna, opazi me i rekne, da se majka opet gnjevila i opet htjela za mnom poslati; no otac joj zabranio. Ja nisam nikada otišao spavati, da ne bih majci laku noć nazvao i zaprosio od nje blagosova. Sad već nije bilo druge!

Reknem starcu, da ću se razpraviti i leći bez njega — i utrnem svieću. No ja niti sam se razpravio niti legao.

Nego sjedoh na stolac, i ovako sam dugo sjedio kao začaran. Što sam osjećao, bijaše tako novo, tako sladko!... Sjedio sam, jedva se obzirući i ne mičući se, disao sam polagano i samo kadkada se muče u sebi nasmijao spominjući se, a onda opet u dnu duše protrnuo od studeni, kad mi na um pade misao, da sam zaljubljen, da je evo ona došla, došla ljubav. Lice Zinaidino tiho plovljaše u tmini preda mnom — plovljaše i ne odplovi; i sada joj se usta zagonetno smijahu, i sada oči na me gledahu sastrance, pitajući nešto, zamišljivo, nježno... Napokon ustadoh i na prstih dodjoh k postelji i nesvučen pozorno sklonim glavu na jastuk,

rek bi, bojao sam se, da ne bih jačom kretnjom poplašio one miline, koja me razblaživala . . .

Legoh, no ni oka nisam stisnuo. Do mala opazim, kako se u moju sobu jednako dobacuje slaba svjetlina . . . Dignem se i uprem oči na prozor; njegovo se prekršće oštro lučilo od otajstveno i slabo razsvietljenih stakala. Bura — pomislim ja, i sbilja bijaše bura; no ona se već veoma daleko odmakla i grmljavina se jedva čula; tek na nebu bacaju se neprestano nejarke, duge, upravo razgranjene munje; nisu se one ni toliko bacale, koliko trepetale i drhtale, kao krilo na umoru ptice. Ja ustanem, pridjem k prozoru i ostadoh kod njega do dana . . . Munje ne prestaše ni jedan čas sjevackati, bila je, što veli narod, „vrabčja“ noć. Ja se zagledao u niemo pjeskovito polje, u tamnu gomilu „Neskučnoga vrta“, u žuteljive fazade udaljenih domova, koji pri svakom trzanju munje i sami podrhtavaju . . . Ja sam gledao, i ne mogoh se od gledanja odtrgnuti; ove nieme munje, njihovo zadržano blistanje činjaše se meni, da su nalik na nieme i potajne porive mojega srca. Zora na laganih krilih uze rudjeti. Prihodeći sunce, munje postajahu sve to bljedje, sve to kraće; one zatreptavahu sve to rjedje, na posljedku utrnu se sasvim, razagnao ih mladi dan svojim nesumnjivim svjetlom, koje otreznjava.

I u meni se utrnuše moje munje. Ja oćutim velik umor i pokoj . . . no slika Zinaidina još uviek plovljaše svečano nad dušom mojom. Jedino ova slika bijaše spokojna; kao labud u poletu iz kaljužne trave — tako se i ova slika odkinula od inih neliepih figura, koje ju okružavahu, te ja zanoseć se u san, zadnji put na oprostu priklekoh k njoj s povjerljivom odanošću . . .

Oj, krotka osjećanja, oj vi nježni zvuci, dobroto i utihnuće tronute duše, ti razplivna radosti prve miline ljubavi — gdje ste vi, gdje ste?

VIII.

Sutradan, kad sam došao k čaju, popsuje me majka, no manje, nego sam se bojao, i gledaše me izpitati, kako sam proveo sinoć. Ja joj odgovorim u malo rieči, izpustivši mnoge potankosti, i sve obučem u sliku bezazlenu i nevinu.

— Makar, oni nisu ipak ljudi comme il faut, rekne majka, — i nije za tebe k njim se privlačiti, mjesto što bi za izpit učio, mjesto što bi radio.

Budući da sam znao, da se majkina sva briga za moj izpit steže na prazne rieči, zato joj nisam ništa ni odgovarao; no poslije čaja uzme me otac pod ruku, izvede me u vrt, i zaište, neka mu sve kažem, što sam vidio u Zasjekinovih.

Neobičan dojam imao je otac na mene — i neobični bijahu naši odnošaji. On se nije gotovo ni malo brinuo za moje odgojenje, no nikad me nije ponizivao; on je uvažavao moju slobodu — on je pače, smijem li tako reći, bio prama meni udvoran: samo me nije k sebi ni blizu puštao. Ja sam ga ljubio i dičio se njim; on mi se činjaše uzorom ljudine, i Bože mili! kako bih se bio strastno privio k njemu, da nisam jednako i uviek osjećao njegovu ruku, koja me odtiskuje! No zato, kad ga je bilo volja, umio je jednim pogledom, jednom riečju, jednom kretnjom uzbuditi u meni povjerljivost bez kraja i konca. Moja bi se duša sva savcata odgrnula i ja sam brbljao s njim, kao s ravnim drugom, kao s dobrovoljnim mentorom . . . zatim bi on opet onako nenadano ostavio mene — i ruka me njegova opet odtiskivaše ljubezno i meko, — no odtiskivaše.

Kad bi ga snašla radost, i onda je bio gotov igrati se i šaliti sa mnom kao diete (on je ljubio svako silno tjelesno kretanje); jednoč — ali samo jednoč! — tako me nježno po licu pogladio, da sam od miline zaplakao . . . Ali i radost

i nježnost njegova minu opet bez traga, i po tom, što se medju nami dogodilo, nisam smio vjerovati, da će se opet dogoditi, — kao da je sve bilo samo u snu. Bivaše, da sam stao razmatrati umno mu, krasno i sjajno lice . . . tada bi mi srce zadrhtalo i cielo bivstvo posunulo k njemu . . . on vidi, što biva u meni, potrepta me uzgred po licu — i bud ode, bud se čega drugoga primi, bud postane hladan, kako je umio biti samo on, a ja se onda sažmem i takodjer ohladnim. I onda, kad je bio dobar prama meni, nije bio dobar na moju bezrječnu, no razumljivu molbu, nego uviek nenadano, od svoje volje. Poslije razmišljajuć o značaju svoga otca, uvidio sam, da njemu nije stajalo do mene, ni do obitelji: on je želio nešto drugo, i toga se drugoga naužio do volje. „Sam uzimlji, što možeš, a ne daj se u tudje ruke; samomu sebi pripadati — to je sva jezgra života“ — reče mi on jednoč. A jednoč ja kao mlad demokrat pustio se pred njim o slobodi razglabati (taj dan bio je prama meni „dobar“ i onda sam mogao govoriti o svačem). Sloboda, ponovi on, — a znaš li ti, što može čovjeku dati slobodu?

— Što?

— Volja, vlastita volja, i snagu ona daje, što je bolje nego sloboda. Umij hotjeti — i bit ćeš slobodan, i zapoviedat ćeš.

Moj otac prije svega i od svega više htijaše uživati — i uživaše sbilja . . . Možebiti je slutio, da mu nije sudjeno dugo koristiti se „jezgrom“ života: u četrdeset i drugoj godini on je umro.

Ja na tanko izpripoviedam otcu, što se dogodilo u Zasjekinovih. On je na pola pozorno, na pola raztreseno slušao moju pripoviedku, sjedeć na klupi i šarajuć krajem palice po piesku. Kadšto bi se nasmijao, kadšto me svietlo i šaljivo pogledao, kadšto dražio kratkimi pitanji i izražaji. S početka

ne htjedoh ni spomenuti Zinaide, napokon ju uzeh u zviezde kovati. Otac se svejednako podsmievao. Na posljedku se zamisli, protegne se i ustane.

Ja se sjetim, kako je on izlazeć iz kuće, zapovjedio osedlati konja. Bio je on odličan jahač, i davno prije Rareya umio je ukrotiti svakoga konja vilenjaka.

— Idem i ja s tobom, papaša? upitam ga.

— Ne, odgovori on, i lice mu po navadi postane hladnoljubezno. — Jaši sam, ako te je volja; a kočijašu reci, da ja ne idem.

Tada mi okrene ledja i naglo ode. Ja gledam za njim — on se sakrio za vrati. Vidio sam, kako se je njegova kapa micala duž plota: on je otišao k Zasjekinovim.

Ostao je kod njih jednu uru; od njih pošao u grad i tek se na večer doma vratio. Poslije objeda i ja odem k Zasjekinovim. U gostinjskoj sobi nadjoh samo staru kneginju. Opazivši mene, ona se iglom pogrebe po glavi pod kapicom, i upita me, ne bi li joj mogao prepisati jednu molbu.

— Od svega srdca rad, odgovorim i sjednem na kraj stolca.

— Samo krupno pisati, progovori ona, dajući mi izmazani list; — ne biste li htjeli još danas, baćuška?

— Još danas.

Vrata se od susjedne sobe odškrinu i u otvoru pomoli glavu Zinaida; lice je njezino bliedo i zamišljeno, kose nebrižno u natrag zabačene. Ona me pogleda hladnim, krupnim pogledom, i opet se tiho povuče u sobu.

— Zina — Zina! vikaše stara, ali se Zina ne odvikne. Ja odnesem molbu i cielu večer presjedim nad njom.

IX.

Moja se „strast“ započe od ovoga dana. Ja sam onda poćutio čuvstvo, kakovo poćute ljudi prvi dan svoje službe:

prestadoh biti dječarcem, ta bio sam zaljubljen. Rekoh, da se je s tim danom počela moja strast, mogao bih dodati, da su se s tim danom i stradanja moja započela. Ja sam pogibao bez Zinaide: ništa mi na um ne dohodjaše, sve mi iz ruku padaše, po ciele dane naporno sam razmišljao samo o njoj... Ja sam pogibao bez nje — i uz nju ne nadjoh olakšice. Ljubomor me morio, i spoznavao sam svoju ništetnost, glupo se srdio i glupo kao rob plazio — a kraj svega toga neodoljiva neka sila vabljaše me k njoj — i ja sam svaki put, nehotice dršćući od sreće, prehodio preko praga njezina. Zinaida je odmah pogodila, da ju ljubim, u ostalom ja se nisam krio; ona se radovala mojoj ljubavi, lakrdisala, prokšila i mučila mene. Sladko je to biti jedinim izvorom, biti samovlastnim, neodgovornim uzrokom velikih radosti i dubokih žalosti u drugoga — a ja sam u njezinih ruku bio kao mekuški vosak. U ostalom nisam se samo ja u nju zaljubio; svim mužkarcem, što su u njezinu kuću dolazili, ona je kao rukom pamet odmahnula — i ona ih sve držaše na uzici podno svojih nogu. Nju je veselilo, uzpirivati u njih sad nadu, sada bojazan, vrtjeti njimi na malom prstu po svojoj volji (to je ona nazivala: turkati ljude, jednoga o drugom) — a njim i na um ne dodje protiviti se, i pokoravahu se njoj drage volje. U cielom biću njezinu, živu i preliepu, bijaše neka bajna smjesa lukavštine i nebrižnosti, izhitrenosti i prostote, tišine i obiesti; nada svim, što je činila, govorila, nad svakom kretnjom pršaše tanka, lagana prelest, u svem proviraše osobita, titrava sila. I lice joj se neprestano mienjalo, i ono titralo: na njemu gotovo u isto doba igraše — porugljivost, zamišljivost i strastvenost. Najraznija čuvstva, laka i brza, kao sjene sitnih oblačaka u sunčan, vjetrovit dan, prelietahu jednako i jednako preko očiju i usta njezinih.

Svaki od njezinih štovalaca bijaše njoj potreban. Bje-

lovzorov, koga ona kadšto nazivaše „moja zvier“, ili kadkada jednostavno „moj“ — skočio bi za nju u vatru; ne uzdajuć se u svoje umne sposobnosti i ine vrline, jednako je iskao njezinu ruku, naznačujući time, da je u drugih samo pusta tlapnja. Majdanov se odzivao na pjesničkih strunah njezinoj duši: čovjek prilično hladan, kao gotovo svi pisci, on ju je naduto uvjeravao, a možda i sebe, da ju obožava, opjevao ju u nebrojnih stihovih i čitao ih s nekim i nenaravnim i iskrenim uzhitom. Ona mu je nešto vjerovala, nešto se rugala; ona ga je malo cienila i naslušavši se njegova uzhićenja, zamolila bi ga, neka čita Puškina, da se, kako ona veljaše, očisti zrak. Lušin, rugalac i cinik na rieči, poznavao je nju bolje od svih i ljubio više od svih, premda joj se rugao u oči i za ledji. Ona ga je uvažavala, ali mu ne popuštala — i u sgodno doba s osobitim, zloradim zadovoljstvom gledaše, neka oćuti njezinu vlast. „Ja sam koketka, ja bez srca, akterska natura“, reče mu jednoč preda mnom: — „eh, dobro! dajderte mi vašu ruku, ja ću zataći u nju iglu, bit će vam pred ovim momčetom i stidno i bolno, pa slobodno, gospodine ljudino, izvol'te se smijati i rugati.“ Lušin porumeni, okrene se i stisne usta; no ipak joj pruži ruku. Ona ga ubode, i on se sbilja stao smijati — i ona se smijala, sve dublje zatiskujući iglu, sve bolje gledajući mu u oči, kojimi je on uzalud svraćao na stranu . . .

Od svega najmanje sam mogao pojmiti odnošaj medju njom i grofom Malevskim. On je čovjek liep, spretan i uman, no nešto sumnjivo, nešto lažno dapače sam i ja, dječak od šestnaest godina, čitao u očiju njegovih, ter se čudio, kako toga Zinaida ne vidi. A možda je ona i opažala himbenost grofovu, ali se ne gnušala od nje. Nepravilno odgojenje, neobična poznanstva i navade, neprestana prisutnost materina, ubožtvo i nered u kući, sve, počinjuć od neograničene slobode i od onoga uvjerenja, da sve ljude oko sebe nadkriljuje

razviše u Zinaide polu-prezirnu nebrigu i ravnodušnost! Dogadjalo se, dodje stari Bonifacij i javi, da nema cukora, ili se porodi vika i svadja medju gosti — Zinaida tek strese kosom, rekne: ludjaci! — i nije ju više ni briga.

Zato bi meni sva krv prsnula u glavu, kad Malevski pridje k njoj, lukavo vijugajući kao lisac, vješto se nasloni o naslon njezine stolice i sagne joj se k uhu, šapće, smieši se zadovoljno sobom i laskavo, — a ona skriži ruke na prsi, pozorno gleda na njega, i sama se smije, i sama glavom poklimava.

— Kako vam se hoće primati g. Malevskoga? upitam ju jednoč.

— Ima tako krasne brčiće, odgovori ona. — Da, pa što to vas briga?

— Možda vi mislite, da ga ljubim, reče mi drugi put. — Ne, ja ne ljubim takovih, koje moram odozgo gledati. Meni je takav nuždan, koji bi me umio slomiti . . . No takova ne mislim naći, ako Bog da! Ne ulovi mene nitko, nitko, nitko!

— Dakle vi nikada ne ćete ljubiti?

— A vas? Zar ja ne ljubim vas? rekne ona i kvrcne me krajem rukavice po nosu.

Da, Zinaida se vrlo šalila nada mnom. U tri tjedna vidjao sam ju svaki dan — i što nije sve sa mnom uradila! — K nama je dohodila riedko, i meni je to bilo drago: u našoj kući promienila bi se ona u plemkinju, u knežnu — i ja sam se onda bojao nje. Ne htjedoh se izdati pred majkom; ona je bila neprijazna Zinaidi i uhodjaše za nami. Otca se nisam bojao; on kao da me nije ni vidio, a s njom govoraše malo, no uviek osobito mudro i umno. Ja prestadoh raditi, čitati, pače šetati po okolici i jahati. Kao privezan za nogu hrušt obilazio sam samo njezinu kuću . . . i u njoj bi, čini mi se, ostao sve vieke; no to ne mogaše biti; majka na me mrmljaše, kadkada me i sama Zinaida gonjaše. Tad bih se

zatvorio u svoju sobu, ili otišao na kraj vrta, popeo se na sačuvanu razvalinu visoke kamene oranžerije, spustio noge sa stiene, što je gledala na cestu, i gledao više ura, gledao i gledao, i ništa ne vidio. Uza me, po zaprašenom koprivlju, ljenivo prelieću bieli leptiri; drzovit vrabac doleti na prelomljenu crvenu opeku, razdraženo živka, neprestano mičući svim tielom i razširiv rep; još uviek nepovjerljive vrane kadikad zagrakću, sjedeći visoko, visoko na ogoljenu vršku breze; sunce i vjetrić tiho titraju u riedkih njezinih granah; glas zvonâ manastira Donskoga, spokojan i sjetan, zamnije kadkada, — a ja sjedim, gledam i slušam — i sav vrim bezimenim nekim čuvstvom, u kojem je bilo sve: i sjeta i radost i slutnja budućnosti i želja i strah života. No tada ja toga nisam pojmio, niti bih znao za živu glavu dati ime onomu, što je brodilo u prsih mojih, ili bih sve to nazvao jednim imenom — imenom Zinaidinim.

A Zinaida se igraše sa mnom, kao mačka s mišem. Sad bi koketovala sa mnom — i onda bih se talio kao snieg — sad me opet odbijala — i ja onda ne smjedoh ni blizu k njoj, ne smjedoh pogledati na nju.

Sjećam se, kako je ona nekoliko danâ zasebice bila vrlo hladna; ja sam sasvim klonuo, pa kad bih bojazljivo zakrenuo k njim u krilce, vrtio sam se oko stare kneginje, ako ona i jest upravo u to doba psovala i vikala: posao s mjenicami ne idjaše joj najbolje od ruke, te je bila dva puta k redarstvu pozvana.

U to doba šetao sam se jednoč mimo poznatoga plota — i opazio Zinaidu: naslonivši se na obje ruke sjedi u travi i ne miče se. Hotio sam obzirno otići; no ona nenadano podigne glavu i zapoviedajući mahne mi rukom. Ja zamrem na mjestu: nisam je odmah razumio. Ona kao i prije mahne rukom. Odmah skočim preko plota i pun radosti poletim k njoj; ali me ona sustavi pogledom i pokaže stazicu dva

koraka od nje. U smetnji, što da činim, na rubu staze panem na koljena. Ona je bila blieda i tako gorka bol, tako strašna umornost kazivaše se na svakoj njezinoj crti, da je u meni srce zamrlo i ja u velikoj žalosti prošapćem: što vam je?

Zinaida pruži ruku, trgne jednu travku, stisne ju zubi i ljutito odbaci.

— Vi mene vrlo ljubite? upita ona napokon. — Je li?

Ja ne odgovorim ništa — pa zašto da odgovaram?

— Da, ponovi ona, svejednako na me gledajući. — To je tako. Takove oči, doloži ona, zamisli se i pokrije lice rukama. — Sve mi je omrzlo, prošapće, — utekla bih na kraj svieta, ne mogu ja toga podnositi, ne mogu složiti ... I što me čeka! ... Oh meni je težko ... Bože moj, tako težko!

— Od čega? upitam ja bojazljivo.

Zinaida mi ne odgovori, nego samo skrene ramenom. Ja sam još uviek klečao i s dubokom sjetom na nju gledao. Svaka njezina rieč probode me u srce. U taj par bio bih život svoj dao, da odagnam njezinu žalost. Gledao sam na nju, a nisam razumio, odakle tuga njezina, i živo mislio na to, kako je ona pod težinom gorkoga bola na vrt doletjela i kao pokošena na zemlju pala. — Oko nas je svietlo i zeleno; vjetrić žamori sred lišća drveća i trepeće dugom granom maline nad glavom njezinom. Negdje podaleko guču golubi i zuje pčele, nizko liećući po riedkoj travi. Odozgo ljubezno sinje nebo ... a ja se kidam od žalosti ...

— Čitajte mi kakvu bilo pjesmu, progovori Zinaida u po glasa i upre se o lakat. — Ja imam rad, kad vi pjesme čitate. Pjevate doduše; zato ništa, to je mladenački. Pročitajte mi: „Na holmah Gruziji.“ — No prije sjednite.

Ja sjedoh i pročitam: „Na holmah Gruziji.“

— „Da ne ljubi, ono (srce) ne može“, ponovi Zinaida. Evo čemu je poezija dobra: ona nam govori to, čega nije, i što je ne samo bolje od onoga, što jest, nego i istini pri-

kladnije . . . Da ne ljubi, ono ne može — pa sve da i hoće, ne može se oteti! — Ona opet umukne, najedanput skoči. — Hajdemo. Kod majke sjedi Majdanov: on je donio svoju pjesmu, a ja ga ostavila. I on je sada ogorčen . . . što bi! vi ćete kad bilo doznati . . . samo se ne srdite na me!

Tu mi stisne ruku i odleti napried. Udjosmo u sobu. Majdanov uze čitati svoga „Ubojicu"; ali ja ga nisam slušao. Pjevajući izgovarao je svoje četverostopne jambe, rime se izmjenjivahu i zvonjahu poput zvončićâ, pusto i glasno; a ja jednako gledam na Zinaidu i rad bih prodro u smisao posljednjih joj rieči.

„Il, možet byt, sopernik tajanyj
Tebja neždanno (nenadano) pokoril?"

— uzklikne najednoč Majdanov — i moje oči i oči Zinaidine upru se jedne u druge. Ona svoje obori i malko porumeni. Ja sam to opazio i zazebe me na dnu duše. Već od prije mene je ljubomor grizao, no sada tek vrcne misao u glavi mojoj: „Bože! ta ona je zaljubljena!"

X.

Od sada istom počeše prava trzanja u prsih mojih. Lomio sam si glavu, mislio i predomišljao se — ter uzastopce, koliko moguće sakriveno, uhodio za Zinaidom. Ona se promienila — to je očevidno. Ona se šetala sama, i šetala dugo. Drugiput ne će ni na oči gostom, nego se zatvori i sjedi cielo vrieme u svojoj sobi. Ja postadoh, ili mi se činilo, da sam postao neobično oštrouman. „Nije li onaj? ili možda ovaj?" pitao sam samoga sebe, misleć sad na jednoga, sad na drugog od njezinih poklonika. Grof Malevski (premda sam se za Zinaidu stidio, da to moram priznati) činjaše mi se od svih najpogibeljniji.

Sva moja pažnja nije vidjela dalje od nosa, a moje pri-

tajivanje nije valjda nikoga nadmudrilo; bar doktora Lušina nije. U ostalom i on se zadnje vrieme promienio: omršavio, smijao se doduše, no gluše, zlobnije i kraće; a nehotična, grčevita razdražljivost razagnala prijašnju mu ironiju i umjetni cinizam.

— Što se vi ovuda neprestano povlačite, momče, reče mi on jednoč, ostavši sa mnom na samu u gostinjskoj sobi Zasjekinovih (knežna se još nije bila vratila sa šetnje, a krikljivi glas kneginjin razliegao se u mezaninu: ona je karala sobaricu). — Vam bi valjalo — dok ste mlad — učiti, a što tražite ovdje?

— Vi ne možete znati, ne radim li ja doma, odgovorim oholo, no prilično smeten.

— Čudne mi radnje! ta vam ni na pamet ne pada. No ne ću ništa reći . . . u vaše godine ovako biti mora. Samo vam je izbor nesretan. Zar vi ne vidite, kakva je ovo kuća?

— Ja vas ne razumijem.

— Ne razumijete? s tim gore po vas. Ja mislim, da sam dužan vas opomenuti. Staromu pustolovu, kao meni, moguće je ovamo dohoditi: što meni može škoditi? mi smo narod prekaljen, i ničim ga više ne možeš natepsti; no u vas je kožica još nježna; ovdje je za vas zrak štetan — vjerujte mi, možete se zaraziti.

— Kako to?

— Da, tako. Zar ste vi sada zdravi? Zar ste u normalnom stanju? Zar je to, što vi osjećate, — za vas koristno, ugodno?

— Ama što ja osjećam? reknem ja, a u duši sam davao pravo doktoru.

— Ej, mladče, mladče, produži doktor s takvim izrazom, kao da u toj rieči ima za me nešto veoma uvredljivo: — čemu hiniti, ta u vas je, hvala Bogu, još uviek na licu, što na srcu. A medjutim, čemu poučavati? Ni ja sam ne bih

amo dolazio (doktor stisne zube), da nisam... takova budala. Samo se jedno čudim: kako vi, sa svojim umom, ne uvidjate, što oko vas biva?

— A što biva? prihvatim ja.

Doktor me pogleda s nekim nasmješljivim sažaljenjem.

— Liep li sam i ja — govoraše on za sebe — pa što mu to govorim! Jednom rieči, uze onda glasnije: — Ja vam opet velim: nije za vas ovaj zrak. Vam je ovdje ugodno, kako ne bi? Da, ali krasno miriše i u oranžeriji — no živjeti se u njoj ne može. Ej, posluhnite, poprimite vi s nova Kajdanova!

Unidje kneginja i stade se tužiti doktoru na zubobolju. Na to dodje Zinaida.

— Vidite — reče kneginja, gospodine doktore, pokarajte ju. Cieli dan pije vodu s ledom; kao da je to zdravo za njezine slabe prsi!

— Zašto vi to radite? upita Lušin.

— A što se može odatle dogoditi?

— Što? prehladiti se i umrieti.

— Za sbilja? Je li to? Eh, pa onda — tuda nam i vodi put!

— Gledaj! promrmlja doktor. Kneginja ode.

— Gledaj, ponovi ona. — Kao da je život radost? Ogledajte se oko sebe... Što ima dobra? Ili mislite, da ja toga ne vidim, ne osjećam? Meni se hoće — piti vodu s ledom; pa vi slobodno što osbiljnije uvjeravajte, da je takav život vriedan, te ga ne bi čovjek žrtvovao za jedan trenutak zadovoljstva, — o sreći ne ću ni da govorim.

— No da, rekne doktor: — kaprica i nezavisnost... Ove dvie rieči vas podpuno izcrpljuju; sva vaša narav nahodi se u te dvie rieči.

Zinaida udari u grčevit smieh.

— Promašili, promašili, moj doktore. Slabo pogadjate

zaostali ste. — Nataknite očale. — Nije meni do kapricâ sada; vas za budalu držati, sebe za još veću . . . kud i kamo veselo! — a što je do nezavisnosti . . . . Mosje Voldemar! tapne ona ljutito nožicom, — ne mrgoljite lica na plač. Ja ne trpim, kad me tko sažaljuje. — Na ove rieči brzo izadje.

— Štetan, štetan je za vas ovaj zrak, momče, još mi jedan put rekne Lušin.

XI.

Isti dan na večer skupili se obični gosti u Zasjekinovih; i ja sam bio medju njimi.

Razgovor se poveo o pjesmi Majdanova; Zinaida ju iskreno hvalila. — No znate li što? reče mu ona, — da sam ja pjesnik — tražila bih druge predmete. Možda je to tlapnja — no meni kadkada dolaze na um neobične misli, osobito kad ne spavam, pred zoru, kad nebo postaje i rumeno i sivo. — Ja bih na primjer — Vi mi se ne ćete smijati?

— Ne, nipošto! zavapismo svi u jedan glas.

— Ja bih opisala, nastavi ona, skrstivši ruke na grudi i oči uprvši na stranu, — cielu družbu mladih djevojaka, noću, u povećoj ladji — na tihoj rieci. Mjesec sjaje, a one sve u bjelini, s bielimi vienci oko glave, i pjevaju, znate li, pjevaju nešto nalik himni.

— Dokučujem, znam, dalje, dalje, vikne važno i sanjarski Majdanov.

— Najedanput — šum, hohot, baklje, bubnji na obali rieke . . . To je četa bakantâ s pjesmom i klikom. Ostalo je vaš posao narisati što ljepše, gospodine pjesniče . . . . samo bih željela, da baklje budu crvene, da se jako dime, da se oči u bakantâ kriese izpod vienacâ, a vienci da im budu tamni. Ne zaboravite tigarskih koža i peharâ — i zlata, mnogo zlata.

— A gdje ima biti zlato? upita Majdanov, uzbacujuć svoju gladku kosu i šireć nozdrve.

— Gdje? na ramenih, na ruku, na nogu, svuda. Kazuju, da su u staro doba žene nosile zlatno prstenje na gležnjih.

— Bakanti zovu k sebi djevojke iz ladje. Djevojke prestanu pjevati himnu — ne mogu je nastaviti, — ali se ne miču: rieka ih sama privodi k obali. I najedanput jedna se od njih podigne . . . To treba liepo opisati, kako ona tiho ustaje na svjetlosti mjesečnoj, a drúge njezine dršću od bojazni. Ona prekorači kraj ladje, bakanti ju obkole, odvedu u noć, u mrak . . . Naslikajte tu oblake od dima i sve se smieša. Samo se čuje jauk iz tmine, a njezin vienac ostao na obali.

Zinaida umukne. (Oh! ona se je zaljubila! pomislim ja opet.)

— Konac? upita Majdanov.

— Konac, odgovori ona.

— To nije predmet cieloj pjesmi, važno opazi Majdanov, — no upotrebit ću vašu misao za lirsku pjesmicu.

— Romantične vrsti? upita Malevski.

— Da, romantične, Byronovske.

— Po mojem Hugo je valjaniji od Byrona, nebrižno rekne mladi grof: — puno zanimljiviji.

— Hugo je klasik prvoga reda, progovori Majdanov, — i moj prijatelj Tonkošejev u španjolskom svom romanu: El Trovador . . .

— Ah, to je valjda ona knjiga s preobrnutimi upitnimi znaci? presieče mu rieč Zinaida.

— Da, tako je u Španjolaca u modi. Hotio sam reći, da je Tonkošejev . . .

— Nut! vi ćete opet zavesti prepirku o klasicizmu i romanticizmu, opet prihvati Zinaida. — Dajte radije, igrajmo se štogod . . .

— Zalogâ? upita Lušin.

— Ne, to je dosadno, već prispodobe. (Ovu igru izmislila je Zinaida sama: rekne se kakova bilo stvar, koju onda svak ima nečemu drugomu prispodobiti; tko najbolju prispodobu izmisli, dobiva nagradu.) Ona pridje k prozoru. Istom sunce na počinak sjelo: na nebu stoje visoko dugi, rujni oblaci.

— Čemu su ovi oblaci nalik? Upita Zinaida, i ne čekajući na naš odgovor, sama odgovori: — ja mislim, oni su nalik onim purpurnim jedrom, koja se vijahu na zlatnom brodu Kleopatrinu, kad je ona išla pred Antonija. Znate li, Majdanove, o tom ste mi nedavno kazivali?

Svi mi, kao Polonij u „Hamletu", priznadosmo, da su oblaci sbilja nalik na ona jedra i da bolje prispodobe nijedan nas ne nadje.

— A koliko je godinâ bilo onda Antoniju? upita Zinaida.

— Jamačno je bio mlad čovjek, rekne Malevski.

— Da, mlad, potvrdi Majdanov.

— Oprostite, klikne Lušin, — bilo mu je preko četrdeset godina.

— Preko četrdeset, ponovi Zinaida i pogleda Lušina brzim pogledom . . .

Ja do mala odoh kući. — „Ona ljubi", nehotice šaptahu moja usta . . . „No koga?"

XII.

Dnevi prolaze jedan za drugim. Zinaida postajaše svaki dan neobičnija, svaki dan čudnija i nerazumljivija. Jednoč ju zatekoh u sobi na slamnoj stolici, glave poduprte na oštri brid stola. Ona se podigne . . . niz lice joj se ronjahu suze.

— A! vi ste to! reče ona sa gorkim smiehom. — Hodite amo.

*

Ja pridjoh k njoj; ona položi ruku na moju glavu; nenadano uhvati me za kosu i uze drmati.

— Boli . . . rekoh ja napokon.

— Boli! a! a mene zar ne boli? ne boli? ponovi ona.

— Aj! krikne najednoč, opazivši, da mi je izčupala malenu viticu kosâ. — Što sam to jadna učinila? Ubogi mosje Voldemar!

Ona brižno složi izčupane kose, omota ih oko prsta i svije u prstenak.

— Ja ću vaše vlasi u medaljon složiti, i nosit ću ih — reče ona, a jednako joj suze u očiju blište. — To će vas malo utješiti . . . a sada s Bogom.

Povratih se doma i nadjoh nepriliku. Majka se malko popravdala s otcem: ona ga u nečem koraše, a on, po staroj navadi, hladno i udvorno odgovara — i do mala izadje. Ne mogoh čuti, o čemu govoraše majka, a nije mi ni bilo do toga, toliko se samo sjećam, da me je ona poslije dala zovnuti k sebi i uzela što žešće koriti, što idem kneginji, koja je po njezinih riečih bila: une femme capable de tout, na sve sposobna. Ja joj poljubim ruku (to bih činio uviek, kad sam htio prekratiti razgovor) — i odem u svoju sobu. Suze Zinaidine uzeše mi podpuno pamet: nisam doista znao, na kojoj misli da se sustavim, i bio bih najvolio i sam plakati: bio sam savršeno diete, makar sam i brojio šestnaest godina. Već nisam mislio na Malevskoga, premda je Bjelovzorov postajao dan na dan grozniji i gledao na vrtljivca grofa kao vuk na janje; da, ja nisam ni o čem, ni o kom mislio. Mamio sam se fantazijom i tražio samo osamljena mjesta. Nada sve zaljubio sam razvaline oranžerije. Popeo bih se na visoki zid i sjedio na njemu tako nesretnim, samotnim i neveselim mladićem, da sam i sam sebe požaljivao — pa ipak tako sladka bijahu ona tužna osjećanja, tako sam se žedno njimi napajao! . . .

Ovako jednoč sjedim na zidu, gledam u daljinu i slušam

zvuk zvona . . . najednoč nešto proleti kroza me — vjetrić, ne vjetrić i ne drhtež, već disanje, već osjećanje nečije blizine. Spustim oči. Dolje po stazi u laganoj sivoj haljini, s ružičastim suncobranom na plećih žurkaše se Zinaida. Ona me opazila, stala, odvinula krila slamna šešira i podigla na me svoje baršunaste oči.

— Što vi tu na tom visu radite? upita me čudnovito se smiešeći. — Evo, vi jednako govorite, da me ljubite; daj, ako me ljubite za zbilja, djipite k meni na stazu.

Još ona i ne svršila, ja sam već letio u dol, kao da me netko odzada gurnuo. Visine je moglo biti do dva hvata. Ja se dočekam na noge; ali je skok bio tako silan, da se nisam mogao uzdržati: ja pljusnem ničice i u taj čas se obeznanim. Kad sam se osviestio, ne odklapajuć očiju, poćutim kraj sebe Zinaidu. „Milo moje diete“ — govoraše ona, nadvinuvši se nada me, a u glasu joj dršće poplašena nježnost — „što si učinio, zašto si slušao . . . ta ja ljubim tebe . . . ustani.“

Njezina grud disaše poviše moje, njezine se ruke dodirnuše moje glave, i najedanput — kako mi bijaše onda! — mekana joj i svježa usta uzeše polievati cielo moje lice cjelovi . . . ona se dotaknuše mojih usta . . . No u taj par vjerojatno po izrazu moga lica opazi Zinaida, da sam se osviestio, premda još uviek nisam odkrio očiju, i brzo skočivši rekne: „No, ustajte, bezumni dječko; što ste se povalili u tu prašinu?“ Ja se dignem. — Dajte mi moj suncobran — reče mi, — nekamo sam ga bacila, ne gledajte tako na mene, kakva budalaština? niste li se udarili? ožegli u koprivi? Ne čujete li, ne gledajte tako na mene . . . . Ta on ništa ne dokučuje, ne odgovara, — reći će onda kao za sebe . . . Odlazite doma, mosje Voldemar, pokefajte se, a za mnom nipošto ne idite; jer ću se razsrditi, i nikada više . . .

Ona ne svrši, što je govorila, nego brzo ode; a ja sjedoh na stazu . . . noge me ne mogoše držati. Ruke se žare od

koprive, u ledjih boli, u glavi se vrti; no blaženstvo, koje sam onda osjećao, više se ne vrati u mojem životu. Ono je probilo sladkom boli kroz sva uda moja i napokon prodrlo u zanosne skokove i klikovanja. Sbilja: bio sam još diete.

XIII.

Ja sam bio toliko veseo i ponosan sav taj dan, ja sam tako živo sahranio na licu svojem osjećanje Zinaidinih cjelova, s tolikim titranjem uzhita spominjao sam svaku njezinu riečcu, i toliko se opajao neočekivanom srećom, da me je dapače strahota neka obuzela, i ne htjedoh dapače vidjeti nju, početnicu svojih novih ćućenja. Meni se učini, da ne možeš više ničega od sudbine željeti, nego duboko uzdahnuti posljednji put i umrieti. Zato sutradan, ulazeć u dom Zasjekinovih, napane me velika smetnja, koju sam zaman prikriti nastojao pod vidom skromne neprisiljenosti, kao čovjek, koji želi pokazati, da umije sačuvati tajnu. Zinaida me dočeka vrlo prosto, bez svake smeće, samo mi zaprieti prstom i upita, vide li mi se modrice? Sva moja otajstvenost i skromna neprisiljenost izčeznuše u čas, a s njimi i smetnja. Konačno, ne očekivah ništa osobito, no spokojnost Zinaidina kao da me hladnom vodom polila. Pade mi na um, da sam diete u očiju njezinih, i to me raztuži! Zinaida hodaše po sobi gore i dolje, i kadgod bi me pogledala, svaki put se naglo nasmija; no ja sam bistro vidio, da joj misli daleko lieću. „Ne bi li poveo razgovor o jučerašnjici, pomislim, i upitao, kamo je onako hitjela, da napokon saznam . . .“ Pomislim i samo odmahnem rukom, i stisnem se u kut.

Unidje Bjelovzorov; ja se njemu obradujem.

— Ja ne nadjoh za vas konja jahaćega, progovori on surovim glasom. — Freitag mi obećao jednoga, ali nije vjere. Bojim se.

— Čega se bojite? upita Zinaida.

— Čega? Ta vi ne umijete jahati. Sačuvaj, Bože, zla i nesreće! Pa što vam je na jedan put i palo na pamet?

— To je moja briga, mosje tigar. Kad je tako, ja ću zamoliti Petra Vasiljevića . . . (Tako se moj otac zvao. Ja sam se začudio, kako ona tako nebrižno i slobodno spominje to ime, rek bi ona i ne sumnja, da će ju poslušati.)

— Eto na! progovori Bjelovzorov. — Vi ćete valjda s njim jahati?

— S njim ili s kim mu drago — to je za vas sve jedno. Samo s vami ne.

— Sa mnom ne, ponovi Bjelovzorov. — Volja vas je. Naći ću vam konja.

— Da, samo gledajte, ne kakvu god kravu. Kažem vam unapried, da želim skakati.

— Skačite, kako vam drago . . . No s kim, s Malevskim, što li?

— Pa zašto ne bih i s njim, more? No, smirite se, doda ona, i ne kosite očima. Ja ću i vas uzeti. Vi znate, da je za mene sada Malevski — pi! — Ona sdrma glavom.

— Vi samo tako govorite, da me utješite, promrmlja on.

Zinaida se smrkne. — To vas tješi? O . . . o . . . o . . . more! reče ona napokon, kao da joj ne pade na um druga rieč. — A vi, mosje Voldemar, ne biste li i vi pošli s nami?

— Ja nemam rad — u većem družtvu . . . propentam ja, ne dižući očiju.

— Vi volite têt-à-tête. Nu voljnu — volja, spasenu — raj, reče ona uzdahnuvši. — Idite, Bjelovzorove, potražite. Ja trebam za sutra konja.

— Da, a odkuda novci? umieša se kneginja.

Zinaida privuče obrve.

— Ja ih nisam od vas iskala; Bjelovzorov mi vjeruje.

— Vjeruje, vjeruje, promrmlja kneginja, onda iz svega grla zavikne: — Dunjaška!

— Maman, ja sam vam darovala zvonce, opazi knežna.

— Dunjaška! još jače zavikne stara.

Bjelovzorov uze se praštati, a ja za njim. Zinaida me nije sustavljala.

XIV.

Sutradan ustanem rano, urežem palicu i odem iza gradskih vrata. Idem, ne bih li razagnao tugu. Dan je bio krasan, svietao i ne odviše vruć; radostan, svjež vjetarak prolazio nad zemljom, umjereno šumio i igrao, svim tresući, a ništa ne trgajući. Dugo sam hodao po gorah, po šumah; bio sam neveseo, i izašao iz kuće, da se sav predam nujnosti svojoj; — no mladost, krasna pogoda, čist zrak, utjeha brza hoda, njega samotna ležanja u gustoj travi — nadvladaše; priletješe uspomene na one nezaboravne rieči, na one cjelove, i opet mi ogrliše dušu. Ugodno mi bijaše misliti, da i Zinaida mora priznati moju odlučnost, moje junačtvo... „Drugi su joj bolji i povoljniji, slobodno! Zato drugi tek govore, da bi učinili, a ja sam učinio. Pa što bih još sve za nju učinio!“ — Mašta mi se razigra. Uzeh snivati, kako ću ju spasavati iz ruku neprijateljskih, kako ću, sav krvlju obliven, iztrgnuti ju iz tamnice, pa onda izdahnuti kod nogu njezinih. Sjetim se slike, što visi u našoj gostinjskoj sobi, na kojoj Malek-Adel odnosi Matildu; u to opazim šarena djetla, koji posleno puzaše uz tanku stablu breze i nemirno provirkivaše iza nje sad na lievo, sad na desno, baš kao glasbenik iza vrata kontrabasa.

Poslije zapjevam: „Ne bieli sniezi“ i svedem k poznatoj u ono doba romanci: „Ja ždu (čekam) tebja, kogda zefir igrivyj“; na posljedku uzmem glasno čitati Jermakov govor

na zviezde iz tragedije Homjakova; htjedoh i sam složiti nešto sentimentalno; nadjoh dapače rimu, s kojom se imala završiti pjesma: „o Zinaida! Zinaida!“ No cieli posao ne valja. Medjutim pridje doba objedu. Pustim se dolinom; uzka pješčana stazica krivudaše po njoj i vodjaše u grad . . . Gluh topot konjskih kopita zazvoni za mnom. Ja se ogledam, nehotice stanem i snimim kapu: opazio sam otca i Zinaidu. Oni jašu jedno uz drugo. Otac joj nešto kazuje, nagnuv se cielim trupom k njoj i uprvši se rukom konju o šiju; on se smieši, a Zinaida muče ga sluša, strogo oborivši oči i saževši usta. Od početka vidio sam samo njih dvoje; za koji čas pomoli se iza zavoja doline Bjelovzorov u husarskom mundiru, s mentenom, vrana mu konja pjena podudarila. Dobri konj mota glavom, rže i skače: junak ga i uzdržava i u rebra bode. — Ja skočim u stranu. Otac popritegne uzdu, i odkloni se od Zinaide, ona ga mirno pogleda — i oboje polete . . . Bjelovzorov potisne za njimi, grmeći sabljom. „On je crven, kao rak, — pomislim ja, — a ona — . . . Od čega je tako blieda? Cielo jutro na konju, pa blieda?“

Požurim se i ja i prije samoga objeda prispijem doma. Otac već preobučen, umiven i svjež sjedjaše uz majčin fotelj i čita gromkim glasom listak u Journal des Débats; ali ona slabo sluša, i vidjevši mene, upita, gdje sam cieli božji dan, pa da ona ne trpi, kad se tko Bog zna gdje i Bog zna s kim tepnjari. Ta ja sam se šetao sam samcat, htjedoh odgovoriti, no pogledam na otca — i prešutim.

XV.

Pet, šest dana za tim nisam gotovo ni vidio Zinaide: ona se prikazivala bolestna, premda to ipak nije priečilo običnih gosti svaki dan otići k Zasjekinovim na raport, kako su oni govorili, izuzevši Majdanova, kojemu su krila odmah

klonula i dugočasio se, ako ne bijaše prilike uzhićenju. Bjelovzorov sjedjaše smrknuto u kutu, vas zakopčan i crven; na tankom licu grofa Malevskoga titraše vjekoviti nedobri posmieh; on je zasbilja izgubio milost u Zinaide i zato se osobito starao omiljeti staroj kneginji; vozio se s njom u državnoj karuci do general-gubernatora. U ostalom ova se vožnja pokazala bezuspješnom, i Malevskomu izadje odatle dapače neprijatnost: dozivali mu u pamet neku historiju s nekimi oficiri komunikacije, a on morade, da se opravda, reći, da je bio tada neizkusan. Lušin dolažaše dva puta na dan i oba puta na kratko vrieme; od posljednjega našega razgovora ja sam se malo bojao toga čovjeka, a ipak ga počeo iskreno štovati. Jednoč se oba šetasmo po Neskučnom vrtu; on je bio dobar i ljubezan, imenovao mi i opisao razne biline i cvieće, pa najedanput — kako se veli — ni meni ni tebi — lupi se šakom po čelu i rekne: a ja, budala, mišljah, da je ona koketa! da, sladko je to, sebe žrtvovati — za druge.

— Što vi mislite tim kazati? upitam ga.

— Vam ja ništa ne kazujem, odgovori on odrješito.

Zinaida se mene klonila; ako me je gdje vidjela, morao sam opaziti, kako joj je to nemilo. Ona se nehotice odvraćala od mene . . . nehotice; a to me je najviše ubijalo, najviše boljelo. Kad je tako, ja sam gledao ne ići joj na oči, nego iz daleka sam vrebao na nju, što mi nije svagda polazilo za rukom. A u nje se zasbilja velika promjena izvela: lice joj postalo drugo, i ona sva savcata druga postala. Osobito jednoč — bijaše krasna, topla večer — gledao sam u strašnu čudu na njoj promjenu. Sjedio sam na nizkoj klupi pod širokim grmom jorgovana; mjesto premileno, odakle se vidjeti moglo na prozor Zinaidine sobe. Tu sam sjedio; nada mnom u potamnjelu lišću revno cvrkutala malena ptičica; siv macan, otegnuvši vrat, oprezno se prikrada u vrt; a prvi hrušti sjetno zuje u

zraku još uviek prozirnom, premda ne više svietlom. A ja sam sjedio i upirao oči na prozor, ne će li sreća dati, da se otvori: u istinu on se otvorio i na njemu se pomolila Zinaida, sva u bjelini — i ona biela i lice joj bielo, i ramena, i ruke biele. Ovako dugo stajaše kao kamen, i dugo gledaše ravnim i nepomičnim gledom izpod pritegnutih obrva. Nikada ne vidjeh, da ovako gleda. Zatim stisne ruke, čvrsto i krepko, prinese ih na usta, na čelo — i najednoč raztegne prste, uzbaci kosu od ušiju, potrese njom, pa s nekom odlučnošću kimnuvši glavom odozgo dolje, zalupne prozorom.

Treći dan iza toga sretne me u vrtu. Ja joj se htjedoh ugnuti; no ona me sama sustavi.

— Dajte mi ruku, uze ona ljubezno, — davno li nismo zajedno brbljali.

Ja ju pogledam: oči joj se tiho svietle i lice smieši, ali onako kroz koprenu.

— Vi ste još uviek boležljivi? upitam ju.

— Ne, sve je prošlo, odgovori ona i odkine omalenu rumenu ružicu. — Iznemogla sam malo, no to će proći.

— I vi ćete opet biti ona, koja i prije? upitam.

Zinaida podigne ružicu k licu, i meni se učini, da je odsjev žarkih listićâ pao na lice njezino. — Zar sam se ja promienila? upita me ona.

— Da, vi ste se promienili — odgovorim joj tihano.

— Bila sam hladna prema vam — to je istina; no vi ne smijete na to mnogo gledati . . . Drugčije se nije dalo . . . No, čemu o tom govoriti!

— Vi ne ćete, da vas ja ljubim — to je sve! kliknem ja namršteno s nehotičnom uzrujanošću.

— Ne, ljubite me, ali ne, kao prije.

— Da kako?

— Budimo prijatelji — eto tako! — Zinaida mi prinese ružicu, da ju pomirišem. — Čujte, ja sam puno starija od

vas — mogla bih vam biti tetkom; ne tetkom, starijom sestrom. A vi . . .

— Ja sam diete za vas, skočim joj u rieč.

— Da, diete, no mileno, dobro, umno, koje ja vrlo ljubim. Znate što? Od danas imenujem vas svojim pažem; a vi ne smijete zaboraviti, da su paži uviek uza svoju gospodju. Evo vam znak novoga dostojanstva — tud mi zadjene ružicu u zapučak moje rekle — znak naše milosti prema vam.

— Ja sam do sada primao druge milosti od vas, promrmljam ja.

— Ej! progovori ona i pogleda me s boka, — vidiš, kakva mu je dobra pamet! Nu, ja sam i sada pripravna . . .

I sklonivši se nada mnom, pritisne mi na čelo čist, spokojan cielov.

Ja ju samo pogledam — a ona se odvrne i rekavši: — za mnom, moj pažu, podje doma. Ja odoh za njom i snebivam se od čuda. „Ta je li to ona krotka i razumna djevojka — je li to ona Zinaida, koju sam od prije poznavao?“ I hod njezin činjaše se meni laganiji, i sav stas veličanstveniji i strojniji . . .

I Bože mili, s kakvom novom silom razgarala se u meni ljubav!

XVI.

Poslije objeda sabrali se u krilcu opet gosti — i knežna izašla medju njih. Sva je družba tu, nitko ne izostade, kao onu prvu, za me nezaboravljivu večer: pače i Nirmacki se požurio, a Majdanov doletio od svih najprije — imao je nove pjesme. Zavede se opet igra zalogâ, no sada bez predjašnjih čudnih izgreda, bez ludorijâ, bez šuma — nestalo ciganskoga življa. Zinaida je preustrojila naše sastanke. Ja sam sjedio do nje, po pravu paža. Medju drugim predloži

ona, čiji zalog izadje, da ima svoj san pripovjediti; no to ne podje za rukom. Sanje su bile bud slabo zabavne (Bjelovzorovu se snilo, kako je svoga konja, u kojega je bila drvena glava, hranio karasi), bud nenaravne, izmišljene. Majdanov nas pogostio cielom pripoviedkom: tu se nadjoše grobni svodovi, i angjeli s lirami, i razgovorno cvieće, i glasovi iz daleka zamnievajući. Zinaida mu prekine pripoviedku. Kad ste već izvrnuli na izmišljanje, reče ona, — to će svak od nas nešto izmisliti i pripoviedati. — Prvi morade govoriti opet Bjelovzorov.

Mladi husar dodje u smetnju. — Ja vam ništa izmisliti ne mogu! uzklikne on.

— Ludorija! prihvati Zinaida. — No, pomislite na primjer da imate ženu, pa nam kažite, kako biste s njom vrieme bavili. Vi biste ju valjda zaprli?

— Ja bih ju zapro.

— I sami biste s njom sjedili?

— I sam bih s njom sjedio.

— Liepo. No, kad bi to njoj dosadilo, i ona bi drugoga tražila?

— Ja bih ju ubio.

— A kad bi ona utekla?

— Ja bih ju dostignuo i opet ubio.

— Tako. No, reći ću, da sam ja vaša žena, što biste onda učinili?

Belovzorov zapne. — Ja bih onda ubio sebe . . .

Zinaida udari u smieh. — Ja vidim, vaša se pjesma ne snuje na dugo.

Dodje red na Zinaidu. Ona svrne očima na strop i zamisli se. — Evo progovori ona, — što sam ja smislila . . . Pomislite vele liepu dvoranu, ljetnu noć i divni ples. Ples je priredila mladjana kraljica. Svuda zlato, mramor, kristal, svila, svjetlo, diamanti, cvieće, miomirisi, sve potrebe razkoši.

— Ljubite li vi razkoš? upita ju Lušin.

— Razkoš je liepa, odgovori ona, — a ja ljubim sve liepo.

— Više od preliepoga? upita on.

— Ne razumijem, bit će lukava valjda dosjetka. Ne bunite me. I tako je vele liep ples. Gostî, da ne možeš okom pregledati, svi su mladi, krasni, hrabri, i svi strašno u kraljicu zaljubljeni.

— Ženskinja valjda nije medju njimi? upita Malevski.

— Ne — ili stojte — ima i ženskinja.

— One su sve ružne?

— Sve su dražestne. No mužkarci ljube samo kraljicu. Ona je visoka i vitka; na vranoj kosi sjaje joj malena kruna od zlata.

Ja pogledam na Zinaidu — i nikad kao u taj par ne učini se meni, da nas ona sve nadkriljuje; od biela joj čela i nepomičnih obrva odsieva takav svietao um i tolika vlast, da sam pomislio; „ti si ta kraljica!“

— Sve grne k njoj i oko nje, — nastavi Zinaida, — a iz usta njihovih teku najlaskavije rieči.

— A ona rad sluša laskanje? upita Lušin.

— Kakav je dosadan! sve prekida . . . Tko ne sluša rado laskanja?

— Još samo, da ovo i posljednje upitam, prihvati Malevski. — Ima li kraljica muža?

— Na to nisam ni mislila. Nema, čemu muž?

— Da bome, čemu muž? rekne Malevski.

— Silence! vikne Majdanov, koji je vrlo zlo govorio francuzki.

— Merci, hvala, rekne mu Zinaida. — I tako kraljica sluša ove rieči, sluša glasbu, no ni na jednoga od gosti ne gleda. Šest prozora otvoreno od kraj do kraj, od poda do vrha; a za njimi tamno nebo s velikimi zviezdami, i taman vrt s velikim drvećem. Kraljica upire oči na vrt. Tamo je,

negdje oko drveća, vodomet: on se bjelasa kroz mrak — dug, dug, kao sablast. Kraljica kroz govor i glasbu sluša tihi žubor vode. Ona gleda i misli: svi vi, gospodo, i plemeniti ste i umni, i bogati, vi obkoljujete mene, i trepćete na svako moje slovce, i gotovi ste umrieti kraj mojih nogu, ja vladam nad vami . . . a tamo kraj vodometa, kod one pljuskave vode, stoji i čeka mene onaj, koga ja ljubim, i koji vlada nada mnom. Na njemu nije ni bogata ruha, ni dragoga kamenja, nitko ne poznaje njega, no on čeka mene, i tvrdo vjeruje, da ću ja doći, — i ja ću doći, i nema sile toliko snažne, koja bi zaustavila mene, kad je moja volja ići k njemu, i ostati s njim, i bluditi s njim tamo, u tmini vrta, pod šušnjem drveća, uz žamor fontane . . .

Zinaida umukne.

— Je li to izmišljeno? lukavo upita Malevski.

Zinaida ga i ne pogleda.

— A što bismo mi, gospodo, učinili, — reći će nenadano Lušin, — kad bismo bili oko te kraljice, i znali za onoga blaženoga kod vodometa?

— Stan'te, stan'te! vikne Zinaida, — ja ću vam svakomu naznačiti, što bi činio. Vi, Bjelovzorove, morali biste ga izazvati na dvoboj; vi, Majdanove, napisali biste na njega epigram . . . Ne, vi neumijete pisati epigrama; vi biste napisali dugu jambsku pjesmu, na način Barbierov, proti njemu, i štampali ju u „Telegrafu". Vi, Nirmacki, posudili biste od njega — ne, već biste njemu posudili novaca na procente; vi doktore . . . — Ona stane . . . — Bome za vas ne znam, što biste činili.

— Kao lajb-medik, odgovori Lušin, — ja bih svjetovao kraljicu, neka ne daje plesovâ, kad joj nije stalo do gostiju . . .

— Može biti, da biste dobro učinili. A vi, grofe . . .

— A ja? ponovi Malevski s svojim zlim posmiehom . . .

— Vi biste mu ponudili otrovane slastice.

Lice Malevskoga malko se smrkne i izvrne se ponešto na židovsku, no on odmah udari u smieh.

— A što je do vas, Voldemar, prihvati Zinaida . . . u ostalom, budi dosta; dajte drugu igru.

— Mosje Voldemar, u dostojanstvu kraljičina paža, nosio bi za njom skut, kad bi ona u vrt bježala — ujedljivo opazi Malevski.

Ja planem; no Zinaida naglo pusti svoju ruku na moje rame, i izpravivši se, reče malko drhtavim glasom: — Ja nikada ne dadoh vašoj presvjetlosti prava, da budete drzoviti, i zato vas molim, izvolite se ukloniti. — Ona mu pokaže na vrata.

— Oprostite, knežno — propenta Malevski i sav pobliedi.

— Knežna ima pravo, — vikne Bjelovzorov i takodjer ustane.

— Ja, duše mi, nisam mislio, opet će Malevski: — u mojih riečih nije bilo ništa . . . ja vas nikako nisam mislio ožalostiti . . . Oprostite mi.

Zinaida ga omjeri hladnim okom, i hladno se nasmjehne. — Izvolite ostati, progovori nebrižno maknuvši rukom. — Ja sam se s mosje Voldemarom bez nužde razsrdila, Vam je milo štipati . . . nek vam bude.

— Oprostite mi — još će jednoč Malevski, a ja sjećajući se kretnje Zinaidine mislio sam opet, da ni prava kraljica ne bi mogla s većim dostojanstvom pokazati vrata nabrčici.

Igra sa zalozi do mala prestane iza ove male scene; svim nam postane nekako neugodno, ne toliko od same ove scene, koliko od drugoga, ne sasvim odredjena, ali težka čuvstva. Nitko o njemu ne govoraše, no svatko ga je u sebi i svom susjedu ćutio. Majdanov uzme čitati svoje pjesme — a Malevski ih s preuveličanim žarom hvali. „Vidiš ga, kako se sada želi prikazati dobrim“, šapne mi Lušin. Na skoro se razidjemo. Zinaida postala iznenada zamišljena; kneginja

poručila, da ju glava boli; Nirmacki se stao tužiti na svoj reumatizam . . .

Dugo ne mogoh usnuti; pripoviedka Zinaidina motaše mi pameću. — Nije li u toj pripoviedci namignuto istina, mislio sam, pa na koga, na što se namiguje? Pa ako sbilja natuca, kako se je ona usudila . . . Ne, ne, ne može biti — šaptao sam i prevraćao se s jednoga gorućeg obraza na drugi . . . No tu mi padne na um, kako je u Zinaide bilo čudno lice, dok je pripoviedala, . . . padne mi na um iznenadni uzklik Lušinov u Neskučnom vrtu, nenadane promjene u njezinu obćenju sa mnom — i sve sam razmrsiti gledao. „Tko je on?“ Ove dvie rieči titrahu pred mojim očima, nacrtane u mraku; — kao da se nizak, zlokoban oblačak nada mnom nadvio, već osjećam njegovo davljenje, i eto sad će se iztresti na mene. Mnogomu sam se koječemu naviknuo u posljednje vrieme, mnogo koješta vidio u Zasjekinovih: onaj nered u njih, lojanice, slomljeni noži i vilice, smrknuti Bonifacij, otrcane sobarice, ponašanje same kneginje — cieli taj neobični život nije me više smućivao . . . No tomu, što sam sada opažao u Zinaide, nisam se nikako mogao priviknuti. — Pustolovka . . . reče onomad moja majka. Pustolovka, ona, moj idol, moje božanstvo! To me ime peklo, ja se htjedoh zavući od njega u jastuk, bijaše mi sve mrzko, — no u isti par, sve bih na svietu dao, da mi je biti onim blaženim kod vodometa! . . .

Krv se u meni razpalila i razletjela. „Vrt . . . vodomet“ pomislim . . . „Dobro, daj poći ću u vrt.“ Obučem se brzo i umaknem iz kuće. Noć je bila mračna, drveće jedva da šapće, s neba padaše tih hladak, od povrtnjaka zadavaše sladkim janušem. Obadjoh sva šetališta; laki tapat mojih koraka i plašio me i slobodio; ja sam popostajao, čekao i slušao; srce u meni bije — krpuno i naglo. Na posljedku dodjoh k plotu i nagnem se na tanak stup. Najednoč — ili

mi se samo tako prividjelo? — na nekoliko koraka od mene projuri ženska osoba . . . Ja napnem svoj vid u tminu — pritajim disanje. Što je to? Čujem li korake, ili kucanje svoga srca? Tko je ovdje? šapnem, da se jedva čulo. Što je to opet? zar ugušen smieh? . . . ili šušanj lišća? ili uzdah nad samim uhom mojim? . . . Mene obuzme strahota. — Tko je ovdje? ponovim još tiše.

Zrak za čas zastruji; na nebu sine ognjena pruga: zviezda se prosula. „Zinaida?“ htjedoh upitati, no glas mi zamre u grlu. I nalegne najednoč duboka tišina naokolo, kako to često biva u sredini noći . . . Dapače cvrčki u lišću prestali cvrčati — samo okance negdje zvekne. Ja stojim i stojim — i vratim se u svoju sobu, na svoju ohladnjelu postelju. Čudno me čuvstvo saleti — kao da sam išao na sastanak, pa ostao sâm i prošao kraj tudje sreće.

XVII.

Sutradan vidio sam Zinaidu tek uzput: ona se s materom nekamo izvezla na izvošćiku. Mjesto toga vidjeh Lušina, koji me ostalom jedva htio pozdraviti, i Malevskoga. Mladi se grof nakesì i uze se sa mnom prijateljski razgovarati. Od svih gostiju krilca on se jedini umio uvući k nama u dom i zadobiti ljubav majčinu. Otac ga nije pozivao, i vladao se prama njemu uljudno do uvredljivosti.

— Ah, monsieur le page, — počne Malevski, — drago mi je, da vas vidim. Što vam radi liepa kraljica?

Njegovo svježe, krasno lice bijaše mi u taj par tako odurno, — i on gledaše na me tako priezirno-porugljivo, da mu nisam jedne rieči odgovorio.

— Vi se još uviek srdite? nastavi on. — Bez potrebe. Ta nisam vas ja nazvao pažem, paže imadu poimence kra-

ljice. No dozvolite mi reći, da vi rdjavo izpunjavate svoju dužnost.

— Kako to?

— Paži bi imali uviek biti kraj svojih vladarica, paži moraju sve znati, što one čine, paži moraju dapače uhoditi za njimi, — doda on nižim glasom, — i danju i noću.

— Što vi tim mislite reći?

— Što mislim reći? Ja govorim valjda jasno. Danju — i noću. Danju još kojekako; dan je svietao i bučan; ali noću — tu se boj svaki čas biede. Svjetujem vas ne spavati noću, već uhoditi, uhoditi sa svom silom. Pamtite — u vrtu, noću, kod vodometa — eto, gdje valja bdjeti. Reći ćete mi: hvala mu.

Malevski se nasmije i okrene mi ledja. On, po svoj prilici, nije mnogo mario za to, što je rekao; on je u svietu valjao za odlična mistifikatora i odlikovaše se vještinom ljudmi se porugivati na maškaradah; svemu tomu dolikovaše ona gotovo nehotična laživost, kojom je bilo protkano cielo njegovo bivstvo... On me je htio samo ujesti; ali svaka njegova rieč zali jadom i otrovom sve moje žile. Krv mi podudari u glavu. — „A! gledaj! pomislim. Dobro! Bit će, da me nije uzalud želja na vrt vukla! Tako ne smije biti!“ viknem gromko i grunem se šakom u prsi, premda ni sam nisam znao, — što ne smije tako biti. — „Možebit sâm Malevski polazi u vrt, pomislim (on se je možda izbrbljao: a dosta je drzkosti u njega za to) — ili netko drugi (ograda našega vrta bijaše veoma nizka i bez truda si mogao preko nje), — no tek blago si njemu, tko u moje ruke dopadne! Ne dao Bog nikomu na me nabasati! Dokazat ću svemu svietu i njoj, nevjernici (ja sam ju doista nazvao nevjernicom), da se osvetiti umijem!“

Vratim se u svoju sobu, dohvatim iz ladice nedavno kupljeni nož englezki, popipam oštrac i smrknutih obrva,

s hladnom i sabranom odlučnošću sunem ga u džep, kao da mi nije prvina, kao da sam takva djela već sto puta izvodio. Srce se u meni zlobljivo burkalo i okamenilo; do kasne noći ne razvinuh obrva, ne odkvačih usta; hodio sam po sobi tamo i amo, stiskajući rukom u džepu ogrijani nož i spremajući se na posao strašan. Ona nova, prije neosjećana osjećanja toliko me zabavljahu, pače veseljahu, da sam na Zinaidu malo mislio. Meni se pred očima maglilo: — Aleko, mlad ciganin — „kamo, junače mladi? — Lezi!“ — onda: „ti si krvlju poprskan!... O, što si učinio?... Ništa!“ S kakvom žestinom ponovih ja ovo: Ništa! Otca ne bijaše doma; ali majka, koja je cielo posljednje doba gotovo neprestano bila u gluhoj razdražici, opazi zlokobni moj vid i upita me za večerom: što si se napuhnuo kao miš na krupu? A ja se za odgovor sniženo nasmjehnem i pomislim: „ej, da ti znaš!“ Odbije jedanaesta, ja odoh u svoju sobu, ali se ne razpravim; očekivao sam ponoć; napokon odbije i dvanaesta. „Hora je!“ šapnem kroz zube, zakopčam se do gore, zasučem rukave i odem na vrt.

Još za dana bio sam obrao mjesto vrebanju. Nakraj vrta, tamo, gdje se plot, koji je dielio nas i Zasjekinove, upirao o zajednički zid, rasla je osamljena jela; pod njom, pod nizkimi joj i gustimi granami, mogao sam dobro na sve strane vidjeti, koliko je dopuštala noćna tmina. Tu na blizu staza, koja mi se vazda činila otajstvena, kao zmija motala se kraj plota, koji je na tom mjestu nosio tragove prielaznih noga, i vodila u okruglu sjenicu gustih akacija. Privučem se k jeli, na njeno se deblo naslonim i uzmem vrebati.

Noć je, kao i ona prošla, tiha, samo što je danas manje na nebu oblakâ, te možeš jasnije razabirati grmlje, pače i visoke trave. Prvi trenutci čekanja bijahu neugodni, gotovo strašni. Bio sam se na sve odvažio, samo sam još promišljao: kako bih postupao? bih li zagrmio: „Kuda ideš? stoj! govori,

tko si — ili smrt!“ — ili bih ga bez vike probo... Svaki glasak, svaki šušanj i žamor učini mi se važan, neobičan... Ja se spremah... Ja provirkivah napried... Prodje pô ure; prodje ura; krv se moja smirivala, ohladnjivala; misao, da je sav moj posao bezposlica, da sam pače smiešna luda, da je Malevski od mene lakrdiju učinio — poče se prikradati u moju dušu. Ostavim svoju zasjedu i obadjem cieli vrt. Kao navlaš, nígdje ni da bi najmanji šum; sve dubok mir miruje; dapače naš pas zaspao, spretavši se u klupko kod malih vrata. Ja se popeh na razvalinu oranžerije, ogledam se po širokom polju, sjetim se susreta sa Zinaidom, i zamislim se...

Ujedanput se sav trgoh... Učini mi se, da čujem škripu vrata, a zatim lomot grane. U dva skoka sletjeh s razvaline — i gdje sam stajao, tu se i ukočim. Brzi, laki, no oprezni koraci razliežu se jasno vrtom. I sve to bliže prikučuju se k meni. „Evo ga... Evo ga, napokon!“ probudi se u mojem srcu. Grčevito dohvatim nož iz džepa, grčevito ga otvorim — čudne zviezde skoče pred moje oči, od straha i zlobe podigne se na glavi kosa... Koraci idu ravno prema meni... Ja se nagnuh, htjedoh na susret... Pomoli se čovjek... Isuse sveti! Ta to je moj otac!

Upoznadoh ga odmah, premda se je u taman plašt omotao i kapu na nos natukao. Na prstih prodje kraj mene. On me nije opazio, premda me nije ništa skrivalo, ali sam se ipak skvrčio i šćućurio, rek bi, sa zemljom sravnio. Ljubomorni, na ubistvo spremni Otello postao nenadano dječarac... Toliko sam se prepao nenadana pojava otčeva, da nisam u prvi kraj opazio, odkale je došao, kamo li je otišao. Istom kad je opet sve umuklo, dignem se i pomislim: „čemu to otac noću po vrtu hoda?“ Od velika straha ostane mi nož negdje u travi; ali ga nisam ni tražio: mene porazi stid. Odmah sam se otrieznio. Vraćajući se doma, ipak pridjem k svojoj klupi pod grmom jorgovana i pogledam na Zinaidin

prozor. Mala, nešto svedena stakla prozora zagasito svjetlucahu od slabe svjetlosti s noćnoga neba. Najedanput — boja im se izmieni .... Za njimi — to sam vidio bez sumnje — oprezno i tiho padaše biela zavjesa, spustila se do prozorne daske — i tako ostade nepomično.

— Što je to? progovorim glasno, gotovo nehotice, kad sam se opet oćutio u svojoj sobi. — San, tlapnja, slučajnost, ili ... Misli, što su mi na ovo „ili“ u glavu sunule, bijahu tako nove i neobične, da sam ih razagnao od sebe.

XVIII.

Kad sam se prenuo, oćutim glavobolju. Nemir od jučer nestao. On se izmienio težkim drvenilom i gorkom, još neosjećanom tugom — upravo je nešto u meni umiralo.

— Zašto tako gledate, kao kraljić (ptica), kojemu su polovicu mozga izsisali? upita me Lušin, sastavši se sa mnom. Kod čaja poglédao sam kradomice sad na otca, sad na mater; on bijaše miran, po navadi; ona, po navadi, u potaji razdražena. Čekao sam, ne će li otac sa mnom prijazno progovoriti ... ni traga ... On me dapače ne podraga ni svakidašnjom hladnom laskom. „Pripoviedati Zinaidi sve?“ pomislim... „I onako je svejedno — i onako je sve svršeno medju nama.“ — Odoh k njoj; ali ne samo da joj nisam ništa od toga pripoviedao, nego ni razgovarati se nisam mogao po volji. Iz Petrograda stigao kneginji na praznike sin njezin, kadet, od dvanaest godina; Zinaida mi odmah preporuči svoga brata. — Evo vam, dragi Volodja, (prvi put me ovako nazvala), druga. I njemu je ime Volodja. Imajte ga rado; on je još sramežljiv; no srdca je dobra. Pokažite mu Neskučni vrt, šetajte se s njim, uzmite ga u svoju zaštitu. Zar ne, vi ćete to učiniti? I vi ste tako dobri! — Ona ljubezno položi obje ruke na moje rame, a ja se opet sav razplinem.

Uz ovoga dječka i ja se pretvorim u dječka. Mučeć gledao sam na kadeta, i on mučeć pogledavaše na me. Zinaida udari u smieh i gurne nas jednoga o drugoga. — Ta ogrlite se, djeco! I mi se sbilja ogrlimo. — Hoćete li sa mnom u vrt? upitam ja kadeta.

— Izvolite, odgovori on piskutljivim, pravo kadetskim glasom. Zinaida se opet nasmije . . . Opazio sam, da još nikad nije bila ovako dražestno rumena. Ja odem s kadetom u vrt. U nas je u vrtu bila stara nihaljka Ja ga posadim na uzku dasku i uzmem ga ljuljati. On sjedjaše nepomično u svojem novom mundurku od debela sukna, sa širokimi zlatnimi portami, držeći se krepko. — Razvežite ovratnik, reknem ja. — Ne, ovako je naš običaj, odgovori on i nakašlje se. Bio je nalik svojoj sestri, osobito u očima. Bijaše mi ugodno baviti se s ovim djetetom, i opet sam u isti par osjećao staru tajnu bol. „Sada sam istom pravo diete“, pomislim, — „a jučer . . .“ Padne mi na um, gdje sam noćas izgubio nož i nadjem ga. Kadet me zamoli za nož, ureže debelu stabljiku selena, načini sviralicu i uze svirati. I Otello je pokušao svirati.

Ali zato, kako je taj isti Otello u večer plakao na ruku Zinaidinih, kad ga je našla u uglu vrta i zapitala, od šta je tako neveseo? Suze mi poroniše s tolikom žestinom, da se i ona sama prepala. — Što vam je, Volodja, što vam je? govoraše ona — pa videći, da ja niti odgovaram, niti prestajem plakati, htjede me u vlažno lice poljubiti. No ja se odvratim od nje i kroz ridanje prošapćem: — Ja sve znam; zašto se igraste sa mnom? . . . . Čemu vam je moja ljubav trebala?

— Ja sam skrivila, Volodja, progovori ona . . . Oh, ja sam vrlo skrivila, ponovi i stisne ruke. — Sila je na meni ružna, tamna i grješna . . . No ja se sada ne igram s vami, ja vas ljubim — vi ne znate, zašto i kako . . . . No što vi znate?

Što da joj odgovorim? Ona stajaše preda mnom i gledaše na mene — a ja sam bio sav njezin od pete do glave, čim je samo pogledala na me... Ne prodje četvrt sata, a ja se već naganjam s kadetom i Zinaidom za okladu; ja više ne plačem; ja se smijem, premda mi s naduvenih vjedja od smieha proviru suze. Ne bivši u mene ovratnika, ona mi oko vrata poveže svoju vrpcu, i ja ciknuh od dragosti, kad sam ju obuhvatio oko pasa. Mogla je sa mnom raditi sve, sve, štogod je htjela.

XIX.

Stavili biste me na velike muke, kad biste poželjeli, da vam potanko izkažem sve, što je sa mnom bivalo u tjedan dana iza moje noćne neuspjele ekspedicije. Bilo je to neobično, grozničavo doba, neki kaos, u kojem najprotivnija čuvstva, misli, sumnje, nade, radosti i trpljenja kružahu vihrom; bojao sam se pogledati u se, (može li mladac od šestnaest godina i pogledati u se?), bojao sam se pitati za ovo ili ono; živio sam, da nekako probavim od jutra do mraka; ob noć sam ipak — spavao... djetinja mi lakomišljenost pomagala. Ne htjedoh znati, da li sam ljubljen, a ne htjedoh reći samomu sebi, da nisam; otca sam se klonio — no Zinaidi se uklanjati nisam mogao.... Uz nju peklo me kao na ognju — no čemu mi znati, kakav je to oganj, na kojem gorim i izgaram, — dosta, da mi je sladko gorjeti i izgarati. Ja sam svom dušom prianjao uz ova osjećanja, i sam sebe varkao, odganjajuć uspomene, i krio oči od onoga, što sam prije slutio... Ova muka vjerojatno ne bi dugo trajala... Najednoč udari grom i raztepe sve ovo i mene gurne na novu stazu.

Vrativ se jednoč sa dosta dugačke šetnje k objedu, saznam i začudim se, da ću sâm objedovati; otac je nekamo

otišao, a majka nije najboljega zdravlja, ne može jesti, zaprla se u svojoj spavaćoj sobi. Vidio sam na licu služinčadi, nešto se dogodilo . . . Izpitivati ne bi dolikovalo, no imao sam drugara u kući, Filipa, mlada peharnika, strastna ljubitelja pjesama i umjetnika-kitaraša — njega ću pitati. I saznadoh, da se otac krupno s majkom zavadio (sve se čulo u sobu k djevojkam, govorilo se mnogo francuzki, no sobarica Maša provedavši pet godina sa šveljom Parižankom, naučila se razumievati francuzki), da je majka otca korila s nevjere, s poznanstva sa susjednom gospodjicom, da je otac s početka izgovorî mirio, poslije planuo, pa onda surovo spomenuo majci „kao njezine godine“, na što majka vrisne plakati i uzme govoriti o mjenici, danoj staroj kneginji, i vrlo je ružno kneginju psovala i psovala gospodičnu, da joj je otac zato poprietio. — A sva nesreća, nastavi Filip, — proizadje od bezimena lista; tko ga je napisao — ne zna se; inače ne bi bilo prilike, da sve to dodje na vidjelo.

— Zar je štogod bilo, na silu progovorim, — a medjutim probije mi studen kroz ruke i noge, a u samoj dubljini grudi nešto mi zadršće.

Filip važno kimne glavom. — Bilo je. Takovih stvari ne ćeš sakriti; kolikogodj je vaš otac u tom bio oprezan,— trebalo je na primjer karuce najmiti ili još štogod . . . a bez služinčadi se to ne može.

Ja odpravim Filipa — i svalim se na postelju. Nisam zaplakao, nisam klonuo očajanjem, nisam se pitao, kad se i kako se sve to dogodilo, niti se čudio, gdje su mi bile oči, da toga prije ne opazih — pače ni na otca nisam roptao . . . Što sam sada doznao, prešlo je moju silu: ovo me nenadano odkriće davilo . . . Svemu je kraj. Svekoliko moje cvieće u jedanput potrgano i ležaše oko mene, raztepeno i pogaženo.

XX.

Majka sutradan izjavi, da se vraća u grad. Otac iz rana jutra otišao k njoj u spavaonicu i ostao dugo sâm u nje. Nitko nije čuo njihova razgovora; no majka nije više poslije toga plakala; ona se primirila i iskala jesti, — ipak se ne pokaže i ne promieni odluke. Cieli sam dan prolutao, ali u vrt nisam zalazio, i nijedanput pogledao na krilce, a na večer gledao sam ovo čudo: otac izvede pod rukom Malevskoga preko dvorane u predvorje, pa mu pred lakajem hladno rekne: „Prije nekoliko dana pokazaše u jednom domu vašemu grofovstvu vrata; a sada vas nemam volje za koješta pitati, nego mi je čast kazati vam, ako se samo jedan put do mene potrudite, da ću vas kroz prozor hititi. Vaš mi se rukopis ne ljubi.“ Grof se pokloni, stisne usta, poguri se i odleti.

Nastane priprava k povratku u grad, na Arbat, gdje smo imali kuću. Valjda se ni otcu nije više hotjelo ostati na ladanju; samo je očevidno umolio majku, da sve uredi bez bruke. Sve se radilo tiho, bez žurbe, majka dapače pošlje kneginji svoj naklon i poruku, da joj je žao, što ju poradi nezdravlja ne može prije posjetiti. Ja sam sve uviek kao bez pameti hodao, jedva čekajući, da jednoč tomu bude kraj. Jedna me samo misao mučila, kako mogaše ona, djevojka mlada, na to doći, s mojim otcem, čovjekom neslobodnim, — a mogla bi se udati, ako ni za koga, za Bjelovzorova? U što je mislila? Kako jê ne bijaše strah pogubiti svu svoju budućnost? Da, mislio sam, to je — ljubav, to je — strast, to je — žrtva . . . i padnu mi na um rieči Lušinove: sladko je to — žrtvovati se za druge. Tu opazim nešto bielo na jednom od prozorâ na krilcu; „nije li to lice Zinaidino?“ pomislim . . . doista, — ona je, Zinaida. Ne mogoh odoljeti. Ne mogoh otići, da joj ne reknem posljednje s Bogom. Dobrom sgodom odletim k Zasjekinovim.

Kneginja me dočeka svojim običnim neuljudno-nebrižnim načinom.

— Zašto se vaši, baćuška, tako rano uzbučaše? progovori ona, prašeći burmut u obje nozdrve. Ja ju pogledam, i nešto me ujede za srce. „Mjenica“, reče Filip, to me je mučilo. A nju ni briga, barem mi se onda tako činilo. Dodje i Zinaida iz bližnje sobe u crnu odielu, blieda, razvite kose, mučeći uhvati me za ruku i odvede za sobom.

— Čula sam vaš glas, poče ona, — pa sam odmah izišla. Pa tako se laka srca od nas dielite, nevaljali dječko?

— Došao sam, knežno, odgovorim, kazati vam s Bogom, valjda za uviek. Možebit ste čuli, mi odlazimo.

Zinaida oštro pogleda na me.

— Da, čula sam. Hvala vam, što ste došli. Već sam mislila, da vas ne ću vidjeti. Ne oskvrnjujte moga spomena. Kadkad sam vas mučila; ipak nisam takova, kako vi mislite.

Ona se odvrne i prisloni na prozor. — U istinu, nisam takova. Ja znam, vi ružno o meni mislite.

— Ja?

— Da, vi . . . vi.

— Ja? ponovim bolno, i srdce mi zadršće kao prije pod dojmom neukloniva, neizkazana čara. — Ja? Vjerujte, Zinaida Aleksandrovna, makar vi što učinili, makar me kako mučili, ja ću vas ljubiti i obožavati do groba.

Ona se brzo okrene k meni, razširi ruke, obujmi moju glavu, pa me krepko i ognjeno poljubi, Bog zna, komu je valjao taj dugi, oprostni cjelov, no ja sam žedno srkao slast njegovu. Znao sam. da se nigda više povratiti ne će. S Bogom, s Bogom, govorio sam ja . . .

Ona se trgne i odleti. I ja odem. Ne mogu vam opisati, s kakvim sam čuvstvom odlazio. Ne želim, da se ikad ponovi; ali bih se držao nesretnim čovjekom, da ga nisam nikada oćutio.

Preselismo u grad. Dugo se ne razstadoh od prošlosti, dugo se ne latih posla. Rana moja lagano zacjeljivaše . . . no na otca nisam se srdio. Dapače: on je još porastao pred mojim očima . . . pa nek psiholozi objasne ovo protuslovlje, kako umiju. Onomad hodao sam po buljvaru i na veliku svoju radost susreo Lušina. Ja sam ga ljubio radi iskrene i nelicumjerne naravi, pa bio mi je i poradi starih uspomena mio. Poletim k njemu.

— Aha! rekne on i sav se smrkne. — To ste vi, mladče! Daj da vas vidim. Žuti ste još uviek! no oči su vam bistrije. Kao čovjek izgledate, a ne kao u sobah razmaženo pseto. Tako treba. Nut, kako vi? Poslujete li?

Ja uzdahnem. Lagati ne htjedoh, a istinu kazati bilo me stid.

— No, zato ništa, prihvati Lušin, — samo se ne dajte. Glavna je stvar: živjeti normalno i ne predati se nagnućem. Jer koja korist? Kamo mu drago zanio val — svuda naopako; čovjek makar i na klupi stajao, samo da stoji na svojih nogu. Ja evo kašljucam . . . a Bjelovzorov — niste li čuli?

— Što? nisam čuo.

— Nestalo ga bez traga; kažu, otišao na Kaukaz. Pamet u glavu, momče! A sva nevolja odatle, što se ne umiju na vrieme razstati, mrežu raztrgnuti. Vi, kako se čini, sretno izmakoste. Samo da opet ne zapanete! S Bogom.

— Ne boj se, mislio sam ja . . . više je ne ću vidjeti. No bijaše mi sudjeno još jednoč vidjeti Zinaidu.

XXI.

Moj je otac svaki dan izlazio jahati; imao je vilenu, englezku, ridjasto-sivu bedeviju, duga, tanka vrata i dugih nogu, neumornu i biesnu. Ime joj je Elektrik. Osim otca

nitko ne smjede skočiti na nju. Jednoč on pridje k meni dobre volje, prvi put od dugo vremena; spremio se na šetnju i natakao već ostruge. Ja ga uzeh moliti, neka me uzme sa sobom.

— Idi se radije preskakivača igrati, odgovori otac, — gdje bi ti na svom kljusetu uza me letio!

— Ne brini se, i ja ću ostruge nataći.

— A ti hajde.

Mi odosmo. Ja sam imao vranca konjića, kosmata i na nogu čvrsta, i dosta vatrena; istina je, on je morao uzagrab skakati, dok je Elektrik velikim kasom kasao; ja ipak ne zaostadoh. Nisam nikad vidio konjanika ravna otcu; sjedjaše na konju tako krasno i nebrižno-spretno, da ti se činilo, to i sam konj dokučuje i ohol je njim. Prebrusismo sve buljvare, prejahasmo Djevičje-polje, preskakasmo nekoliko plotova (sprva ja sam se bojao skakanja — no otac ne trpi kukavicâ, i ja se prestadoh bojati), priedjosmo dva puta Moskvu-rieku, i ja već pomislim, da nam se vraćati doma, s tim više, što je i otac opazio, kako je moj konj sustao; u to moj otac zakrene od mene u stranu od Krimskoga prievoza i pusti se obalom. — Nije druga, leti za njim. — Kraj visoke hrpe starih složenih greda, naglo skoči otac s Elektrika, rekne, da i ja sjašem, pruži mi uzdu svoga konja, i kazavši, da ga tu kod gredâ čekam, krene u stranu i nestane ga za malim uglićem. Ja uzeh vodakati amo i tamo konje po obali i otimati se s Elektrikom, koji je i uhodu u jednu dušu glavom trzao, otresao se, dahtao i rzao; a kad bih ja stao, neprestano je kopitom rovao zemlju, s viskom grizao moje kljuse za šiju, u kratko: vladao se kao izprokšen pur sang. Otca nema, te nema. Od rieke zadava nemilom vlagom, sitna kišica podudarila i malimi tamnimi pjegami izšarala silno mi već dosadne, glupe grede, oko kojih sam se povlačio. Dosada me jede, a otca još nema. Neki stražar Čuhonac,

takodjer vas siv, s ogromnim starim čakom, sličnim loncu, na glavi i s helebardom (zašto se nahodio stražar na obali Moskve-rieke!) dodje prama meni, i obrativ staro svoje namrskano lice k meni, progovori:

— Što vi radite ovdje s konji, gospodičiću? Dajte, ja ću pridržati.

Ja mu ne odgovorim ništa. Onda zaište od mene duhana. Da bih ga se oslobodio (k tomu me je mučila nestrpljivost), odem nekoliko koraka onim putem, kuda je otca nestalo, prodjem zatim uličicu do konca, vratim se na ugao i stanem. U ulici, četrdeset koraka od mene, kod jedne kućice od drva, pred otvorenim prozorom, ledjima prama meni, stoji moj otac; on se prsima naslonio na oblog, a unutra, do polovine sakrita zavjesom, sjedjaše žena u crnini i razgovara se s otcem: ta žena bijaše Zinaida.

Kao stup ukočim se. U istinu tomu se nisam nadao. Prvo, što sam pomislio, bijaše uteći. „Ako se otac ogleda, težko tebi . . .“ no neobično čuvstvo, čuvstvo jače od znaličnosti, dapače jače od ljubomora, od straha — zaustavi me. Ja gledam i silim se prisluškivati. Činjaše se, da ju otac na nešto nagovara. A Zinaida ne pristaje. Kao sada vidim njezino lice — nujno, ozbiljno, krasno s neizkazanim izražajem odanosti, tuge, ljubavi i nekakva očajanja . . . drugom riečju ne mogu označiti. Ona je progovarala kratke rieči, ne dizala očiju i samo se smiešila — pokorno i tvrdokorno. U tom samom smiešku upoznao sam davnu svoju Zinaidu. Otac krene ramenom i popravi si kapu na glavi — a ovako je radio, kadgod bi se ozlovoljio . . . Zatim čujem rieči: Vous devez vous séparer de cette . . . vi se morate odlučiti od ove . . . Zinaida se digne i pruži ruku — i tu opazim nevidjeno čudo: otac nenadano podigne bič, kojim je sprašio prašinu s prednje časti svoje surke, — i začuje se oštar udarac po ovoj do lakta nagoj ruci. Ja se jedva suzdržim, da ne

vrisnem, a Zinaida zadrhta, muče pogleda na mojega otca i lagano prinese ruku na svoja usta, te poljubi porumenjelu na njoj parotinu. Otac hiti bič na stranu i naglo potrčav uz stepenice ulaza uleti u dom. Zinaida se okrene — pa protegnuvši ruke, i zakinuvši glavu takodjer ode sa prozora.

Od straha i užasa i velika čuda skočim u nazad, preletim ulicu i gotovo pustim Elektrika, te se vratim na obalu rieke. Što sam vidio, ne mogu u pravi sklad složiti. Znao sam, da moj hladni otac kadkada bjesnoćom plane — nu kraj svega nisam mogao svojim očima vjerovati ... Toliko sam ipak poćutio, valjalo meni koliko mu drago živjeti, da one kretnje, onoga pogleda, onoga posmieha u Zinaide ne ću zaboraviti do vieka, da mi se njezina slika, u ovom novom, nenadanom vidu, utisnula za sve vieke u pamet moju. Bez misli gledao sam u rieku i ne osjetio, kako iz mojih očiju suze rone. Nju biju, mislio sam ... biju ... biju ...

— Što blejiš — konja mi daj! vikne otac iza mene.

Ja mu mašinalno pružim uzdu. On skoči na Elektrika... ozebao konj propne se na zadnje noge i podrugi hvat djipi napried ... no otac ga skoro ukroti; ostrugami ga podbode u rebra i pesnicom po glavi ošine. Ej, biču pusti, gdje si? promrmlja on.

Meni padne na pamet zvižduk i udarac toga biča i sav se stresem.

— A kamo si ga dio? upitam za čas otca.

On mi ne odgovori ništa i poleti napried. Ja ga stignem. Hotio sam svakako gledati mu u lice.

— Bilo ti je dosadno bez mene? rekne on kroz zube.

— Malko. Gdje si izgubio svoj bič? upitam ga opet.

Otac brzim okom na me pogleda. — Nisam ga izgubio, progovori — nego bacio. — On se zamisli i obori glavu...

i tu prvi i za cielo posljednji put opazim, koliko nježnosti, koliko smilovanja mogu izraziti stroge crte lica njegova.

Tada opet poleti i ja ga više ne mogoh dostići; četvrt sata kasnije od njega prispio sam doma.

„Eto, to je ljubav“ mislio sam, sjedeć kraj svoga pisaćega stola, na kojem se s nova pomoliše teke i knjige, „eto, to je strast! . . . Kako se ne ćeš smutiti, kako ćeš preboljeti udarac od koje mu drago . . . ma upravo ljubljene ruke? — pa gledaj, dade se i to, samo ako ljubiš . . . A ja . . . ja sam mislio . . .“

Posljednji mjesec prilično me opameti — i moja se ljubav sa svimi svojimi burkanji i stradanji samomu meni ukaže nečim malenkostnim, djetinjskim i kukavnim prama onomu drugomu, neizvjestnomu, koje sam jedva naslućivao, i koje me plašilo, kao nepoznato, krasno, no grozno lice, koje uzalud nastojiš razgledati u polumraku . . .

Neobičnu i strašnu sanju sanjao sam one noći. Snilo mi se, kako unilazim u nizku, mračnu sobu . . . Otac stoji s bičem u ruci i topće nogama; u kutu stisnula se Zinaida, pa ne na ruci, nego na čelu bridi joj crvena crta . . . a iza obojice podiže se vas okrvavljen Bjelovzorov, otvara blieda usta i gnjevno se grozi otcu.

Iza dva mjeseca stupim u sveučilište; za pô godine umre mi otac (od kaplje) u Petrogradu, kamo se je nedavno preselio s mojom majkom i sa mnom. Nekoliko dana pred smrt dobio je list iz Moskve, koji ga je strašno razjario . . . Išao je onda k majci nešto ju moliti i kažu, da je zaplakao, on, moj otac! U jutro istoga dana, kad mu je kap pala, počeo je za me list u jeziku francuzkom: „Sine moj, pisaše on meni, — boj se ženske ljubavi, boj se toga blaženstva, toga otrova!“ . . . Majka poslije njegove smrti pošlje u Moskvu priličnu svotu novacâ.

XXII.

Prodju četiri godine. Ja istom svršio nauke u sveučilištu i nisam još pravo znao, što bih učinio od sebe, na koja bih vrata udario: klatio se neko vrieme bez posla. Jedne prekrasne večeri sretnem u kazalištu Majdanova. On se oženio i prihvatio službu, ali se nije promienio ni u čemu. Kao davno, i sada je bez potrebe uzhitom polietao, i opet iznenada duhom padao.

— Vi ćete znati, reče mi medju drugim, — da je gospodja Dolska ovdje.

— Kakva gospodja Dolska?

— Valja ste zaboravili? bivša knežna Zasjekinova, u koju se bijasmo svi zaljubili, pa i vi. Sjećate se u ljetnom dvorcu nasuprot Neskučnom.

— Ona se udala za Dolskoga?

— Da.

— I ovdje je u kazalištu?

— Ne; u Petrogradu je; neki dan je amo došla, sprema se poći za granicu.

— A kakav je čovjek njezin muž? upitam ja.

— Ljepušno momče, s liepim imutkom. Moj u službi kolega iz Moskve. Vi ćete i sami dokučiti — poslije one historije . . . vi valjda o svemu najbolje znate . . . (Majdanov se važno nasmjehne) nije bilo lasno do partije doći; posljedice ne izostaše . . . no s njezinim umom sve se da. Otidjite k njoj; radovat će se. Sada je još ljepša.

Majdanov mi dade njezinu adresu. Stajala je u gostionici Demuth. Stare uspomene u meni uzkrsnuše . . . zadam si rieč, da ću sutradan pohoditi nekadašnju svoju „pasiju“. Medjutim nadje se kojekakva posla; prodje tjedan i drugi, a kad sam došao napokon u gostionicu Demuth i

upitao za gospodju Dolsku, — saznadem, da je pred četiri dana umrla gotovo nenadano u porodu.

Ta me viest ujede za srce. Misao, da sam ju mogao vidjeti, pa nisam, i da jê ne ću vidjeti nikada — ova gorka misao zapili se u moju dušu svom silom neukloniva prikora. Umrla! — ponovim ja, glupo gledajuć na Švajcarca, a onda tiho izadjem na ulicu, i podjem, ni sam ne znajuć kamo. Ciela prošlost izpliva na jednom i zatrepta preda mnom. Evo kako se razpleo, evo k čemu je težio, naglo i burno, ovaj mladi, ognjeviti, i blistavi život! To sam razmišljao i pripominjao premilene crte, one oči, onu kosu — sada u tiesnom liesu, u vlažnoj podzemnoj tmini, tu nedaleko od mene, za sada još u životu, i možebit nekoliko koračaja od mojega otca . . . Sve sam ovo razmišljao i širom otvorio vrata svojoj mašti, a medjutim:

„Iz ravnodušnyh ust ja slyšal smerti věst
I ravnodušno jej vnimal ja“ —

zvučaše u mojoj duši. Oj mladosti! mladosti! ne stoji tebi ni do čega, ti kao da vladaš svimi blagi svemira, dapače tebe i žalost tješi, dapače bol dolikuje licu tvomu, ti vjeruješ u se, ti si drzka, te govoriš: gledajte, ljudi — ja sama živim! a ipak dnevi bježe i nestaju, bez traga i bez računa, i u tebi sve izčezava, kao na suncu vosak, kao snieg . . . I možda sva tajna tvoje dragote stoji ne u snazi sve učiniti — već u snazi misliti, da učiniti sve možeš — stoji naročito u tom, što puštaš po vjetru sile, kojih na što drugo upotrebiti ne bi ni umjela, — u tom, što svak od nas ne šaleć se smatra sebe razsipnikom, ne šaleć se misli, da smije reći: O, što bih ja sve učinio, da nisam vrieme potratio u tutanj!

Evo i mene . . . čemu se sve nisam nadao, što nisam očekivao, kakovu bogatu budućnost predvidjao, kad sam pro-

vodio jednim uzdahom, jednim sjetnim osjećajem jedva na časak uskrsnulu sjenu svoje prve ljubavi?

A što se dogodilo od svega toga, čemu sam se nadao? I sada, gdjeno već počinju na život moj nalietati [večernje sjenke, što je u mene ostalo većma svježe i draže, nego li su uspomene na onu brzo proletjelu, jutarnju, proljetnu buru?

No ja nepravedno klevećem sam sebe. I onda, u ono lakoumno doba mladenačko, nisam se ogluhnuo na bolni glas, koji je vapio prama meni, na svečani zvuk, koji je doletio do mene iz groba. Sjećam se, kako sam nekoliko dana poslije one viesti o Zinaidinoj smrti, od svoje volje, povučen sobstvenom neodoljivom željom, bio nazočan kod smrti uboge jedne starice, koja je u istom domu s nami stanovala. Pokrivena prnjami, ležeć na tvrdih daskah, s vrećom pod glavom, ona je mučno i težko umirala. Sav život prodje joj u žalostnoj borbi za svakidašnju potrebu; ne vidje nigda radosti, ne okusi nigda sladosti — mislio bi, kako li se ne će obradovati smrti, svojoj slobodi, svojemu počinku? A medjutim, dok je njezino staro tielo upornu borbu borilo, dokle se još grud od muke nadimala pod naleglom hladnom rukom njezinom, dokle ne odprhnuše i posljednje sile, — starica se svejednako krstila i svejednako šaptala: Gospode, odpusti mi griehe moje, — i tek s posljednjom iskrom sviesti izčeznu iz očiju njenih izražaj straha i užasa od smrti. I sjećam se, tu, kraj odra ove uboge starice, uhvati mene strah za Zinaidu, i osjetim potrebu, da se pomolim za nju, za otca — i za se.

*

GOSPODIN SA SIVIM NAOČARIMA.

Cielu zimu od godine 1847. na 1848. ja sam sproveo u Parizu. — Stan mi nije ležao daleko od Palais Royala, kamo sam svako jutro zalazio, da pijem kavu i čitam novine. — U ono doba Palais Royal nije još bio sasvim opustio, kano poslije toga, premda su već i onda davno minuli dnevi njegove slave — one gromke i posebite slave, rad koje su naši veterani od godine 1814. i 1815. svaki put zapitali, kad su kojega putnika iz Pariza susreli: „a što radi naš mili, naš dobri Palais Royal?“

Jedno jutro — bilo je u početku veljače 1848. — sjedio sam uz jedan od malenih stolova, što su poredani oko Café de la Rotonde pod pristrešjem. Jedan čovjek visoka rasta, suhonjav i žilav, s crnom prosjedom kosom, a na orlovskom nosu s očalima od zardjala željeza i sivo-čadjasta stakla, stupi iz kavane, obazre se na sve strane, ter me zamoli, kad je vidio, da uz svaki drugi stol pod pristrešjem netko sjedi, ne bi li se smio k momu stolu posaditi. Ja dakako pristanem. Čovjek sa sivim očalima ne posadi se, nego se sruši na stolac, poturne svoj stari cilindar u nazad na zatiljak, te skrstivši obje košćate ruke o čvorastu palicu, zaište tasu kave. Novine, što mu je kavonoša ujedno s kavom ponudio, odbije nebrižno slegnuvši ramenom. Mi prosborimo nekoliko nehajnih rieči. Sjećam se, kako je dva puta na stisnuta usta promrmljao za se: „Prokleta vremena! pasja vremena!“ Onda naglo izpije svoju kavu i do skora ode.

Mene je taj čovjek dotaknuo, da nisam mogao na njega

brzo zaboraviti. Očevidno bio je Francuz s juga, Gaskonjac ili Provansalac. Njegovo izgorjelo, kano brazdami navorano lice, njegovi šuplji obrazi, krezuba usta, mukli, rek bi kreštavi glas, samo iznošeno, zamrljano odielo, koje povrh toga kanda za njega ni skrojeno nije bilo, sve je izdavalo nemiran, skitalački život. „Bit će kakav izkusan, izlomljen, izprebijan čovjek“, mislio sam, „jedan, koji nije istom od jučer u nevolji; očevidno je sav život u potrebi i oskudici protukao. Samo od kuda mu to, da se na pol znalice, na pol nehotice drži, kanda je sve druge prerastao? a to mu opažaš u licu, u svakom kretu, u samom sgurenu, nebrižnu hodu. Siromasi, potištenici ne hodaju ovako.“ Od svega najviše su me posjekle njegove oči, mrko-smedje, zaobrubljene žutkastim bielim. Čas bi ih široko izvalio, i uz to nepomično i mračno preda se buljio; čas opet čudnovato bi ih stegnuo, i uz to kuštrave svoje obrve visoko uzvijao, te uz obručiće svojih očala prieko pogledavao. Tada preko svih mu poteza razprostirao se izražaj zlobne poruge. U ostalom, onaj dan nisam imao kada, da se s njim zabavljam; očekujuć reformske bankete sav se je Pariz tresao. Ja se dadoh na čitanje novinâ.

Sutradan povratim se u Palais Royal, da pijem kavu, i opet nadjem jučerašnjega gospodina. On me prvi pozdravi kano kakva znanca od starine. Lako se osmjehnuvši i već ne pitajuć, je li mu slobodno, sjedne k meni, kanda mi to ne može nikako biti neugodno, i premda je mnogo stolova praznih bilo.

Odmah se dade na razgovor, nimalo se ne prečinjajuć i ne stješnjujući. Prodje nekoliko časaka . . .

— Vi ste tudjin? Rus? progovori najednoč lagano žlicom miešajuć kavu u tasi.

— Da sam tudjin, odgovorim ja, — mogoste lasno upoznati po mom izgovoru. No po čemu ste pogodili, da sam Rus?

— Po čemu? Vi ste „pardon“ sa zavlačenim zvukom iz-

rekli: „pa-ardon“; Rusi jedini ovako pjevaju. No ja sam i onako znao, da ste Rus.

Htjedoh ga zamoliti, neka to jasnije razloži; ali on već opet uzeo rieč.

— Pametno je bilo od vas, da ste upravo sada ovamo došli. Za putnike zanimljivo doba. Gledat ćete velike stvari („de grandes choses“).

— Što to?

— Čujte. Mi smo na početku veljače; ne će proći ni mjesec dana, pa ćemo imati u Francuzkoj republiku.

— Republiku?

— Da, republiku. No ne naglite se radovati, . . . ako vas ova viest u obće veseli. Ne će proći ni godina dana, Bonaparti će tom istom Francuzkom obladati (on je za to upotrebio neki ciničan izraz).

Dok je samo republiku nazvao, nisam ni jedne rieči vjerovao, i rekoh sam sebi: „to je netko, koji me misli namazati i drži me neznalicom Skitom.“ No Bonaparti! Odkuda je djavola došao na Bonaparte? Tko je u to vrieme Louis Filipova vladanja mislio na Bonaparte? Ili bar tko je o njih govorio? Nisam li se ja namjerio na nekoga, koji ljude za budale smatra, ili na jednoga od protuha, koji se po hotelih i kavanah potucaju, vrebajući na inostrance, da napokon od njih pozajme novaca? Ipak, ne: nije u njega takova navada . . . Uza to, njegovo neusilovano biće, zvuk nebrige, s kojim je svoje paradokse izricao . . .

— Vi dakle mislite, da kralj ne će pristati ni na kakve reforme? upitam ga, pošto sam časak prošutio. — A medjutim zahtjevi opozicije kanda ne idu predaleko.

— Poznajemo se, poznajemo se (Connu, connu . . .) odgovori mi nehajno. — Razmaknuti izborno pravo, pripustiti talente i t. d., i t. d., rieči, rieči! Ne će se banketi slaviti, kralj ne će popustiti, ne će dati Guizot. U ostalom, doda on,

opaziv bez sumnje nepovoljan utjecaj na me, — na klin s politikom! Praviti ju zanima; no zijati na druge, kad ju prave, jest budalasto. Mali psići čine isto, kad veliki . . . uživaju život; malim nema druge, van da ili laju, ili piskuću. Govorimo o čem drugom.

Ne domišljam se više, na što se je nadovezao naš razgovor.

— Vi jamačno polazite kazališta? upita me vrlo iznenada, a taj sam način već opazio u njega, te naslućivao, da ne mari mnogo za ono, što mu tko odgovara: — jer svi vi, gospodo Rusi, vrlo ljubite kazalište.

— Da.

— Pa vas naši igrači začaravaju, bar bih se domišljao?

— Nekoji, osobito u Théâtre Française.

— Dobar ukus, nastavi on zamišljeno, — dobar ukus zatire sve naše igrače. Te tradicije, te konzervatorije, one su njihova poguba. Svi su vam oni zamrznuti, ukočeni, kano ribe, što se nalaze kod vas, u Rusiji, zimi na trgovih. Nijedan naših igrača ne bi se usudio po pozornici reći: „Ja te ljubim!“, a da ne razrašlji nogu u kotur ili da ne izvrati tamno očiju. A to sve potječe iz dobra ukusa! Pravi igrači mogu se još samo u Italiji vidjeti. Kad sam ja u Italiji boravio . . . A propos, što velite za ustav, koji je kralj Bomba vjernim svojim podanikom netom nametnuo? Te milosti ne će im on tako rano oprostiti, oh! jamačno ne će . . . . Nut dakle, kad sam bio u Napulju, bilo je tamo u pučkom kazalištu vragoljastih dječaka . . . . Trista mu! . . . . No Talijan svaki i nesetni i jest igrač. U njih to vam je već u krvi; a mi, mi i ne znamo drugo, van tumačiti o naravnosti. Najbolji naši glumci od Palais-Royalskoga teatra nisu vršnjaci kojemu te volja uličnomu propovjedniku . . . . „Per le santissime anime del Purgatorio!“ vikne on najednoč, pjevajući

malko kroz nos glasom, i što sam ja mogao o tom suditi, sasvim vjerno, s najčistijim napuljskim naglaskom.

Ja udarim u smieh, a i on udari u smieh, on bez žamora, nego je samo razvalio usta, mene preko svojih očala gledajući.

— A Rachel . . ., uzeh ja.

— Rachel, da, ona je sila. Sila i cviet onoga židovstva, koje je sada zavladalo svimi džepovi cieloga svieta, a doskora će zavladati i svim ostalim. U koga je džep u ruku, u toga je i žena; a u koga je žena, u toga je i mužkarac. — (Qui a la poche, a la femme; et qui a la femme, a l'homme.) Da, Rachel! — Ona je kao Mayerbeer, koji nas jednako trapi i muči svojim „Prorokom"; njega ću pokloniti vam, ili ne, ne ću vam ga pokloniti. Spretan čovjek, Jevrej, u kratko, pravi maestro . . . samo ne u muzikalnom smislu. U ostalom i Rachel u zadnje vrieme postaje gora, a tomu ste vi krivi, gospodo stranci! U Italiji imadu igračicu, zove se Ristori. Kažu, da je upravo sada pošla za nekakva markiza i sašla s pozorišta. Šteta; ona je dobra, ta Ristori, premda i ona ponešto striže grimase.

— Jeste li dugo boravili u Italiji? upitam ga.

— Da, i onuda sam se potucao. — A gdje sve ja nisam bio?

— Valjda čak i u Rusiji?

— Vi i glasbu ljubite? upita on, ne mareć za ono, što sam ga upitao. — Vi zalazite u operu?

— Ja ljubim glasbu.

— Ah, vi ju ljubite, to sam mislio. Vi ste Slaven, a svi Slaveni zanose se glasbom. E, pa budi vam, glasba je zadnja umjetnost. Kad glasba ništa ne djeluje na čovjeka, onda je dosadna, a kad djeluje, onda je škodljiva.

— Škodljiva? Zašto škodljiva?

— Škodljiva je, kano pretopla kupelj. Pitajte samo doktore.

— A tako! Nu — što velite za druge umjetnosti?

— Ima samo jedna umjetnost, gospodine, kiparstvo! To vam je umjetnost, hladna, bezćutna, silna; ona u čovjeku poradja misao . . . ili volite: varku neumrlosti i vječnosti.

— A slikarstvo?

— Slikarstvo? Suviše je krvi, suviše puti, suviše masti, suviše grješnosti u njem. Slikaju vam gole žene! A kip nije nikada gol. Čemu u čovjeku krv podjarivati? Nije nužde, svi su muževi grješni, zlotvorni, griehom razglodani od glave do pete.

— Svi do jednoga, pa svi razglodani?

— Svi, vi, ja, pa i onaj tamo debeli neženja s dobrostivim licem, što kupuje lutku, da ju pokloni djetetu čijemu drago, ili možda i svomu. Svi su krivinom natovareni! Ima u svačijem životu krivnja, pa nitko nema prava, da bi rekao, da ga ne mogu dovući na tu kletu klupčicu, na koju posadjuju obtuženika.

— Vi ćete valjda o tom bolje znati, reknem nehotice.

— Tako je i nije drugčije, gospodine, bolje nego itko drugi. Experto credi: (mjesto crede) „Roberto“.

— A što sudite o literaturi? upitam ja nastavljajuć, a mislio sam u sebi: kad ti mene držiš za budalu, zašto se i ja ne bih našalio s tobom, koji u netraženu latinskom citatu drapaš gramatične pogrješke?

Moj neznanko nasmjehne se hladno, kanda je pogodio moju misao.

— O! literatura nije umjetnost, rekne mi bezbrižno. — Literatura mora prije svega zabavljati, a samo životopisna literatura zabavlja.

— Po tome vi ćete osobito ljubiti životopise?

— Ne, vi me niste razumjeli. — Ja sam mislio ona

djela, gdje pisac sam o sebi govori, gdje se sudu svoga čitatelja, to će reći, njegovu smiehu izručuje. To je jedno jedino, što pisci mogu znati, pa i to . . . Zato je Montaigne najveći pisac. On jedini.

— Njega drže velikim egoistom, usudim se ja prigovoriti.

— Da, no u tom i jest njegova snaga. Jedini on bijaše smion, da se do kraja pokaže egoistom i vriednim smieha. Zato me on i zabavlja. Čitam jednu stranu, čitam drugu, smijem se njemu, smijem se samomu sebi . . . i basta!

— A pjesnici?

— O, pjesnici bave se glasbom, glasbom rieči, a vi znate, što mislim o glasbi.

— Pa što ćeš onda čitati? što li, na primjer, puk da čita? — Ili sudite, da puku i ne treba čitati?

Na neznančevu prstu bio sam opazio prsten s grbom, pa ako i jest svana jadan i kukavan, činilo mi se, da neznanac izpovieda aristokratične nazore, možda dapače u aristokraciju i pripada. On odgovori:

— Naprotiv. Neka čita puk. No što da čita, to je posve jedno. Veli se, da vaši ruski seljaci vazda jednu te istu knjigu čitaju. („Mlečanin Francile“ padne mi na um.) Kad su jedan otisak sasvim otrcali i potrošili, kupe si drugi. I pravo čine ovako. To im, u njihovim očima, diže vriednost, a smeta im, da razmišljaju. Koji pak u crkvu idu, po gotovo ne trebaju čitati — ni male mrve.

— Priznajete li vi religiji toliku važnost?

Neznanac me prekosi preko svojih očala pogledom.

— Ja ne vjerujem u Boga, dobri moj gospodine. Ali je religija važna stvar. Biti njezin sluga . . . valjda je najbolje zvanje. Vragometni momci, ti svećenici! Oni jedini spetili su jezgru moći: ponizno zapoviedati, oholo slušati, to vam je sva tajna. Oh, ta moć . . . . moć! . . . . Moć imati — druge sreće na svietu nema!

Ja se po malo privadim na ove križ-kraž skokove našega razgovora, te sam samo gledao, da ne sustanem za čudnim mojim sprežnikom. A on naprotiv govoraše tako, kano da bi se svi ti aksiomi, što ih je s tolikim uvjerenjem izricao, jedan iz drugoga posve logičnim i naravnim redom nizali; a u isti par vidjelo se jasno, da je njemu posve pravo, da li se slažeš ili ne slažeš s njegovim mnienjem.

— Kad vi toliko ljubite moć, reći ću ja, — i kad se toliko klanjate svećeniku, zašto ne udariste tom stazom, zašto niste pošli u svećenike?

— Vi opažate pravo, čestiti gospodine; no ja sam puno više šibao, jer sam bio skanio, da sâm osnujem religiju. Dapače radio sam ju započeti, boraveć u Americi. U ostalom nisam ja jedini radio o toj nakani. Tamo prieko mnogo ih se zabavlja takvim poslom.

— Vi ste dakle bili i u Americi?

— Dvie godine ondje sam sproveo. Mogoste opaziti, da sam odanle ponio zlu navadu, da žvačem duhan. Ne pušim, ne šnofam, nego žvačem. Pardon!

Onda se odvrne i pljune.

— Da se povratimo, o čemu govorasmo, bio sam dakle snivao, da zavedem religiju. Dapače bio sam već u to ime izmislio veoma liepu legendu. Da ju poprime, bilo bi samo valjalo, da postanem mučenik, da prolijem svoju krv .... Nema li toga ljepila, ne će biti trajno, štogod zavedeš. Tu ti nije, što u ratu, gdje mnogo više prudi, da tudju krv prolievaš .... No svoju prolievati, hvala liepa, gospodine! Ja mahnem rukom na novu religiju.

Jedan trenutak na to pošuti.

— Vi malo prije, poče on opet, — natuknuste o mojoj žedji, da mi je moć. — Vi ste pravo rekli. — Tako vam zalažem moju glavu, da ću još kralj biti.

— Što? kralj?

— Da, kralj, da, kojemu god nenaseljenu otoku.

— Dakle kralj . . . bez podanikâ?

— Bit će i njih, tih podanika! — U vas Rusa ima poslovica, koja veli: gdje je valov, ima i svinjâ. Čovjeku je već od poroda, da metne glavu u jaram; za nevolju oni će ploviti preko oceana, da pristanu k momu otoku i nadju gosu. Što vam tu rekoh, živa je istina.

To je sbiljna budala, pomislim u sebi.

— Nije li odtuda, reknem glasno, — što Francuzi, kako vi mislite, kane ogrnuti jaram Bonapartâ?

— Da, pravo, baš odtuda, čestiti gospodine.

— Stanite, viknem ja, — stanite. Francuzi već imadu kralja, gospodara. Potrebština dakle ljudska, o kojoj vi govorite, potrebština, da se jaram nosi, već je izpunjena.

On potrese glavom.

— To i jest ono, rekne, — u tom grmu i leži zec. Naš sadašnji kralj Louis Filip ne ćuti se kraljem, već despotom. Ali kanimo se politike.

— Je li vam draže govoriti o filozofiji?

Sada on po amerikanski daleko odprsne svoj izžvakani duhan.

— Ah! rekne, — vam se ljubi ironija. Neka vas, ja se ne ustručavam, da govorimo o filozofiji. Meni je to lako, jer je moja filozofija vrlo jednostručna. Ne naliči ni u čem, na primjer, njemačkoj filozofiji, koju ja istinabog malo poznajem, ali koja mi se s tim više grusti, kano sve, što je njemačko.

Njegove oči nenadano planu žarom.

— Da, rekne, — grusti mi se ona, jer sam patriot. A i vi, jer ste Rus, imali biste ju mrziti.

— Dopustit ćete . . . ja . . .

— Pa ne budete li na nju mrzili, s tim gore po vas. — Niemci će vam već zapresti nešto, samo se potrpite! Ja na njih mrzim, ja ih se bojim, doda on, a glas mu se u to

slegne. — I čega se najljepše sjećam, jest sreća, da sam dvie tri puške opalio na njih, na Niemce.

— Vi ste strieljali? Gdje to?

— Nut . . . u Italiji . . . ja sam sudjelovao . . . Medjutim vratimo se na filozofiju. — Čast mi je, gospodine, kazati vam, da je u tom sva moja filozofija: dva su u ljudskom životu slučaja nesreće: porod i smrt. Posljednja je nesreća manja, jer se može po svojoj dragoj volji izvesti.

— A ljudski život?

— Hm, hm! — To je već teže. Ne smetnite s uma i to, gospodine, da su u životu samo dvie dobre stvari: kad naime čovjek sudjeluje porodu i smrti, to će reći: jednomu od oba slučaja nesreće, od kojih malo prije rekoh. „Rat, lov i ljubav“ (Guerra, caza y amores), kako govore Španjolci.

Ja sam slučajno znao ovu poslovicu. — Vi zaboravljate drugi stih, zamietim ja. — „Za jednu radost tisuću žalosti“ (Por un placer mil dolores).

— Bravo! Ujedno vam to dokazuje, da je pravilna moja filozofija. No, rekne on, skočiv brzo sa stolca, — za danas se siti načavrljasmo. Da se vidimo!

— Počekajte der, počekajte! viknem ja. — Više od jedne ure eto brbljamo, a ja ne znam, s kim je mi čast . . .

— Želite znati, kako mi je ime? Čemu? Ja vas nisam pitao za vaše. Niti sam mario doznati, gdje stanujete; zato ne mislim, da je nuždno, da vam kažem, gdje stanujem ja, u kojem sam se leglu spretao. Ovdje se opet nadjosmo, to budi dosta. Moj vam se razgovor svidja?... Tu nasmješljivo zatrepta očima. — Ja vam se svidjam?

Mene je to malko uvriedilo. — Boga mi, ovaj je gospodin suviše razvezan.

— Vi ste mi zanimljiv, dragi gospodine, reknem ja, naglasujuć svaku rieč; — ali mi se ne svidjate.

— A vi, vi meni niste zanimljiv, nego mi se svidjate.

Pa to je rekao bih dosta za poznanstvo, kakvo je naše. Je li vas želja, zovite me monsieur François, a vas, ako mi dopustite, ja ću zvati monsieur Ivan . . . Rusi su gotovo sami Ivani. Meni je bila sgoda to opaziti, kad sam kao domaći učitelj imao nesgodu živjeti kod jednoga od vaših generala, u jednoj od vaših pokrajina. Kolik bolvan bijaše taj vaš general! Kako li uboga bijaše ta vaša pokrajina! I s tim želim vam dobar dan, monsieur Ivan.

Zatim se obrne na peticah i ode.

— Adieu, m. François, viknem ja za njim.

Kakav li je to svat, pitao sam se, iduć doma, kako čudan stvor? Sbija li šalu od mene, izmišlja li razne ludorije? Ili je o onom, što govori, sbilja uvjeren? Čim se bavi? Što je proživio? Što je, jednom rieči? Neuspio pisac, novinar, školski učitelj, propao obrtnik, šljivar kukavica, glumac bez pogodbe? Za čim sada teži? Pa što ga vuče, da mi povjerljivosti saobćuje, meni?

Sve sam se ovo pitao, pa naravno ni na jedno ne znao odgovoriti. — U mene se podjarila znaličnost, te ovako poškakljen krenem sutradan u Palais Royal. No taj put prevari me nada, moj originalac ne dodje. No dan zatim pokaže se s nova pod strehom kavane.

— Ah, monsieur Ivan! vikne on, čim me je opazio, — dobro jutro. Sreća nas još jednoč svodi. Kako vam je?

— Ne loše, a vam, monsieur François?

— Tako, tako. Ça boulotte. — Jučer medjutim malo što ne crkoh . . . Grčevi u srcu; to je mrtvinom zaudaralo, gnusan miris. Ali nikomu ništa. No znate, što: sjednimo u bašču. Ovdje je pretrpano. Ja ne trpim, da tkogod s boka na me gleda, ili mi se na ledja naslanja. A i vrieme je ljepota.

Mi se posadismo u bašči. Sjećam se još, kako je — morajuć platiti dva soua za stolicu — iz džepa izvukao malen, star, plosnat portmone, u kom je dugo čeprkao, dok ne nadje posljednja dva soua. Ja sam se već bio pripravio, da se naslušam novih paradoksa; no dogodilo se je inače. On uze mene izpitivati za neke u ono doba važne ruske osobe. A ja mu odgovaraj, kako znaš. No on htjede sve to više sitnica, sve to više životopisnih pripovjedčica. M. François znao je puno stvari, kojih ne bih bio u njega slutio.

Boga mi, u toga čovjeka bila je puna torba poznavanja.

Malo po malo zavrne govor na politiku. I bilo je mučno obaći ju u onoj žarosti, s kojom su duhovi u ono doba plamtjeli. Nehajno, čineć se i nevješt, spomene m. François ime Guizotovo i Thiersovo. Govoreć o prvom, požali zlu sreću Francuzke: Našao se jedan jedini čovjek tvrde volje, rekne on, — pa i taj krenuo proti vjetru. A koliko se tiče drugoga, dometne, — taj je za dugo odigrao.

— Što vi ne govorite, viknem ja, — ta istom je počeo igrati. Mislite samo na govore, što ih sipa u komori.

— Drugi će momci doći, mrmljaše on, — a svi ti govori nisu drugo van šum. Ništa drugo. On je kano čovjek u čamcu, koji govori slapu; jedan trenutak, pa će slapovi progutati čamac i njega u čamcu. U ostalom, vi mi ne vjerujete.

— Što da bude dakle? nastavim ja. — Vi slutite, da bi imao Odilon Barrot . . .

Ovdje izvali M. François oči na me i udari glasno u smieh, pa odvrne glavu.

— Bum, bum, bum, rekne, oponašajuć kavonošu, koji je kavu raznosio u rotundi. — To vam je sav savcati Odilon Barrot . . . Bum, bum!

— Po tom bismo mi, odvratim ja malko zlovoljno, — bili po vašem mnienju u oči republike? Pak — zar ne — socijalisti bit će ti „drugi momci“, o kojih govorite?

M. François izpravi se svečano.

— Socijalizam je u nas, u Francuzkoj, rodjen, vriedni moj gospodine, pak će u Francuzkoj i umrieti, ako nije već mrtav; ili radije: njega će u nas usmrtiti. A dvojim će ga načinom usmrtiti: ili će smiešan postati, jer se ne će do vieka gospodinu Considérantu praštati, bude li jednako uvjeravao, da će ljudem izrasti rep s okom na koncu; ili pak na ovaj način . . . ., tuj podigne obje ruke, kano da bi iz puške ciljao. — Voltaire je tvrdio, da Francuzi nemaju epične glave, a ja bih se usudio tvrditi, da Francuzi nemaju socijalistične glave.

— Po svietu izvan Francuzke ne misle ovako.

— Budi vam, gospodo tudjinci, po stoti put vi tim dokazujete, da nas ne razumijete. U ovaj par treba socijalizam tvorne sile. On će ju tražiti u Talijana, Niemaca, možda u vas Rusa. — Francuz — on vam je nalaznik; gotovo sve on je iznašao, no tvorac nije nikakav. Francuz je oštar i tanak kano mač; on proniče u samo srce stvari, iznalazi i nadje: no da stvoriš, valja ti biti širok i okrugao.

— Kao Englezi, ili vaši omiljeli Niemci, reknem ja, hoteć se malko narugati.

Ali njega nije ni briga za moju rugalicu.

— Socijalizam! Socijalizam! nastavi; — to nije francuzko načelo. — Naša su načela posve druge ruke. — Mi ih imamo dva, ugalna dva kamena: prevrat i rutina; Robespierre i Monsieur Prudhomme, to su naši narodni vitezi.

— Zar sbilja? A vojeni živalj, kud ste s njim?

— Mi nismo vojački narod. To vas uprepašćuje, a? Mi smo hrabar, vrlo hrabar narod; ratoboran, no ne vojački... Bogu budi hvala, mi smo što bolje od toga.

On zažvače ustima.

— Da, da, pa ipak, da nas nije, da nije Francuzâ, ne bi Europe bilo.

— Onda bi bilo Amerike.

— Ne, jer i Amerika je Europa. Samo izvrnuto. Amerikanci nemaju ni jednoga temelja, o kojem se upire europejska sgrada... A ipak je jedan te isti posljedak. U ostalom sve, što je ljudsko, jest jedno te isto. Padaju li vam na pamet rieči sergeanta, koji je novake vježbao: „okret na desno posvema je ono isto, što okret na lievo, samo što je to posvema obratan okret.“ Nut dakle, Amerika je od Europe okret na lievo.

— Da je Francuzka, što je Rim bio, uzet će on, pošutjev malko, — ovo bi bio sgodan trenutak, da se pojavi koji Katilina; jer će do mala, u kratko vrieme, vi ćete vidjeti, gospodine, kamenje . . ., tu podigne glas, — kamenje naših ulica, možda ovdje, posve blizu, tu kraj nas, opet krv upijati! . . . No mi ne dobismo ni Katiline ni Cezara, nego će biti samo Prudhomme s Robespierreom. A propos, ne mislite li sa mnom: kolika je šteta, što Shakespeare nije napisao Katiline!

— Vi rek bi puno cienite Shakespeara, ako i jest bio samo pjesnik?

— Da, to je bio čovjek, rodio se pod sretnom zviezdom, i ne bez glave. Umio je u isti par crno i bielo vidjeti, što riedko biva, a zagovarao nije ni crno ni bielo, a to biva još rjedje. Jedno je dobro napisao: Koriolana; to mu je najbolje djelo.

Moja slutnja, da je M. François aristokratskoga roda, dodje mi opet na um.

— Koriolan vam, valjda, po tom godi, što Shakespeare u njem s malim poštovanjem, ili upravo s priezirom govori o svjetini, o prostom narodu?

— Ne, odgovori M. François, — prostoga naroda ja ne prezirem, ne prezirem u obće naroda. — Prije nego ćeš druge prezirati, valjalo bi započeti s preziranjem samoga

sebe . . . što ja samo kadkada činim . . . i kad me glad mori, doda on, poniziv glas i sumračno skupiv obrve. — Narod prezirati?! Čemu? Narod je, što i zemlja; je li me volja, ja ju obradjujem, a ona me hrani; je li me volja, ostavljam ju pustu, ona me nosi, a ja ju gazim nogama. — Istinabog, kadšto joj sune u glavu, te se strese, kano mokar pas, pa povalja sve, što smo na njoj pogradili, svekolike naše kućarke od karata. — Medjutim su riedki, ti potresi. — O! ja dobro znam, da će me ona na kraju krajeva progutati, pa i narod će me progutati. No od toga nema pomoći. — Narod prezirati? — Samo se ono prezire, što bi se do druge sgode moralo cieniti. Tu pak nije šta ni cieniti, ni ne cieniti. Tu valja da iz svega svoj probitak, svoju korist izmuzeš. Umjeti, da se svim okoristiš, — eto, što treba.

— Dozvolite, da vas upitam: jeste li vi ikad umjeli probitak i korist izmuzti?

M. François odvali uzdah.

— Ne, ja nisam umio.

— Zaista?

— Ja nisam umio, velim vam. — Vi upirete oči na mene i valjda mislite: „more, ti proričeš Francuzkoj skore katastrofe; nuto, more, to je hora, da u mutnu ribu loviš.“ Ali štuka ne lovi ribâ u mutnoj vodi, a napokon ja ni štuka nisam. —

Tuj se žestoko zaokrene na svom stolcu i šakom lupi po njegovu nasloncu. — Ne, iz ništa ja ne znadoh izmuzti koristi. Da je drugčije, zar bih ja ovakav bio pred vami? — ter ovdje brzim kretom ruke pokaže sam na se. — Po svoj prilici ja ne bih s vami poznanstva sklopio, što bi mi vrlo žao bilo, doda on, sileći se na posmješak, — niti bih bio živio u kukavnoj onoj sobuljki pod krovom, u kojoj sada stanujem. Ja ne bih svako jutro, kad ustanem i zadjem okom po moru parizkih krovovâ i dimnjakâ, dolazio do sgode, da

ponavljam Jugurtine rieči: „Urbs venalis!“ Da; pa ipak, da sam bio, što je taj grad, ne bih se sada svijao u stanju, u kojem se svijam, u toj sirotinji, u toj biedi.

„Sad će me na za novac zaprositi“, pomislim.

No on šućaše, klonu glavom na prsi i poče brkom od štapa po piesku amo tamo čeprkati. Tad po drugi put još dublje uzdahne, skine očale, izvuče iz džepa odzada star, kockast rubac, smota ga u klupko i dva tri put si njim otare čelo, a uz to je lakat visoko digao. — Da, uze on napokon glasom, koji se jedva čuo, — život je tužna stvar, da, tužna je stvar život, dobri moj gospodine! Jedno me samo tješi, to naime, da ću do mala umrieti i bez svake sumnje nasilnom smrti.

— Ne ćete dakle kralj postati? za malo ga ne upitah, no ipak se suzdržim.

— Da, nasilnom smrti. Dajderte ovo malko promotrite. Sad mi pruži s dlanom gore lievu svoju ruku, u kojoj držaše naočari, i ne izpuštajuć rubca, položi na nju kažiprst desnice. Nisu bile najčišće te ruke, ni lieva ni desna. — Vidite li ovu crtu, što prosieca potez života?

— Vi kanda vjerujete u vračanja? upitam.

— Vi vidite ovu crtu? ponovi on uporito. — Ja imam pravo. Pamtite, gospodine, i znajte unapried: budete li ikada gdjegod, gdje vas ništa na me ne sjeća, a ipak na jednoč pomislite na me, tada znajte, da me više nema.

I opet obori glavu i ruku s rubcem spusti na koljena, dok je u to druga s naočarima kao bič niz tielo visjela. — Dok je ovako M. François očima poniknuo, ne mogući me smetati, upotrebim ja sgodu, da ga pozornije razmotrim. On mi se u jedared pričini tako star i slomljen, tolik sumor pokaže se u pogurenu naklonu njegova vrata i plećâ, dapače u načinu, kako je svoje velike, plosnate, u zakrpane cipele obuvene noge odvrgao; tako gorko stisnula su mu se usta; tako duboko ulekli mu se lošc obriti obrazi; tako žalostno

ponikao mu mršavi vrat; tako kukavno padaše mu kitica posiedjele kose niz navorano čelo. „Biedni, smilovanja vriedni čovječe“, mislio sam u sebi. „Ti si zlosreća u svemu, što si počeo i podhvatio, u porodici, u svakakih poslovih. — Jesi li bio oženjen, tebe je prevarila i na cjedilu ostavila tvoja žena; imaš li djece, ti ih ne vidiš i ne znaš.“

Glasan zov u ruskom jeziku pretrgne moje misli. Netko viknu moje ime. — Ja se obrnem i dva koraka od sebe spazim svim poznatoga Aleksandra J. Hercena, koji je za onda živio u Parizu. Ustadoh i podjoh k njemu.

— S kim to sjediš? upita me ruski, ne snizujuć nimalo običnoga zvuka zvonkoga svoga grla. — Kakav je to stvor tu?

— Ovaj ovdje?

— Moj dragoviću, to je uhoda. Bez sumnje, uhoda.

— Poznaješ li ga?

— Ni malo. Dosta je, da ga vidiš. Sve samo njihovi načini i običaji. — Što ti je palo na um, da s njim drugueš? Daj se popazi!

Ja ne odgovorim A. J. Hercenu ništa. No znajuć, da Hercen, ako i jest bio blistava i pronicava uma, osobito na prvi mah nije poznavao ljudi, ter kako je on sâm kasnije u svojih „Spomenicah“ pripoviedao, da je za gostoljubivim svojim i odkritim stolom često gostio ljude veoma sumnjive slike, koji su s dvie tri zanosite rieči predobili njegove simpatije, a poslije se razpukli u agente uhodstva: zato nisam mnogo mario za njegovu opomenu. Zahvaliv mu za njegovu prijateljsku brigu, povratim se k svojemu M. Françoisu.

A on još uviek sjedjaše poniknute glave.

— Što sam vam htio kazati, poče opet, kad sam k njemu sio, — vi, gospodo Rusi, imate jednu zlu navadu. Na ulici, pred tudjinci ili Francuzi, govorite glasno ruski, kano da vas

ne bi mogao nitko razumjeti. To je neoprezno barem. Ja na primjer sve sam razumio, što vam je vaš prijatelj kazao.

Ja se nehotice zarumenim.

— Molim vas .... ne mislite na to .... zaista, moj prijatelj ...

— Poznajem ga, presieče mi rieč M. François, — čovjek vrlo duhovit. No „errare humanum est“.

Nije fajde, M. François rad se je šepirio svojom latinštinom.

— U ostalom, nastavi, — po mojoj vanjskoj slici i prilici sudeć, smije se o meni misliti ... sve, što tko hoće. — Samo mi dozvolite, da vas jedno upitam: da sam ja sbilja, što vaš prijatelj naslućuje, koju vriednost, koju li korist mogao bih imati od tuda, da vas izpipavam, vas?

— U istinu, vi govorite pravo.

M. François upre na me mrk pogled.

— Vi ste se valjda naučili ruski, kad ste učiteljevali u našega generala? upitam ne u najbolji čas. No ja htjedoh, da što skorije zabašurim spomen na ono, što je Hercen neoprezno govorio.

M. François opet oživi u licu; oko njegovih usta dapače zatitra posmieh; lako mi pokucka po koljenu, kanda mi željaše namignuti, da mi je pogodio namjeru, te mi je haran za nju. Onda si natakne opet očale i digne štap, koji mu je pao.

— Ne, rekne mi, — ja sam se vašemu jeziku naučio prije; još onda, kad sam iz Amerike dospio u Sibiriju, pošto sam bio Teksas i Kaliforniju prošalabazao; jer ja sam tamo bio, u toj vašoj Sibiriji! Pa tu sam sve, što se može i ne može, proživio.

— Na primjer?

— Ne, ja vam o Sibiriji ništa ne govorim .... sa sto razloga. Najprije strah me je, da vas uvriedim, da vas raz-

žalostim. Pamalšim lutši (prešutimo radije), doda on prelomljeno ruski. — Ha, ha, ha. Slušajte radije, što mi se je u Teksasu dogodilo.

I vrlo obširno, kako nije u njega običajno, uze mi M. François pripoviedati, kako je jedne zime, lutajuć po Teksasu, morao kasno u večer tražiti zaklon u jednoj drvenjari, kod nekakva meksikanskoga seljaka; pa kako je, probudiv se u noći, vidio svoga domaćina, gdje s velikim, iz korica izvučenim nožem (con una navaja) u ruci, sjedi na njegovoj postelji; pa kako mu je taj čovjek, ogromna rasta, pravi ris snagom i pijan, izjavio, da će mu odcapariti glavu, jer ga njegovo lice sjeća na lice jednoga od najljućih dušmana.

— Dokaži mi, govoraše Meksikanac, — da nemam prava, da si ovu voljicu izpunim, da te kano svinjče zakoljem, pošto to mogu bez bojazni učiniti, niti će itko na svietu igda saznati, kud si dopao. Pa neka bi tkogod i saznao, opet mu ne će pasti na um, da me na račun pozove, jer nikoga na svietu ne boli glava za tebe. Nut dakle, započni, redaj tvoje dokaze, jer Bogu hvala, imamo kada brbljati.

— A ja, nastavi M. François: — udri cielu noć, do samoga osvitka, ležeć pod njegovim nožem, dokazivati tomu pijanomu neljudu; sad navadjaj izreke sv. pisma (on je bio katolik, pa je to moglo na nj utjecati), sad opet razlaži obćenito, kako veselje, što bi mu moja smrt zadala, nije vriedno, da si okrvari ruke . . . Ubiv me, morao bi mi tielo zakopati, već radi samoga zdravlja svoga; poremetio bi običajni svoj poredak. Moradoh mu dapače priče bajati i pjesmice pjevati. Pjevaj sa mnom, rikao je on, pjevaj „La muchacha-a-a!“.. i ja sam mu sbilja pomagao . . . A oštrica njegova noža, te djavolske navaje, reži dva prsta visoko nad mojim grkljanom. Napokon Meksikanac zaspi uporedo do mene, složivši čupavu i gadnu svoju glavu na moje prsi.

M. François izpripovieda mi svu ovu povjest laganim i

pospanim glasom, ni malo ne nagleći. Tada, izvaliv oči, na jednoč ušuti.

— Pa što onda učiniste od njega, od Meksikanca? upitam ja.

— Eh . . . oduzeh mu sgodu, da se još jedan put ovako ludo našali.

— Što mislite reći?

— Ja mu uzeh nož . . . pa, svršivši taj posao, odpravim se dalje. — Snadjoše me još i druge pustolovine, a sve radi tih prokletinja, doda on, pokazavši prstom na vremešnu ženu, što je u čednoj nošnji tuda prolazila.

— Radi . . .

— Radi tih sukanja, objasni svoju misao. — O! žene, žene! — Te lomilice naših krila, te trovalice najvaljanije naše krvi! — Medjutim, s Bogom, gospodine; čini mi se, da vam počinjem dosadjivati. A ja nikomu rado ne dosadjujem, a najneradije ljudem, kojih ništa ne trebam.

Tu ustane, izpravi se gordo u vis i klimnuv mi lagaško glavom, ode, lomatajuć svojim štapom, ni briga ga nije.

Vjere mi, cieloj toj meksikanskoj priči ja nisam puno vjerovao. Ona je dapače M. Françoisu naudila u mojim očima, te opet pomislim, taj me čovjek nalaguje. — No čemu, u koje ime? — On je čudak, on je original, ponavljao sam u pameti. Nu za uhodu nisam ga mogao smatrati, uprkos momu prijatelju Hercenu. — Samo sam se čudio, da ga nijedan od svih onih, što su Palais-Royalom prolazili, kanda i ne poznaje. Kadkad doduše pričinilo mi se, da nekim rek bi okom namiguje, . . . no moglo bi biti, da se i varam.

Zaboravih spomenuti, da M. François nije nikada po vinu zaudarao. Valjda nije bilo čim ga nabaviti. Ali ne, on mi se je vidio vazda triezan čovjek.

Ni sutradan ni nekoliko dana zatim nije se vraćao na obični sastanak, te po malo prestanem misliti na M. Françoisa.

Malo vrieme prije 24. veljače 1848. odputujem u Belgiju, u Bruselj, i tu saznam o novom prevratu, što je buknuo u Francuzkoj. Pamtim dobro, da cieli jedan dan nije nitko dobivao iz Pariza ni pisama ni novina. Narod je vrvio po ulicah i trgovih, trepećuć od bojazljiva očekivanja. Dne 26. veljače u jutro u šest sati ležim još u postelji, ne spavajuć, u gostionskoj sobi. Na jednoč se razinu vanjska vrata, a netko viče iz svega grla: „U Francuzkoj republika!“ — Ne vjerujući svojim ušima, skočim s postelje i sunem iz sobe. Jedan hotelski konobar leti triemom i redom otvarajuć vrata s lieva i desna, na svaka grmi svoj porazni uzklik. Pol ure zatim bio sam već obučen i spremljen, te me je isti dan željeznica već vozila u Pariz. — Na granici bili su razvalili pruge; ja i moji suputnici jedva smogosmo u najmljenih kolih doprieti do Douai-a. Pod večer stigosmo u Pontoise; dalje nije se moglo, jer i okolo Pariza biše su razvaljene pruge.

Ovdje nije sgoda, da sve pripoviedam, što sam na putu vidio, čuo i doživio. Samo se sjećam, kako je na jednoj od postajâ lokomotiva, vukući jedan jedini vagon prvoga razreda, kraj nas uz strašan štropot projurila. Bio je to ekspres povoz, noseći na sjever „ekstrenoga povjerenika“ republike, Antona Thoureta. Ljudi, što su ga pratili, lepršahu trobojne zastave, vikahu u sav glas, a željeznički činovnici u niemoj omami gledahu za gorostasnim strukom komisara, koji je do polovine virio iz prozora i ruku visoko podignuo . . . Godine 1793. i 94. i nehotice salete mi pamet. — Prije nego dodjosmo u Pontoise, sjećam se, naš povoz sudario se s povozom, što nam je iz Pariza u susret dolazio. . . Neki se zadobaviše ranâ; ali nitko i ne haje za njih; za jedno jedino svi si glavu taru: hoće li se moći put nastaviti? Čim su kola krenula, svi putnici počnu opet srčano čavrljati, svi, osim jednoga starca biele kose, koji se je već od Douai-a bio stisnuo u kut vagona, ter u jednu dušu tihim glasom ponavljao: „sve je propalo!

sve je propalo!“ Još mi pada na um, da se je u ovom istom vagonu, gdje sam ja mjesto ugrabio, našla čuvena madame Gordon, prijateljica i emisarka Louis-Napoleona, koja iznenada poče pripoviedati o nuždi, da se valja uteći pod okrilje „kneževo“, da je knez jedini vrstan spasiti sve... S prva jê nitko nije razumio; ali kad napokon spomene ime Louis Napoleona, svi se od nje kano od bezumnice okrenu. — Pa ipak ona rieč, što mi je M. François o Bonapartih kazao, sunu mi kroz mozak: prvo mu se proročtvo izpunilo!

Ne ću takodjer spominjati osjećaja, što su se u meni razbudili, kad sam u Pariz ulazio i gledao svuda trobojne kokarde, zatim oružane ljude u bluzah, koji su razlagali kamenje barikada i t. d. Cieli taj dan bilo mi je, kanda sam supijan. — Sutradan podjem po svojoj navadi u Palais Royal na ručak, zatražim u „gradjanina“-garsona čašu kave — i premda ne nadjoh tamo M. Françoisa, mogao sam opaziti, da se je obistinila njegova slutnja, kad je govorio o krvi, što je imala omastiti kamenje na ulicah oko Palais Royala. Zna se, da se je gotovo jedino ozbiljnije kreševo veljačkih dneva skresalo na trgu, što dieli ovu zgradu od Louvrea. Ni dan zatim nisam susreo M. Françoisa. — Opazim ga istom 17. ožujka, — onaj isti dan, kad je nepregledno množtvo radnika navrvjelo k viećnici, da izhalabuči prosvjed pred privremenom upravom proti manifestaciji tako zvanih „medvjedjih šapa“ (svrgnutih grenadira i voltižerâ narodne garde). Klimpajuć rukama, ustobočiv noge koracaše on posred hrpe, pa je pjevao i vikao, opasan crvenim pojasom, zakićen golemom kokardom o škrljaku. — Naše se oči uočiše; no on kao da me ne htjede poznati, premda je hotomice lice na moju stranu okrenuo: „Gledaj, evo, da, ja sam to“, pa odmah udri još jače nego prije vikati, razvalivši mrka svoja usta.

Po drugi put opazim ga u teatru. — Rachel pjevaše marsiljčicu iz svoga grobnoga grla. On je sjedio u parteru,

ondje, gdje se običajno smještaju klakeri. Taj put niti je uzvikivao niti pljeskao. Nego skrstiv ruke na prsi, motraše sa sumračnom pozornosti na pjevačicu, kad je, savijajući se u nabore zastave, pozivala gradjane „na oružje", „da prolievaju nečistu krv!"

Ne bih smio stalno reći, jesam li M. Françoisa vidio 15. svibnja u onoj hrpi naroda, što se je mimo crkve Madeleine valjala, da razprši narodnu skupštinu. No nešto nalik na njegovu figuru munu u prvih redovih — pa se čuo, sva je prilika, njegov glas — njegov osobiti, mukli i spori glas usred uzklika: „Živjela Poljska!"

No prvih lipanjskih dana, a osobito 4., M. François najednoč izroni preda mnom u Palais Royalu u istoj kavani. — Pozdravi me, pruži mi dapače ruku, što prije nije nikada učinio; no ne sjedne za moj stol, stidio se, rek bi, svoga kaputa, koji je u dronjcih visio, i škrljaka, koji je bio sav sdropljen. Pored toga bezpokojna, neka nervozna nestrpljivost kanda ga je svega proždirala; lice mu se još dublje uleklo, preko usta i obrazâ kan da su tanke munje trzale; upaljene oči jedva se vidjele za očarima, koje bez prestanka popravljaše i nasadjivaše na nos cielom pregršti. — Sada sam se mogao o nečem uvjeriti, što sam prije tek naslućivao. U njegovim očalima bilo je nasadjeno obično prozorsko staklo, pa ih zapravo nije trebao: zato je pogledavao tako često preko njih. Očali su mu bile za krinku. — Tužna neka plahost, u skitnice bez kruha i kućišta običajna plahost slegla se na ukupno njegovo biće. — Čemerna slika zagonetne ove osobe bila je za me pravo čudo. — Je li agent, pomislim u sebi, odkuda bi bio tolika sirotinja? Nije li agent, kako ćeš razumjeti život, koji vodi?

Ja ga sjetim njegovih proricanja . . .

— Da, da, mrgodjaše se on u grozničavoj žurbi. — Sve

je to davna pripoviest — de l'histoire ancienne. Ali vi, zar se ne ćete u vašu Rusiju povrnuti? Ostajete li još tu?

— Zašto da ne ostanem?

— Hm. To je vaša briga. No znate što, mi ćemo do mala s vami ratovati.

— S nami?

— Da, s vami, s Rusi. — Trebat će nam skoro slave, mnogo slave. Vojna na Rusiju ne može se ukloniti.

— Na Rusiju? A zašto ne na Germaniju?

— Ne, ne, na Rusiju. U ostalom, to je sve u budućnosti. Vi ste još mlad, vi ćete doživjeti. Što se republike tiče (on mahne rukom), ona je s Bogom! C'est fichu! — Narodne radionice! vikne i najednoč se sav pomladi, — narodne radionice! Jeste li bili tamo, jeste ih vidjeli? Vidjeste li, kako zemlju s mjesta na mjesto taljigaju? Odande će sve poteći! I krv će se prolievati!... cielo more krvi!... Koja bieda! sve u napried vidjeti, a ništa ne moći! Ništa ne biti, ništa! Sve obujmiti.... (tu na široko razpruži obje ruke, s kojih su mu visjeli poderani, dronjavi rukavi; prsten s grbom još mu je na kažiprstu bio), sve obujmiti, a ništa ne doseći, ništa!... (on stisne pesti) ama ni komadić kruha!...

— Sutrašnji izbori, nastavi žurno, kan da se želio otresti posljednje misli, — bit će dosta znameniti.

M. François pobroji mi imenice sve zastupnike, koje će, po njegovih riečih, Pariz sigurno izabrati. Naznači mi dapače broj glasova, od prilike koliko će svak od njih zadobiti. U prvom redu M. François spomenu Caussidiera.

— Uprkos 15. svibnja? upitam ga.

M. François nasmieši se gorko.

— Vi valjda mislite, ja mu zato označujem izbor, što je bio prefekt policije? M. François se strese i opet progovori o izborih.

I Louis Napoleon bijaše na listi.

— On će biti na skrajnjem kraju (à la queue), razloži M. François, — nu i to je dosta. Tko se penje na ljestvu, mora početi s posljednjega stupnja, da se dovere do prvoga.

Taj isti dan na večer poručim Hercenu sva ova imena i sve ove brojeve, te se i danas veoma dobro sjećam njegova snebivanja, kadno se sutradan obistiniše, rieč po rieč, svi računi M. Françoisa.

— Od koga djavla primaš te viesti? pitaše me Hercen po više put. Ja mu kažem svoj izvor.

— Oh! onaj polutan! uzklikne Hercen.

No vraćam se k našemu razgovoru u kavani. Medju imeni, što su se u ono doba najčešće izušćivala, bilo je ime Proudhonovo. I ja ga spomenem prama M. Françoisu, jer je i Proudhon stajao na njegovoj listi; na posljednjem mjestu dakako . . . pa tako je sbilja i bilo. No za čudo, M. François nije ga puno cienio kano ni Lamartina, ni Ledru-Rollina; o svoj trojici govorio je s malim poštovanjem, za Lamartina izjavljujuć neku vrst smilovanja, proti Proudhonu izjavljujuć neku vrst zlobe, proti „tomu sofistu u klopcih“ (ce sophiste en sabots). O Ledru-Rollinu upravo bi govorio „taj glavonja Ledru“ (Çe gros bêta de Ledru), no uviek se povraćao na narodne radionice. Sav naš razgovor u ostalom nije dugo trajao, ne više od četvrt ure. — M. François sve to vrieme ostao je na nogu, svejednako ogledavajući se, kanda nekoga očekuje. Padnuvši mi na pamet njegova crvena kokarda, osim drugoga rekoh mu još to:

— I tako ste vi, čini mi se, bilo što mu drago, ipak republikanac?

— Tko to veli? žestoko mi presieče rieč. — Odkale vi sudite, da sam ja republikanac? To je dobro za kramare, koji luk i biber prodaju (pour les épiciers). Oni još vjeruju u načela od 89. godine, u napredak, u sveobće bratinstvo — a ja . . .

No tuj M. François kano da zaniemi i pogleda na stranu. Okrenem se i ja. Starac u bluzi, s dugom bielom bradom, maše mu rukom. On mu odgovori istim znakom, pa ne rekav ništa, potrči za njim, dostigne ga, te obojica izčeznu.

Od toga sastanka još sam samo tri puta vidio M. Françoisa: prvi put s daleka u luxemburžkom vrtu. Stajao je s mladom, na siromašku obučenom curom. Ona kanda ga je suzno molila, stiskivala ruke i prinosila ih na ustnice . . . . A on joj niekaše mrka lica, nestrpljivo kopkaše nogom i najednoč turne ju laktom, natuče si škrljak na oči i ode, a ona, sva izvan sebe, pobjegne na drugu stranu, kao izgubljena.

Drugi put se susresmo kod znamenitije sgode. Dogodilo se to 13. lipnja, onaj isti dan, kad su Bonapartovci urekli prvi put pučku skupštinu na Place de la Concorde, na koju je Lamartine pokazao sa saborske tribune i koju su linijaške čete u tili čas razteple.

U jednom od onih zakutaka, koje tvori zid Tuilerijskoga vrta, opazim čovjeka u šarenoj vračarskoj odjeći, gdje visoko na ručnoj dvokolici stojeći razpačava brošure. Ja jednu kupim: u njoj se je u zviezde kovao život princa Louisa Napoleona. Ja sam često susretao toga čovjeka, jednoga Bretonca, s velikom kapom, dugih i u vis začešljanih vlasi. Vidjao sam ga i prije na vanjskih buljvarih i trgovih: prodavao je eliksir od zubobolje, masti od reumatizma i druge univerzalne liekove i t. d. Dok sam ja brošuru prelistavao, netko mi se lako dodirne ramena. Ja se ogledam; bio je M. François! U svu šir izkesi mi krezuba svoja usta, te preko naočari gledaše na me ironično.

— Eto vam na, eto vam na, šala se započinje, rekne mi napokon, čudno se mičući na mjestu i tarući ruku o ruku. — Evo ga. To je apostol, predaslanik! kakav vam se vidi?

— Tko? viknem ja, — taj čupavi šarlatan, taj lakrdijaš? Vam se hoće šaliti sa mnom?

— Da, da, šarlatan, lakrdijaš, to je upravo, što treba. To čudno češljanje, te grivne na ruku, taj tricot s pozlaćenimi dronjci . . . to i treba! Sve to razpiruje fantaziju. Legenda, dobri moj gospodine, legenda je nuždna! Čudovište je nuždno! Reklama! Uvod na pozornicu! Ljudi započinju s osupnućem . . . a onda vas poštuju! Što govorim: poštuju! Vjeruju . . . . vjeruju! Vi pak zapamtite, što vam velju: zbilja se je sad samo pokrenula; pa kad pregazimo crveno more (la mer rouge) . . .

U taj trenutak dovalja se rieka ljudstva, bez reda, bježeći amo od Place de la Concorde pred vojničkimi bajoneti, te nas odhiti svakoga na svoju stranu.

Strahovitih lipanjskih dana vidio sam ga posljednji put — i to iz daleka. Obukao se bio u uniformu narodne garde iz pokrajine, nosio svoju pušku, upiruć bajonet preda se, a na licu mu se sledila studena okrutnost, koju je težko opisati.

Od to doba više ne vidjeh M. Françoisa. — U početku godine 1850. imao sam poći u rusku crkvu, da budem na vjenčanju jednoga prijatelja. Na jednoč, ne znam zašto, — kanda me nešto dirnu, — padne mi na um M. François. — Ni časak nisam sumnjao, pošto je sve bilo onako, kako je proricao, da je i u tom bio pravi prorok, pa da ga više nije na ovom svietu. — Medjutim koju godinu kasnije mogao sam se stalno uvjeriti o njegovoj smrti. — U nekom magazinu, za stolom opazim jednoć ženu, u kojoj sam, malko razmislivši, upoznao onu mladu djevojku, što je u luxemburžkoj bašči tako gorko plakala uz M. Françoisa. — Odlučim, da joj onaj prizor dozovem u pamet. U prvi mah kan da se je okamenila; no čim vidi, o čemu se tu radi, odmah se strašno uzbuni, probliedi, onda porumeni, napokon me zamoli, da jê dalje ne izpitujem.

— Kažite mi bar, molio sam ju, — živi li onaj gospodin ili je mrtav?

Mlada žena pogleda mi čvrsto u oči.

— Mrtav je, rekne na posljedku, — i tako je umro, kako je zavriedio . . . Bio je zao čovjek . . . U ostalom, dodade ona, — bio je takodjer strašno, strašno nesretan.

Više ne mogoh od nje doznati. Pa tko je zapravo bio taj M. François, i danas mi je zagonetka.

Ima takvih morskih pticâ, koje se samo u burna vremena pojavljaju. — Englezi ih zovu „stormy petrel“. — U nemirnu zraku prvaju nizko nad samimi vrhovi razjarenih valova, — a čim sunce, ograne nestaje ih bez traga.

OČAJNIK.

I.

Bilo nas je jedno osam u sobi, — te se zabavljasmo razgovarajući o stvarih i ljudih sadašnjega vremena. — Ja ne razumijem te gospode! reći će A.: — Jesu kao očajnici!... Baš pravi očajnici. — Tomu ravna još nikada nije bilo.

— E, nije da, već je bilo — umieša se P., vremešan i sjedoglav, koji se je rodio dvadesetih godina ovoga vieka. — Ljudi očajnika bilo je i prije, samo što nisu bili nalik današnjim očajnikom. O pjesniku Jazykovu veli netko, da je imao zanos, što se nije ni na što upirao, zanos bez predmeta; tako je u onih ljudi bilo — očajanje bez predmeta. Pa ako vam je pravo, kazivat ću vam povjest svoga rodjaka Miše Poltjeva. U njoj se, kao u ogledalu, vidi očajanje onoga vremena.

Ugledao je svjetlost života, kako se spominjem, godine 1828. na porodičnom dobru svoga otca, u najzabitnijem kutu jedne zabitne stepne gubernije. Još vrlo dobro pamtim Mišina otca, Andriju Nikolajevića Poltjeva. Bio je pravi pravcati vlastelin staroga kova, čovjek bogobojan i vriedan, dovoljno — za ono vrieme — naobražen, da reknem po istini, malko luckast i uz to bolujući od padavice... I ova bolest bila je u plemstvu stara, tradicionalna. U ostalom kadgod je to Andriju Nikolajevića zadesilo, bilo je na tiho i svršilo se obično sa snom i sumorom. — Srca bio je dobra, u raz-

govoru udvoran, uz neko osobito veličanstvo; ja sam uviek mislio, ovakav mora da je bio car Mihajlo Fedorović. U tom je Andrija Nikolajević i sprovodio sav život, da neuzkratno sve od starih vremena ustanovljene običaje vrši, da ostane u skladu sa svimi navadami staro-pravoslavne svete Rusije. On je liegao i ustajao, jeo i kupao se, bio dobre i zle volje (to drugo doduše riedko), pušio lulu i igrao u karte (dvie goleme novotarije!), ne kako bi mu samomu palo na um ili godilo, već kako su djedovi ostavili i predali, prilježno i pristojno. Bio je visoka stasa, liepa rasta i debeo, imao je tih, malo hrapav glas, kako se češće nadje u solidnih Rusa, gojio čistoću u rublju i odjeći, omatao vrat bielim rubcem i oblačio se u kaput dugih krila i duhanske boje, no plemićka krv svud se odavala i nitko ne bi mu rekao, da je popov sin ili trgovac! Nek se desi i dogodi, što mu drago, Andrija Nikolajević nije ni časa bio u sumnji, što mu treba raditi, govoriti, koje dapače izražaje primieniti; znao je, kada valja i kako valja liekove piti, kojim slutnjam mora vjerovati i na koje ne treba paziti . . . riečju, on je sve znao, što valja raditi . . . jer su stari ljudi sve unapried vidjeli i ustanovili . . . samo ništa svoga ne izumljuj . . . a nada sve: štogod radiš, s Bogom radi! — Duša valja: Strašno dosadno bijaše u njegovoj kući, u onih nizkih, toplih i mračnih izbah, u kojih se tako često orilo pjevanje večernjice i molitve, i iz kojih se miris tamjana i sduha postnih jela nikad ni izvjetrili nisu.

Već kad mu je prva mladost protekla, oženi se Andrija Nikolajević siromašnom gospodjicom iz susjedstva, vrlo nervoznim i boležljivim čeljadetom, koja je provela mladost u zavodu. Na klaviru igrala je ne loše i govorila francuzki, kako se uči u zavodih; rado se zanosila nekim zanosom i još radije razplivala u sjeti, dapače u suzah . . . jednom rieči, bila je nemirna značaja. Misleć o svom životu, da je zaludu,

nije mogla ljubiti svoga muža, koji ju nije „konačno“ nimalo razumio, ali ga je poštovala ... podnosila; pa kako je bila do kraja pošten i do kraja hladan stvor, to nikad ni da bi joj samo na um pao drugi koji „predmet“. Uz to su ju zatrpale vjekovite brige, najprije za vlastito, sbilja slabo zdravlje, zatim za zdravlje muža, na čiju povratnu padavicu vazda bi se prestravila s praznovjernom nekom stravom, najposlije za jedinca sina Mišu, koga je s velikom revnosti sama odgajala. Andrija Nikolajević nije smetao ženi, da se s Mišom bavi — ali uz uvjet, da ni pod kakav izgovor ne izlazi iz ustanovljenoga jednoč za uviek okvira, u kojem se sve u njegovoj kući moralo vrtjeti! Tako n. pr. od Božića do Triju kralja, na Vasiljevo veče bilo je Miši slobodno, dapače naloženo, da se s drugimi malički preodieva ... ali ne daj, Bože, da se to dogodi u koje drugo vrieme! i t. d., i t. d.

II.

Ja se sjećam i toga Miše, kad mu je bilo trinaest godina. — Bio je to čisto ljepušan mladac, obrazi mu gorjeli kano ružica, a usta bila meka kao pahuljica (bio je u obće mekan i nježan); vlažne mu oči kano da su malo izstupale, češljao se i zafrkavao brižno, i bio je ljubezan i stidljiv — ama prava djevojka! — Samo jedno na njemu nije mi bilo pravo: smijao se riedko, no kad bi se smijao, — tada su mu veliki, bieli i, kano u zvieri, oštri zubi neprijatno izstupili — sam smieh zvučao je nekako oštro, pače divlje — gotovo životinjski — a očima prolietale su ružne iskre. Mati ga uviek hvalila, jer je poslušan i udvoran, niti se druži s razpuštenimi dječki i sve više naginje k ženskomu družtvu. „Majčina maza uviek je prokšena“, tako je o njemu govorio otac Andrija Nikolajević: — „Ali zato

polazi rado kuću božju. Pa tomu se radujem.“ — Samo stari jedan susjed, bivši nekoč okružni predstojnik, reče mi jedan put o Miši: „Ta, molim vas, to će vam još biti buntovnik!“ Njegovoj rieči, sjećam se, ja sam se onda u čudu našao. Nekadašnji okružni predstojnik vidio je dakako posvuda buntovnike.

Takav uzoran mladić ostade Miša ravno do svoje osamnaeste godine, dok mu otac i majka, gotovo u jedan dan, ne umrieše. Živuć jednako u Moskvi, ništa nisam doznavao o mladom svom rodu. Da, doduše, netko, koji je nadošao iz njegove gubernije, kazivao mi je, kako je Miša za zrno sočivice prodao svoju baštinu, no tko bi to išao vjerovati! — Pa na jednoč, bilo je u jesensko jutro, zakrene u moj dvor kaleša, pod njom upregnut par konjâ vilâ, a na baku sjedi orijaš kučiš; unutra pak zamotao se kabanicom vojničkoga kroja, i ovratnikom od dabrova krzna dva rifa široka, i kapu naherio, à la diable m'emporte — Miša! Kad me opazi (ja sam stajao na prozoru od salona i gledao u čudu, kakva kočija u dvor tutnji), — tada mi se nasmije oštro, zlobno, uzbaci zavratak kabanice, skoči iz kola i poteče u kuću.

— Miša! Mihajlo Andrejiću! htjedoh ja . . . Jeste vi to?

— Govorite vi meni „ti“ i „Miša!“ uleti mi on u rieč. — Ja . . . ja sam to, kako sam dug i širok . . . dodjoh u Moskvu . . . da se nagledam ljudî . . . i da im se pokažem. Tako me evo i k vam. — Kakvi kasavci, moji konji? . . . Ha? rekne on i opet udari u oštar smieh.

Ako i jest sedam godina od onda, što sam Mišu vidio posljednji put, opet sam ga upoznao odmah. — Lice mu je ostalo sasvim mlado i kano prije liepo, — pače ni brada mu još nije probijala; samo mu se pod očima na obrazih nekako podbulo, a iz grla zaudaralo rakijom.

— Jesi li već dugo u Moskvi? upitam ga. — Ja sam mislio, ti valjda ratariš na selu?

— Eh! Selo sam odmah na stranu metnuo! — Čim su umrli roditelji, Bog im dao carstvo nebesko! (tu se iz dna duše prekrsti, bez ikakva rugla) — odmah, ne počasiv časa... ein, zwei, drei! ha! — ha! Dadoh za ništa, kanalja! Ušuljao se nekakav tepac. — E, pa sve jedno! Bar živim po svojoj volji — i drugim ulazim u volju. No zašto se tako zablejaste u me? — Zar sam se imao gospodarstvom natezati?... A kako bi bilo, rode, da jednu čašicu?

Miša je govorio strašno brzo, sunovratce, a ujedno kao da na pola spava.

— Miša, tako ti Boga! viknem ja: — Boga se boj! čemu si ti nalik, kakav si mi to? Pa ti još jednu čašicu! A tako liepo dobro, pa prodaš za probijen groš...

— Ja se uviek bojim Boga i mislim na njega, zaskoči mi u rieč Miša. — Da, dobar je on — Bog... prašta, a dobar sam i ja... Nikomu nisam u svemu životu na žao učinio. No i čašica je dobra; na žao učiniti... to nikomu nije na žao. A čisto sam prav, kakav sam... Hoćete li, čiko, da prodjem žicom po polovini? Ili da malko poplešem?

— Ta, prodji se, molim te! — Plesati! radije sjedni!

— Dobro, ja ću i sjesti... A ništa mi ne govorite za moje zelenke? Pogledajte ih, pravi pravcati lavi! Ja sam ih uzeo u zajam, ali ću ih kupiti jamačno... zajedno s kućišem. — Svoji su konji najbolji. A bilo je i novca, jučer sam ga izgubio na karte. — Pa nikomu ništa, sutra će se opet vratiti. Čiko... a što je s čašicom?

Ja se još nisam bio sabrao. — Miša, bora ti, koliko ti je godinâ? Mani se konja i karte... podji u sveučilište, ili službu nadji.

Miša se najprije nasmije, a onda fućne dugim piskom.

— Dobro, čiko, ja vidim, danas ste nujna srca. Doći

ću drugi put. — Još nešto. Dodjite jedne večeri na Sokolnike. Ja sam ondje udario šator. Cigani pjevaju . . . Drži se, momče! Nad šatorom vije se zastavica, na zastavici pisano je krupnimi pismeni: „Ciganski sbor Poltjevljev.“ Kano zmija savija se zastavica, pismena su zlatna, svakomu su ugodna. Podvorba — da samo poželiš! . . . Nema prigovora. U svoj Moskvi uzvitlava prašinu — komu čast, čast! No, hoćete li doći? Pa imam tu jednu . . . pravu zmiju ljuticu! Crna kao čizma, zla kao kuja, a oči . . . žeravice! Ne znaš — ljubi li, ili grize! . . . Hoćete li doći, čiko? . . . Tako, da se vidimo . . .

I Miša me najednoč ogrli, cmokne me na rame, skoči na dvor, u kola, zamahne nad glavom kapu, povikne: hi! — čudnovati kučiš zaškilji za njim preko brade, konji skoče u propanj i svega nestane u čas.

Sutradan, valja mi priznati, ja, grješnik čovjek, odem u Sokolnike i sbilja nadjem šator sa zastavicom i nadpisom. Šator je bio na bokovih nečim obložen, već s daleka čula se halabuka, prasak i krika. Puk je navro oko šatora. Na podu, na razprostrtu sagu, sjede cigani i ciganke, pjevaju, u bubnje udaraju, a posred njih, kano zvrk, vrti se Miša s gitarom u ruci, u rubači od crvene svile, u širokim hlačama od baršuna. — „Gospodo! Čestiti gosti! Pokorno molimo! Odmah će se početi predstava! Odmah!“ — vikaše on šumnim glasom. — „Ej, šampanjca amo! Paf! Zvrk u čelo! U tavanice! Ej, ti nevaljanče, Paul de Kock!“ Srećom nije me opazio, i ja odjurim naglo.

Ne ću, gospodo, širiti rieči, koliko sam se snebivao od čuda toj promjeni. Kako se je mogao tako tih i čedan dječak najednoč prometnuti u nevaljalu pijanicu?! Je li mu od djetinjstva bilo nešto skriveno unutra, što je u čas van probilo, čim je prestao tisak roditeljske ruke? — A da se je, po njegovoj rieči, pred njim vitlala prašina po cieloj

Moskvi, — o tom nije bilo više sumnje. I ja sam u svoje doba vidio norih razsipnika; no ovdje se pojavilo nešto nenaravno, nekakva pomama u razoravanju samoga sebe, nekakovo očajanje.

III.

Dva mjeseca potrajale zabave ... A ja opet stojim na prozoru u svojem salonu i gledam na dvor ... Na jednoč — što li je to? Koja slika? Na vrata udje tihim hodom poslušnik (novic) ... s kamilavkom, natučenom preko čela, i pod njom kose na lievo i desno pričešljane ... u dugoj monaškoj haljini, pripasan kožnatim pasom ... nije li to Miša? duše mi, on je!

Ja mu podjoh u susret do prednjih skalina ... Kakva je to opet maškarada? upitam ga.

— Nikakva maškarada, striče, odgovori mi Miša i uzdahne iz dna srca. — Kako sam sve svoje dobro potratio do posljednje kopejke — i obuzelo me gorko kajanje, — to sam odlučio, da podjem u Sergijev manastir Sv. Trojice i okajem svoje krivice. — Jer što imam čekati od budućnosti? Pa sam evo, striče, došao k vama kano sin razmetnik ...

Ja sam Mišu dugo gledao. Lice mu ostalo još uviek isto, jedro i rumeno (ovako mu je u ostalom ostalo do groba), oči su bile vlažne, prijazne, prevraćajući njimi — i ruke mu biele. A zaudara rakijom.

— Dobro, reknem ja na posljedku. — Pravo radiš — kad nemaš drugoga izlaza. No zašto zaudaraš rakijom?

— Stara birsa, odgovori Miša i malko se nasmije, ali se odmah sabere, pokloni se ravno i duboko, kako je kaludjerom običajno, i doda: — Ne ćete li mi štogod dati za put? Kako me vidite, ja idem pješice u manastir.

— Kada?
— Danas . . . odmah.
— Čemu se tako žuriš?
— Striče, moje bijaše vazda: Žurno! Žurno!
— A što je sada tvoje?
— Uviek jedno te isto . . . Žurno . . . na dobro!

Tako Miša ode, a ja ostanem u razmišljanju, kako se mienja ljudska sudba.

No ne prodje mnogo, Miša me opomene, da je živ. Dva mjeseca iza ovoga pohoda dobijem od njega pismo, prvo od onih pisama, što sam od njega kasnije dobivao. Pa da čujete osobito čudo: malo kada nadjoh ruku u pisanju čistiju i jasniju, nego u ovoga neurednog čovjeka. I slog njegovih pisama bio je vrlo pravilan, nešto retoričan. Nepromjenljive molbe za podporu izmjenjivahu se s obećavanjem, s poštenom rieči i zakletvom, da će se popraviti . . . Pa sve to kano da je bilo i možda je bilo — iskreno. Rukopis Mišin u pismu uviek su pratile osobite cifrarije, crte i točke, a mnogo je upotrebljavao uzklike. Prvim ovim pismom najavio mi Miša novi „okret svoje Fortune“. (Kasnije je ove okrete krstio — potonci, a on je tonuo vrlo često.) Sada je išao na Kavkaz, da „svojom grudi“ služi caru i domovini kao junker! Pa ako mu i jest jedna dobrotvorna tetka u pomoć pritekla i nešto novaca poslala, — to moli i mene, da mu pomognem nabaviti vojnu opravu. Ja mu učinim po volji i dvie godine zatim ne čuh ništa o njemu.

Priznajem, ja sam jako sumnjao, da li je pošao na Kavkaz. Ali se pokazalo, da je i zbilja pošao tamo i po nečijoj protekciji dopao u T . . . sku pukovniju, gdje je dvie godine služio. Ciele legende tamo se savile oko njega, a pripoviedao mi ih jedan častnik njegove pukovnije.

IV.

Mnogo sam takova doznao, čemu se ne bih od njega bio nadao. Nisam se dakako nimalo začudio, što se je kao vojak, kao čovjek zapoviedi, pokazao nevaljao, jednostavno nesposoban; no ne bih mislio, da se ne će odlikovati osobitom hrabrosti, da će se u kreševu vladati mrko, sumorno, kano da mu je dosadno i nujno na duši. Svaki zapt lomio ga i plašio; je li se samo njega i osobno ticalo, bio je smion kao goropad; nijedne, ni najbezumnije oklade nije uzkratio, no drugim zlo nanieti, ubijati, rvati se, toga nije mogao pod ni pošto, ili što je bio dobra srca, ili što su ga, kako je sâm govorio, odgojili u pamuku. Sam sebe razoriti, za to je bio gotov, kad te volja i kako ti drago, a druge ni za što na svietu. — Neka ga djavao razumije, govorahu druzi o njemu: — sad je slab, prava krpa — a onda opet kao očajnik, pravi izmetnik! — Poslije sam dolazio u sgodu, da pitam Mišu, kako li to zli duh vrh njega salazi, kako mu čašicu na usta svodi, i glavu na kocku baca i drugo. A na sve to znao je on samo jedno odgovoriti: „pečal!“

— A od kuda — pečal?

— Od kuda bi, molim vas! čovjek sadje u se, osviesti se, razmišlja o biedi, o nepravdi, o Rusiji ... I na jedan put — svemu je kraj! Pečal se stvori, da bi kuglju u čelo izpružio! Hoćeš ne ćeš, zamumuljiš se.

— A zašto uplećeš amo i Rusiju?

— Moram! A zašto, ne smijem ni misliti.

— Sve to — i ta pečal — polazi u tebe od bezposlice.

— No ja ne umijem ništa poslovati, striče! — Sav život na jednu kartu baciti — to razumijem. — Naučite me, što da radim, za što da život izložim! — učinit ću ovaj čas!...

— Ta živi jednostavno, čovječe! Čemu izlagati?

— Ne mogu. Lako vi kažete: radim nepromišljeno . . . Ali kako da radim? počnem umovati, i, Gospodine, što lazi u glavu! Umovati — posao je Niemaca!

Gdje bih se ja s njim ovako izravnao? Bio je očajnik — što treba više!

Od kavkazkih legenda, koje sam spomenuo, pripovjedit ću vam dvie, tri li. Jednoč, sastali se častnici u družtvo, uzme Miša hvalisati zamienjenu svoju sablju. Prava perzijska oštrica! Častnici posumnjaju, je li oštrica i sbilja prava. Miša udri u pravdu. — Dobro, vikne na posljedku, govore, da se u sablje najbolje razumije ćor Abdulka. Idem k njemu, pa ću ga pitati. Častnici se prekrste od čuda.

„Koji je to Abdulka? Zar onaj, što u brdih caruje? Još nepokoreni? Abdul-Khan?“ — „Da onaj.“ — „Ta Bog te vidio, on će u tebe slutiti uhodu, vrgnut će te u kladu, tom istom sabljom odrubit će ti glavu. — Pa kako da dopreš do njega? Odmah će te njegovi stisnuti za vrat.“ — „Sve jedno, ja idem k njemu.“ — „Za okladu, ne ćeš dospjeti tamo.“ — „Za okladu!“ — I Miša smjesta osedla paripa i odjaše k Abdulki. Tri dana ne čuše o njemu glasa. Svi su tvrdo vjerovali, da je očajnik skrasio. Da, hoćeš li! četvrti dan vrati se, dobro nakresan i opasan sabljom, samo ne onom istom, koju je sa sobom ponio, već drugom. Sad ga navale izpitivati. — Nije vriedno, rekne on: — Abdulka je čovjek dobričak. S prva, dakako, bio je odredio, da mi sputaju noge i pričinjao se, kan da će zapovjediti na kolac me nabiti. No ja mu liepo izložim, po što sam došao i pokažem mu sablju. Samo me ne sustavi tu, velim mu ja. Izkupnici, velim mu, ne nadaj se od mene; niti ja sâm imam novaca, niti od roda imam ikoga. — Abdulka se začudi, pa me pogleda onim svojim jedincatim okom. — Onda rekne: Ruse, ti si vratolom, pravi delibaša! zar da ti vjerujem? — Slobodno mi vjeruj, velim ja, ja ne lažem nikada. (Miša i zbilja nije

nikad lagao). Abdulka me opet pogleda. — A umiješ li piti rakiju? — Umijem, velim ja; koliko god mi dadeš, toliko ću popiti. — Abdulka se opet začudi i zazove velikoga Alaha. I svojoj kćeri, liepoj curi, samo su joj oči kao u zviždušice, naloži, da donese osoke. A ja, ja udri piti. — Ali sablja ti, rekne on, nije prava; evo ti druge. A sad smo pobratimi. — Vaša pak oklada, gospodo, ode. Platite.

Ovo je druga legenda: kartao se je strastveno; ali kako nije imao novaca, niti vraćao, što se je u igri zadužio (krivo nije nikada igrao), to se s njim ne htjede nitko kartati. Jednoč navali opet na svoga druga častnika, neka se s njim igra! — Da ne platiš, što izgubiš! . . . — U novcu dabome ne ću platiti, zato ću si prostrieliti lievu ruku, evo iz ove pištolje. — Pa što ću imati odatle? — Naravno ništa, ali je zabavno. Ovaj se razgovor zametnuo poslije jedne pijanke, gdje je bilo i drugih častnika. Bilo da se je častniku sbilja pričinilo zabavno, što je predložio Miša, — dosta — on privoli. Donesu karte i igra se započne. Miši posluži sreća: dobije sto rubalja. Sada se njegov drug lupi šakom u čelo. — Ala sam ja bluna! vikne on: — u kakvu sam stupicu pao! Da si izgubio, bio bi si prostrielio ruku — to nek vjeruje, tko hoće! — Lažeš, odgovori Miša: — Ja sam dobio — a opet ću si prostrieliti ruku. I skreše si pištolju kroz ruku. Zrno prosvira na drugu stranu, — a tjedan poslije zacieljela rana sasvim.

Drugi put je Miša s druzi jezdio noću po cesti . . . Duž ceste zja uzka dumača, kao razsjelina, vrlo mračna, ne vidi joj se dno. — Nuto junaci, rekne jedan drug, — kolik ¡ jest Miša očajnik, ali u ovu dumaču ne će skočiti. — Boga mi ću skočiti! — Ne ćeš lje, jer je možda deset hvati duboka, pa bi mogao slomiti vrat. — Drug je znao, gdje ga treba poškakljiti: za taštinu; Miša je bio užasno tašt. — A ja ću skočiti! O što da se okladimo? Hoćeš deset rubalja?

— Deset rubalja. — Još drug ne dorekao, a već je Miša s konja — u dumači — i čuti je, kako se kotrlja kamenje. Svima se stinu krv od užasa...Dobra minuta prodje, kad na jednoč zašumi iz zemne utrobe mukli glas Mišin: — Ništa mi nije! Pao sam na piesak ... dugo sam pršao! Izgubiste deset rubalja. — Uzveri se gore! doviknu mu druzi. — Da, lako je reći, uzveri se! šumljaše Miša odozdo: — Svi vas vrazi, tko da se tu uzvere! Idite po uža i fenjere. A da mi vrieme prodje, bacite mi flašu ...

I tako je Miša pet ura sjedio na dnu prazne gudure, a kad ga napokon uzvukoše, vide, da si je izčašio rame. Pa što njemu do toga! Sutradan jedan ranar od kovačâ, koji je umio sglabati kosti, namjesti mu rame, a on je njim okretao, kao da se nije ništa ni dogodilo.

U obće njegovu upravo nečuvenu zdravlju morao se čovjek čuditi. Rekoh vam već, da mu se je do same smrti uzčuvalo gotovo djetinje, jedro lice. Uza sve prekorednosti Miša nije mogao oboljeti; stalnost njegova organizma nije se ni jednoč potresla. Gdje bi drugi stalno obolio, možda i umro, on se je tek otresao kao patka na vodi, ter je snažnije nego prije cvao. Jednoč, bilo je i ovo na Kavkazu ... Jednoč, dakle, na Kavkazu skotrlja se pijan u potok, donje tielo zavali se u vodu, samo ruke i glava zapnu mu na obali. Bila je zima; jaka studen nastupi, pa kad ga sutradan nadjoše, zamrakaju mu noge i tielo izpod debela leda, što se noću zamrznuo — pa da bi samo bar hunjavicu dobio! Drugi put (ovo je bilo već u Rusiji, u Orelskom kraju, opet na ljutoj studeni) zapane nekako sa sedam mladih seminaraca u krčmu kraj grada. Seminarci su svetkovali konačni, oprostni izpit, te pozovu i Mišu, čovjeka zabavna, ili kako su to u ono doba zvali, čovjeka „s uzdahom“. To se pilo, dok je u kom duše bilo, a kad se vesela družina digne, moj ti Miša, mrtav pijan, i ne zna za se. Svih sedam

seminaraca dovezlo se u jednih troprežnih saonicah, sa zadnjega kraja uzvisitih; kamo će djenuti ovu pijanu kladu? Tada se jedan od njih, zanesen klasičnimi uspomenami, domisli i predloži, neka Mišu privežu nogama za saonice od zada, kako su Hektora privezali za Ahilova kola. Priedlog se prihvati s halabukom . . . ter preko jamâ skačuć, nizbrdicami potezan, nogama uznačice, glavu valjajuć u sniegu, tako naš Miša prevali one dvie vrste od krčme do grada, pa da bi se samo nakašljao, da bi samo čelo nabrao! Takvim čudovitim zdravljem nadarila ga priroda!

V.

S Kavkaza vrati se opet u Moskvu, u haljini čerkeski, s patrontašem o prsima, s bodežem za pasom, s visokom šubarom na glavi. S ovim se odielom nije razstajao do groba, ako i nije više bio u vojničkoj službi, koju su mu oduzeli poradi nemara. Dodje k meni, pozajmi nešto novaca . . . i tu mu se započnu oni „potonci“, započnu se njegovi pohodi po prosjačenjih, ili kako se on izražavaše, po sedam Semionâ; tu je bilo, gdje bi na jednoč izčeznuo, pa se opet pomolio; tu su pocurili liepo pisani listovi na sve moguće osobe, od mitropolita pa sve do birača i primalje. Tuj uze obilaziti znance i neznance. Pa što je pravo, pravo je: kad je komu došao, nije pogazio dostojnosti, nije bio bezobrazan; naprotiv, ponio se pristojno, s vedrim dapače i umiljatim obličjem, ako ga i jest zadah rakije po svuda pratio, ako mu se i jest orijentalno odielo u krpe razpadalo. — Udielite mi, Bog će vam platiti, premda nisam zaslužio, znao bi onda govoriti, veselo se smiešeć i iskreno porumenjujuć: — ne date li, radite pravo i ja se ne ću na vas srditi. Nekako ću se prehraniti, dat će Bog. Jer ima još ljudi, koji su siromašniji od mene i vredniji pomoći — mnogo vredniji. —

Osobito je Miša uspievao kod gospodja: umio je izkresati njihovo milosrdje. Pa nemojte misliti, da je bio kakav Lovelace, ili si utvarao, da je Lovelace ... ne daj Bože, s te ruke bio je vrlo čedan. Je li po roditeljih baštinio krv hladnu, ili je i u tomu prevladjivala njegova ćud, da nikomu zla ne čini, a po njegovu mišljenju uvriedio bi ženu, s kojom bi se nešto dublje upustio, — ja ovdje ne izpitujem, na svaki način bio je prama krasnomu spolu vrlo delikatan. Gospodje su to osjećale, sažalievale ga s tim radije i dotle pomagale, dok im se nije odurio svojim razsulom, vjekovitom pijanštinom, onim očajanjem, o kojem sam već spomenuo... Drugoga imena ja ne bih znao.

S druge ruke bio je otresao svaku delikatnost i po malo se poništio bez kraja i konca. Jednoč je na to spao, da je u T... skoj plemićkoj skupštini na stol izložio prosjačku kutiju i na njoj napisao: „Svatko, komu se prohtije, da plemića od starinske porodice Poltjevâ (autentične su izprave priložene) čvrkne po nosu, može ovu svoju želju izpuniti, ako prije baci rubalj u ovu kutiju.“ I kazuju čudo, da ih se je našlo, kojim se prohtjelo čvrknuti plemića po nosu! Dašto, jednoga od ovih proizvolnika, koji je u kutiju bacio jedan rubalj, a plemića po nosu čvrknuo dva puta, kažu, da u malo nije zadavio, a onda ga natjerao, da moli oproštenje; dašto, da je ovako sabrani novac porazdielio s drugimi božjaci... ali uza sve to, koje bezsramlje!

Ovako skićuć se po sedam Semionâ zaluta jednoč i u domaće svoje gniezdo, štono je bud zašto bio prodao jednomu u ono doba razglašenu cincaru i lihvaru. Cincar je bio doma, pa kad dozna, da je tuj nekadašnji vlastelin, a sada skitalica, naredi, neka ga ne puste u kuću, a do potrebe neka ga van bace. Miša izjavi, da i ne misli u kuću, koja je oskvrnjena boravkom bezsramna čovjeka, ali se ne da van bacati, nego će izaći na crkveno groblje, da se

pomoli nad pepelom svojih roditelja. Pa tako i uradi. Na groblju pridruži mu se jedan starac, koji je bio na očevu dvoru i Mišu za djetinjstva njegovao. Cincar oduzeo starcu mjesečni deputat i otjerao ga iz dvora: od to doba nadje zaklon u jednoga seljaka u nekakvu zakutku. Miša je prekratko vrieme gospodovao na svom dobru, da bi za sobom ostavio kakvu bolju uspomenu; ali vjerni sluga ne mogaše srcu odoljeti, nego saznavši za dolazak svoga nekoč gospodičića, poleti za njim na groblje, nadje ga, gdje sjedi medju kamenjem grobovâ, poljubi mu po starinskoj uspomeni ruku i obliju ga dapače suze, kad je vidio cunje, koje su sada visjele s razmaženih nekoč uda njegova gojenca. Mučeć i dugo gledaše Miša na starca. — Timotija, rekne na posljedku. — Timotija sav se strese. — Što zapoviedate? — Imaš li lopatu? — Mogu ju dobiti . . . A čemu će vam lopata, sudar Mihajlo Andrejeviću? — Hoću da si ovdje izkopam grob, Timotija; — pa da za uviek legnem medju roditelje. Još to jedino mjestance ostade mi na ovom svietu. Donesi lopatu! — Slušam, rekne Timotija, ode i donese. A Miša udri odmah kopati; Timotija pak stajaše uz njega, podmetnuvši ruku pod bradu i rekne: — Samo toliko za nas obojicu preostalo, gosudar! A Miša kopaj, te kopaj kadkada zapitkujući: — Zar ne, nije za što živjeti, Timotija? — Nije za što, nije, baćuška, odgovarao je starac. — I izkopao jamu prilično duboku. Ljudi opazili, što radi Miša, te poteku k novomu gospodaru cincaru, da mu kažu. Cincar se s prva razsrdi i htjede poslati po redarstvo: — ta oskvrnjuje se groblje! — ali se valjda domisli, da nije dobro s budalom posla imati, jer može lasno proizaći sablazan, — te se uputi sâm na groblje, pristupi k znojnu Miši i pozdravi ga uljudno. — A on kopaj, nije ga ni brige, kano da i ne vidi svoga nasljednika. — Mihajlo Andrejeviću, poče cincar, — budite dobar, i kažite mi, što to radite?

*

— Ta valjda vidite, eto si kopam grob. — A čemu to? — „Jer ne ću da duže živim.“ — Cincar digne ruku u vis. — Ne ćete da živite? — Miša ga pogleda grozno. — Vi se čudite tomu? Niste li sâm svemu krivac? Ili radije: ti krivac? . . . Nisi li me, Judá nijedan, okrao, mojom se mladosti okoristivši? Ne guliš li sa seljaka kožu, a nisi li ovoj gladnoj godini ovdje oteo suhu koricu kruha? Nisi li ti? O Gospode Bože! Posvuda prava nepravda, jednako tlačenje, jednaka zloba. . . Neka propane sve u propast — a ja ovamo u hladnu zemlju! Ne ću dalje da živim, ne ću da živim u Rusiji! — te se s lopatom u ruci motao sve to žurnije tamo i ovamo.

— Vrag si ga znao, što je to! mišljaše cincar: — još će se zbilja živ ukopati. — Mihajlo Andrejeviću, uze opet, — poslušajte, ja sam i zbilja vaš krivac; meni nisu tako za vas govorili. — Miša kopa. — Ali čemu tako očajavati? — Miša kopa to dalje — i zabacuje zemlju cincaru pred noge, kanda mu misli kazati: za te samljeveno, zemložderu! — Zaista, to je uzalud. Ne biste li radije pošli k meni, da malko založite i odpočinete? — Miša podigne malko glavu. — Aha, tamo li si sada usitnio! A ima li štogod i piti? — Cincar se sav poveseli. — Molim vas . . . te kako! — Pa pozivaš i Timotiju? — Zašto ne bih? . . . I njega. — Miša se zamisli. — Nut vidiš . . . Spravio si me na prosjački štap . . . Ne misli, da će o jednoj flaši proći! — Neka vas ne boli glava . . . svega će biti do site volje. — Miša se izpravi i hiti lopatu . . . — Nu der, Timoša, obrati se on k svomu starcu stražaninu, — ne ćemo odbiti gospodinu . . . Hajdmo! — Slušam, odgovori starac.

I sva trojica odoše u kuću.

Znao je cincar, s kim ima posla. — S prva dašto morao je zadati rieč Miši, da će seljakom „sve terete obaliti“, no uru kasnije — taj isti Miša pleše kolo s Timotijom, obojica

pijana, u onih istih sobah, kojimi je bogobojna sjena Andreja Nikolajevica gotovo još pršala; a još uru kasnije bio je taj isti Miša (slab junak na vinu) duboko zaspao i ujedno sa svojom šubarom i bodežem natovaren na kola, pa ga odvezu dvadeset i pet vrsta daleko u grad i bace nekamo pod plot... Timotiju pak, koji je još čvrsto stajao na nogu i tek se najljepše vincem okitio, hitiše van: kad nisu mogli gospodara, evo hitiše slugu.

VI.

Opet neko vrieme postajalo, a ja ne čuh o Miši ništa... Bog zna, gdje je opet potonuo. — Kad ali sjedeć jednoč uz samovar na postaji T... ske ceste i čekajuć na konje, začujem pod otvorenim prozorom postajske sobe promukao glas, gdje mi govori francuzki: „Monsieur... Monsieur... prenez pitié d'un pauvre gentilhomme ruiné, smilujte se siromahu, propalu plemiću“... Uzdignem glavu i pogledam onamo — otrcana šubara, razbijen patrontaš na trošnoj čerkezki, bodež u razpuklih koricah, podbulo, no još uviek rumeno lice, razčerupana, no još uviek gusta kosa... Isukrste, Miša! Sada već prosjači na cestah! — Zakriknem nehotice. On me upozna, uvuče se u se, odkrene se i kano da htjede otići od prozora. — Sustavim ga... no što da mu reknem? — Zar da mu popujem?.... Mučeć pružim mu pet rubalja, i on mučeć pograbi ih svojom još uviek bielom i mekom, malko drhtavom i zamazanom rukom, ter — zamakne za ugao kuće. — Ja nisam odmah dobio konjâ i — nisam mislio najveselije misli o nenadanu sastanku s Mišom; počela me peći savjest, što sam ga onako pustio bez milosrdja. — Na posljedku krenem na put i kako sam pola vrste od postaje prevalio, opazim pred sobom na cesti hrpu ljudi, koji su koracali čudnovatim, upravo odmjerenim korakom.

— Dostignem hrpu, — pa što vidim? — Desetak prosjakâ s vrećom preko ramena idu dva po dva pjevajući i poskakujući, — a pred njimi pleše Miša, odbijajuć nogama takt, a uz to govori: „Načiki čikaldi, čuk, čuk, čuk! Načiki čikaldi, čuk, čuk, čuk!“

Kad moja kola dodju s njimi uporedo, i on me opazi, odmah i povikne: Hura! ravnajte se, momci! Upored! Klatežka gardo! — Prosjaci upanu u njegovo klicanje i stanu na vojničku, a on s običnim svojim smiehom skoči na popinjaču mojih kola i vikne s nova: Hura! — Što je to? upitam ga, nehotice udivljen. — To? To je moja komanda, a ovo moja vojska . . . Sami božjaci, božji ljudi, dobri prijatelji! Svak od njih iztrusio je vašom dobrotom po čašicu, — pa smo sad svi veseli i dobre volje! . . . Striče, vjerujte mi, samo s prosjaci i s božjaci može se na svietu živjeti . . . Da, Boga mi! — Ja mu ne odgovorim ništa, ali ovaj put učini mi se tako dobro stvorenje, u njegovu licu prodjetinji se tolika bezazlenost . . . . Meni dodje, kano da me je nešto najednom obasjalo, kano da mi je nešto proniklo srcem. — Sjedni k meni u kola, rekoh mu. — On se zapanji od čuda. — Kamo? U kola? — Sjedni, sjedni! ponovim: — Nešto ću ti predložiti. Sjedni! . . . Vozit ćemo se zajedno.

— E dobro, kako zapoviedate, i popne se u kola. — A vi, ljubezni druzi, poštovani prijatelji, doda, obrativ se k prosjakom, — da ste zdravo, dok se opet vidimo! Tuj skine šubaru i pokloni se duboko. — Prosjaci kano da su se okamenili . . . Ja viknem kučišu, neka potjera; kola zadrndaše i potekoše napried.

A ovo sam mislio predložiti Miši. Obuzela me na jednoč misao, da ga uzmem u svoju kuću na selo, koje je bilo trideset vrsta daleko od one postaje, pa da ga spasim ili bar pokušam spasiti. — Čuj der, Miša, rekoh mu. — Hoćeš li da se kod mene nastaniš? Sve ćeš imati, sašit ćemo ti odielo

i rublje, odjet ćemo pristojno, dati novaca na duhan i sve drugo, uz jednu samo pogodbu: rakije se ne smiješ okusiti! Pristaješ? — Mišu malo što nije ubila radost: izbulji na me oči, porumeni kano rak, najednoč me ogrli oko vrata, izljubi me i sve jednako govori prelomljenim glasom: — Striče... Dobrotvore... Platio vam Bog! — Na posljedku brizne plakati, snimi šubaru i stane njom trti oči, nos i usta. — No pamti dobro, reknem ja, — na pogodbu da nisi zaboravio: ni okusiti!

— Prokleta bila rakija! vikne on objema rukama mašuć, ter me poradi žestoke ove kretnje još jače oblije spirituoznom pahovinom, kojom je bio sav prociedjen... U istinu, striče, kad biste moj život znali.... u istinu, da nije bila bieda, kruta sudbina!... Ali sada, ja se zaklinjem, zaklinjem, ja ću biti bolji, ja ću pokazati... Striče, ja nisam nikada lagao, — pitajte koga mu drago... Ja sam pošten, no nesretan čovjek, striče; blage volje ni od kuda ne doznadoh...

Pa se tada razlije u glasno naricanje. Ja ga uzmem smirivati i podje mi za rukom, jer kad kući prispjesmo, Miša je već davno spavao kao zaklan, nasloniv glavu na moja koljena.

VII.

Odmah mu pospremiše posebnu sobu, a prije svega baciše ga u kupku, što se nikako nije smjelo propustiti. Njegovo odielo, bodež, šubaru i izderane čižme sprave — tko zna, čemu je dobro — u spravionu, a mjesto toga dadu mu čisto rublje, domaće cipele i nekakvu moju odjeću, koja, — a ovako je kod svih prosjaka, — kano da je bila slivena uz njegov stas i uzrast. Kad je ovako došao k stolu opran, čist, svjež, — toliko se učinio ganut i sretan, toliko je sjao veselom harnosti, da je i mene tronuta radost obuzela... Lice mu se sasvim preobrazilo... Dječarci od dvanaest godina

imaju ovakovo lice, kad na Uzkrs, poslije pričesti, gusto pomazani, s tvrdim ovratnikom i novom reklicom, pridju k roditeljem, da se s njimi izljube. Miša je svejednako pipao po sebi, oprezno, u nekoj sumnji, i svejednako govorio: — što je to? .... nisam li u nebu? — Sutradan je pak kazivao, da ciele noći nije od same radosti oka stisnuo! Kod mene je u kući živjela u ono doba stara jedna tetka sa svojom nećakinjom; njima nije bilo nimalo pravo, kad su dočule, da je pridošao Miša: kako sam ga mogao za Boga uzeti u kuću! I bio je doduše na vrlo zlu glasu. No ja sam o njemu dobro znao, da je uviek bio gospodjam udvoran, a uza to sam povjerovao, da će se popraviti. Pa sbilja: Miša je prve dane svoga boravka pod mojim krovom ne samo opravdao, nego i pretekao moje nade, a moje dame upravo občarao. Sa starom igrao je piket, pomagao joj odmatati haras, naučio ju dvie nove vrsti patienca; nećakinju, u koje bijaše nešto grla, sprovadjao je na fortepianu, čitao joj ruske i francuzke pjesme, objema pripoviedao vesele, no pristojne anekdote; riečju, bio im na svaku ruku uslužan, te se obje ne mogoše dosta načuditi, a stara dapače i to rekla, da su ljudi kadšto ipak nepravični .... Što nisu sve o njemu govorili, a on je tako tih i udvoran .... siromah Miša! Istina bog, taj „siromah Miša“ čudnovato se nekako kod stola oblizavao svaki put, kad bi opazio flašu. No ja sam samo trebao, da mu se zagrozim prstom, odmah bi on oči uzvinuo i pritisnuo ruku na srce ... — „Ja sam se zakleo.“ — Ja sam kao preporodjen! tako me je uvjeravao. — Dao Bog! mislio sam u sebi ... No taj preporod ne potraja dugo.

Prva dva dana bio je vrlo razgovoran i veseo. Ali počevši od trećega dana zašuti, premda se je i sada s damami ponašao i zabavljao kano od prije. Na licu mu oblietala pola žalostiva, pola zamišljiva sjeta, a postajao je sve to bljedji, gotovo mršaviji. — Tebi nije dobro? upitam ga. — Da, od-

govori mi: — glava me nešto boli. — Četvrti dan već sasvim zaniemi; najviše sjedeć u kutu, oborio je kao kakovo siroče glavu; u licu sav propao, uzbudi smilovanje u obje žene, koje sada prihvate od svoje strane, da njega zabave. Za stolom nije jeo ništa; gledajuć u tanjur, pravio je krugljice od kruha. Peti dan gospodje, što su ga prije žalile, sad okrenu sumnjati, pače strašiti se. Miša podivljao, uklanjao se ljudem, šuljao se kraj zidova, kano da želi umaći, i nenadano se okretao, kao da ga netko zove. A kamo se djela rumen s njegova lica? Upravo kano da je iz zemlje ustao. — Sigurno ti je zlo? upitam ga. — Ne, ja sam zdrav, odgovori mi u kratko. — Dosadjuje ti? — Zašto da mi dosadi! Na to se okrene i ne pogleda mi više u lice. — Ili te je opet snašla pečal? — Na to mi ne odvrati ništa. Tako prodju još dva dana. Dan za tim dodje mi u kabinet tetka sva uzpaljena, te izjavi, da će s nećakinjom otići, ako ovdje ostane Miša. — Pa zašto? — Zašto? nepodnosljiv nam je... nije čovjek, vuk, pravi vuk... Hodi, hodi, muči — a gleda tako divlje... Samo što ne škloca zubi. Katja, ti znaš, trpi od živaca... Ona se od prvoga dana zanimala za njega ... Mene je strah za nju, a i za mene ... — Ja ne znadoh, što bih odgovorio tetki. No Miše ne mogoh otjerati, koga sam sâm pozvao.

On me sâm izbavi iz ove muke.

Isti onaj dan, ja sam još bio u kabinetu, — kad iznenada čujem za sobom mukao, ozlobljiv glas: — Nikolaj Nikolajeviću! Nikolaj Nikolajeviću! — Brzo se okrenem. Na vratima stoji Miša, a lice mu strahotno, tamno, nagrdjeno. — Nikolaj Nikolajeviću, ponovi, ... (o stricu nema više govora). — Što ti je? — Pustite me, da idem, odmah! — Što? — Pustite me, ili ću golemo zlo počiniti; upalit ću kuću ili ću ubiti koga. — A na to se iznenada sav strese. — Dajte, neka mi vrate moje odielo, pa neka me na taljigi izvezu na cestu, a vi mi udielite koju krajcaru! — Ama

čovječe, jesi li čim nezadovoljan? — uzeh ja. — Ja ne mogu ovako živjeti! — vikne on iza svega glasa. — Ja ne mogu u vašoj gospodskoj, prokletoj kući živjeti. Meni je ogavno, da proti savjesti ovako mirno živim; kako vi to samo podnašate! — To će reći, skočim mu u rieč, — ti bi rad kazao: bez rakije ne možeš živjeti... — Ta da, ta da! — povikne opet: — Samo me pustite k mojoj braći, mojim prijateljem, k prosjakom!... Da se razkrstim s vašom plemićkom, pristojnom, odurnom bagrom! — Htjedoh mu dozvati u pamet njegove zakletve i zadane rieči; ali na licu Mišinu tolik se fanatizam caklio, glas mu tako zastajao, sva mu uda tako grčevito trepetala, — sve to bilo je tako strašno, da sam o tomu samo radio, kako bih ga se što prije oslobodio; rekoh mu, da će mu se odmah dati odielo i taljiga spremiti, a onda izvadim iz ladice dvadeset i pet rubalja, pa ih položim na stol. Miša je već bio počeo grozljivo k meni pristupati, — ali najednoč stane, lice mu se u jedan tren preobrazi, uzplamti, lupi se šakom u prsi, suze mu pocure iz očiju, te mrmljajuć: — striče! angjele! ja sam izgubljen čovjek! — Hvala! hvala! — pograbi rublje i pojuri van.

Uru zatim Miša već sjedi na taljigi, opet odjenut čerkezkom, opet rumen i veseo, a kad konji krenuše, dovikne im: hi!, trgne šubaru, zamahne njom nad glavom i udri klanjati se jedno za drugim. Pred samim odlazkom došao je k meni, ogrlio me na dugo i krepko, pa mucao: — Dobrotvore, dobrotvore... mene se ne spasava! — Potekao je pače i gospodjam, pao im pred koljena, izljubio ruke, zazivao Boga i molio oproštenje! Poslije nadjoh Katju, sva se zalila suzami.

A kad se povrati kučiš, s kojim se Miša odvezao, pripovjedi mi, da ga je do prve krčme na cesti privezao, — pa da su se „oni“ ondje smjestili i svakoga, tko se desio, pogostili i za malo svu pamet izgubili.

Od to doba više se ne sastadoh s Mišom, no što je napokon od njega bilo, doznao sam na ovaj način:

VIII.

Tri godine poslije sjedio sam opet kod sebe na selu, pa na jedan put udje sluga i javi mi, da nekakva gospodja Poltjev želi sa mnom govoriti. Ja nisam poznavao nikakve Poltjevke, a još k tomu čovjek, koji mi je taj glas donio, smije se nekako sarkastično. Kad ga ja, kano pitajuć, stanem gledati, odgovori mi, da je gospodja, koja za me pita, još mlada i siromašno odjevena i da je sama dotjerala jednoprežca pod seljačkom taljigom! Ja zapovjedim zamoliti gospodju Poltjevku, neka dodje u moj kabinet.

Na to ugledam ženu od dvadeset pet godina, obučenu na malogradjansku, s velikim rubcem oko glave. Jednostavno, okruglasto, ne neprijatno lice; pogled oboren i nešto nujan, kretnje bojazljive. — Vi ste gospodja Poltjevka? — upitam ju — i zamolim, neka sjedne.

— Da, ja sam, odgovori mi tiho, ali ne sjedne. — Ja sam udovica po vašem sinovcu Mihajlu Andrejeviću Poltjevu.

— Zar je Mihajlo Andrejević umro? Već dugo? — Molim vas, sjednite.

Ona se spusti na stolac.

— Prije dva mjeseca.

— A jeste li bili dugo za njega udati?

— Živjela sam s njim svega godinu dana.

— A od kuda sad dolazite?

— Iz Tulskoga kraja . . . Ondje ima selo Znamenskoje Gluškovo. — Možda vam je poznato. Ja sam kći tamošnjega zvonara. — Ondje življasmo s Mihajlom Andrejevićem. — On se je nastanio kod moga otca. — Živjesmo svega godinu dana s njim.

Ustnice u žene lako zatrzaju — i ona podigne ruku do njih — kano da će zaplakati, no svlada se i samo nešto zakašlja.

— Pokojni Mihajlo Andrejević, — nastavi ona, — naložio mi umirući, da dodjem do vas: Ti ćeš otići, reče, zaufano! I reče mi, da vam zahvalim za svu vašu dobrotu; i da vam . . . ovo . . . ovu ovdje relikviju . . . (tu izvadi iz džepa nešto zamotano), koju je uviek sa sobom nosio, imam predati. I Mihajlo Andrejević reče: — je li vam s voljom, da ovo primite za uspomenu, neka vam ne bude suprotivno . . . . drugim „ih“, to jest: vas, reče mi, nemam čim nadariti . . .

A u zamotku bila je mala srebrna šaličica s imenom Mišine matere. Tu šaličicu vidjao sam često puta u Mišinih ruku, — pa mi je jednoč dapače rekao, govoreć o nekom božjaku, da je valjda puka sinja kukavica, kad nema ni šaličice ni lampice, — a on ipak ima bar ovo.

Ja reknem: hvala, uzmem šaličicu i upitam: — od koje bolesti je umro Miša? — Valjda . . .

Ovdje zatisnem jezik . . . no mlada žena i onako me razumjela . . . pogleda brzo na me, ponikne očima, nasmieši se žalostivo i rekne: — O, nije! Toga se već sasvim okanio. odkako se mnom upoznao . . . . No kuda se djelo njegovo zdravlje?! . . . . Nestalo ga bez traga. Čim se ostavio pića, tako mu i provali bolest. Bio je tako uredan; svagdje htjede otcu biti od pomoći, u gospodarstvu ili u vrtu . . . ili gdje mu drago bilo kakva posla . . . ako i jest potekao od plemstva. No gdje su puste sile? . . . I pisarijom htjede se pozabaviti; — pisati je umio, kako znate, liepo; nu ruke mu samo trepeću, — pa nije mogao držati pera, kako valja . . . Uviek bi korio sam sebe: biele ruke imam, ljenivačke ruke — nikomu dobra ne učinio, nikoga ne podupro, ne radio ništa! To ga i jest najljuće peklo . . . Govorio bi: narod naš

posluje — a što radimo mi? — Oh, Nikolaj Nikolajiću, bio je to čovjek dobar — i mene ljubio . . . a ja . . . ah, oprostite mi . . .

Sada mlada žena sbilja udari u plač. Ja ju htjedoh tješiti, — no ne znadoh, kako bih.

— A imate li djece? — upitam na posljedku.

Ona uzdahne. — Nemamo ni jedno . . . pa i od kuda bi! — I suze pocure još gušće.

Tako se svršiše Mišina skitanja, zaglavi svoju pripoviest stari P. — Vi ćete mi, gospodo, za cielo priznati, da sam ga opravdano nazvao očajnikom; ali ćete se po svoj prilici takodjer sa mnom složiti, da nije jednak s današnjimi očajnici, premda bi možda koji mudrac i našao srodnosti medju njim i onimi. — Tu i tamo žedja, da razoriš samoga sebe, pečal, neudovoljenost . . . A odakle sve to dolazi, — neka razsudjuje koji filozof.

DATE DUE

MI 1 0 '69

D L 433—

891.7 T93iz 2
3 5556 008 624 348

T93iz
v.2

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com